

Uluslararası Konferans

Demokrasi ve Siyasal Katılım

23-24 Haziran 2012

Düzenleyen:
Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği

Yayıma Hazırlayan:
İlker Gökhan ŞEN

DEMOKRASI VE SIYASAL KATILIM

Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği
İnönü Cad. Hacı Hanım Sok. No:10/12
34439 Gümüşsuyu-İstanbul
+90 212 249 15 54
www.tr.boell.org

Birinci Baskı

Proje Sorumlusu
Dr. Ulrike Dufner, Semahat Sevim

İstanbul, Ağustos 2013

Editör
Nihal Boztekin

Grafik Tasarım ve uygulama
Farika Tasarım / Ender Ergün

Baskı
Ezgi Ofset

ISBN NR: 978-605-87169-6-4

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Açılış Konuşması: 9

Avrupa'da Demokrasi ve Katılımcılık Krizi Var mı?

Wolfgang Merkel, Berlin Sosyal Bilimler Araştırma Merkezi

BİRİNCİ OTURUM: DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE DEMOKRASİ TARTIŞMALARI 22

Demokraside Gerileme ve Küresel Sorunlar: 23

Avrasya'dan Alınan Dersler

Susan Corke, Avrasya Programları Yöneticisi Freedom House

Türkiye'de Demokrasinin Sorunları 32

Fuat Keyman, Sabancı Üniversitesi

Türkiye'de Demokrasiye Dışarıdan Bakış 39

Claude Weinber, Heinrich Böll Stiftung Derneği, Brüksel

Birinci Oturum Tartışma Bölümü 41

İKİNCİ OTURUM: DOĞRUDAN DEMOKRASİ VE KATILIMCILIK 57

TBMM Araştırması: Bir Doğrudan Demokrasi Aracı

Olarak Referandum 58

Mehmet Solak, TBMM

Türkiye'de Halkoylamaları: Katılma mı, Yürütme Vesayeti mi? 68

Ersin Kalaycıoğlu, Sabancı Üniversitesi

Doğrudan Demokrasi Aracılığıyla Siyasal Katılımı Artırmak:
Referanduma Dair Sorunlar ve Çözüm Önerileri 75
İlker Gökhan Şen, Anadolu Üniversitesi

İkinci Oturum Tartışma Bölümü 86

**ÜÇÜNCÜ OTURUM: MERKEZİYETÇİLİK SİYASAL KATILIM
AÇISINDAN BİR SORUN MU? 101**

Merkeziyetçilik, Federalizm ve Katılımcılık 102
Oktay Uygun, Maltepe Üniversitesi

Yerel ve Bölgesel Demokrasi 110
Harald Baldersheim, Oslo Üniversitesi

Katılımcılık Yoluyla Yerelin Güçlendirilmesi 113
Fikret Toksöz, TESEV

Üçüncü Oturum Tartışma Bölümü 117

**DÖRDÜNCÜ OTURUM: YURTTAŞ HAREKETLERİ,
SİVİL TOPLUM VE KATILIMCILIK 140**

Sivil Toplum, Siyasi Partiler ve Katılımcılık 141
Dirk Jörke, Greifswald Üniversitesi

Demokrasinin Şekillendirilmesinde Yurttaşların Rolü 147
Anna Wohlfarth, Bertelsmann Vakfı

Türkiye’de Sivil Toplum ve Katılımcılık 151
Coşkun Üsterci, TİHV

Dördüncü Oturum Tartışma Bölümü 159

BEŞİNCİ OTURUM: GENÇLİK, SOSYAL MEDYA VE KATILIMCILIK	165
Siyasal Katılım İçin Sosyal Medya Fırsatı	166
<i>Falk Lüke, Dijital Toplum Derneği</i>	
Türkiye'deki Gençler ve Siyasal Katılım	169
<i>Nur Kırmızıdağ, SETA Vakfı</i>	
Türkiye'de Gençlik, Sosyal Medya ve Siyasal Katılım	173
<i>Esra Arsan, Bilgi Üniversitesi</i>	
Beşinci Oturum Tartışma Bölümü	181
ÖZGEÇMİŞLER	187

ÖNSÖZ

Türkiye yeni bir anayasa hazırlığı aşamasındadır. Bu anayasanın hükümet tarafından planlandığı gibi bu yılın sonunda Meclis'ten çıkıp çıkmayacağından pek emin değiliz. Anayasa sürecinde Türkiye'de demokrasiden çok bahsediliyor; ama demokrasi sadece Türkiye'de değil Avrupa'nın diğer ülkelerinde de sık sık kamuoyunu meşgul eden bir konudur. "Demokrasimizin neresindeyiz?" sorusunu kendimize soruyoruz. Bugünkü süreç bazıları tarafından "post-demokrasi" olarak adlandırılıyor ve dünyanın her yerinde demokrasi konusundaki eksikliklerden söz ediliyor. Demokratik uygulamaların ve seçmenlerin seçimlere katılımının yeterli düzeyde olmadığı ve yine parlamenter demokrasinin esas kurumları olan siyasi partilere katılım da yetersiz kaldığı için siyasi partilerin bir meşruiyet sorunu yaşadığı, bunun yanında partilerin demokratik bir yapıya sahip olmadığı gibi tezler bu bağlamda sürekli gündeme getiriliyor.

Başka bir soru da şu: Mevcut demokratik sistemlerimizi nasıl daha etkin ve güçlü kılabiliriz? Doğrudan demokrasi biçimlerinin çoğalması ve yurttaşın karar alma süreçlerine daha fazla katılmasıyla, daha katılımcı ve demokratik bir sistem ortaya çıkacağı düşünülüyor. Stuttgart 21 örneğinden yola çıkılarak doğrudan demokrasi yöntemlerinin olumlu ve olumsuz yanları tartışıldı. Stuttgart 21 sürecinde bir yandan vatandaşın katılımı sağlanabilmiş, ayrıca bu konuyla ilgili farklı fikirler medya aracılığıyla kamuoyuna tanıtılmış ve böylece geniş bir farkındalık ve bilinç yaratılmıştı. Fakat bu süreçte bütün bu katılımcı ve aydınlatıcı yöntemlere rağmen insanların fikirlerinin değiştirilemediği ortaya çıktı. Bu noktada da karşımıza, bilgilendirme yöntemlerimizin ne kadar etkin olduğu sorusu çıkıyor.

Sosyal medya, katılımın artırılması ve bilgilendirme çabaları için artık vazgeçilmez bir araç olarak görünüyor; fakat Avusturya'da twitter kullanımını analiz eden bir araştırmadan yola çıkarsak, sosyal medyanın politik katılımı artıracığı tezini sorgulamamız gerek. Bin tane twitter hesabı üzerinden kimin kiminle haberleştiğine bakılan bu araştırmanın sonuçları düş kırıklığı yaratıcı. Esas olarak gazeteciler ve aynı zamanda küçük bir aktivistler çevresi ortama hâkim. Dolayısıyla en azından bugünlerde twitter'ın geniş bir politik tartışma için pek de uygun bir araç olmadığı ortaya çıkıyor. Twitter'da tartışılan konular münhasır; ekonomik konular,

Avrupa'daki ekonomik kriz, uluslararası arenada ekonomik kriz ve her bir ülke için mümkün olan çözümler hiç tartışılmıyor; derin politik sorunlar da öyle. Bunlar yerine gündeme kimin neden istifa etmesi gerektiği ya da küçük skandallar oturuyor. Bu tespitler genel olarak sosyal medyanın durumu hakkında tam doğru bir resim çizmiyor elbette ama en azından bize bir yön gösteriyorlar.

Ayrıca toplumsal cinsiyet bakımından bakıldığında, sosyal medyanın esas olarak genç erkekler tarafından kullanıldığı ortaya çıkıyor. Kadınlar dışlanmıyor ama çeşitli sebeplerden dolayı sosyal medyaya katılmıyor. Sosyal medya esas olarak bir kampanya yürütme veya muhalefet yapma aracı oluyor, haberleşme ve hızlı bilgi erişimi için de uygun görünüyor, ama derin görüş alışverişi bakımından zayıf kalabiliyor.

Sosyal medyayla ilgili ayrıca birtakım sorunları tartışmamız gerek: Türkiye'nin siyasi sisteminin demokratikleştirilmesi ciddi ve çok derin bir tartışmaya gereksinim duyan bir konudur. Nasıl bir sistem istiyoruz? Çeşitli sistemlerin avantaj ve dezavantajları nelerdir? Eşitlik, kardeşlik ve özgürlüğü gerçekleştirmek için neler yapılması gerekir?

Nasıl bir demokrasi istediğimizi ve hangi yöntem ve araçların buna uygun ve yardımcı olabileceğinin irdelendiği konferans çıktılarında oluşan bu kitabın bu anlamda demokrasiye katkı sağlayacağını umut ediyoruz.

Ulrike Dufner

Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilcisi

Avrupa'da Demokrasi ve Katılımcılık Krizi Var mı?[1]

Wolfgang Merkel

Berlin Sosyal Bilimler Araştırma Merkezi

Giriş

Günümüz sosyal ve siyasal bilimlerinde “kriz” teriminden daha sık kullanılan pek fazla terim yoktur: refah devletinin krizi, siyasi partilerin krizi, parlamentoların krizi, euro krizi, Ortadoğu krizi, diktatörlük krizi veya demokrasi krizi... Sunum başlığında da açıkça sorduğum gibi: “Acaba Avrupa ve OECD bünyesindeki yerleşik demokrasilerde bir kriz mi mevcut?”

Varsayılan “demokrasi krizi” etrafında en az üç söylem vardır: kamusal söylem, siyasal teori söylemi ve deneysel demokrasi araştırması. İlginç bir biçimde, bu üç söylemin farklı sonuçlara ulaştığını belirtmek gerekir. Toplumsal ve teorik tartışma, şu hususu hataya yer vermeyecek bir biçimde ortaya koymaktadır: Evet, bir siyasi partiler krizi vardır; parlamentolarda, katılımcılıkta, temsilde, demokratik yönetimde ve nihayet bütün bir demokratik sistemde kriz vardır. Demokrasi üzerine yapılan deneysel araştırmalar ise bu konuda daha temkinlidir; demokratik dünyadaki gelişimi inkâr etmezler, fakat büyük çapta bir demokrasi krizi üzerine kesin bir delilin varlığını sorgularlar.

Siyasal felsefe ve siyasal teori tarihinin en saygın isimleri, demokrasinin sürekli bir şekilde krizde olduğu düşüncesiyle ilişkilendirilebilir. Bu isimler Platon, Aristotle, Tocqueville, Marx ve Max Weber'dir. Ancak, özellikle kriz teşhis uzmanı korosunun sesini güçlü bir biçimde yükselttiği 1970'li yıllardan bu yana bu düşünce daha belirgin olarak dile getirilmiştir. Jürgen Habermas, Claus Offe, Samuel Huntington ve yakın geçmişte Colin Crouch bu isimlerden sadece birkaçıdır.

Bu yüzden, bu teorilere geri dönüp bakacak ve onların kriz iddialarının ne kadar doğru olduğunu teorik ve deneysel olarak kontrol etmeyi

[1] Çev. Ender Türk, Maltepe Üniversitesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi.

deneyeceğim. Argümanlarımı dört adımda ortaya koyacağım: İlk olarak, demokrasi krizi üzerine muhafazakâr ve sol teorilerin teorik özünden yola çıkacağım. Özellikle Jürgen Habermas'ın "Meşruiyet Krizi" ile yola çıkacağım, sonra da 1975'te yazarları arasında Samuel Huntington'ın da bulunduğu ünlü üçlü komisyon raporunu inceleyeceğim. İkinci olarak bu teorileri bazı deneysel bulgularla karşılaştıracam. Üçüncü olarak, iliştilmiş demokrasi olarak adlandırdığım ortalama bir demokrasi modelini tanıtaacağım; kriz teorilerinin büyük bir kısmı, Carl Raimund Poppers kurallarıyla yanlışlanma olasılığında kaçarak ne demokrasiyi ne de krizi tam olarak tanımladığından, aynı zamanda kriz nosyonunu da aydınlığa kavuşturacağım. Dördüncü ve sonuncu olarak ise güncel Euro Bölgesi krizinin aynı zamanda bir Avrupa demokrasisi krizi olarak anlaşılmasının olanaklı olup olmadığını araştıracağım.

Habermas'ın Meşruiyet Krizi ile Onun Hatalı Nedensellik Bağı

Habermas'ın "Meşruiyet Krizi" (1973/75) kuşkusuz Popper'ci anlamda test edilebilir bir hipotezler serisi olarak yazılmamışsa da bazı güçlü argümanlarını deneysel verilerle karşılaştırmak mümkün olabilir.

Jürgen Habermas'a göre, kaçınılmaz meşruiyet krizinin tetikleyicisini kapitalist ekonomide aramak gerekir. 1970'lerin başında, halen Neo-Marksist bakış açısıyla tartışan yazar, kapitalist ekonominin çelişkilerinin, kaçınılmaz olarak tüm demokratik devleti tehlikeye sokacak olan ciddi bir meşruiyet krizini doğuracak ekonomik krizin sebebi olacağını savunur. Bununla birlikte, kapitalizmin bu kaçınılmaz krizlerinin demokratik devlet krizine dönüşüp dönüşmeyeceğinin, çatışma halindeki kapitalizm ile yurttaşların ekonomik ve sosyal refah taleplerinin bağdaştırılması kapasitesine bağlı olduğunu dile getirir. Habermas, kapitalist demokratik devletin bu kapasiteye sahip olduğunu reddeder: "Kamu yönetimindeki rasyonalite eksikliği, devlet aygıtının bu sınırlı koşullar altında ekonomik sistemi layıkıyla idare edemeyeceği anlamına gelir" (Habermas 1975: 47). Ve devlet aygıtı bunu idare edemez ise kriz döngüsü sürer, tüm demokratik "idari-siyasi sistem" in meşruiyet krizine dönüşür. Başka bir deyişle, ekonomik ve siyasi çıktı krizi demokratik girdi krizinin üçüncü evresine, yani biçimsel demokrasi evresine girer; siyasi partiler, seçimler, parlamentolar ve tüm demokratik sistemden halk kitlesi desteğinin geri çekilmesi evresi. İşte Jürgen Habermas'ın meşruiyet krizi olarak adlandırdığı budur. Kendisi demokrasi terimini kullanmaz, ancak "gecikmiş kapitalist devlet" i, kötüyeli bir biçimde "biçimsel demokrasi" şeklinde damgalar.

Olgun bir demokraside meşruiyet krizinin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini 1970'lerden bu yana değerlendiren ilk deneysel test şu soruları ele almıştır: Yurttaşlar demokrasiden hoşnutsuz mudur? Demokrasinin kalitesi düşüşe mi geçmiştir? Yurttaşlar halen daha seçimlere inanmakta mıdır, yoksa seçimlere katılmama eğilimi mi göstermektedirler? Yurttaşlar parlamentolar ile siyasi partilere güvenmekte midir? Siyasi partilerin toplumsal kökleri hâlâ sağlam mıdır?

Habermas'ın 1970'lerdeki tezlerinin takip eden kırk yıl boyunca edilen deneysel verilerle karşılaştırılması sonucunda, bu tezlerin ispatı ile hükümsüz kılınmalarının özgün bir karışımıyla karşılaşılmaktadır. Ancak her halükârda, 1970'lerdeki petrol krizi, ardından gelen stagflasyon yılları, 1980'lerin sonundaki neoliberal yıllar, 1990'lar ve 2000 sonrası ilk on yıla rağmen, Avrupa Birliği yurttaşları arasında "demokrasi tatmini"nin inişe geçtiğine tanık olunmamıştır. Geleneksel demokrasi indekslerinin hiçbiri (Freedom House, Polity IV, Democracy Barometer) Avrupa ve Kuzey Amerika demokrasilerinde, ortalama demokrasi kalitesinde herhangi bir düşüşe işaret etmemiştir ve etmemektedir. Demokrasi kalitesindeki objektif değerlendirmeler içindeki "sert göstergeler"e dikkat çekmek gerekirse, Demokrasi Barometresi'nin 100 göstergesi, demokrasi kalitesinin son 20 yılda düşmediğini göstermektedir.

Habermas'ın yurttaşların "biçimsel" demokratik kurumlardan geri çekileceği öngörüsünün gerçekleştiği kabul edilirse, bu durumun seçimlere olan katılım ile parlamento ve siyasi partilere güven seviyesinde fark edilebilir olması gerekir. Ne var ki, bu deneysel gözlemlerin yüzeysel kaldığı ve Habermas'ın fazlaca karmaşık kriz teorisini çürütemediği de iddia edilebilir. Hepsinin ötesinde deney cephesi, Habermas'ın kriz teşhisinin bazı özgül öncüllerini de desteklemektedir. Şöyle ki, yurttaşların parlamentoya güveni -ki bu temsili demokrasinin kurumsal özüdür-, yurttaşların demokrasiye olan genel güven seviyesinden daha düşüktür. Yine de bu eksiklik dramatik olmaktan uzaktır; fakat güven açıklığı (eksikliği), siyasi partileri de hesaba katınca önemli ölçüde artmaktadır.

Aslında bunlar Batı demokrasilerinin günümüzdeki yumuşak karnıdır. Yurttaşlar partilere çok fazla güvenmemektedir. Yurttaşlar arasında yalnızca sendikalar ve bankalar (finansal kriz sonrası) partilerin daha altında bir güvene sahiptir. Bu yüzden aslında demokrasinin meşruiyetinde değil ama belirgin demokratik kurumların meşruluklarında bir gerileme vardır. Bunlar da toplumun oldukça alçak düzeyde bir güvenine sahiptir. Verilerimize göre, parlamento ve partilere duyulan güvende sürekli bir gerile-

meden ziyade sabit bir seviye düşüklüğü söz konusudur.

Bununla birlikte genel olarak, partiler ve parlamentolar gibi demokrasinin “çoğunlukçu kurumlarının” devletin polis, bürokrasi, yargı veya merkez bankaları gibi “çoğunlukçu olmayan kurumlar”ı ile karşılaştırıldığında, yurttaşların düşük bir desteğine sahip olduğu da iddia edilebilir. Bunlardan ilki temel demokratik kurumlardan, ikincisi ise tek başlarına özel bir demokratik meşruiyete sahip olmayan ve demokratik olmayan rejimlerde de bulunabilen kurumlardan oluşmaktadır. Batı demokrasilerinde yurttaşların uzmanlaşmış ve siyaset dışı kuruluşlara güveninin, çekirdek demokratik kurumlara olan güveni gölgede bıraktığı açıktır. Açıkça görülmektedir ki yurttaşlar katılımcı ve temsili demokratik kurumlara inanmak yerine etkin bir devletin meşruiyetine inanmaktadır. Buna ek olarak, seçimlere katılım düzeylerinde Batı Avrupa’da makul, Doğru Avrupa’da ise epey önemli ölçüdeki düşüş gözlenebilir. Partiler toplumun oy desteğini kaybetmektedir. Üyeler ise siyasi partilerden ayrılmakta veya ölmekte, partiler yaşlanmaktadır. Almanya’da tüm partilerin yakaladığı ortalama yaş 60 civarındadır. Alman Sosyal Demokrat Partisi (SPD), son yirmi yılda üyelerinin yarısına denk düşen 500 bin üyesini kaybetmiştir. Gençler siyasi partiler yerine Uluslararası Af Örgütü, Uluslararası Şeffaflık Örgütü, İnsan Hakları İzleme Örgütü gibi sivil toplum örgütlerine katılmaktadır. Siyasi idealizm ve yaratıcılık buralardadır. Demokratik ikilem ise şudur ki, seçimle iş başına gelmeyen bu tür dernekler, ne karar alma gücüne ne de özgül bir genel demokratik meşruiyete sahiptir. Siyasi partiler ile parlamentolar halen çok önemli karar alma yetkilerini devam ettirmekte ve düşük veya geri çekilmiş güvene rağmen, biçimsel yasama usullerine dayanmaktadır.

Eşzamanlı olarak Avrupa’nın toplayıcı partilerinin (*cath-all party*) oy oranları seçimlerde sürekli düşmektedir. Bu partilerin toplam oyları yüzde 60’tan yüzde 40’a gerilemiştir. Aynı zamanda daha küçük partiler ortaya çıkmış ve Avrupa parti sistemleri içinde kendi kendilerine kurulmuşlardır: Yeşiller, solcu sosyalistler veya sağ kanat popülistleri, şimdi birçok Avrupa parti sistemi içinde temsil edilmektedir. Diğer yanda Avrupalı seçmenler bugün daha fazla programa dayalı ve daha çoğulcu parti sistemleri bağlamında bireysel tercihlere sahiptir. Bu durum demokrasi için olumlu bir gelişme olarak görülmelidir, çünkü seçmenler ekonomik, sosyal ve kültürel açılardan önemli ölçüde çeşitli ve çoğulcu hale gelmiştir. Bununla birlikte, seçime ilişkin tercihlerin çoğulculuğu iki olumsuz sonucu beraberinde getirir.

Bu sonuçların ilki, toplayıcı partilerin savaş sonrası Avrupa toplumlarının siyasi entegrasyon makinelerinden mükemmel bir tanesi olmasıdır. Bu partiler kendi siyasal topluluklarını oluşturmuşlardır. Yeni partiler, mesela siyasi entegrasyonla ilgilenememektedir. Akılcı siyasi girişimciler olarak yeni ile eski arasındaki ayrışmaları, kendi seçmenlerini harekete geçirmek ve toplayıcı partilere karşı başarıyla rekabet edebilmek için derinleştirmek zorundadırlar. Bu da Avrupa'daki toplumların ilerleyen süreçte parçalanma ve bölünmesine yol açacaktır.

İkinci olarak, yeni partiler daha çok orta ve üst sınıfları temsil ederken alt sınıfları nadiren temsil etmektedir. Batı Avrupa'da alt sınıflar kendini siyasi katılımdan giderek daha çok soyutlamaktadır. Seçime katılım oranlarındaki düşüş ve toplayıcı parti seçmenlerindeki daralmanın nedenleri arasında alt sosyal tabakaların geleneksel siyasi katılımdan kendi kendilerini gitgide soyutlamaları yer almaktadır. Dahası, orta tabakanın protesto, dilekçe, referandum, siyasi müzakere, altyapı projelerinin planlamasına dahil olma gibi daha az kurumsallaşmış siyasi katılım türlerini yoğun biçimde kullandığı yerlerde (Merkel/ Petring 2011) alt sınıflar bulunmamaktadır. Kamuoyu yoklamaları da açıkça göstermektedir ki orta sınıflar siyasi kararlarda kendi katılımcı etkilerine inanmakta, fakat alt sınıfların çoğunluğu herhangi bir farklılık yaratabildiğine inanmamaktadır.

Batı ve hatta daha çok Doğu Avrupa, Habermas'ın doğru bir şekilde öngördüğü gibi "biçimsel demokrasi" kuruluşuyla kurumlarından gözle görülür bir vazgeçişe tanık olmaktadır. Ancak bu, yurttaşlar tarafından genel bir vazgeçiş değil, toplum içindeki belirli tabakalar düzeyinde, alt tabakanın siyasi katılımcılıktan soyutlanması şeklinde gerçekleşmektedir. Neo-Marksist Jürgen Habermas, şaşırtıcı bir şekilde demokrasinin bu tür bir sınıf temelli bozulmasını gözden kaçırmıştır. Bu alt sınıflar aktif olarak protestoda bulunmaz veya katılım biçimlerini gelenekselden, geleneksel olmayana doğru evriltmez. Onlar sadece basit bir şekilde tamamen siyasi katılımcılıktan soyutlanır ve sosyal ve siyasi olarak marjinalleşir. Alt sınıflar 21. yüzyıl demokrasilerinde, eski Atina demokrasisindeki Zealot'ların durumuna düşme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Alt tabaka siyasi katılımcılıktan soyutlandığı sürece, halihazırdaki orta sınıf eğilimli OECD dünya demokrasilerinin genel Habermasçı meşruiyet krizine saplanma tehlikesi içinde olmayacağı da ironik bir bakışla iddia edilebilir.

Aynı zamanda geleneksel siyasi katılımcılığın düşüşü ve alt sosyal sınıfların siyasi soyutlanmasındaki yükselişinin esas olarak ekonomik krizlerden kaynaklandığına dair deneysel bir dayanak da yoktur. Aksine,

1980'lerin sonundan bu yana bireyselleşme, küreselleşme ve neoliberal serbestleşme yalanlarıyla hızlandırılan uzun vadeli ekonomik ve sosyal eğilimler vardır. Onlar bu dışlayıcı eğilime ortaklaşa bir şekilde neden olmuş ve ivme kazandırmıştır. Habermas'a karşı şu husus ileri sürülmelidir: Yurttaşları geleneksel siyasetten sosyal olarak çekilmeye götüren, kapitalizm krizi değildir; aksine, kapitalizmin büyük başarısı sosyal ve siyasal baskılardan küresel, finansal, serbestleşmiş ve giderek "çıkartılmış" (Polanyi) olmasıdır. Küreselleşme ve serbestleşme, sermaye ve işçi ile onların temsilci kuruluşları arasında büyüyen güç asimetrisine neden olmuştur. Sendikaların hızlı gerilemesi ise Colin Crouch'ın (2004) yerinde tanımındaki gibi, kapitalizmin krizinden değil zaferinden kaynaklanmıştır.

2008 sonrası finansal piyasaların ciddi krizi bile Habermas'ın meşruiyet krizi hipotezini doğrulamamıştır. "Siyasi-idari sistemler" (Habermas) hakkındaki ortak eylem, yani OECD hükümetlerinin finansal krizi yönetiyormuş gibi görünmesi, kapitalist devletin sınırlı "rasyonel-idari kapasite"si hakkında öngörülen Habermas argümanından daha iyidir. Habermas diğer birçok önemli kriz teorisyenleri gibi (Offe, Crouch, Huntington) "kapitalizmin çelişkileri"ni -veya beklentilerin enflasyonunu- sistematik olarak gözünde büyütmüş ve bir yanda başarılı bir kapitalizmin dışlayıcı gücü ile diğer yanda demokrasi ve kurumlarının uyum yeteneğini fena halde küçümsemiştir. Siyasi "üstyapı" üzerindeki ekonomik "altyapı"nın üstünlüğüne yönelik baskın Neo-Marksist veya neoliberal varsayım bu hatalı öngörüye neden olmuştur. Bununla birlikte, günümüz demokrasileri düşük seviyedeki demokratik kaliteye uyum sağlama eğilimindedir. Bu eğilim, demokrasinin varoluşsal krizini engellemekte ve demokratik hükümetin bozulmuş veya daralmış şeklini daha istikrarlı bir dengeye oturtuyor gibi görünmektedir.

Habermas, demokrasi ile kapitalizm arasındaki temel nedensellik bağı teorize ederken haksız olmasına rağmen -ancak Lipsetin modernleşme teorisi de haklı değildi- olgunlaşmış demokrasilerdeki katılımcılığın ve temsilin geleneksel türlerindeki erozyonunların bazılarını doğru bir şekilde öngörmüştü. Şimdi izninizle muhafazakâr kriz teorisyenlerine dönelim.

Muhafazakâr "Aşırı Yük" Hipotezinin Paradoksu

Habermas'ın *Meşruiyet Sorunları*'nın yayımlanmasından iki yıl sonra, üçlü komisyonun raporu *Demokrasi Krizi: Demokrasilerin Yönetilebilirliği Üzerine Rapor* adıyla piyasaya çıktı (1975). Raporda yazarlardan Michel Crozier, Samuel Huntington ve Joji Watanuki kasvetli bir demokrasi geleceği öngör-

müştü. Fransa, ABD ve Japonya'dan gelen üç siyasal bilimci, demokratik hükümetlerin yurttaş taleplerinin aşırı yüküyle karşılaşacağını iddia ediyordu. Çok fazla insan, hükümetlerinden çok fazla şey bekler. Artan beklentiler ve geniş çaplı katılımcılık, olgunlaşmış demokrasilerin uzun vadede idaresini gittikçe zorlaştıran haddinden fazla talebe neden olur. Habermas demokratik meşruiyet krizini kapitalist ekonomi tarafından dışsal şekilde tetiklenmiş olarak görmüşken, bu üçlü komisyonun üyeleri etkin idare krizinin içeriden gelen biçimde demokratik usuller ve katılımcılık tarafından kaynaklandığını düşünmüştür. Habermas "çok azıcık" demokrasiyi eleştirirken, üçlü komisyon raporu "çok fazla" demokrasiden hayıflanmaktaydı. Habermas "biçimsel demokrasi" ötesinde daha fazla katılımcılığı savunurken, Huntington ve diğer yazarlar demokrasinin yalın biçimsel Schumpeter'ci versiyonuna meyilli bir türünün propagandasını yapıyordu.

Tüm bu kavramsal ve normatif farklılıklara rağmen, her iki taraf, yani solcu filozof ve sağcı muhafazakâr siyasal bilimciler, demokratik devletlerin harici ve dahili sorunların üstesinden gelecek yeterli kapasiteye sahip olmadığı düşüncesi üzerinde zımnen anlaşmışlardır (bkz: Offe 1979). Habermas en azından demokratik sistemin kapitalizmin müdahalesinden kurtulması gerektiğini dolaylı olarak savunurken, üçlü komisyon yazarları ekonomi ve devletin daha fazla demokratik kontrolden kurtulması gerektiğini ileri sürmüştür.

Yalnızca birkaç yıl sonra, Thatcher ve Reagan'ın gücünün yükselme evresinde, ABD ve Birleşik Krallık ve sonradan birçok OECD ülkesi en azından dolaylı olarak üçlü komisyon raporu tarafından önerilen yöntemleri takip eden reform politikalarına girişmiştir: ekonominin siyasi denetimden "özgürleştirilmesi", piyasaların serbestleştirilmesi ve sosyal devletin küçültülmesi. Bu ülkeler sosyoekonomik yurttaş taleplerinin fazla yükünden kurtulmuş bir jandarma-devlet anlayışının hükümeti etkili bir yönetime dönüştürebileceğini dikte eden neoliberal paradigmayı izlemiştir. Oysaki tam tersi olmuştur. OECD bünyesinde hükümet denetimi kalkan finansal piyasalar, iflasın eşiğinde "sistem bağlantılı bankalar" yaratan bir tür gazino kapitalizmi üretmiştir. Uluslararası finansal sistemin çöküşü Batı hükümetlerinin ortak hareketi sayesinde engellenebilmiştir. Ekonomik, sosyal ve siyasi maliyetler yüksek olmuştur: Hükümetler vatandaşlardan toplanan vergilerin büyük bir kısmıyla bankaları kurtarmış veya yaşamlarını garanti altına almıştır. ("Batmak için çok büyük!") Başka bir deyişle, daha az ayrıcalığa sahip olan çoğunluğun parası, finansal oligarşiyi teşkil eden birkaç ayrıcalıklı güvenceye almak için kullanılmıştır. Bu,

insanların kendi iradeleriyle verdiği bir karar değildi. Demokratik temsilcileri bu şekilde davranmaya zorlayan, finansal oligarşinin “Batmak için çok büyüğüz” şeklindeki sistemli şantajıydı. Devleti düzenleyici baskılardan kurtarmayı hedefleyen neoliberal tavsiyenin paradoksu, orta vadede demokratik hükümetler ile demokratik yönetimlerin sırtına şimdiye dek bilinmeyen ve tehlikeli bir yük yüklemiştir. Sorun, insanların sosyal taleplerinden ve aşırı katılımlarından değil, finansal oligarşinin, yani azınlığın sisteme zorla yüklediği ağırlıktan kaynaklanmış, demokratik devletin meşruiyet krizi bu nedenle doğmuştur. İçlerinden birkaçı yüzünden oluşan mali risk ve mali yük, uzun yıllar yurttaşların çoğunluğu tarafından yüklenilecektir. Gelecekteki devlet bütçeleri üzerinde demokratik karar alma yetisi, mevcut mali kriz sırasında hükümetlerin topluma mal ettiği özel mali kayıplar yüzünden ağır bir darbe alacaktır.

Demokrasinin ödemesi gereken bir diğer bedel ise siyasi karar alma süreçlerinin parlamentolardan yürütme organına kayması şeklinde ifade edilebilir. Carl Schmitt’in önceden belirttiği gibi, olağanüstü durumlar yürütme organlarının dönemleridir. Bankacılık krizi ve günümüzdeki avro krizinde de durum tam anlamıyla bu şekildedir: Ulusal yürütme organları, Uluslararası Para Fonu, Avrupa Konseyi ve Avrupa Merkez Bankası gibi uluslararası kuruluşlar karar vermiş ve ulusal parlamentolar bu kararların çoğuna “öfkeli finansal piyasaların” baskısı –Demokles’in kılıcı– altında onay damgasını basmak zorunda kalmıştır. Zaten var olan demokratik hastalık, ulusal ve uluslararası yürütme karşısında parlamentoların yasma ve denetleme gücünü kaybettiği mali krizle hız kazanmıştır.

Üçlü komisyon raporu tüm tahminlerinde yanılmıştır: Giderek artan sosyal ve siyasi katılımcılık tahmini yanlış; devletin düzenleyici ve tüketici görevlerinden geri çekilmesi tavsiyesi yanlış; (jandarma devlet anlayışına dayanan) yalın neoliberal hükümetlerin özellikle mali piyasalar krizi ile demokratik imtiyazların daralmasına hızlandırılmasına neden olabileceği öngörüsü hatalıydı. Şimdi, yalın bir Schumpeter’ci “biçimsel” demokrasi orta sınıfların biçimsel rızasıyla desteklenen uzmanlar yönetimi altındaki bir oligarşiye doğru dejenere olma tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Etnik-Kültürel Heterojenlik, Demokrasi Kalitesine Meydan Okuyabilir mi?

Üçlü komisyon raporundan otuz yıl sonra, Huntington (2004) bir kitabında “Biz kimiz?” sorusunu sorarak, “aşırı liberal göç” ve kozmopolitan siyasi elitlerin yaptığı “asimilasyonun terk edilmesi” ile Batılı uluslardaki giderek artan etnik-kültürel heterojenliğe dikkat çekmiştir. Huntington’a

göre bu, kaçınılmaz olarak ulusların kültürel ve siyasi kimlik erozyonuna neden olur ve işleyen demokrasilerin olmazsa olmaz şartı, “siyasi topluluk”un (Easton) uyumlu yapısını temelinden çürütür. Huntington’ın kitabı özellikle ABD hükümetlerinin İspanyol göçü karşısında uyguladığı liberal politikalara saldırmıştır. Bununla birlikte yazarın çokkültürlü toplulukların demokrasiyi baskı altına alabileceği şeklindeki muhafazakâr düşüncesi, ne muhafazakâr ideolojiyle ne de ABD ile sınırlandırılabilir.

Bu düşünceler daha dostane bir ifade tarzıyla geleneksel liberal te-oride de bulunabilir. Örneğin J.S. Mill, 1861’de şöyle yazmıştır: “Özgür kurumlar farklı uluslardan kurulmuş bir ülke için imkânsıza yakın bir noktadadır. İnsanlar arasında ortak bir duygu yoksa, özellikle onlar farklı dillerde konuşuyor ve okuyorlar ise, işleyen bir temsili hükümet için gerekli olan birleşmiş bir kamuoyunun varlığından söz edilemez.” (Mill 1861: 289). Yüz yıldan fazla bir süre sonra benzer düşünce Robert Dahl tarafından şöyle dile getirilmiştir: “Eğer ki ülke insanları arasındaki temel inanç ve kimlikler, siyasi çatışmalar üretir ise buna bağlı olarak poliarsşi umutlarının azalacağını; inançlar ile kimlikler uyumlu olur ve bu yüzden çatışmanın kaynağı olmaz ise o zaman poliarsşi umutlarının çokça artacağını varsaymak akla uygun olur. Böylelikle bir ülkede alt kültürlerin gözle görünürlüğü ve gücü arttıkça, poliarsşi şansı azalacaktır.” (Dahl 1989: 255).

Birçok Batı ve Doğu Avrupa demokrasisi ne geleneksel göç topluluklarıdır ne de etnik-kültürel olarak açık ve liberal sağlam bir topluluk geçmişleri vardır. En azından ilk bakışta Batı Avrupa’daki aleni yabancı düşmanlığının düzeyi, liberal demokrasi için muhtemel bir tehdit olma düzeyinden aşağıdadır. 1991 yılında yabancı düşmanlığı tutumunun olağanüstü yüksek düzeyde bulunduğu Finlandiya’da bile skor, şimdi yüzde 10 civarındaki Avrupa ortalamasına gerilemiştir. Bununla birlikte, etnik-dinsel heterojenlik, çokkültürlü bir devlet olan Yugoslavya’nın Tito sonrası yarı-demokratik koşullar altında bir iç savaşla dağılmasına sebep olmuştur. Balkanlar’ın halen eksik ve yeni demokrasilerinde ve hatta Slovakya, Macaristan ve Polonya gibi pekişmiş demokrasilerde bile dikkate değer bir yabancı düşmanlığı ve etnik azınlıkların maruz kaldığı ayrımcılık gözlenmektedir. 1970’lerin sonundan bu yana, birçok Batı Avrupa parti sistemi içinde sağcı popülist partiler kurulmaktadır. Danimarka, Finlanda, Norveç, Belçika, Hollanda, Fransa ve şimdi Yunanistan bu örneklerin yaşandığı ülkelerdir. Avusturya’da Avusturya Özgürlükler Partisi (FPÖ-Freiheitliche Partei Österreichs), evvelce koalisyonun bir tarafını oluşturmuştu ve İsviçre’de sağ kanat popülist İsviçre Halk Partisi ülkenin

en güçlü partisidir. Bu tür partiler Doğu Avrupa'da genel seçimlerde yüzde 15 ile yüzde 20 oranları arasında oy almış, Batı Avrupa'da ise sağ kanat popülizm oylarının toplamı yüzde 10 oranında seyretmiştir. Bu sağ kanat popülist partiler seçmenlerini göç, entegrasyon ve çokkültürlülük gibi hassas konularda harekete geçirebilseler bile Batı Avrupa'nın pekişmiş demokrasilerine kaydedeğer ölçüde meydan okuyamazlar.

Normatif düzeyde yabancı düşmanlığını harekete geçiren bir siyasi hareket nefret uyandırıcı olabilir, ancak temsili demokraside bu partilerin, önceden çoğunlukla sesi çıkmayan Avrupalılaşıma ile küreselleşmenin kaybedenlerini temsil ettiği oranda meşru bir işlevi yerine getirdiği de iddia edilebilir. Bu sağ kanat popülist partileri, çokkültürlü yeşil ve liberal partilerle oldukça güçlü bir şekilde dengelenmektedir. İskandinav ülkeleri, Belçika, Hollanda ve İsviçre gibi en yüksek demokrasi kalitesini gösteren Avrupa'daki bu demokrasilerin, aynı zamanda en güçlü sağ kanat popülist partilerine de sahip olduğuna işaret etmek oldukça ilginçtir.

Bu noktaya kadar bir sistem olarak demokrasi göstergeleri Batı Avrupa'daki demokrasilerin varoluşuna yönelik herhangi bir tehdit işaret etmemektedir. Ancak, partiler ve parlamentolar gibi demokrasinin çekirdek aktörlerine ilişkin bazı göstergeler, sınırlı bir erozyonun bazı işaretlerini göstermektedir. Bununla birlikte tüm hikâyeye bundan ibaret değildir. Bu nedenle yönetim ve siyasetin ötesine, politika oluşturma alanına bakmak istiyorum. Bunu günümüz avro krizinin arka planını dikkate alarak yapacağım. Bu noktadaki soru, kriz halindeki finansal kapitalizm tarafından yaratılan sıkı engeller çerçevesinde meşru, ulusal, demokratik makamlar tarafından anlamlı politika tercihleri yapabilmek için yeterli alanın bulunup bulunmadığıdır.

Avro Krizi Avrupa'da Bir Demokrasi Krizine Neden Olabilir mi?

Daha önce iddia ettiğim gibi, bu kapitalizmin krizi değil, onun günümüz OECD demokrasilerinin bazı sorunları tetikleyen neoliberal zaferidir. Ancak neoliberal hegemonyanın kapitalist dünyadaki hemen hemen tartışmasız otuz yılı sona erdi ve adeta birbiriyle içi içe girmiş iki mali kriz ortaya çıktı: ABD bankacılık sisteminin 2008'deki yüksek faiz krizi ile ondan sonraki Avrupa'da -avro alanındaki üye devletlerin borç kriziyle birlikte- özel bankaların krizi. Sade bir ifade olması için üye devletleri, kredi veren ve kredi alan ülkeler olarak ayıracağım: Bir tarafta Almanya, Finlandiya, Hollanda, Avusturya; diğer tarafta Yunanistan, İrlanda, Portekiz, İspanya ve İtalya. Her iki grupta da mali krizin bulunduğu ülkeler var ve bu durum

farklı biçim ve farklı düzeyde olmak üzere demokrasi kalitesi adına olumsuz sonuçlar doğurmuştu, doğurmuştur ve doğuracaktır.

Kredi Veren Ülkeler

Özel bankalar halihazırda avro bölgesindeki hükümetlere şantaj yapmaktadır. Bu tehditler, bankaların iflas etmesinin yatırımlarda, üretimde, iş piyasalarında, refahta kayıplar; siyasi sistem yansımaları açısından beklenmeyen olumsuz neticeler ve tüm kredi düzeninin çöküşü sonucuna götüren bir domino etkisini tetikleyebileceği anlamına gelen “Batmak için çok büyük” sloganı altında özetlenebilir. Bu yüzden de neredeyse tüm Avrupalı hükümetler, yüz milyarca avroluk harcamalarla özel bankacılık sistemlerini kurtarma telaşı içindedir. Demokratik teori gözlüğünden bakıldığında şu sonuca varılmalıdır: Demokratik otoritelerin siyasi tercihleri bu süreçte aşırı derecede sınırlandırılmıştır. Demokratik olarak meşrulaşmamış mali piyasalar ve onların oligarşik aktörleri, yapılacakları büyük ölçüde önceden belirlemektedir. Yurttaşların hükümetlerini popüler olmayan tercihler açısından sorumlu tutması halinde bile, sonra gelen hükümetler mali “piyasalar”ı sakinleştirmek için başka bir tercih görmezse politika değişimine gitmeyecektir. Demokratik seçimler, hükümetleri sorumlu tutmak ve yurttaşlara alternatif programlar ile siyasalar arasında seçme şansı sağlamaya yönelik olan başlıca demokratik işlevini kaybetmektedir. Demokrasinin bu versiyonları “siyasasız siyaset” veya Habermas’ın terimiyle “biçimsel demokrasi” olma tehlikesini taşımaktadır.

Son onyıllar boyunca, parlamenter ayrıcalıklardan güçlü hükümete doğru bir güç değişimi de gözlenmektedir. Küreselleşme bu değişimi hızlandırmakta ve demokratik açıdan pek meşruiyete sahip olmayan Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşları ulusal yönetime esas aktörler şeklinde ithal ederek, eşzamanlı olarak uluslararasılaştırmaktadır. Demokratik yönetimdeki çifte kayıp da hatırlatılabilir: İlk olarak parlamentolardan hükümete doğru bir güç/yetki transferi ivme kazanmıştır ve ikinci olarak bölgesel olarak pek de meşruiyet sahibi olmayan uluslararası aktörler ulusal yürütme organlarıyla iç içe geçerek, karar oluşturma sürecinin yurttaşlar için pek de şeffaf olmayan, parlamentolar için ise denetlenemez olan bir şekil almasına neden olmuştur.

Burada Avrupa’nın kemer sıkma uzmanı olarak Alman hükümetinin bir hayli eleştirilen rolüne de değinmek gerekir. Merkel hükümeti belki dogmatik kemer sıkma politikaları açısından haksız olabilir ve kanımca

haksızdır da (bkz. Krugman; Stiglitz; Wiplosz) ama bu, Almanya özelinde antidemokratik değildir de. Nitekim en azından Almanların üçte ikisi Merkel'in avro politikasından yanadır ve Yunanistan, İspanya, İrlanda ve Portekiz'in borçlarının garantörlüğünü daha fazla üstlenmek istememektedir. Bu bize demokratik tercihlerin içeriği itibarıyla hatalı olabileceğini hatırlatmaktadır. Alman yurttaşlarının tercihlerinden ayrıştırılmış yarı-otoriter bir Keynezyen, aydın düşünür kralı, muhtemelen şimdiki popülist-demokratik şansölye Angela Merkel'den daha iyi bir ekonomik politika ortaya koyardı; ancak bu da demokratik olarak meşru olmazdı.

Borçlu Ülkeler

Demokrasi alanındaki olumsuz sonuçlar, kredi alan ülkeler için bile oldukça büyüktür. Bu ülkeler artık karar veren değil, politika kabullenen rolünü üstlenmiştir. Politikalar, uluslararası finansal kurumlar veya kredi veren yabancı ülkeler tarafından belirlenmektedir. Kemer sıkma politikaları Avrupa Komisyonu, Uluslararası Para Fonu, Avrupa Merkez Bankası tarafından, kredi alan ülkelere empoze edilmektedir. Ulusal parlamentolar en temel ve önemli yetkilerini kaybetmektedir. Parlamento kemer sıkma önlemlerini şeklen reddedebilmesine rağmen, bunun ekonomik, sosyal ve siyasal sonuçlarından korkmaktadır: Tercih, "Kırk katır mı kırk satır mı?" şeklindedir.

Parlamentodan yürütmeye ve yabancı kurumlara doğru güç değişiminin daha dramatik ve daha antidemokratik olduğundan da kısaca bahsetmek gerekir. Ancak borçlu ülkeleri mağdur edenlerin sadece ekonomik açıdan daha güçlü olan alacaklı ülkeler olmadığı da dikkate alınmalıdır. Bu ülkeler her şeyden önce kendi yanlış politikalarının kurbanı olmaktadır. Örneğin Yunanistan, yeterli ve adil bir şekilde vergi alamadığı sürece başarısız bir devlet olmaya mahkûmdur. Zenginler, küçük ve büyük işletmeler, kronik vergi kaçakçıları pozisyonundadır; kamu idaresi etkisizdir ve gereğinden çok çalışanı vardır; büyük partiler kayırmacıdır. Aynı şey İtalya için geçerlidir. İrlanda aşırı düşük neoliberal işletme vergileri, finans ve gayrimenkul spekülasyonu uğraşmaktadır. Bu devletlerin mali bunalımı hiçbir şekilde sadece harcamalardan kaynaklanmamaktadır; sebep daha ziyade işletme ve zenginden vergi alamayan verimsiz, sınıf eğilimli devlet anlayışıdır. Yerel hükümetler tarafından kabullenilen ve ulusal parlamentolar tarafından tasdik edilen, kredi veren yabancılarca dikte edilen kemer sıkma önlemleri bu devletlerin ve onların halihazırdaki demokratik kurumlarının egemenliğini çarpıcı şekilde sarsmaktadır. Ve bu,

onların gelecekteki ekonomik ve sosyal politika tercihlerini de kısıtlayacaktır. Bedel ise tüm halk tarafından ödenecektir. Bu durum aynı zamanda hemen hemen tüm OECD ülkeleri içindeki sosyoekonomik eşitsizliği daha da arttıracak ve siyasi katılımcılık açısından da artan eşitsizliğe ivme kazandıracaktır. Eğer hükümetler finans sektörüne maliyetlerin bazılarını ekleyemez ve onu tekrardan düzenleyemezse yurttaşların hükümetlere, parlamentolara ve siyasi partilere olan güveni azalmaya devam edecektir.

Acaba Habermas'ın kırk yıl önce teorisinde ana hatlarıyla belirttiği meşruiyet krizine biz şimdi mi tanıklık ediyoruz? Cevap: Duruma göre değişir. Bu, krizden ne anladığımıza bağlıdır. Bir krizin en az iki anlamı vardır: İlki, akut varoluş krizi, ölüm kalım meselesidir. Bunun Batı Avrupa'da olacağına dair yeterli delil yoktur. Batı Avrupa demokrasilerinin en zayıfı olan Yunanistan'da bile nüfusun büyük çoğunluğu, demokrasi ve demokratik partilerin alternatifinin olmadığını görmektedir. Ancak krizin ikinci bir anlamı daha vardır ki bu da demokratik yönetim kalitesinde sürekli düşüştür. Siyasi ve ekonomik eşitsizlik devam eder, alt sınıfların siyasi katılımından soyutlanması durdurulamaz, parlamentolar güç kaybetmeye devam eder, karar verme süreci şeffaflaşmaz ve hepsinin ötesinde siyaset, bağlantısız piyasalara karşı kaybettiği toprağı yeniden fethetmez ise nihayet o zaman otokratik rejimin bazı istila türlerine değil, "defolu demokrasi" olarak adlandırdığım, adeta Habermas'ın "biçimsel demokrasi"sini yansıtan demokrasinin küçültülmüş bir alt türüne tanıklık edebiliriz.

BİRİNCİ OTURUM

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE DEMOKRASİ TARTIŞMALARI

Demokraside Gerileme ve Küresel Sorunlar: Avrasya'dan Alınan Dersler^[2]

Susan Corke,

Avrasya Programları Yöneticisi Freedom House

Bugün burada olmak ve böyle seçkin bir topluluğun karşısında “Türkiye’de ve Dünyada Demokrasi” üzerine konuşmak memnuniyet verici. Freedom House’ta Avrasya Programları yöneticisi olarak, bu bölgenin merceğinden genel demokratikleşme eğilimleri hakkında konuşmak üzere davet edildim. Freedom House demokratik değişimleri destekleyen, dünya üzerindeki özgürlük durumunu denetleyen ve demokrasi ile insan haklarının savunuculuğunu yapan bağımsız bir izleme kuruluşudur. Kimileriniz, 195 ülke ve 14 ihtilafli bölgenin özgürlüklerindeki ilerleme ve gerilemeler hakkında bir değerlendirme ortaya koyan ve her sene yapılan “Dünyada Özgürlük” başlıklı araştırmamıza aşına olabilir. Bu araştırma, siyasi haklar ve temel hak ve özgürlükler gibi iki geniş kategoride özgürlük ölçümü yapar.

Freedom House bir yanda tüm dünyadaki özgürlüğü rakamlara dönerek karşılaştırmalı şekilde değerlendirmeyi sağlayan bir yöntem bilime başvururken, diğer yanda küresel yurttaşlar olarak özgürlüğün ne anlama geldiğini anlamamıza yardımcı olan rakamlar altındaki hikâyeleri bünyesinde barındırmaktadır. İşimize anlam katan şey, demokrasinin gerilemesinin gölgesinde meydana gelen, insana dair etkilere ilişkin farkındalığın kazanılmasına yardımcı olmaktır. Biz baskıcı ülkelerdeki yurttaşların sivil toplum kapasitesini geliştirmesine olanak sağlayan araçları temin etmekte, bağımsız medya kuruluşlarını geliştirmekte, özgür ve adil seçimleri izlemekte, yurttaşları ülkede yaşananlardan hükümeti sorumlu tutmak konusunda harekete geçirmekte ve bunu kendi kendilerine yapamayanların savunuculuğunu üstlenmekteyiz.

Küresel demokratik eğilimlerdeki belirgin gerilemeye rağmen, ekonomik dalgalanmanın perde arkasına doğru resim değişkendir ve daha umutlu olmak için bazı nedenler bulunmaktadır. Seslerinin duyulabildiği

[2] Çev. Ender Türk, Maltepe Üniversitesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi.

daha iyi bir gelecek arayışında her şeyi riske atan ortalama yurttaşın gücü ve cesareti iyimserlik yaratmaktadır. Demokrasi, katılım isteğine sahip insanlarla başlar. Demokratik potansiyeli olan ülkeler, hükümetlerini yüksek standartlarda tutmak isteyen genç insanların bir darbe için başlama noktası değil, bir umut işareti olduğu gerçeğini incelemelidir.

Türkiye demokratik gelişiminde çok önemli bir dönüm noktasındadır. Başbakan Erdoğan ile Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), ülkede fazla otoriter modelden uzakta ve demokrasiye doğru dikkate değer bir gelişme göstermiştir. Sivil yönetim, askeri yönetimle yer değiştirmiş ve hükümet, nüfusun evvelce ötekileştirilen kesimlerinin daha fazla temsil edilmesini sağlamıştır. Türkiye dünya sahnesindeki itibarını artırmakta ve büyüyen bir ekonominin sahibi haline gelmektedir. Birleşmiş Milletler Nüfus Bölümü, genç nüfusuyla Türkiye'yi "demokratik fırsat penceresi" olarak nitelendirmiştir. Umarım ki Türkiye, yerel ve uluslararası potansiyelini bu pencereyi açmak için kullanacaktır. Birçokları ise Türkiye'yi, İslam dünyasındaki demokrasi modeli için daha etkili bir rol oynama şansına sahip bir ülke olarak görmektedir. Umarım ki bu hafta sonu bunun gerçekte ne anlama geldiğini sağlıklı bir şekilde tartışacağız.

Küresel Eğilimler

Küresel bakış açısına göre Ortadoğu'daki değişim dalgasının etkisi ve bu değişikliklere verilen otoriter yanıt, küresel özgürlüğün haritasının tekrardan çizilmesine yol açmıştır. Freedom House'un temel hak ve özgürlükler ile siyasi haklar üzerine yayımladığı *Dünyada Özgürlük* başlıklı rapor 2011 yılı boyunca ülkelerde özgürlüklere ilişkin kazanımlara nazaran gerilemelerin bir parça daha fazla olduğunu göstermiştir. Düşüş gösteren ülkelerin gelişme gösterenlerden sayıca daha fazla olduğu peş peşe gelen bu altıncı yıldaki eğilim dikkat çekicidir.

Siyasi ayaklanmaların demir yumrukla idare edilen en köklü rejimleri bile sonlandırabilme ihtimali, otoriter yöneticilere gösterilmiştir. Freedom House'un *Dünyada Özgürlük* raporunda vurguladığı gibi bu, Sovyet komünizminin çöküşünden beri, otoriter yöneticilere karşı en dikkate değer meydan okumayı temsil etmektedir. Nitekim demokratik değişime, aktivistlerin birleşmesine ve ortalama yurttaş kavramına duyarsız bir görünüm sergileyen, yıllarını iktidarını güçlendirmeye harcayan diktatörlerin bulunduğu Ortadoğu bu diktatörleri süpürmede başarılı olmuştur. Bazı durumlarda ise protesto ve ayaklanmayı demokratik kurum inşasının başlangıç aşamaları takip etmiştir. Tunus ve Mısır gözlemcilerin re-

kabetçi ve güvenilir addettiği seçimlere önderlik etmiştir. Suriye’de ise Beşşar Esed diktatörlüğünün öğrendiği ders, trajik biçimde, muhalifleri acımasız bir vahşilik ve kanlı bir güçle ezmek olmuştur.

Arap ayaklanmalarının haberleri olarak aksettirilen protesto ve baskının bu şekli Ortadoğu ile Kuzey Afrika’nın ötesine doğru yayılmaktadır. Çeşitli Avrupa Birliği ülkelerinin de içinde olduğu gelecek vaat eden birçok yeni demokraside bile liderler reformları geri çekmekte ve temel hak ve özgürlükleri zayıflatmaktadır. Freedom House’un başkanı David Kramer’in yakın dönemde belirttiği gibi, bazı liderler kendi ülkelerinde bir tür “Putinleşme” süreci yarattıkları izlenimini uyandırmaktadır. Kramer’in hayal kırıklığı yaratan gerilemeler dolayısıyla altını çizdiği iki ülke olan Macaristan ve Ukrayna birkaç yıl önce kimsenin listesinde bulunmaktaydı.

Avrasya ülkeleri özgürlükler açısından daha çok son on yılda yavaş ve istikrarlı düşüşüne devam etmiştir. Avrasya’da 2003-2005 yılları arasındaki “renk devrimleri”nden bu yana otoriter odaklar kendi sınırları dışındaki özgürlük hareketlerine devamlı olarak kendi evlerinden sert sınırlandırmalarla cevap vermektedir. Moskova’daki yıl sonu protestoları ile Kazakistan’da işçi sınıfı düzeyinde yaşanan şiddetli karışıklık, baskının aslında istikrar sağlamadığını dünyaya hatırlatmalıdır. 2011 süresince Arap dünyası genelindeki popüler ayaklanmalar dizisi içinde en büyük başarıyı kazanan Tunus olmuştur ve otokrasiden seçimli demokrasiye dönüşmüştür. Avrasya ülkelerinin birçoğunda, demokrasi tuzakları varlığını sürdürmektedir. Ancak fay hatları, hükümetlerin halklarına aslında söz hakkı tanımadığı ve yurttaşlarına, sivil topluma veya bağımsız medyaya, hükümetlerini etkili bir şekilde sorumlu tutma olanağı sağlamadığı zaman ortaya çıkarılmaktadır. Bir dizi Avrasya ülkesinde -olumsuz anlamda ileri gelenlerinin içinde Rusya, Ukrayna, Beyaz Rusya, Kazakistan sayılabilir- kamu makamları, gösterileri bastırmada, demokratik muhalefeti dışlamada ve insan haklarını kuşatma altına alma noktasında bir hayli ileri gitmiştir. Özbekistan ve Türkmenistan’da durum öyle endişe verici bir hal almıştır ki adeta hiçbir demokratik alan kalmamıştır.

Burada özellikle Rusya, Ukrayna ve Kazakistan’a odaklanmak isterim, çünkü küresel demokratik eğilimler bağlamında bu ülkelerdeki bazı eğilimlerin uyarıcı işaretler olarak Türkiye’de dikkate alınması gerektiğini düşünmekteyim.

Rusya: Bırak da Halkının Sesi Duyulsun

Duma parlamento seçimleri sonrasında 10 Aralık 2011'de 100 bin insanın katıldığı Moskova-Bolotnaya Meydanı'ndaki protestoya tanıklık etme fırsatına eriştim. Orada olumlu bir değişiklik havası hissettim. Ben, demokratik değişimi arayan Rus halkının potansiyeli konusunda şu an olduğundan daha iyimserim. Rus halkının zihniyetinde temelden bir değişim meydana gelmektedir. Giderek artan sayıda insan hükümetlerini yaşananlardan sorumlu tutmakta ve yaygın yolsuzluklar ile yalanlardan çekinmeden bahsetmektedir. Aynı zamanda protesto yapmaya gelen yığınların profilinde de değişiklik gözlenmektedir. Birçok kentli, eğitilmiş, orta sınıf Rus, liderlerinin özgür ve adil seçimlerle seçildiği, temelinde yolsuzluğun değil hukuk devletinin olduğu bir ülkede yaşamak istediklerini göstermek için soğuğa meydan okuyarak insan hakları aktivistlerine katılmaktadır. Beyaz kurdeleleriyle bir araya gelenler, Rusya'da demokratik ve barışçıl bir değişim arzu etmektedir. Ancak ne yazık ki Rus halkı onları hak etmeyen bir hükümete sahip. Ben Rus hükümeti konusunda iflah olmaz bir karamsarım. Nitekim başkan Putin çareyi, yurttaşlarına sert müdahalelerde bulunmak ve temel hak ve özgürlükleri sınırlandırmak suretiyle kendi yaşlı, acımasız ve baskıcı taktiklerinde bulmaktadır. Bunlar devam ederse Rusya daha tehlikeli bir yöne doğru kayabilir. Putin hükümeti bu barışçıl protesto hareketine çoğu kez korkutucu uyarılarıyla karşılık vermektedir: Protestocular, gazeteciler ve muhalefet düşmandır ve dış mihrakların kontrolündeki provokatörlerdir; resmi makamlar ile devlet medyası ise Putin'in bu sert söylemlerini tekrarlamaktadır. Ancak insanlar sorumlu ve haklarına saygı gösteren bir hükümet beklentisi içine bir kere girdi mi, artan bir baskıyı pasif bir şekilde kabullenmeleri artık olasılık dışıdır.

Kazakistan: Baskı İstikrar Değil, İstikrarsızlık Yaratır

Avrasya'nın daha baskıcı ülkelerinden bir diğeri olan Kazakistan, yıllar geçtikçe inanç özgürlüğünde sınırlamalar getiren yasal düzenlemeleri kabul etmesi nedeniyle özgürlükler konusunda aşağı doğru bir eğilim göstermektedir. Aralık ayında rejim petrol işçilerinin işçi protestosunu bastırmak için şiddet kullandığı zaman koşullar daha da ağırlaşmıştır. Kameralar tarafından da kayda alınan, kaçan protestocuların arkasından ateş açılması olayı 16 insanın ölümüne neden olmuştur.

Kazakistan özellikle komşularıyla karşılaştırıldığında etnik açıdan çoğulcu bir devlet görünümü sergilemeye çalışsa da asıl gerçeklik bir başka otoriter yönetim bağlamında ortaya çıkmıştır: Yurttaşlarının siyasi ve

maddi beklentilerini karşılayamayan hükümetler meşruiyetini kaybeder. Yurttaşların tartışma götürmeyen meşru şikâyetlerinin olduğu ve özgürlüklerin istikrar namına esirgendiği hallerde, istikrarsızlık ve aşırılığın artması olasıdır.

Kazakistan'ın "istikrarı", muhalefetin bastırılması ve alternatif siyasi güçler arasında iktidarın barışçıl devrine olanak sağlamaması gibi belirsiz varsayımlara dayandırılmıştır. Geçen yıldan alınan ders, baskı yoluyla istikrarın artırılmayacağı olmuştur.

Ukrayna: Siyasallaştırılmış Yargının Amaç Dışı Kullanımının Uluslararası İtibara Zarar Vermesi

Ukrayna'nın demokratik kurum ve usulleri 2011'de de bozulmaya devam etmiş, bu durum ülkeyi otoriter yönetime taşımıştır. Başkanın elindeki yetkilerin artırılması, siyasi açıdan güdümlü ve keyfi bir şekilde hareket eden yargı organının muhalefetin kilit liderlerini tutuklaması uygulamalarını da beraberinde getirmiştir.

2011 yılında, önceki başbakan Yulya Timoşenko ile önceki resmi görevliler hakkında yasal işlem başlatılması -ki bu duruma gittikçe artan suçlamalar ve belirgin bir şekilde tıbbi yardım sağlanmasının reddedilmesi de dahildir- yargı organının siyasi muhalefeti cezalandırma aracı olarak amaç dışı kullanıldığı görünümünü taşımaktadır. Başkan Viktor Yanukoviç yönetimi, yargı ve kolluk kuvvetinin siyasi muhaliflere zulüm ve yargı bağımsızlığını aşındırma amaçlı kullanımına sahne olmuştur. Bu durum Ukrayna'nın demokratik gelişimine dair ciddi kuşku artırmaktadır. Ukrayna'nın -Euro 2012'nin ev sahibi olmasını kutlamak yerine- Avrupa, ABD veya başka bir yerdeki itibarı, düzeltilmesi zor bir şekilde zedelenmektedir.

Türkiye

Adalet ve Kalkınma Partisi iktidardaki ilk yıllarında önemli reformlar gerçekleştirerek güven kazanmış ve Türkiye artık demokratik bir sistemin birçok esaslı unsurunu inşa etmiş durumdadır. Bugünkü hükümet ciddi anlamda popülerdir ve etkileyici bir şekilde geniş bir seçmen kitlesine ulaşmıştır. Türkiye, Freedom House'un *Dünyada Özgürlük* ve *Basın Özgürlüğü* raporlarında "kısmen özgür" olarak sınıflandırılmıştır. Ne var ki Türkiye'nin demokratikleşme süreci halen kırılmalıdır. Basın özgürlüğünün geliştirilmesi, azınlık haklarının korunması, gerçek bir denge ve denetleme mekanizması niteliğinde demokratik kurumların oluşturulması gibi anayasal reform planlarının gerçekleştirilmesi bu durumun geleceğini belirleyecektir.

Geçtiğimiz yıllarda Türkiye’de endişe yaratan gelişmeler meydana gelmiştir. Siyasi çoğulculuk ile hukuk devleti, azınlıklar ve insan haklarına saygı üzerine sorunlar ise Türkiye’nin (özgürlükler açısından) geride kalmasına neden olmaktadır. Şimdiki hükümet Türk milliyetçiliğini daha popülist bir istikamete çevirmiş olduğu halde bu, Türkiye’nin daha liberal demokrasiye dönüşümünün önünde zorluklar çıkarmaya devam etmektedir. Yönetici sınıfının devlet yapıları üzerindeki denetimi, Türkiye’yi Rusya gibi daha gözetimli bir model (“egemen demokrasi”) haline getirebilir. Erdoğan’ın milliyetçiliği tekrar yorumlaması da Kürt sorununu çözememiştir. Sorun çözülene kadar Türkiye istikrarsız içsel faktörlere sahip olmaya devam edecektir.

Daha özgül olarak Freedom House’un gözlemlediği sorunlar ise şunlardır: Türkiye’de ifade özgürlüğü sınırlandırılmaya devam etmektedir ve ABD, Avrupa ve insan hakları kuruluşları sürekli olarak bu konudaki endişelerini dile getirmektedir. Türkiye’yi, Türk milletini veya Türk kurumlarını aşağılamayı yasaklayan Türk Ceza Kanunu’nun 301. maddesi, özellikle Kürt sorunu gibi hassas konuları dile getiren gazeteciler ile diğer kişileri bezdirmek için sıklıkla kullanılmaktadır. Türkiye tutuklu gazeteci sayısı açısından dünyadaki en yüksek rakamlardan birine sahiptir ve bu kişilerin çoğu, Kürt sorunu üzerine yaptığı haberler nedeniyle cezaevindedir.

Geçmiş yıllarda binlerce insan, Kürt terör örgütüne üyelik veya hükümeti devirmeye yönelik askeri komploda yer aldıkları suçlamalarıyla tutuklanmıştır. Tutuklamalar gazetecileri, akademisyenleri ve hatta savunma avukatlarını bile içermektedir. Terörizme ilişkin yürürlükteki geniş kanun hükümleri gazeteciler, insan hakları savunucuları ve azınlık haklarının tanınması veya devletin insan hakları ihlallerine dikkat çekmek için mücadele veren aktivistler hakkında yasal takibat başlatılmak için kullanılmaktadır. Bu kanun hükümleri, yargılama süreci sınırlandırmalarına ve bir cezalandırma biçimi haline gelen uzun süreli tutuklamalara fırsat vermektedir. Hukuk sistemi bağımsızlıktan ve yargılama sürecine mutlak saygıdan yoksundur. Kürt haklarının savunuculuğunu yapan avukatların tutuklamalarındaki artış ile geniş kapsamlı olarak devam eden ve suçlama yapılmaksızın uzun süreli tutuklamalara yol açan siyaseten endişe verici komplo izlenimi veren Ergenekon davası büyük bir sorundur. Bu yılın Mayıs ayında Freedom House, Ergenekon duruşmasında yer alırken bunu ilk elden gözlemiştir. Ergenekon davasının gerçekten bir komplo olup olmadığı ise benim üzerinde yorum yapabileceğim bir husus değildir. Tabii ki Türkiye’de derin devlet askeri komplolarının tarihsel örnekleri vardır.

İktidarın askeri darbeler yerine barışçı bir şekilde seçim sandığı aracılığıyla devri, Türkiye'nin demokratik gelişiminin bir göstergesiydi. Ancak tutuklu gazeteciler ve davayla belirgin bir ilişkisi olmayan diğerleri ile birlikte bitmek bilmeyen Ergenekon davası, yönetici sınıfının savunma amaçlı bir darbesi gibi görünmeye başlamıştır. Aslında hukuk sistemi büyük ölçekte karşılık-amaçlı (*quid pro quo*) kullanılmaktadır. Davanın bazı sanıkları dört yıldan fazla süredir cezaevindedir ve suçlamalar halen bilinmemektedir. Katıldığım duruşmada birdenbire aklıma gelen şey, bu davanın Türkiye'nin demokratik ilerleme hikâyesine gölge düşürdüğü olmuştur. Başbakan Erdoğan ise haklı olarak hukuk devletinin yeniden yapılandırılmasıyla iktidarın askeriyeden sivil siyasete geçmesine öncülük ettiği ilerlemelerden gurur duyabilir. Şimdi ise Başbakan insanların güvenine sahip olmaya devam etmelidir ki, hukuk sistemi adil ve dürüst olabilsin; hükümet bir rövanş aracı değil, yurttaşların şikâyetleri üzerine eğilen ve onları ortadan kaldıran bir mekanizma haline gelebilsin.

Ukrayna örneği uyarı niteliğinde bir anımsatıcı olmalıdır. Yulya Timoshenko ile diğer resmi görevlilerin davası ve tutukluğu, onların dünyadaki itibarına ve Avrupa ile ilişkilerine zarar vermiştir. Öte yandan Ukranya'daki diğer endişe verici siyasi davalar veya Rusya'daki Yukos ve Mihail Hordorkovski davalarından farklı olarak Avrupa ve ABD, Türkiye'deki davaları (fark edilir bir şekilde) takip etmemekte veya gündeme getirmemektedir. ABD yetkilileri soruları açıktan açığa saptırmakta ama gizliden gizliye Ergenekon davasının Türkiye'nin demokratik geleceğini tehlikeye atabileceğini kabul etmektedir. Sessizlik ve görmezden gelme, Türkiye'nin ulaşmak için can attığı etkileyici uluslararası role yükselmesine yardımcı olmaz; aksine Türkiye'nin içe kapanmaya devam etmesine ve kırılğan dengeler ve denetlemeler sisteminin yıkılmasına yol açar. Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde kayda değer sayıda davasının olması ise giderek artan sayıda insanın Türk hukuk sisteminde etkili bir başvuru yolu bulamadığını göstermektedir. Bölgesel bir güç olarak öne çıkan hükümetin demokratik karnesi değerlendirilirken Türkiye'nin, siyaseten en hassas davalarda bile yargı bütünlüğünü nasıl koruyabileceğini gündemine alma ihtiyacı olacaktır.

Küresel Bir Aktör Olarak Türkiye'nin Geleceği

Soru, şimdi ne olacaktır. Türkiye sorumlu, uluslararası bir aktör olmak zorundadır. İçinde bulunduğu bölgenin huzursuzluğu düşünüldüğünde siyasi istikrar vazgeçilmezdir. Türkiye, ülkesindeki reformlar için motor

işlevi görmüş, Avrupa Birliği gündemine ise ilgisini kaybetmiştir. Bu, bu ülkenin potansiyel rol model olması konusuna kadar uzanır. Bazılarının belirttiği gibi Ortadoğu'daki gelişmeler Türkiye'nin "komşularla sıfır sorun" politikasını "problemsiz sıfır komşu" gerçeğine dönüştürmüştür.

Türkiye her zaman Batı'nın bir parçası olmuştur. NATO'nun içindedir. 1999'dan beri Avrupa Birliği tam üyelik sürecindedir. Ancak mevcut siyasi modelinin çoğu Batılı geleneğe dayansa da, devlete ilişkin siyasi beklentiler açısından belirgin bir farklılık vardır. Türkiye'de devlet temel amaçtır. Devletin bekası, baskın devlet ideolojisidir. Bu anlayış ABD ve Avrupa'nın çoğunluğuyla çelişir; bu ülkelerde devlet amaç değil araçtır. Onlar için amaç –gerçekleştirildiği oranda– özgür yurttaşlar ve sorumlu idaredir.

Devletin rolü tartışma içinde merkezde ve ön planda olmaya ihtiyaç duyar. "İslam ile demokrasi" bazı yerlerde, Arap dünyasındaki Müslüman toplulukların kritik dersler aldığı bir deneyim olarak düşünülmektedir. Mustafa Akyol *Muslim Without Extremes* isimli kitabında, kendi gelenekleri bünyesindeki otoriter unsurların ilgi odağı olan ve "devletten kurtulma özgürlüğü"nü kapsayan bir "Müslümanlar için özgürlük savunusu(na)" ihtiyaç duyan "modern görüşlü Müslümanlar" için bu olasılığı bir amaç olarak savunmaktadır. Türkiye'nin yumuşak gücü, radikal olmayan İslami kimliğine dayanmaktadır. Aşağı yukarı yüzde 90 oranında Türk yurttaşın laik bir devlet istediği ileri sürülmektedir. Ancak şu anda dini inancını ifade etme hürriyetinin kişisel alana sıkıştırıldığı Fransız mutlak sekülerizm modelinden, dini inancını ifade etme hürriyetinin desteklendiği ABD modeli daha pasif sekülerizme doğru bir model değişimi ve geçiş süreci söz konusudur.

Türkiye'nin demokrasi için yeni rol model olduğu genellikle yüksek sesle dile getirilmektedir. Bu cesur slogan Atlantik'in her iki kıyısındaki seçkin dış politika konferanslarında da yayılmaktadır. Bundan güvenle söz edilmekte, fakat ayrıca bir tartışma veya derin araştırmalara davetiye çıkarılmamaktadır. Bu, Türk halkı ve dünya için sınırlayıcı bir slogandır. Francis Fukuyama'nın "tarihin bitişi"ndeki tarihin gerçekten bitmemesi gibi, biz de Türkiye'nin sosyokültürel evriminde bitiş noktasına ulaştığını ve hükümetinin son şeklini aldığı gibi bir düşünceye kapılmamalıyız. Ancak bu arzulanmaya değer, saygın bir amaçtır. Peki, Türkiye kendi yeri ve etkisi için neyi istemektedir? Bu sorunun cevabı pek belirgin değildir.

Bir yanda yeni gelişen nüfuzlu dış politika ve Avrupa Birliği gönülsüzlüğü ile reform yönündeki yabancı güdülerin artık ana makine veya odak noktası olmadığını varsaymak akla yatkındır. AKP, yurtiçi ve yurtdışındaki şimdiki popüler ve etkili rolünü, liberal bir gündem izleyerek ve demok-

ratik reformları merkeze koyarak elde etmiştir; Avrupa Birliği gündemini kullanmış ve önemli reformlar gerçekleştirmiştir. Bu aynı zamanda ordunun siyaset içindeki rolünün zayıflatılması gibi stratejik bir amaca hizmet etmiştir. Şimdiki önemli bir sınavdır. Süreç açısından ileri doğru yavaşça hareket ederken, AKP'nin yeni anayasal çerçeve dahilinde, yeni ve daha fazla demokratik anayasa sözü ile Kürt sorununun daha iyi bir cevaba ihtiyacı olduğu sözünü tutması önemlidir.

Siyasi kültürde bir değişime de ihtiyaç duyulmaktadır. Mevcut durumda devlet en önemli aktörken, insanlar devletin rolünü yapısal olarak tartışmamaktadır. Bu bağlamda oldukça gerilimli olabilecek bu tartışma süreci için öncelikli mesele, kimliklerin öne çıkarılması dışında başkaca bir tartışma alanı olup olmadığıdır. Demokratik bir toplumun içinde ortaya çıkması gereken bu tartışma, devletin adalet için güvenilir süreçler sunup sunmadığı, tüm yurttaşların zararlarını tazmin edip etmediği ve onların ihtiyaçlarına destek olup olmadığıdır. Bu AKP'nin bir ürünü değil, Osmanlı zamanlarından kalan bir mirastır. Türkiye'deki güncel dinamik, güçlü sivil toplum aktörlerinin, ateşli bir medyanın ve bağımsız bir yargının ortaya çıkmasını engellemektedir.

Türkiye takip edilmemesi gereken modelleri gösteren ülkelerden alınan üç dersi dinlerse "Türkiye bir rol model midir?" sorusunu/sloganını gerçeğe dönüştürme şansına sahiptir:

- Rusya: Bırak da Halkının Sesi Duyulsun.
- Kazakistan: Baskı İstikrar değil, İstikrarsızlık Yaratır.
- Ukrayna: Siyasallaştırılmış Yargının Amaç Dışı Kullanımı Uluslararası İtibara Zarar Verir.

Mevcut iktidar yapılarını korumak için mahkemelerin bağımsızlığına ve bireylerin özgürlüğüne sınırlar koyan bu otoriter ülke modelleri dizisinin izlenmesi ve teşvik edilmesi Türkiye için tehlikeli bir model olacaktır. Alman Marshall Fonu'ndan Josh Warker'in de söylediği gibi, "Ankara'yı daima Kopenhag Kriterleri ile yargılanmak isteyen standartlarda tutmalıyız". Bu standartların yerel düzeyde nasıl geliştirileceği arayışıyla Türkiye, dünya sahnesindeki potansiyeline ulaşabilecektir. Ortadoğu'da ve ABD ile Avrupa ilişkilerinde ise bu, Türkiye'nin genç nüfusunun ülke içindeki ilerlemesine yardımcı olabilecek yeni bir miras olacaktır.

Türkiye’de Demokrasinin Sorunları

Fuat Keyman

Sabancı Üniversitesi

Sizinle hem National Democratic Institute ile İstanbul Politikalar Merkezi’nin işbirliğiyle demokrasi üzerine yaptığımız araştırmaların, hem de Türkiye’nin içinden geçmiş olduğu, yeni anayasa süreci üzerine yaptığımız çalışmaların sonucunu paylaşmak istiyorum. Genelde dünyadaki demokrasinin kriziyle ilgili olarak, demokrasinin bugün geldiği nokta ve bundan sonraki on yıl içinde, 2030’lara kadar olan eğilimlerle ilgili yaptığımız çalışmaların sonuçlarından söz edeceğim.

Esasında Türkiye’de ciddi anlamda bir demokrasi krizinden söz etmek mümkün. Bu hem demokrasinin krizi, hem temsil, hem de katılım bağlamında da bir kriz. İlginç bir şekilde demokrasinin krizi dediğimiz olgu giderek ülkedeki tartışmanın odak noktası olma durumunda. Çok kısa olarak şematik bir temelde söylersem, son otuz yıla baktığımız zaman 1990-2002 arasını, 2002’de AK Parti’nin başa gelmesinden 2011’e kadar olan süreyi ve 2011’de AK Parti’nin yüzde elli oy almasıyla birlikte 2023’lere kadar olan süreyi düşünürsek, esasında ilginç bir tabloyla karşılaşıyoruz. Hepimizin bildiği gibi, 1990’lar ciddi bir siyasal, ekonomik ve toplumsal krizin yaşandığı bir dönemdi Türkiye’de. Siyasi alanda çok zayıf koalisyon hükümetleri vardı, Türkiye yönetilemiyordu, bir koalisyon hükümetinden diğer koalisyon hükümetine geçiliyordu. Kürt sorunu dediğimiz temelde, Türkiye ile PKK arasında düşük yoğunluklu büyük bir savaş yaşandı Güney’de ve bu savaş ekonomik, siyasi, psikolojik olarak çok ciddi anlamda bir tahribata yol açtı. Fakat ülkenin diğer tarafında büyük bir yolsuzluk, kliantelizm dediğimiz siyasetin krizi vardı. Tüm bunları topladığımız zaman görüyoruz ki, esasında kara bulutlar Türkiye’nin üzerinde geziyordu ve ekonomik, siyasi, kültürel, toplumsal boyutlarıyla ciddi bir demokrasi krizi vardı.

2002 yılında AK Parti’nin başa gelmesiyle ve Avrupa Birliği’nde olan gelişmelerle, 2006 yılına kadar olan sürede Türkiye’de bir reform süreci görüyoruz. Bu süreçte, ağırlıklı olarak Kopenhag siyasi kriterlerini karşılama bağlamında, demokrasiyle ilgili önemli adımlar atıldı. Fakat 2007 yılında sevgili Hrant Dink’in katledilmesiyle, Zirve katliamının yapılma-

sıyla birlikte, Türkiye'nin yeniden büyük bir istikrarsızlığa doğru gittiğini görüyoruz. Ama ilginç bir şekilde ekonomik alanda bir düzelme meydana geldi. Dünyada Türkiye'nin önemi giderek arttı, fakat iç yapıda ciddi anlamda bir istikrarsızlık başladı. 1990'lardan farklı olarak bu kez zayıf koalisyon hükümetlerimizin tam tersine gücü giderek çok ciddi anlamda artan bir hükümet vardı, AK Parti hükümeti. Bu süreç 2011'e kadar devam etti ve 2011'de AK Parti hükümeti, benim "egemen parti" dediğim biçimde, 2023'lere kadar Türkiye'yi yönetecek pozisyona geldi. Bu açıdan baktığımız zaman 1990-2002 arasında bir anlamda zayıf hükümetlerin var olduğu ve siyasi krizlerin yaşandığı bir demokrasi krizi olarak görüyoruz. 2000'li yıllar bir taraftan reform yapılırken, arka tarafta vesayet rejimi ile AK Parti arasındaki mücadelelerin de var olduğu, bugün Ergenekon ve Balyoz davalarında gördüğümüz gibi bir taraftan bir demokrasi krizinin yaşandığı bir dönem. 2011 yılında da bu kez tam 1990'lardan farklı olarak çok güçlü bir hükümetin altında bir demokrasi krizi görüyoruz.

Esasında son otuz yıla baktığımız zaman, tüm farklılıklara rağmen ortak payda Türkiye'de demokrasinin bir türlü kurumsallaşamaması, bir türlü krizden çıkamaması. Bir dönemler zayıf hükümetler çerçevesinde düşündüğümüz demokrasi krizini bu kez de çok güçlü hükümet temelinde düşünüyoruz. 1990'larda siyasal istikrarsızlık, ekonomik istikrarsızlık temelinde düşündüğümüz demokrasi krizini bu kezde aşırı siyasal istikrar, aşırı ekonomik istikrarı vurgusu temelinde düşünüyoruz. Yani Türkiye bir kutuptan bir kutba doğru gitse bile ortak payda demokrasi krizi ve bu kriz demokrasinin hem kurumsal anlamda işleyişiyle, hem katılım ve temsiliyet mekanizmalarıyla, hem de siyasal kültürüyle ilgili; üç boyutlu bir kriz.

Robert Dahl çalışmalarında demokrasinin dönem dönem krize girmekle birlikte pratiklerini ve iç yapısını genişleterek, değiştirerek kendini yenileme kabiliyetine sahip bir rejim olduğunu; demokrasiyi otoriter ve totaliter rejimlerden ayıran en önemli özelliklerinden biri de krize girse bile krizden çıkma dönemini yaşaması olduğunu söylüyor ve bunu anlatırken üç esas ölçek kullanıyor. Bunlardan biri, demokrasinin tarihselliği içinde boyutu, yani *size*'1. Bildiğiniz gibi, Yunan döneminde, antik dönemde şehir devletlerinde doğrudan demokrasi konuşulurken, biz bugün küresel demokrasiyi konuşuyoruz. Yani tarihsel boyutu içinde bütün krizlere rağmen, boyut bağlamında demokrasi sürekli olarak kendini genişletip yenileyebiliyor. İkincisi *scale*, yani ölçek bağlamında baktığımız zaman da, evvelden çok sınırlı sayıda vatandaşlık temelinde bir demokrasi hare-

keti varken, bugün demokrasinin sadece vatandaşlık ve vatandaşlık haklarının geliştirmesi bağlamında değil, aynı zamanda kimlikler, kimliklerin tanınması, hatta değerler temelinde de düşünöldüğünü görüyoruz; dolayısıyla demokrasinin kendini *scale* temelinde de yeniden yapılandırması söz konusu. Üçüncüsü *scope*, yani içerik cephesinden baktığımız zaman, demokrasinin özellikle güvenlik ve düzen temelindeki devlet ve hükümet işlevlerinden bugün yeniden yapılanma, açlık ve yoksulluk ve refahın dağılımına göre katılımcı veya refah dağıtıcı rollerden, tanınma politikalarına kadar çok geniş bir içeriğinin olduğunu görebiliyoruz. Bu yüzden de Dahl'ın üçlü yapısından baktığımız zaman demokrasinin esasında Avrupa'da da dünyada da giderek kendini yeniden yapılandıracağını ve bu krizden çıkacağını düşünüyorum. Türkiye'de de esasında 1923'ten bugüne gelinen noktaya baktığımız zaman, hem boyut hem ölçek olarak genişleyen bir yapıya sahip ve bundan sonra da genişleyen bir yapıya sahip olacak. Türkiye'de demokrasinin krizini otoriter-totaliter yapılarda değil, demokrasi yapısında tartışacağız. Fakat tabii bize ve demokrasiye yönelik önemli meydan okumalar var.

Bu iyi haberden sonra hafif kötü haberlere geçeyim. Üçüncü noktaya şu şekilde varıyorum: Bugün hem dünyada hem Türkiye'de demokrasinin krizinden söz etmek, demokrasinin hem kendi içinde, hem de katılım ve temsiliyet bağlamında kriz yaşadığı anlamına geliyor sadece normatif bir argüman değil bu, verilerle de beslenebiliyor. Bugün Türkiye, demokrasi niteliği cephesinden, örneğin *Ekonomist*'in yapmış olduğu araştırmalarda 165 ülke arasında 88. çıkıyor ve sınırlı bir demokrasiye, melez bir demokrasiye sahip olduğu görölüyor. Freedom House'un yapmış olduğu çalışmalara göre de Türkiye 7 üzerinden 3,5'le sınırlı ve melez bir yapıya sahip; özellikle de siyasi haklar ve özgürlükler temelinde ortaya çıkan bu. Bizim NDI'yla yapmış olduğumuz demokrasi algısı araştırmasında da Freedom House'un ki ne çok yakın bir sonuçla Türkiye özellikle de katılım ve temsiliyet bağlamındaki özgürlükler bağlamında sınırlı ve melez bir demokrasi sıfatıyla 7 üzerinden 3,5 aldı. Bunun yanında UNDP'nin demokrasinin gelişmesiyle ilgili yapmış olduğu insani kalkınma endekslerine baktığımız zaman Türkiye'nin 169 ülkede 83. olduğunu görebiliyoruz. Aynı şekilde demokrasinin ilerlemesinin, krizden çıkmasının en önemli koşullarından biri olan, cinsiyet eşitliğine baktığımız zaman, Türkiye'nin 138 ülke arasında 77. olduğunu görüyoruz. 2011 seçimleriyle birlikte parlamentoda kadın sayısı artmış olsa da parlamentodaki kadın milletvekili sayısının hâlâ yüzde 9 olduğunu görebiliyoruz. Bu yüzden de esasında de-

mokrasinin krizinden söz ettiğimiz zaman, sadece normatif bir argümanla ilerlemiyoruz; belli verilere dayalı bir argüman bu.

Peki, 2000'lerden itibaren giderek de kendini konsolide eden süreçte bu kriz nereden çıkıyor ve krizi konuşurken hangi noktaların altını çizmeliyiz? Bu anlamda da bundan sonraki on yıl içinde demokrasinin krizinde hangi noktalar önemli olacak? Bu konudaki görüşlerimi de söyleyerek sözü bitirmek istiyorum. Bence esasında Türkiye'nin demokrasi krizi, Avrupa'da da tartıştığımız, hatta global ölçekte tartıştığımız demokrasi kriziyle çok paralel gidiyor ve bu paralellik içinde çok önemli benzerlikler var. Özellikle 2007 ve 2008'den sonra başlayan ve giderek Türkiye'de konuşmaya başladığımız demokrasi krizinin en önemli göstergesi, küresel anlamda bir ekonomik kriz yaşandığı ve bu kriz içinde ekonomik istikrar ve büyüme çok önemli bir veri olduğu için, giderek artan bir şekilde 1990'lardaki Türkiye'den farklı olarak ekonomik büyüme ve istikrar tercihinin, demokrasinin önünde gelmesi. Bu nedenle de ekonomik büyüme ile demokrasi arasındaki uçurumun giderek büyüdüğünü görüyoruz. Örneğin "Türkiye'de ekonomik istikrar için demokrasiden ve temsiliyet haklarından vazgeçilir mi?" diye bir soru sorulduğu zaman, yüzde 57 oranında "Evet" deniyor. Ekonomik istikrarın bu anlamda daha önce gelmesi gerekir. Matematiksel olarak yüzde 4 barajıyla da AK Parti'nin bu durumda olabileceğini gösteren çalışmalar olmakla birlikte, antidemokratik olan fakat AK Parti'nin ekonomik istikrar temelinde tutmak istediği yüzde 10 barajının kalmasıyla ilgili bir soru sorulduğunda toplumun yüzde 58'i "Evet, yüzde 10 barajı ekonomik istikrar için kalsın" deniyor. Aynı şekilde AK Parti'nin uygulamalarına ve başbakanın söylemine baktığımızda, KCK davalarında, nükleer santral ve HES'lerle ilgili davalarda gördüğümüz gibi, ekonomik istikrarın toplumun siyasal katılımı, çoğulculuğu ve çokkültürlülüğüne karşı öncül alınması gerektiği anlayışının esasında demokrasinin krizini yarattığını görüyoruz. Bununla birlikte son dönemlerde Avrupa'daki demokrasi tartışmaları konusunda Paul Krugman'ın önemli yazıları var. Avrupa'da da ekonomik istikrar-demokrasi karşılaştırması üzerinden soru sorulduğunda, halkın ekonomik istikrar için demokrasiden vazgeçeme eğiliminin arttığını görüyoruz. Bu anlamda ekonomik istikrar, daha önceki siyasal istikrarsızlıktan daha ciddi anlamda ekonominin kapsamını daraltıyor, temsiliyet ve katılım mekanizmalarında önemli engeller ortaya çıkıyor. Bundan sonraki on yılda ekonomik istikrar ile demokrasi arasındaki dengenin nasıl kurulacağı üzerine çok ciddi bir tartışma yapacağız.

Türkiye’de yarı başkanlık sistemi tartışmalarında da ekonomiyle birlikte giderek yeni bir kavramın ortaya çıkmaya başladığının ipuçlarını buluyoruz: *competitive highly centralized executive*. Ekonomik istikrarla ilgili kararların hızlı verilmesi, verimlilik ve etkinlik için *executive branch*’ın, yürütme gücünün aşırı olarak güçlenmesi gerektiği, merkezileşmesi gerektiği görülüyor. Bugün Türkiye’deki başkanlık ve yarı başkanlık sistemi tartışmalarından, esas istenenin çok güçlü bir yürütme demokrasisi olduğunu anlıyoruz. Seçimlerin özgür olmasıyla, seçimlerle yani prosedürel demokrasiyle ilgili bir sorun olmamasıyla birlikte, özellikle toplumun siyasete katılımında, siyasetle ilgili muhalefet yapmasında, aynı zamanda yargının bağımsızlığında yürütme dediğimiz organının işlerine çok fazla karışmaması gerekiyor. HES’lerle ya da KCK ile ilgili tartışmalara baktığımızda bunu görüyoruz. Bu da bir anlamda demokrasinin içinin boşaltılmasına yol açıyor. Bu, ekonomik istikrar ve rekabet temelinde iki şekilde yapılıyor. Bunlardan biri, toplumun temsili mekanizmalardan ziyade, kanun hükmündeki kararnamelerle yönetilmeye başlanması. Bu yüzden de parlamento olsa bile, parlamentonun temsil gücü olsa bile, yürütme kendi almış olduğu kararlarla toplumu yönetiyor. Kanun hükmünde kararnamelerle yönetme, Türkiye’de bugün ve yarın demokrasinin en önemli tehlikelerinden biri. İkincisi de ekonomik kriz anlarında istikrarı sağlamak ve ekonomiyi aşırı siyasetleşmekten, aşırı popülistleşmekten kurtarmak için kurulan düzenleyici kurullar söz konusu. Esasında, toplum çoğulculaşmakla birlikte, sivil toplum güçlü olmakla birlikte, seçimlere katılım yüksek olmakla birlikte, başa gelen hükümetin kanun hükmündeki kararnamelerle ve düzenleyici kurullarını kendine bağlayarak toplumu tek bir merkezden yönetmekte. Bu yüzden de aşırı merkezizetçileşme yani *over-centralization* yahut *competitive executive* demokrasiler diyebileceğimiz bir yapı bunu güçlendirmeye başlıyor. Üçüncüsü, AK Parti ile CHP arasındaki tartışmalara baktığımız zaman görüyoruz ki, siyaset dediğimiz şey, toplumda kutuplaşmaları çok daha fazla öteleyici, kutuplaşmalardan beslenen bir çoğunlukçuluğa doğru gidiyor; yani esasında demokrasiler giderek daha fazla majoritariyan mantık, yani “Seçimleri kazandım ve toplumu istediğim gibi yönetebilirim” mantığı içinde Türkiye’de majoritarizmi ön plana getiren ve bunu yaparken müzakere, rekabet, işbirliği temelinde değil de, farklı olanı yok etme temelinde davranan bir siyaset görüyoruz.

Örneğin Kanada’da muhafazakâr parti ile liberal parti arasındaki ilişkilere baktığımızda, bu ilişkilerin, şu anda başta olan muhafazakâr partinin

liberal partiyi yok etmesi temelinde geliştiğini görüyoruz. Türkiye’de AK Parti ile CHP arasındaki ilişkilerde de keza, AK Parti’nin CHP’yi yok etmesi temelinde bir siyasi ilişki görüyoruz. Majoritariyanizm ve farklı olanı müzakere etmekle değil de onu yok etme temelindeki bu siyasal davranış biçimi, demokraside gitgide çok ciddi bir risk alanı yaratıyor. Dördüncü önemli risk alanı da milliyetçiliğin giderekten yükselmesi. *Enduring power on nationalism* dediğimiz bu mesele, Avrupa’da aşırı sağın güçlenmesi temelinde, Türkiye’de de giderek tüm partilerin milliyetçilik girdabı içine girmesiyle çıkıyor ve bu anlamda toplumun çoğulculuğu, katılımı, temsiliyeti bağlamında milliyetçilik ile çoğulculuk arasında ciddi bir boşluk doğuyor. Konda’nın yaptığı çok önemli çalışmalar var. Hem dünyanın hem Türkiye’nin son on beş yıldaki çok hızlı değişimi içinde biz demokraside, yani hem katılımcı hem temsili demokrasi içinde önceden varsaydığımız merkez kavramının giderek yok olduğunu görüyoruz. Bu anlamda alışık olduğumuz merkez sol ve merkez sağ partiler artık yok. *Dismantling the center* dediğimiz kavram sadece Türkiye’ye değil, Batı demokrasilerine de giderek meydan okumaya başlıyor. Avrupa’da aşırı sağ partilerin güçlenmesi esasında bir anlamda merkez kavramının çöküşüyle de ilgili. Bizim demokrasi anlayışımız bir merkez anlayışına da bağlı; fakat değerler bağlamında *representation* dediğimiz, katılımcılık dediğimiz merkez anlayışı bitiyor.

Türkiye’de bütün bu tartışmalar içinde çok önemli bir tartışma söz konusu. Acaba egemen parti konumuna gelen, 2023’lere kadar Türkiye’yi yönetme olanağı da olan AK Parti Türkiye’nin yeni merkezi mi? Yeni bir merkezden mi bahsediyoruz? O zaman bütün demokrasi anlayışımızda değişikliğe gitmemiz gerekiyor. Yoksa Türkiye’de merkez yok mu? AK Parti hepimizin bildiği gibi İslami kesimlerden gelen, yani çevreden gelip merkeze doğru giden bir hareket. AK Parti tartıştığımız yeni merkez mi, yoksa merkez çöktü mü? Bu anlamda Türkiye’nin geleceğini demokrasi mi bekliyor, yoksa ciddi bir merkez kavgası, otokrasi mi? Aynı şeyi Avrupa’da da görüyoruz; Avrupa’da da var olan merkez çöküyor; gelecekle ilgili, aşırı sağ partilerin güçlenmesiyle ilgili çok önemli sorular var. Bu yüzden de son meydan okuma esasında hem değerler, hem bizim bilmiş olduğumuz merkez sağ ve sol partileri, hem de *catch-all* partilerin giderek oy kaybetmesi anlamında merkezin çöküşüyle ilgili; merkez sağ ve solda, yani bizim bildiğimiz klasik merkezde üyelerin azalması, yaşlanması ve toplumun genç sınıflarıyla, toplumun farklı katmanlarıyla partiler arasındaki organik bağların giderek azalmasıyla ilgili. Bundan sonra demokrasiyi

düşünürken, var olan siyasi partiler temelinde mi, yoksa başka türlü mü düşüneceğiz? Burada büyük bir soru işareti var. Büyük bir *uncertain* risk var ki, demokrasiye ciddi anlamda meydan okuyor. Bu meydan okumalarla Türkiye’de de Avrupa’da da karşı karşıyayız. Bu yüzden, demokrasinin geleceğiyle ilgili büyük bir belirsizlik içinde olunan bir dönemden geçtiğimizi düşünüyorum.

Türkiye’de Demokrasiye Dışarıdan Bakış

Claude Weinber

Heinrich Böll Stiftung Derneği, Brüksel

Benim çalışma alanım demokrasinin geliştirilmesi ve kurumlar arası işbirliği. Brüksel’den önce Tel Aviv’de çalışmışım. Son otuz yıldır esas olarak Akdeniz havzasıyla ilgileniyorum, dolayısıyla Türkiye her zaman için benim açımdan ilgi çekici bir ülke oldu; zira Akdeniz havzasıyla meşgul olduğunuz zaman Türkiye’yle de meşgul olmak zorundasınız. Son on iki aylık deneyim, yani Tunus ve ardından Mısır’daki ayaklanmalar üzerinden bakıldığında Türkiye hükümetinin ılımlılaştırıcı bir rol oynadığı, müttefiklerinin, kültürel ortaklarının, partnerlerinin, politik partnerlerinin kimler olacağını ortaya koymaya çalıştığı görüldü. Hükümet ettiğinizde bunu herkes için yaparsınız; sadece size oy verenlere değil, herkese hizmet edersiniz. Burada konuşulanları dinlediğimde ise, “Aynı insanlar mı bunlar?” diyorum. Erdoğan’ın Kahire veya Tunus’ta söylediklerini okursanız, “Keşke Batı Avrupalıların çoğu bu denli ılımlı olabilseydi ve Arap devrimi karşısında bu derece düşünceli davranabilseydi” diye düşünüyorsunuz. Ama en nihayetinde iki durumu karşılaştırdığımda bunun nedenlerini sormak durumunda kalıyorum kendime.

Demokrasi, dönem dönem iniş çıkışlar yaşanmasına rağmen her zaman demokrasinin var olacağı inancı üzerinde yükselir. Siyasi sınıf, zamanının büyük bölümünü muhalefette geçirmeye razı olmalıdır. Dolayısıyla Batı Avrupa’da hükümette olanlar muhalefete, kendileri muhalefetleyen nasıl davranılmasını istiyorlarsa o şekilde davranmak eğilimindedir. Dolayısıyla kendisini iktidarda tutabilmek için aslında kendi çıkarlarını çığnemek istemez insanlar. Ortada bir demokrasi krizinin olduğunu düşünmüyorum. İnsanların bilgiye erişimi çok hızlandı, ne tür bilgilerin mevcut olduğunu ve bu durumla nasıl başa çıkılacağını düşünmek gerekiyor. Rejimler geçmişte bu yüzden Akdeniz havzasında başarısızlığa uğradı; birdenbire, hiç kimsenin elinde olmayan bilgiler ortaya dökülürdü geçmiş bir yıl içinde. Demokrasilerin nasıl işlediğini analiz etmek için elimizde belli bir yöntemin varlığından söz etmek zor. Türkiye anayasa üzerine çalışıyor, Avrupa’nın ise en eski demokrasilerinden birinin yazılı bir ana-

yasası yok: Britanya. Evet, seçimler işe yarıyor ama seçime katılan insanların çoğunluğunun oy verdiği bir hükümet olmadı Britanya'da. Sadece seçmenlerden bahsetmiyorum, seçime katılanların çoğunluğundan söz ediyorum. Tabii ki demokraside neyin iyi, neyin kötü olduğu konuşulabilir ama her alanı kapsayamayız. Demokrasi aynı zamanda kültür meselesidir; nasıl bütünleştirdiğinize, nasıl içselleştirdiğinize, onunla nasıl yaşadığınıza bağlıdır.

Ben Belçika'da doğdum ve büyüdüm, *haymatlos* olarak, yani devletsiz, ülkesiz olarak doğmuş bir insanım; dolayısıyla oy kullanmıyorum ama oy kullanmaya beş defa gitmediğinizde bunun karşılığı 1000 avro'luk bir para cezası. Halkın yüzde seksen dördü oy kullanıyor. O ülkede oy kullanma zorunluluğuyla doğduysanız, Belçikalıysanız, temsilde çok yüksek bir karışım vardır. Belçikalıysanız oy kullanma zorunluluğunuz vardır. Benim için bu durum demokrasilerin kültürel olarak kabul edildikleri takdirde işleyebildiklerini gösteriyor. Eğer böyle yaklaşmazsanız, özellikle demokrasi karşısında pratik önlemler almazsanız, ne unsur eklerseniz ekleyin formel prosedürlere hiçbir işe yaramaz. Bayan Merkel, Alman Anayasa Mahkemesi'nce parlamentoya saygı gösterme konusunda üç defa uyarı aldı; Parlamentonun iradesine hiç dikkat etmiyor ve Anayasa Mahkemesi, ilgili konularda parlamentoyu işin içine dahil etmesini söylüyor Merkel'e. Her hükümet kriz döneminde karar verme sürecini hızlandırıp pratik davranmak isteyecektir. Bunun aslında bedeli ne olursa olsun yapılması gerektiğini düşünürseniz böyle olur. Türkiye'ye gelince, AKP iktidara geldiğinde başta bir taze hava getirdi Türkiye'ye, ama daha uzun kalırsa gerçekten çok boğucu bir atmosfer doğacaktır. AKP böyle olduğu için değil; Avrupa Birliği vermiş olduğu sözü tutmuyor Türkiye'ye. Türkiye değişen bir dünyada yaşıyor ve ciddi etki olanağı kazanıyor, dolayısıyla bu ülkenin hükümet sistemi, toplumda hiçbir faaliyet olmazsa ikincil hale gelir. Kürtajı yasaklama meselesine bakıyorum örneğin. Herhangi biri neden böyle bir işe girişmek niye girmek ister? Yasaklansanız bile esas olarak değiştirmeyecek durumu. Sizin için oy verebilecek bir dizi insanı zor duruma düşürecek. Obama gay evlilik lehine bir yaklaşım gösteriyor, çünkü maliyeti olsa da getirisinin de yüksek olacağını düşünüyor. Demokraside politika böyle biçimlendirilir; yani hiçbir şekilde kayıtsızlık üzerine yürümez.

Birinci Oturum Tartışma Bölümü

Katılımcı: Türkiye’deki her 100 insandan 20’si tercihi sorulduğunda “güçlü devlet” cevabını veriyor, 40’ı “kalkınmış büyük ekonomi”, 40’ı da “insancıl toplum”. Demokrasiye yönelik bir toplumsal talebin var olup olmadığı meselesinden yola çıkarak paylaşıyorum bu verileri. İkinci bir bulgu, hemen geçen hafta yapılan bir araştırmanın sonucuna dayanıyor ve bu rakam hemen hiç değişmiyor. Her 100 insanın 40’ı, var olan siyasi aktörlere ve siyasi yapıya güvenmiyor. Bu 40 kişinin 20’si yeni bir partinin gerekliliğinden, 20’si de Türkiye’nin bu sorunlarının çözülemeyeceğinden söz ediyor. Öte yandan, siyasi aktörlerden memnun olmasalar da gidip oy kullanıyorlar. Bir üçüncü boyut hukuk; hukukun üstünlüğüne inanç olmazsa demokrasinin nasıl sağlanacağı meselesi. Her 100 kişiden 58’i mahkemelerde zengin veya fakir olma haline göre farklı karar çıktığına inanıyor. Bir başka bulgu da şu: Devlete dair algı, son derece güçlü bir devlet algısı, dolayısıyla da güvenilen değil, uzak durulması gereken bir devletten söz ediliyor. Dolayısıyla bütün bu noktalardan bakıldığında, hele bu tür siyasi sistemlerde kararlara katılım talebi epey düşük. Ama bir yandan da şunu söylemek mümkün: Bu toprakların, bu coğrafyanın insanların bütün örgütlenme deneyimi acı dolu. Yüzlerce yıldır önce eşkıya diye, sonra solcu diye, sonra terörist diye, sonra anarşist diye mimlenmek ve cezalandırılmak üzerine bir deneyim birikimine sahip olan ve hukuken de örgütlenme mekanizmaları eksik olan bir toplumda zaten toplumun da yönetime katılma talebi düşük görünüyor. Dolayısıyla “demokrasi”nin Türkiye’de örneğin, toplumsal dönüşümü dikkate almadan sadece ideal bir kurumlar ve kurallar manzumesini yazmaktan öte bir tarafı olduğunu söylemek istiyorum kısaca.

Katılımcı: İzleme Komiteleri adına buradayım. Almanya’da partilerde üye sayısının azalması demokrasinin bir tehlikesi, bir barometresi gibi sunuldu. Ben öyle bakmıyorum meseleye. Artık insanlar bilgiye daha farklı kaynaklardan ulaşabiliyor; bu birinci ölçü. Artık partiler bir araç mı ya da partiler bunları ne kadar tatmin ediyor? Bir bakış açısı bu. İnsanların artık oy verdiği partiden edindiği bilginin dışında, kendi sahip olduğu bilgiyi mevcutlarla kıyaslama şansları da var. Bu eski tarzın bugünü değerlendirmede biraz eksik kaldığını düşünüyorum. Partiler kitleleşmekten çok, kitleleri etkileyecek politikalar ya da siyasi görüşler üretebilmeli.

Sivil toplum örgütlerinin eleştirisi başkadır. Doğrudan demokrasiden

bahsediliyor ama doğrudan demokrasinin bir örneği yok; yani doğrudan demokrasiyle yönetilen bir ülke yok. Katılımcı demokrasinin iflasından söz edildi. Çünkü katılımcılık eşitlik oldu, ama paylaşım olmadığı için adaletsizlik bu sistemin bir sorunu olarak gündeme geldi. Burada kapitalizmin getirdiği sonuçlar, politika üretilmesine engel olan nedenler mevcut. Artık “Ben ne kadar katılımcı olursam olayım ya da oy verirsem vereyim, sonucu değiştirmiyorum” mantığı egemen oldu ya da insanlar bir aktör olarak kendini bir anda sokağa atabilecek duruma geldi. Bilgiye ulaşabilme olanağı var, bu doğru, ama bilginin ne kadar doğru olduğu tartışma konusu. Bilgi edinmek başka bir şey; ama benim doğru bilgiye ulaşmak diye bir kaygım var. Mesela Türkiye’de yüzde 10 barajı var; seçim öncesi siyasi partilere sorduk, AK Parti’nin dışında herkes bu barajın kaldırılmasından yanaydı. Katılımın önündeki engelin Siyasi Partiler Kanunu olduğunu ve diğerlerinin de bunun ölçüsü olduğunu düşünüyorum.

Katılımcı: Çok aydınlatıcı ve ilginç konuşmalardan yola çıkarak bir iki noktaya değinmek istiyorum. Demokrasi krizi konusunda genel olarak hem iyi hem kötü gelişmeler saptayabiliriz ama ben de genelde karamsarım; krizin var olduğunu düşünüyorum. Bu krize etkide bulunan üç gelişme biraz iç içe bence. Birincisi, dünya çapında ve Türkiye’de artan, güvenlikçilik diyebileceğimiz eğilim. Aslında Türkiye’de zaten hep vardı ama dünyadaki gelişmelerle de birlikte meşrutiyet iddiası artan bir olgu olarak karşımıza çıktı. İkincisi sınıf politikasından sapıp kimlik politikasına geçme olgusu var ki, sağ-sol kavramlarının da değiştiğini görüyoruz. Üçüncüsü de neoliberal ekonomik politikaların ön plana çıkması. Burada zaten Amerika bir dünya gücü olarak her zaman bu çizgiyi savunmuştur, ama Avrupa Birliği’nin de Kopenhag kriterleriyle ekonomi bazında neoliberal ekonomi politikasını hem benimsemiş, hem dayatmış olduğunu göz ardı ediyoruz gibi geliyor bana. Bu üç değişik konunun birbiriyle ilintili olduğunu, birbirini bazen farklı yönler çekip bazen pekiştirerek krizi artırdığını düşünüyorum. Türkiye bağlamında liderliğe dayanan parti geleneginin bunu pekiştirdiğini ve demokrasi eksikliğinin yanında demokrat eksikliğinin sorunu ağırlaştırdığını sanıyorum.

Katılımcı: Yirmi yıl sonra belki bugün katılımdan dışlanmış olanların politikaya nasıl katılabileceği üzerinde duruldu. Bugün siyasi partilerin artık alt sınıfların katılmadığı yerler olduğunu görüyoruz. Sendikalar da ya zayıfladı ya da siyasi olarak işlevsizler. Belki Türkiye’deki yasalardan dolayı

böyledir, Avrupa'da nedenler başka olabilir. Bu konuda ne yapılması gerektiği konusunda bir fikriniz var mı?

Türkiye'de tartıştığımız şey biraz da şu: Çok büyük bir genç nüfus var ve siyasi partiler gibi geleneksel siyasi kurumlar bu genç kuşaklara çekici gelmiyor. Siyasi karar verme süreçlerinin ve fikirlerin oluşturulmasında gençleri nasıl ortama katacağız? Türkiye'nin bir model olduğunu söylüyor bize Avrupa'dakiler. Ben de Türkiye'nin hiçbir zaman model olamayacağını söylüyorum. Doğrudan doğruya düşünce suçundan 6 bin insan içerdeyken, başka hiçbir veriye gerek yok bence; bir kitap yazıyorsunuz, hapse atarlar mı atmazlar mı bilmiyorsunuz. Bu nihai olarak hukuk devletinin yokluğudur; hukukun üstünlüğünün yokluğudur. O zaman demokratik istikrardan bahsedilemez. Şayet daha kötü durumda olan ülkeler açısından bakarsanız bir model olabilir Türkiye ama ne tür bir model? Tabii ki Türkiye'den daha kötüsü vardır, hayır demem buna, ama model olabilir mi? Hayır.

Wolfgang Merkel: Bana sorulan soruların ikisine kısaca cevap vereceğim. Ayrıca tartışmaya eksik bir noktayı katmak istiyorum; çok hassas bir nokta olduğundan belki de şu ana kadar söylenmedi. Hukukun üstünlüğünün demokrasinin işleyişi için çok çok önemli olduğuna katılıyorum, dolayısıyla olgun ve genç demokrasiler arasında önemli bir fark olduğunu kabul ediyorum. Demokrasinin şu andaki sorunlarından biri, hukukun üstünlüğünün olmaması. Bazı ülkelerde hukuk önce oluşmuş, sonra katılımcı demokrasi gelmiştir. 1970'li yıllarda üçüncü demokratikleşme dalgası başladığı zaman bu ülkeler katılımcı kurumlarını ve seçimlerini geliştirdiler ama hukukun üstünlüğünü sağlayamadılar. Bu, azınlıklar açısından ve kadınların oynayacağı rol bakımından çok önemli sonuçlar yarattı. Demokrasinin işleyişi konusunda da aynı sorun geçerliydi keza. Olgun demokrasiler ile genç, istikrarsız demokrasiler arasında önemli bir fark bu.

Siyasi katılımın dışına düşmüş olanları nasıl tekrar işin içine sokmalı? Bu, bir milyon dolarlık bir soru. Her şeyden önce bir kısıtlama koyalım: Sosyal politik mühendisliğin sınırları var, bunlar uzun vadeli sosyal gelişmenin ürünleri. Siyaset teorisyenlerinin veya kurumsal mühendislerin yaratıcı kapasitesinin ciddi sınırları vardır. En önemli nokta büyümekte olan eşitsizliğin durdurulmasının gerekliliği. Eşitsizlik son iki on yıldır İsveç, Norveç ve Danimarka da dahil olmak üzere bütün OECD ülkelerinde artıyor ama tabii ki Amerika Birleşik Devletleri ve Kıta Avrupa'sında daha da çok artıyor.

Türkiye için çok problemlili olan bir nokta, Arap Baharı olarak adlandırılan süreç hiç tartışılmadı. Din ve demokrasi ilişkisi çok hassas bir konu ama demokrasinin gelişmesine bakarsanız Hristiyan dininin iktidar konusundaki iddialarının kısıtlanması, 18. yüzyılın sonunda Aydınlanma tarafından gerçekleştirilmişti. Aydınlanma ikiz hoşgörü diyebileceğimiz bir yere götürdü bizi. Devlet dine hoşgörüyle yaklaşır ama din de devlete hoşgörü temelinde yaklaşır.

Şimdi kimlik politikasına geri dönüyoruz. Bazı temel yasaları, anayasaları ortadan kaldırırsanız azınlıklar için çok büyük bir tehlike gündeme gelir. Dışarıdan gördüğüm şey şu: Derin devleti geriletmek bakımından daha demokratik hale geldi Türkiye; ama ben açık sözlü davranacağım, söylemlerin yeniden İslamlaşması olarak anacağım bir süreç bakımından geri gidiş var. Arap ülkelerinde daha açık bu. Burada soru aslında “Yönetimi askeriye mi, yoksa din mi ele alacak?” sorusu. Türkiye, Mısır değil; Tunus bile Mısır değil ama ben çok kuşkucu yaklaşıyorum. Bu toplumda oldukça adil seçimler aracılığıyla ortaya çıkan sonuç, dinin öne çıkması, kimliğin öne çıkması. Bunu tartışmalıyız.

Katılımcı: Orta düzeyli melez demokrasilerden söz edersek, konsolide dediğimiz demokrasilere devamlı referans yaparsak, konsolide demokrasinin ne olduğu meselesi ciddi bir sorun halinde ortaya çıkar, analiz kesintiye uğrar ve sürekliliğini kaybeder. Seçime dayanan otoriterlik burada ortaya çıkıyor. Türkiye'nin aslında sağlamlaştırmamış olduğunu ama vesayetin ortadan kalkmış olması veya otoriter mirasın ortadan kalkması bakımından kendini diğerlerinden ayırdığını söyleyemez miyiz?

Katılımcı: Sayın Fuat Keyman'a bir soru sormak istiyorum. Demokrasinin krizinde merkezin değişmesi ve merkezin rolünün farklılaşmasının altını çizdi kendisi, bence çok önemli bir konu bu. Daha sonra iki konuşmacı da merkezin yerini kimliklerin aldığını belirttiler; bu da önemli. Sayın Merkel de özellikle bugün Türkiye'de İslami kimliğin öne çıktığını belirtti. Merkez meselesini biraz daha açabilir miyiz? Sanırım merkezin sağ-sol olarak ayrışmasından sonra Turgut Özal'la birlikte “dört eğilim” denen eğilimleri bir arada toplayan bir süreç bence devam ediyor. Araya bir aşama girmişse de, klasik aşama, bence merkez önemlidir. Merkeze sınıfsal olarak mı bakıyoruz, yoksa geleneksel devlet ve kapitalist sistem açısından mı?

Katılımcı: Demokrasinin yerleşmesi ve uygulanması için, Ortadoğu'da

özellikle yüz binlerin ölmesi mi gerekiyor; milyonlarca kişinin sokağa dökülüp her yeri yakması mı gerekiyor? Ülkeler, liderler kendi aralarında konuşarak, anlaşarak bu soruna bir çözüm bulamazlar mı? Demokrasinin gücü mü, gücün demokrasisi mi? Ben şu an Ortadoğu'da bu olayların enerji savaşımdan dolayı çıktığını ve birden alevlendiğini görüyorum. Örneğin Türkiye'de milyonlarca Kürt var, milletvekili 2,5 milyon Kürt oyuyla seçildi. Eğer bu insanların sesini dünya duymuyorsa, Suriye'deki 100 bin kişinin sesi bir filiz olarak görülüyor ve Suriye üzerinde bir baskı var. Evet, demokrasi gelecek, ama yüz binlerce insanın ölmemesi gerekir diye düşünüyorum. Demokrasinin sınırları, demokrasinin kriterleri kültürlerden kültürlerle değişmekle beraber, ortak noktalar olamaz mı? Batı'daki bir Türk milliyetçisinin yeni doğan çocuğunu Kürdistan'a götürdüğünüzde gerilla yapabilirsiniz. Oradaki bir Kürt milliyetçisinin çocuğunu da buraya getirip Kürt düşmanı yapabilirsiniz. Bunun özünde eğitim var. Bu iş eğitimle çözülemez mi? Bugünden bir başlangıç yaptığımızda, on yıl yirmi yıl sonra toplumlar daha da demokratikleşemez mi?

Katılımcı: Bugün hepimiz biliyoruz veya bilmek durumundayız ki, temsili demokrasi denen oyun artık sonuna geldi; kitleler yavaş yavaş temsili demokrasinin kurumlarını boşaltıyor. Dünyada çok sayıda kurum iş göremez haline geldi; çünkü güç ilişkileri dünyası artık kurumların da yavaş yavaş değişmesini dayatıyor. Düne kadar insan bütün bu hayatın merkezinde değildi ama bugün artık öyle bir hale geldi ki, sistem de dayatıyor. İnsan bütün bu hayatın merkezinde olmak zorunda ve insan ilişkileri esas olmak zorunda. Böyle bir fotoğrafla karşı karşıyayız gibi geliyor bana. Temsili demokrasinin problemleri, kitlelerin nasıl bu kurumlara çekilebileceği gibi sorunlar birilerinin sorunları olabilir gerçekten; ama insanların sorunu bu değil. İnsanlar daha iyi bir dünya, daha yaşanılabilir bir dünya, yaşanılabilir bir doğa ve insan ilişkilerinde gerçekten insanca değerlerin egemen olduğu bir dünyanın özlemi ve arayışı içinde. Farklı şeyler konuşurken enerji tüketiyoruz. Ben buna da karşıyım, çünkü insan enerjisi dediğimiz şey sadece petrol değil; zaman, güç. Konuşmamız gereken sorun gündemde pırl pırl parlıyor; bu sistem artık insanı odağına koydu. Diyor ki "Bu insanın büyük bir yaratıcı gücü var". Bu sadece elinde güç olanların gücü değildir, tüm insanlara aittir; ama sistemin kendi içerisinde güç birikimi zorunluluğu, bazılarının yaratıcı güçlerini köreltmıştır. Bu bakımdan sistemin bütün kurumlarıyla, değerleriyle yeni baştan gözden geçirilmesi gerek. Böyle bir sorunla karşı karşıyayken başka şeyler konuşmaya başla-

dığımız zaman, amiyane tabirle havanda su dövüyoruz gibi geliyor bana.

Katılımcı: Son gelişmeleri yakından takip etme imkânım bulduğum bu toplantıda sorum özellikle Sayın Fuat Keyman'a. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğundan bu yana değişik darbelerle, askeri vesayetle şu veya bu şekilde yönetiliyordu. Gene buna paralel olarak birçok insan yargılanıyordu. Ben yaşım icabı 80 ihtilalini yakından takip edecek durumdayım. 80 ihtilalinde askeri mahkemeler birçok yargılama yapıyordu, demokrasiden uzaktılar. Fakat verdikleri kararlar hem hapis yatan çocukların ailelerini, hem de onları tanıyan kişileri mutlu ediyordu bir yerde. Çünkü o tarihte sıkıyönetim kanunları geçerli olmasına rağmen hakimler takdir yetkilerini insan hakları yönünden, sosyal adalet yönünden kullanıyordu. Ergenekon'u uzaktan inceliyoruz; içine girmek mümkün değil. 80 ihtilalindeki yargılamayla karşılaştırdığım zaman, Ergenekon'daki yargı sürecinden çok rahatsız oluyorum bir hukukçu olarak. Ben konuşmacılardan her şeye rağmen Türkiye'de demokrasinin geliştiğini anladım. Anlattığım mesele-ye bir açıklama getirilmesini istiyorum.

Bir ikinci mesele şu: Türkiye'de AK Parti'nin oy alması vatandaşın demokrasiye katılımı şeklinde yorumlandı anladığım kadarıyla. Bana göre askeri vesayetin veya CHP'nin, militan, laik, antilaik militarizmin dışında, AK Parti cemaatlerin, tarikatların yönlendirilmesiyle oy alıyor. Dolayısıyla bana göre Türkiye'de demokrasi hiçbir şekilde gelişmiyor maalesef. Kadın milletvekillerinin yüzde 9'a çıkması olumlu bir durum olarak yansıtıldı. Evet, kadın milletvekilleri yüzde 9 oldu ama önce kocalarına veya babalarına veya kardeşlerine milletvekilliği teklif edildi, onlar "Ben ihale alacağım, ticarete devam edeceğim; eşimi, kızımı veya akrabamı milletvekili seçin" dedi. Dolayısıyla kadın milletvekili kadınları ya da demokrasiyi temsilen Meclis'e gelmiş değil. Bir de çözüm konusunda ne düşünüldüğünü merakla bekliyorum.

Katılımcı: Daha az devlet, daha çok toplum şeklinde bir tahlil söz konusu. Bir de küresel demokratik yurttaşlık kavramından, yani devletin merkezileşmesi değil, tamamıyla küçülmesi, sivil toplumun kendi kendini yönetmesi gibi bir kavramdan söz ediliyor. Bu noktada Türkiye'de özellikle Kürt grupları, yani PKK'nın sivil uzantısı, siyasi uzantısı bir tartışma açıyor. Daha az devlet, daha çok toplum olsun; sivil, yani toplumsal bir kolektif grup olarak biz kendi kendimizi yönetebiliriz diyorlar. Türkiye'nin demokrasisinde de bunlar tartışılıyor. Bu konuda katılımcıların görüşlerini

dinlemek istiyorum.

İkincisi, Türkiye, eğer ekonomik istikrarı ön plandaysa ve neoliberal politikaları uygulamak gibi bir yükümlülüğü varsa bu çerçeveden rol model alınmıyor olabilir. Ortadoğu'nun bugüne kadar küresel sermayeyle hiç bütünleşmemesi finansal açıdan tamamıyla kendi kendine yeten petrol ülkesi olmasıyla ilgili. Eğer küresel sermaye demokrasi yerine ekonomik istikrarı birincil öncelik olarak alıyorsa Türkiye'nin de totaliter olmasına onay veriyor demektir. Türkiye'nin demokratik olmasını desteklemeyi düşünmüyor olabilir. Ortadoğu'da özellikle Libya'da bir aşiretin bir bölgede mezhepçilik yaparak o bölgenin demokratik özerkliğini elde etmesi gibi bir sorun da var. Ortadoğu için artık demokrasi konuşmayacak mıyız? Yoksa mezhebe dayalı demokratik gruplar mı çıkacak? Ya da ortaçağın şehir devletleri gibi bir sistem mi düşünülüyor Ortadoğu için? Bu konuda yorumlarınızı bekliyorum.

Susan Corke: Özellikle ABD siyaset çevrelerinde Türkiye'nin bir model olduğu fikri çok yaygın. Ben şahsen Türkiye'nin oynayabileceği potansiyel rol açısından bunun son derece sınırlayıcı bir durum olduğunu görüyorum; özellikle ifade özgürlüğü, basın ve yayın özgürlüğü gibi konular göz önünde bulundurulduğunda. Türkiye nasıl bir rol oynamalı, oynamak ister? Yapılmış olan reformların ülkeye çok fazla katkıda bulunmadığını da görüyoruz. Bugün bölgesel bir rol oynamaya soyunan Türkiye'nin reformları sürdürmediği, Kürt meselesini çözmediği, gerçekten siyasal anlamda farklı bir anayasa oluşturmadığı sürece dünya sahnesinde oynayacağı rol çok sınırlı kalacaktır.

Güvenlik konusuyla ilgili olarak temelde Avrasya bölgesiyle ilgileniyorum ben. Dünyanın bu bölgesinde çok önemli bir konu güvenlik ve istikrar da çoğu zaman liderlerin baskıyı gizlemek için kullandıkları bir söz; yurttaşları baskı altında tutmak için bir bahane oluyor güvenlik. ABD'de de yaygınlaştırılıyor. "Siz uzak durun, biz güvenliği sağlıyoruz burada" gibi bir yaklaşımla baskıcı kanunların da yaygınlaştırıldığını görüyoruz. Ve esasında istikrarsızlık tohumları ekiliyor dünyanın pek çok yerinde. Arap ayaklanmaları, Kazakistan örneği anılabilir burada. Arap baharıyla birlikte şu oldu: Ülkeler ne kadar baskıcı olursa ve yurttaşlar ne kadar sokağa dökülürse bunu protesto etmek için, kazan kaynaya kaynaya sonunda taşacak.

Türkiye'yle ilgili başka bir noktaya daha değinmek istiyorum. Devletin kurtuluşu, devletin ideolojisi haline gelebiliyor Türkiye'de. Oysa Avrupa

ve ABD’de bu iş amaç değil, araç olarak görülüyor; devlet, yurttaşlık haklarına hizmet eden bir yapı. Dolayısıyla burada devletin rolü ve devletlerin yurttaş haklarını en iyi şekilde nasıl koruyacağı sorularını da tartışmalıyız. Gençler konusuna gelecek olursak, Avrasya’da uzun süredir gençlerin uyuşuk olduğu, politik bakımdan aktif katılımcı olmadığı şeklinde bir görüş var. Bir ölçüde doğru ama nedenini de sorgulamak gerek. Aralık ayında Rusya’da büyük bir protestoya katıldığımı söylemişim. O sabah bir insan hakları seminerine katıldım, yaşlı muhalifler ve insan hakları aktivistleri vardı; hiçbiri yüz bin kişinin sokağa döküleceğini düşünmüyordu. Onlarca yıldır insan hakları için mücadele eden insanlardı bunlar ve gençlerin demokrasiye bu kadar büyük bir ilgi duyacağını hiçbiri ummuyordu. Ve nihayet, sonunda demokrasinin insanların değer verdiği bir şey olduğu ortaya çıktı. Seçimlerin o kadar da önemli olmadığını, Putin’in ve Mendeleev’in sadece bir takas yoluyla iktidarı sürdürmek niyetinde olduklarını, seçimleri de buna bahane ettiklerini halk gördü ve oylarının değer taşıdığı bir ülkede yaşamak istediklerini ifade ettiler; yönetimlerin hesap verebilir olması gerektiğini vurguladılar. Dolayısıyla insanlar gerçekten seslerinin bir fark getireceğine inanırlarsa bu sesi çıkarırlar.

Fuat Keyman: Soruları üç dört nokta çerçevesinde yanıtlamaya çalışayım. Benim için Arap baharı temelinde Türkiye’nin model olmasının en önemli boyutlarından biri, bu ülkedeki demokrasiden çok, ekonomik dinamizm; Türkiye’nin 80’lerde başlayıp ama yirmi yıldır giderek artan bir şekilde kendi girişimci sınıfını ortaya çıkarması. Bu yüzden de tartışma daha çok, bu ekonomik dinamizm ve girişimci sınıflar temelinde olacak. Bu konu ile demokrasi birleşecek ama yine de demokrasiye çok ağırlık vermeyeceğiz. Bu ekonomik dinamizm nasıl oldu da Türkiye’de gelişti. Son on beş yılda mesela İran’la, diğer Arap ülkeleriyle Türkiye’yi karşılaştırabiliriz. Türkiye kendi girişimci sınıfını ciddi anlamda neoliberal bir temelde ve küreselleşme ve Avrupalılaştırma süreçleriyle birlikte çıkardı.

Türkiye-Arap baharı ilişkilerindeki modele baktığımız zaman da bu neoliberalizmi görüyoruz; yani model olma ve *inspiration*, yani öğrenme aracı olma olayında ekonomi ve ekonomik girişimcilik demokrasinin önünde görünüyor. Yunanistan’da Merkel ile Papandreu’nun meşhur fotoğrafı vardır. Merkel’in öğretmen, Papandreu’nun da bir öğrenci gibi durduğu o fotoğraftan sonra, “Post-demokrasiye mi geçiliyor?” tartışmaları yapıldı. Kararları kim alıyor? Siyasi partiler mi, ulusal ölçekteki aktörler mi, yoksa neoliberal transatlantik aktörler, pazar güçleri mi? Ameri-

ka'da ve Avrupa'da bu çok önemli bir tartışma. Bizde de AK Parti'ye kadar çok önemli bir tartışmaydı Türkiye'yi IMF'nin mi, komprador burjuvazinin mi, yoksa partilerin mi yönettiği tartışması. Bugün ise Türkiye'nin IMF'den ayrıldıktan sonra ve son dönemde Avrupa'dan biraz farklılaştığını görüyoruz. Türkiye'de kararları Adalet ve Kalkınma Partisi alıyor ama bunu yine de dünya kapitalizmi ve neoliberalizm çerçevesinde yapıyor; yani bu anlamda hem benzerlik, hem farklılık var. Bence neoliberalizm, küresel ekonominin gücü ve demokrasinin bununla ilişkisinin altının çizilmesi gerekiyor.

Avrupa ve Amerika'da güvenlikçilik anlayışı giderek artarken, mesela bizde 1990'larda güvenlik demokraside önde gelirken, bugün HES'lere, öğrencilere, yargının tarafsızlığını kaybetmesi ve tekrardan siyasallaşmasına baktığımızda esasında şu anda ekonomik istikrarın, demokrasiyi güvenlikçi anlayıştan çok daha fazla zorladığını görüyoruz. Yani "AK Parti niye 100 tane solcu öğrenciye yahut da Karadeniz'de 'HES'ler olmasın' diyen köylülere karşı bu kadar sert?" diye baktığınız zaman görüyorsunuz ki, neoliberal ekonomik mantaliteye karşı bir muhalefet olduğu zaman hemen tırnaklar çıkıyor. Ama mesela anadilde eğitime evet denebilir, eşit vatandaşlığa evet denebilir. Bu yüzden de mesela Türkiye'de ilginç bir şekilde Batı'dan farklı olarak ekonomik istikrarın demokrasiye etkisi güvenlikçi yaklaşımdan çok daha önemli olacak ve bence bundan sonraki on yılda en önemli tartışma, "Ekonomik istikrar adına demokrasiden vazgeçmeli miyiz, vazgeçmemeli miyiz?" sorusu üzerinden şekillenecek. 26 milyon oy almış bir parti, 100 tane sosyalist öğrenciye karşı niye bu kadar sert? Niye köylülerimize karşı bu kadar sert? Bakıyorsunuz ki, orada yapılan muhalefet ile neoliberal mantık arasında bir çatışma var. Ama anadilde eğitimde yok esasında; anadilde eğitime onay vererek de neoliberal süreci iyi götürebiliriz. AK Parti'de sopa ile havuç ilişkilerindeki esas kriter bence bu ekonomik istikrar, ekonomik büyüme fetiş; ekonomiyi kaybettiği zaman gücünü de kaybetme korkusu. Bu yüzden de Türkiye'de Batı'dan farklı olarak, güvenliğin demokrasiyi engellemesinden ekonomik büyüme fetişinin demokrasiyi engellemesi gibi bir devreye geçiyoruz ki, 2010'lu yıllar bu temelde çok daha fazla tartışılacak.

Türkiye'de merkez konusunda bence iki görüş var. Biri şu: Merkez çökmüştür ve kimlikçi bir parti Türkiye'yi yönetiyor; o yüzden Türkiye'de ciddi bir merkez sorunu var. İkincisi de benim gibi insanların benimsemediği, Türkiye'de yeni bir merkezin var olduğu görüşü. Yani AK Parti yeni bir merkezdir ve yeni bir merkez olarak esasında kendini Anadolu ser-

mayesine, Türkiye'nin küreselleşme ilişkilerindeki aktif güç olmaya çok dayandırmaktadır. Bu anlamda bazı sorular sormamız lazım. Niye mesela birdenbire AK Parti Amerika'daki Cumhuriyetçi Parti gibi davranmaya başladı? Niye Türkiye 2012'de birdenbire kürtaç tartışmaya başladı? AK Parti'nin İslamcı olduğu çerçevesinden baktığımız zaman anlayamıyoruz Türkiye'nin bu dönüşümünü. AK Parti'nin esasında yürütme demokrasisine dayalı, belli bir sınıfsal temeli olan, belli bir ideolojisi olan ve Türkiye'yi yeniden tanımlamak isteyen bir parti olduğunu görüyoruz. Öyle bir Türkiye'de büyük bir modernleşme ve ülkenin tanımı tartışması yapılıyor: eski Türkiye, yeni Türkiye, cumhuriyetçi Türkiye, muhafazakâr Türkiye... Tüm bu ayrımlar esasında Türkiye'de yeni bir merkezin ortaya çıktığını gösteriyor. Biz beğenelim beğenmeyelim, bu merkez küreselleşmeyle iyi ilişkileri olan, Avrupa'yla çıkarları temelinde belli bir yere kadar iyi ilişkiler kuran, ekonomiden ve serbest pazardan hiçbir zaman sapmayan, ekonomiyi götürdükçe kendi gücünü götürebileceğini düşünen ve biraz da esasında Amerika'daki Cumhuriyetçi Parti'ye benzer bir şekilde, bir muhafazakârlığı Türkiye'ye yaymaya çalışan bir parti. Bu anlamda esasında bir merkez. Bu merkezle nasıl mücadele edeceğiz?

Son dönemlerde bu ekonomik kriz içinde iki ülkede iktidardaki parti seçimleri kazandı. Türkiye'de AK Parti, büyük bir ekonomik kriz içinde oylarını artırarak seçim kazandı ve gücünü konsolide etti. Kanada'da da muhafazakâr parti bunu yaptı. Bankacılık, bankacılığın muhafazakâr olması gibi konularda benzerlikler söz konusu ama bu iki partinin birkaç tane çok önemli özelliğı var. Bir kere bu partiler hem sınıfsal temelde, hem kültürel temelde, hem küreselleşmeyle ilişkilerinde, hem siyasi partilerle ilişkilerinde yeni bir toplum tanımlıyor. Yani yeni bir Kanada'dan, yeni bir Türkiye'den söz ediliyor. Bu anlamda da dönüşüm ve kendilerine yakın olanları yok ederek kendi güçlerini artırma bu partilerin en önemli yaklaşımları oluyor. Kanada'daki liberal parti- muhafazakâr parti ilişkisi ve 2010'daki anayasa değişiklik paketi referandumundan bugüne kadar Türkiye'de AK Parti ile muhalefet arasındaki ilişkiler de çok ilginç; çünkü ikisi çok benzer olmakla birlikte, biri ne kadar güçlü olursa hegemonyasını o kadar güçlendirecektir. Yani sadece bir siyasi parti olarak değil de, bir akım olarak hareket etme söz konusu. Böyle bir süreçle mücadelede mevcut siyasi partiler ne kadar geçerlidir? Bu soruyu sormanız lazım. Mesela CHP ne kadar güçlenirse güçlensin acaba bu duruma dur diyebilir mi, alternatif demokratik bir Türkiye yaratabilir mi? BDP bunu yaratabilir mi? Esasında mevcut siyasi partilerle bunu yaratmak pek mümkün olma-

yacak gibi gözükiyor. Aynı şekilde Avrupa'da da tartışma konusu bu; Avrupa'da da mevcut siyasi partilerle Avrupa'daki aşırı sağın güçlenmesine dur denebilir mi, bilmiyoruz. Fransa'daki, Hollanda ve ondan sonraki süreç bunu gösterecek.

Eşitsizlik temelinde dışlananları siyasete nasıl katacağız? Bence esasında dünya çok önemli bir kavşak noktasında. Bu kavşak noktasında çok daha otokratik, güvenlik krizi daha da artmış, çok daha çatışmacı bir yere de gidebilir, demokrasiyi güçlendirme yoluna da. Bundan iki hafta evvel *New York Times*'ta Thomas Freidmann'ın bir yazısı vardı; "Acaba Amerika'nın Arap baharına ihtiyacı var mı?" diye soruyordu. Bence esasında Arap baharından öğreneceğimiz şeyler de var. Belki biz tekrardan sınıf temelinde fakat aşağıdan yukarı örgütlemelerle demokrasi düşünmek durumundayız. Yani mevcut siyasi partileri reforme ederek, onlar arasındaki dengeleri tekrardan kurarak, hukuku bu anlamda ön plana çıkarmaktan ziyade belki de kadın olayına, çevre olayına, gençlik olayına, sınıf, kimlik, vatandaşlık olayına yönelmeliyiz. Bu anlamda Arap baharından bir şeyler öğrenmek durumundayız. Belki ilk defa Octavia Paz'ın Meksika temelinde söylediği gibi, Arap baharı dünyanın ve geleceğinin çağdaşı da olabilir. Yani o gençlerden, o insanlardan, o mücadeleden bir şey öğrenebiliriz.

80'den bu yana, daha doğrusu, daha da önce 60'lardan başlayarak Türkiye'de hukuk ve yargı aşırı siyasallaşmış bir durumda. Ve Türkiye'de 80'de kimi Hakimler sizin söylediğiniz gibi karar vermiyordu. O zamanlardan bu son dönemlere kadar Türkiye'deki hukuk devlet güvenliği merkezinde karar veren bir yapıya sahip. Hakimler, yargıçlar her zaman devletin güvenliğini, devletin çıkarını insandan önce görüyorlardı, insan özgürlüklerinden önce görüyorlardı. Ve yapılan araştırmaların gösterdiği gibi, yargı çok ciddi bir sorundu Türkiye'de; devletin güvenliği ve devletin çıkarları, insan hayatına ve insan özgürlüklerine öncül görülüyordu. Bugün geldiğimiz noktada yargının siyasallaşması bitti mi? Hayır. Aynı şekilde yargı siyasallaşmış durumda. Peki bugün Hakimler Savcılar Yüksek Kurulu'nun yaklaşımı nasıl? Yine devletin çıkarını, devletin güvenliğini, bireysel hak ve özgürlüklere öncül görüyorlar fakat bu seferki devlet başka bir devlet, yeni bir devlet. İşte bu muhafazakâr demokrasi dediğimiz, Türkiye'nin muhafazakârlaşması dediğimiz, Türkiye'nin yeni merkezi dediğimiz temelde bakıyorlar. Bu yüzden de belki yeni demokrasinin, yeni demokrasi arayışının özneleri gençler, sınıflar, sivil toplum, toplum olacak ve siyasi partiler belki kendilerini buna göre yeniden yapılandıracak. Fakat bu olurken demokrasinin esas amaçları yahut da esas tartışma konuları belki

de örneğin kadın-erkek eşitliği olacak. Belki de Türkiye’de neoliberalizmle nasıl mücadele edileceği olacak. Kısaca, çok ciddi bir kavşak noktasında olduğumuzu düşünüyorum ama bundan sonraki on yıl içinde, Avrupa’nın ve dünyanın demokrasinin içinin boşaltılması temelinde temel *challenge*’ının, temel meydan okumasının güvenlikçi politikalardan ziyade, neoliberalizm dediğimiz ekonomik mentalite olacağını düşünüyorum.

Claude Weinber: Merkezin yok oluşu meselesiyle başlayayım. Gerçek demokrasilerde bunu kabul ederseniz gerçekleri ak ve kara olarak görmüş olursunuz; bunu yapamayız. 19. yüzyıla geri dönecek olursak, açıkça bir solun, açıkça bir sağın olduğu bir politik hayat geçerliydi. Dolayısıyla parlamenter temsili seçimde merkezin de bir işlevi vardı. Bu işlev giderek daha zor hale geliyor, çünkü herkes merkeze yaklaşılmaya çalışıyor. Fransa’ya bakmayalım ama diğer ülkelere baktığımızda partiler merkezdeki oylara oynuyor. Bu kez öyle olmadı, çünkü beğenilmemesi çok kolay olan bir cumhurbaşkanları vardı ve mücadele çok daha kolaydı Fransa’da. Ama esas mesele merkez sağ ile merkez sol arasındadır, tabii diğer unsurlar da yüzer-gezer vaziyettedir ve potansiyelleri neyi vurguladıklarına, kendi çıkarlarına göre belirlenir. İkinci konu şu: Demokraside insanlar çoğunlukta bir değişiklik olup hükümet değişince gökyüzünün çok daha mavi olacağına inanır ama hep hayal kırıklığına uğrarlar, çünkü gökyüzünün rengi değişmez. Demokrasinin sorunlarından biri de dönüşüm süreci. Geriye dönüp bakıyorsunuz, biz zaten oradaydık, şimdi gene oradayız. Devrimin en büyük sorunu da bir gün uyandırdığınızda “Hâlâ açım, hâlâ haklarıma sahip değilim” diyor olmanız. Tunus’ta da insanların bugün yaşadığı hayal kırıklığı bu; “Neydi kazanımımız?” diyorlar ve esas meydan okuma da burada zaten. Evet, tabii ki sağ kanata, milliyetçiliğe de tavır almak gerekiyor, ancak Batı’da aynı zamanda marjinal de sayılsa solda da totaliter bazı görüşlere oy verilebiliyor. Demokraside tutamadığınız sözler verirseniz yürütmeye geldiğiniz anda yok olursunuz. Sağ kanat milliyetçilik ve sol kanat ütopyalarla mücadele etmenin yolu da budur bence.

Devlet, din ve demokrasi ilişkisine gelince, 1905’te, Fransız devriminden 126 yıl sonra Fransız hükümeti Katolik kilisesini tehdit etti ve sürekli ve istikrarlı bir şekilde Fransız hükümetine karşı mücadele etmekten vazgeçmeye çağırdı. Almanya ve İtalya’yla bir sözleşme yapıldı. Özüne bakıldığında bunlar oldukça antidemokratik sözleşmelerdir. Dolayısıyla her zaman dini yapılar ile devlet yapıları arasında bir gerilim vardır. Bu sadece İslama özgü değil. Burada özgün olan sorun, İslamın aydınlanmayla

barışamaması. Aydınlanma 800 yıl önce “Tanrı var mı?” sorusunu sorabilmişti; 200 yıl sonra Spinoza, aynı soruyu sorduğu için Amsterdam’daki Yahudi cemaatinden dışlandı. Dolayısıyla bu zorlu, çetin bir süreçtir, ancak demokratikleşme sürecinde vazgeçilmez bir unsurdur. Son olarak da herkesin istediğini yaptığı bir dünyada yaşadığımızı inanamayız, inanmamalıyız. Geçen sene stratejik nedenlerle Mısır devriminin bir devrim olmadığını söylediğimde bana tuhaf bakıldı. Ama bu konuda açıkça konuşalım. İstikrar kaygıları ve çıkarları var belli başkentlerde ve insanlar tarihi değiştirmeye çalışıyorlar kendilerince.

Katılımcı: Ben 80 ihtilali ile Ergenekon mahkemelerinin Hakimler cephesindeki durumunu belirtmek istemiştim. Tabii ki 80 ihtilalini asla onaylamıyorum. Fakat yakinen incelediğim dosyalardan birinde, mesela geçenlerde bir üniversite öğrencisi bedava eğitim istediğini söylediğinde hükümetin ve mahkemelerin o çocuk üzerinde uyguladığı yargı gücü korkunç oldu. 80 ihtilalinde gene öğrenciler karanlık, yargıdan uzak hapishanelerde çürüyordu ama hakim önüne çıktıkları zaman, Ankara’nın baskısına rağmen, hakimler vicdani ve insani kanaatleriyle çocukları mümkün merete beraat ettiriyordu.

Wolfgang Merkel: Ben iki noktaya değinmek ve iki soru sormak istiyorum. Biri devlet, toplum ve demokrasiyle ilgili; diğeri Arap baharıyla. Şu genel söylemle ilgili kuşkularım var: “Daha fazla toplum olursa, daha az devlet olur.” Bu neoliberalizmin de savaş çağrısıydı. Margarette Teacher da, Ronald Reagan da böyle diyordu 80’lerde, Washington konsensüsü de buna dayalıydı. OECD ülkelerine baktığımızda devlet geri itildi. Tabii bu esas olarak zenginlerin lehine, refah devletinin aleyhine oldu ve felaket sonuçlarla karşılaşıldı. Bence ekonomik bir kriz değil, finansal piyasaların krizi var. Bir büyüme sorunu yok. Hindistan’a bakın, Çin’e bakın, hatta Almanya’ya bile bakın, ekonomik kriz değil bu, bu finansal piyasaların krizi. İlginç olan, 1975’te Samuel Hungtington ve meslektaşlarının Batı hükümetlerine devletin rolüyle ilgili tavsiyede bulunduğu bir raporu vardı. Devletin esas işlevinin ne olması gerektiğine dairdi rapor ve müthiş bir krize yol açtı, aslında başka bir süreci de hızlandırdı; parlamentonun aleyhine yürütmenin egemenliğine yol açtı. Her zaman bir acil durum söz konusu olabilir ve yürütme burada parlamentonun aleyhine ön plana çıkabilir. İşte bu da bir sorun. Demokrasi bence güçlü bir devlete ihtiyaç duyar ama dini konularda partizan olmayan, saydam ve denetim altında

tutulan bir devlete ihtiyaç var. Ve artık bu çok katmanlı politik rejimlerde yürütmenin denetim altında tutulması pek mümkün değil; çünkü kararları onlar veriyor, çünkü ulus ötesi, ulus üstü bir konuma sahipler.

İslam meselesine gelince, bence İslama saldırmak çok kolay bir yol olur. Birçok gözlemci sadece Arap baharını değil, aynı zamanda önümüzdeki beş yılda bir Arap demokrasisi olmasını bekliyordu. Bulgaristan ve Romanya'da çok daha iyi koşullarda başlandı: Eksik demokrasilerine rağmen Avrupa Birliği'ne kabul edildiler. Yirmi yıl sonra bile bu ülkelerin demokrasiyi bu kadar hızlı sağlamlaştırabilmesini nasıl bekleyebiliriz? Demokratikleşmenin ne kadar zamana ihtiyaç gösterdiği ortada değil mi, ne kadar ön koşul olduğu ortada değil mi? Dolayısıyla Arap dünyasındaki yeni biçimlenmeye dikkat de etmek lazım. Tabii ki gelişme çok daha uygun değil demokrasiye; aslında en büyük iki güç olan ordu ve İslamcı hareketler demokratik bakımdan çok iyi bir sicile sahip değil. Dolayısıyla Arap dünyasında demokrasinin nereden geleceğine, yapılara ve aktörlere bakmamız gerek. Önümüzdeki on yıl için kuşkuluyum ben. Tabii ki jeostratejik faktörler de ilave rol oynamaktadır.

Katılımcı: Susan Corke'a bir soru sormak istiyorum. Sayın Fuat Keyman, Türkiye'deki parlamentoda kadınların temsil oranının yüzde 9 olduğunu söyledi; ama Freedom House'un tam demokrasi olarak kabul ettiği ülkelerde de durum çok farklı değil, mesela Amerika kongresinde kadınların temsil oranıyla 79. sıraya düşüyor. Ve Freedom House'un otoriter olarak kabul ettiği Ruanda ve Küba gibi ülkeler de yüzde 50'ye varan oranlarla ilk üçe giriyor. Sayın Corke'un bir kadın olarak ve Freedom House'un bir üyesi olarak bunu nasıl değerlendirdiğini, tam demokrasilerde bu kadar erkek egemen demokratik organların bulunmasını kabul edilebilir bulup bulmadığını sormak istiyorum öncelikle. Bir de kendisinin bu kadar küçümseyerek bakmış olduğu Rusya seçimleri acaba demokratik bir şekilde yapılmadı mı? Yani özgür seçimler değil miydi onlar? Eğer seçimlerin hileli olduğu üzerinden gidilecekse, 2000 yılında Florida'da mahkemeler oyların tekrar sayılmasını durdurdu; yine 2000'de Amerika'daki tartışmalı seçimleri hatırlatmak isterim. Bunlar hakkında kendisinin yorumlarını merak ediyorum.

Katılımcı: Anladığım kadarıyla Türkiye'de derin bir sosyal dönüşüm yaşanıyor. Ben son bir yıl içinde bazı noktalarda hükümetin politikasını Kemalist sektöre karşı bir rövanş gibi, bir intikam politikası gibi görüyorum.

Hükümet ve muhalefet açısından görev genel olarak din söyleminden çekilmektir. Bir laiklik-din tartışması da olsa, Kemalistlerin yaptığı gibi laikçilik de yanlış bence. Geçen hafta sonu genç bir kadınla konuşuyordum. Annesi dua etmek istemiş mezun olduğunda, nasıl dua edeceğini bilmiyormuş, dolayısıyla internete bakmış, toplumun bir kesimi böyle. Dolayısıyla Diyanet gibi kurumları işin içine sokmamak gerekir. Mesela kürtaj tartışmasında Diyanet'in yeri yok, bence bu, Türkiye demokrasisi bakımından hayati bir mesele.

Susan Corke: Bana doğrudan doğruya sorulan sorulara cevap vermek istiyorum. Daha önce tartışılan bir temaya dönmek isterim. Freedom Hous metodolojisi bir dizi meseleye, bir dizi farklı kategoriye bakıyor; dolayısıyla özgür kategorisine giren ülkeler arasında epeyce farklılıklar var. Son bir yıl içinde mesela ABD'de artan bir siyasi kutuplaşma gözlüyoruz. Wall Street'i işgal hareketinde örneğin, sokağa çıkan, gösteri yapan insanlar esas olarak barışçıldı ama bazı yerlerde polis bu gösterilere baskı yaptığını biliyoruz. Amerika Birleşik Devletleri'nin mükemmel olduğunu söylemiyorum, ama Amerika'yla Avrupa'nın çok büyük bir bölümünde halkın hukukun üstünlüğüne ilişkin bir güveni var. Mahkemelerin bağımsız ve adil olduğuna ve iktidarın barışçıl bir şekilde devredilebileceğine inanıyorlar.

Kadının siyasi sisteme katılması konusunda sizinle aynı fikirdeyim. ABD'de tabii ki kadınların katılımı düşük; umarım ki daha fazla kadının siyasi sistemi katılması gerçekleşsin. Rusya konusuna gelince, orada özgür ve adil seçimler yapılmadı. Putin şaşkırtıcı bir şekilde popüler. Sivil toplumun çok büyük zorluklarla karşılaştığını biliyoruz. Çok hile oluyor; seçimlerden önce her bir oy sandığının hangi parti için yüzde kaç sonuç vermesi gerektiğini kararlaştırmışlar. Yani Rusya aslında insanı bunaltıyor. 100 binlerce insanın sokağa çıkması benim yeniden umut geliştirmeme yol açtı. Putin cumhurbaşkanlığını devraldıktan sonra insanların barışçıl gösteri yapma olanağı gene çok ciddi şekilde sınırlandırmaya başladı mevzuat bakımından. Muhalefete baskı yapılıyor, medyanın çanına ot tıkanmaya çalışılıyor. Ben kötümserim, çünkü insanlar hesap sorulabilir bir hale getirmek istiyorlar ülkeyi ama şimdi patlayıcı bir yönde geliyor hareket. Rusya'da protestoların konusu, sürecin ne ölçüde barışçıl ve gerçekten ağırbaşlı olabileceğiydi. Mesela beyaz kurdeleler kullanıyorlar gösterilerde ama bunun devam edebileceğinden kuşkuluyum, çünkü büyük bir baskı var.

Claude Weinber: Demokrasi hiçbir zaman tamamlanmamış bir süreçtir. Hep kendi kendini yeniden düşünmek zorundadır. Arap ayaklanması mı? Tunus'a odaklanmanızı tavsiye ederim. Tunus'da mesele iyi işlerse geri kalanından ümitli olabiliriz. Batı Avrupa'da demokrasi başlangıçta anlatılan sorunla karşı karşıya: meşruiyet krizi. Kurumların şu veya bu açıdan düzelmeleri gerekebilir, mülkiyet hakları bakımından sorunlar olabilir, ama esas itibarıyla bir meşrulaştırma krizi söz konusu. Söylemek istediğim son şey şu: Brüksel'de Marshılar karar veriyor, Berlin'de ise insanlar karar veriyor gibi bir öykü sürdükçe tabii ki bir meşruluk sonucu olacaktır.

İKİNCİ OTURUM

DOĞRUDAN DEMOKRASİ VE KATILIMCILIK

TBMM Araştırması: Bir Doğrudan Demokrasi Aracı Olarak Referandum

Mehmet Solak, TBMM

Doğrudan Demokrasi ve Temsili Demokrasi

Demokrasinin temelde iki uygulama şekli vardır: doğrudan demokrasi ve temsili demokrasi. Doğrudan demokrasi vatandaşların hükümet işlerine doğrudan, aracısız katılımlarını sağlayan bir sistemdir ve ilk uygulamalarının eski Atina'da gerçekleştirildiği kabul edilmektedir. Nüfusun artışıyla birlikte doğrudan demokrasinin saf şekliyle uygulanmasının neredeyse imkânsız hale gelmesinden dolayı günümüzde demokratik yönetim biçimi temsili demokrasiyle özdeşleşmiş durumdadır. Bununla birlikte, hızla gelişen teknoloji, zaman ve mekân engellerinin etkisini azaltmaya başlamıştır. Bunun sonucunda da elektronik demokrasi, referandum demokrasisi, katılımcı demokrasi, güçlü demokrasi gibi kavramlar ortaya çıkmıştır.

Temsili demokrasi, demokrasinin sınırlı ve dolaylı bir şeklidir. Halkın yönetime katılımı birkaç yılda bir oy vermekten ibaret olduğu için sınırlı; halkın iktidarı doğrudan, kendi eliyle kullanamaması nedeniyle de dolaylıdır. "Parlamentonun krizi" veya "temsili demokrasinin krizi" kavramları yöneten ile yönetilen arasındaki temsil ilişkisinin etkili ve güvenilir bir şekilde kurulamadığını ima etmektedir. Doğrudan demokrasiyi savunanlar, parlamentoların toplumda içinde ciddi bir güven ve yönetim bunalımı yaşadığını, temsili demokrasi içinde doğrudan demokrasi araçlarının kullanılmasının daha doğrudan ve katılımcı bir demokrasiye geçilmesini sağlayacağını ve meşruiyet krizinin bu şekilde aşılabileceğini düşünmektedir. Temsili demokrasinin daha iyi işlemesi için, halkın katılımının sadece dört-beş yılda bir oy vermekle sınırlı olmaması gerekmekte, seçmenlerin önemli konularda görüşlerini doğrudan beyan edebilecekleri, beğenmedikleri bir kanunun çıkmasını engelleyebilecekleri veya düzenleme yapılmasını istedikleri konularda kanun teklifinde bulunabilecekleri, kısaca doğrudan demokrasi araçlarını kullanabilecekleri ortamın oluşturulması gerektiği belirtilmektedir.^[3]

[3] Mehmet Solak, Bir Doğrudan Demokrasi Aracı Olarak Referandum ve Türkiye'deki Uygulamaları (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi), Ankara, 2008, s. 2-3.

Doğrudan Demokrasi Araçları

Doğrudan demokrasi araçları halk girişimi, temsilcilerin azli ve referandumdur.

Halk Girişimi (*Teşebbüsü*)

Halk girişimi (*initiative*), belli sayıda seçmene, imzalarının bulunduğu bir dilekçeyle anayasa değişikliği veya kanun değişikliği teklif etme hakkı veren bir doğrudan demokrasi aracıdır.^[4]

Temsilcilerin Azli

Seçmenlerin çalışmasından memnun kalmadığı temsilcilerini görevden almasını sağlayan bir araçtır. Seçmenler bunun için kendi aralarında imza toplayarak temsilcinin görev süresi dolmadan önce görevden alınmasını ve yerine birinin seçilmesini teklif eder. Bu teklifin geçerli olabilmesi için, önceden belirlenmiş sayıda seçmenin imzasına veya toplam seçmen sayısının belirli bir oranı kadar imzaya gerek vardır. Temsilcilerin azlinin bireysel ve kolektif olmak üzere iki farklı uygulama şekli vardır. Bireysel olanına geri çağırma (*recall*), kolektif olanına azil hakkı (*Abberufungsrecht*) denmektedir.^[5]

Referandum

Seçmenlerin önlerine gelen bir yasama tasarrufu veya bir siyasa (*policy*) hakkında kabul etmek veya reddetmek suretiyle görüşlerini doğrudan doğruya ifade etmelerini sağlayan bir doğrudan demokrasi aracıdır.^[6]

Dünyada Referandum

Referandumlardaki Artış Eğilimi

20. yüzyılda dünya genelinde referandumlarda bir artış olduğu gözlemlenmektedir. 19. yüzyılda sadece birkaç ülkede ulusal düzeyde referandumla ilgili düzenleme bulunurken, günümüzde, dünyadaki ülkelerin 115'inde zorunlu^[7], 120'sinde ihtiyari^[8] referandum seçeneği söz konusu-

[4] Thomas E. Cronin, *Direct Democracy: The Politics of Initiative, Referendum and Recall*, Harvard University Press, Massachusetts, 1989, s. 2.

[5] Kemal Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş: Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2007, s.123.

[6] Markku Suksi, *Bringing In The People: A Comparison of Constitutional Forms and Practices of the Referendum*, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, Boston, London, 1993, s. 6.

[7] ACE The Electoral Knowledge Network Web Sitesi, Comparative Data, http://aceproject.org/epic-en/CDTable?question=DD003&set_language=en, (Erişim Tarihi: 21.06.2012).

[8] A.k., http://aceproject.org/epic-en/CDTable?question=DD004&set_language=en, (Erişim Tarihi:

dur. Halkın kanun teklifi ve temsilcilerin azli daha az sayıda ülkede geçerli olan araçlardır. Halkın kanun teklifi 50^[9], temsilcilerin azli 21^[10] ülkede geçerlidir.

Dünya ölçeğinde referandumlardaki bu artış eğilimine ve birçok ülkenin anayasasında referandumla ilgili hükümler bulunmasına rağmen, bu yöntemin hâlâ birçok ülkede ulusal düzeyde sınırlı sayıda kullanıldığı ve temsili demokrasinin içinde çok ciddi bir yer tutmadığı gözlenmektedir. Dünya genelinde referandumların sayısını artıran temel gelişmenin, Avrupa kıtasında görülen artış olduğu söylenebilir. Bu artışın sebepleri 1970'lerden sonra hükümetlerce başlatılan referandumlar, Doğu Avrupa'da yaşanan demokratik devrim ve AB'nin genişleme süreçleridir. Doğu Avrupa'da yaşanan demokratikleşme sürecinde 27 yeni anayasa yapılmış ve bunların büyük çoğunluğu referandum yoluyla kabul edilmiştir. Ayrıca bu yeni anayasaların neredeyse hepsinde doğrudan demokrasi araçlarına yer verilmiştir. Bu yeni dönemde en çok öne çıkan ülke Litvanya olmuştur. Litvanya, 1991-1996 döneminde bağımsızlık, Rus ordularının çekilmesi, yeni anayasanın kabulü gibi konularda on kez referanduma gitmiştir. AB'nin genişleme sürecinin de referandumların artışında önemli bir payı vardır.^[11]

David Altman, doğrudan demokrasi araçlarının kullanımıyla ilgili yaptığı araştırmada, küresel eğilimleri, farklı rejim tipleri içinde bu araçların kullanımını ve bu kullanımların arkasındaki sebepleri açıklamaya çalışmıştır. Öncelikle, literatürde yaygın olarak yer alan dünyada doğrudan demokrasi (DD) araçlarının kullanımı konusundaki artış eğilimi ele alınarak, bir artışın görüldüğü ama aynı süreçte ulus devletlerin de sayısının büyük bir hızla arttığı belirtilmiştir. Burada kritik soru şudur: DD araçlarının kullanımı, ulus devlet sayısının artışından daha yüksek bir hızda mı artmıştır? Altman, 1900'den itibaren ülkelerin kullandığı DD mekanizmalarının grafiğini çıkarmış ve bu grafiğin düzenli bir artış eğilimi gösterdiğini belirtmiştir. Buna göre DD mekanizmalarının kullanılma sıklığı elli yıl öncesine göre iki kat, iki yüz yıl öncesine göre dört kat kadar artış

21.06.2012).

[9] A.k., http://aceproject.org/epic-en/CDTable?question=DD005&set_language=en, (Erişim Tarihi: 21.06.2012).

[10] A.k., http://aceproject.org/epic-en/CDTable?question=DD007&set_language=en, (Erişim Tarihi: 21.06.2012).

[11] Bruno Kaufmann, "A Comparative Evaluation of Initiative and Referendum in 32 European States", *Direct Democracy in Europe Almanac*, Ed. Bruno Kaufmann, M.Dane Waters, Carolina Academic Press, Durham – North Carolina, 2004, s. 3.

göstermiştir.^[12]

Altman, genel artış eğilimini gösterdikten sonra, farklı rejim türleri içinde DD araçlarının kullanımını tespit etmeye çalışmış, bu çerçevede demokratik, otokratik ve karma olmak üzere üç rejim tipi ortaya koymuş ve ülkeleri bu tiplere göre tasnif ederken Polity IV veri setini kullanan Epstein ve diğerleri ile Freedom House'un verilerini birleştirmiştir. Ortaya çıkan grafiğe göre DD yöntemlerini en çok demokratik rejimler kullanmakta, daha sonra sırasıyla karma rejimler ve otokrasiler gelmektedir. 1950-2010 döneminde DD yöntemlerindeki artışın büyük kısmı demokratik ülkelerde yapılan uygulamalara bağlanmaktadır.^[13]

Altman DD araçlarını tabandan yukarı (halkın başlattığı) ve yukarıdan tabana (hükümetlerin/devlet başkanlarının başlattığı) şeklinde kategorize etmiş ve bunların 1984-2009 dönemindeki dağılımını grafikte göstermiştir. Bu araştırmada Zürih Üniversitesi Doğrudan Demokrasi Araştırma Merkezi'nin veri tabanını temel almış, sözü edilen dönemde incelediği 949 DD aracının 328'inin tabandan yukarı, 621'i yukarıdan tabana olduğu sonucuna ulaşmıştır. Tabandan yukarı DD araçlarının yüzde 90'ı İsviçre, İtalya, Lihtenştayn, Uruguay, Letonya ve Macaristan'da kullanılmıştır. Yukarıdan tabana DD araçları ise dünya çapında daha eşit bir dağılım göstermektedir.^[14]

Referandum Konuları

Butler-Ranney referandum konularını şu şekilde sınıflandırmışlardır:

Anayasal Konular

Yeni kurulan bir rejimin meşruiyetini sağlama yollarından en önemlisi, anayasanın onaylanması için referanduma gitmektir. Yine anayasalarda yapılacak değişikliklerin de referanduma sunulması sık rastlanılan bir olgudur.

Ülke Sınırlarıyla İlgili Konular

I. Dünya Savaşı'ndan sonrası dönemde self-determinasyon olgusu ile II. Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde meydana gelen sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanması (*decolonization*) olgusu sınır tartışmalarının referandumla çözülmesini beraberinde getirmiştir. Özellikle Sovyetler

[12] David Altman, *Direct Democracy Worldwide*, Cambridge University Press, 2011, s. 62-65.

[13] A.k., s. 65-70.

[14] A.k., s. 72.

Birliği ve Yugoslavya'nın dağılmasından sonraki süreçte ülkeler arasındaki sınırların yeniden belirlenmesi için sık sık referandumlara gidilmiştir.

Etik Konular

Alkollü içkilerin yasaklanması, boşanma, kürtaj gibi tartışmalı konularda yapılan referandumlardır.

Diğer Konular

Yukarıdaki konuların dışında kalan, daha çok halkın kanun teklifinde bulunma hakkına sahip olduğu ABD'nin bazı eyaletleri ile İtalya ve İsviçre gibi ülkelerde görülen ve trafik düzenlemeleri, vergisel düzenlemeler, av kanunları, gün ışığından tasarruf etme vb. konularda yapılan referandumlardır.

Avrupa kıtası özelinde, ülkelerin anayasal hükümleri çerçevesinde belli başlı referandum konuları şunlardır: Anayasa değişiklikleri, anayasanın bazı temel hükümlerinin değiştirilmesi, önemli bir ulusal sorunu seçmenlerin iradesine sunma, uluslararası kuruluşlara yetki devri veya katılma, belli sayıda seçmenin talebi üzerine kanunlar hakkında, yerel sınırların belirlenmesi veya yerel düzeyde karar verme mekanizmalarına katılma, bölge ve eyalet sınırlarının düzenlenmesi.^[15]

Referanduma Gidilmesi Yasaklanan Konular

Bazı ülke anayasalarında (Danimarka, Estonya, İtalya, Letonya, Macaristan ve Portekiz), hakkında referanduma gidilmesi açıkça yasaklanan konular belirtilmiştir. Bunlar genel olarak mali yükümlülükler, uluslararası anlaşmalar ve temel hak ve özgürlüklerdir.

Danimarka'da bütçe, ek bütçe, geçici bütçe, devlete borçlanma, maaş ve emeklilik, vatandaşlık, istihlak, doğrudan ve dolaylı vergilendirme, uluslararası sözleşmelere istinaden gerekli düzenlemeler için yapılan kanunlar referanduma sunulamaz.

Estonya'da bütçe, vergilendirme, devletin mali yükümlülükleri, uluslararası anlaşmaların onaylanması ve yürürlükten kaldırılması, olağanüstü hal ilanı/sona erdirilmesi, ulusal savunma konularında referandum düzenlenemez.

İtalya'da vergi, bütçe, genel af veya özel af veya bir uluslararası anlaşmayı onaylayan bir kanun hakkında referanduma gidilemez.

[15] Mehmet Solak, Ülke Anayasalarında Referandum, Bilgi Notu, TBMM Araştırma Merkezi, Kasım 2011, s. 2.

Letonya’da bütçe, borçlanma, vergi, gümrük, demiryolu tarifeleri, askere alma, savaş ilanı, barış anlaşmaları, olağanüstü hal ilanı ve sona erdirilmesi, asker gönderme ve diğer uluslarla yapılan anlaşmalar referandumla sunulamaz.

Slovakya’da temel hak ve özgürlükler, vergi, resim ve harçlar, devlet bütçesi referandum konusu olamaz.^[16]

Hükümetlerce Başlatılan Referandumlar

Laurence Morel’in yaptığı sınırlandırmaya göre, 1970’lerden sonra özellikle Avrupa bütünleşmesi ve nükleer enerji gibi tartışmalı ve toplumları bölen ve siyasal partilerin uzlaşamadıkları konularda yapılan referandumlardır.^[17]

Bölünmeyi Engelleyen Referandumlar

Bölünmeyi engelleyen referandumlar, iktidar partisi içinde farklı görüşlere sahip grupların veya farklı fikirde olan koalisyon partilerinin uzlaşmasını sağlayan veya tartışmalı bir konuda, seçmenlerin olumsuz tepki göstermelerini engellemeyi sağlayan bir araç olarak kullanılmaktadır.

İsveç’te 1955’te trafiğin sağdan akması, Finlandiya’da 1994’te AB üyeliği konularında yapılan referandumlar öncesinde, hem koalisyon partileri kendi aralarında, hem de koalisyonu oluşturan partiler kendi içlerinde fikir ayrılıklarına düşmüşlerdir.

Seçmenlerin tepkilerini önleme amaçlı yapılan referandumlara ise Avusturya ve İsveç’te nükleer enerji konulu referandumlar ve yine İsveç’in AB’ye katılmasıyla ilgili referandum örnek olarak verilebilir. Her üç referandum da yaklaşan seçimlerden önce yapılmıştır. Amaç, tartışmalı konuların seçimler öncesinde referandum yoluyla çözülmesini sağlamak ve bu sorunların seçim sonuçlarını olumsuz yönde etkilemesini engellemektir.

Yasama Referandumları

Yasama referandumları, normal parlamenter prosedürler yoluyla kabul edilmesi mümkün olmayan kanunların geçirilmesini sağlamak amacıyla yapılan, başbakan veya cumhurbaşkanının başlattığı referandumlardır.

Yasama referandumlarında üç farklı durum söz konusudur:

[16] A.k, s. 38.

[17] Laurence Morel, “The Rise of Government-Initiated Referendums in Consolidated Democracies”, Referendum Democracy: Citizens, Elites and Deliberation in Referendum Campaigns, ed. Matthew Mendelsohn -Andrew Parkin, Palgrave Publishers, Newyork, 2001, s. 53-61.

Bir azınlık hükümetinin varlığı: Burada azınlık hükümeti, istenen kanunun meclisten geçmesini sağlayamayacağını anladığı için referanduma gitmek istemektedir. Fransa'da 1961, Nisan 1962, Ekim 1962 ve 1988'de, Danimarka'da 1986'da yapılan referandumlar bu gruba dâhildir.

Temel bir problem üzerinde çoğunluk hükümeti içinde fikir ayrılıkları olması ve başbakanın normal parlamenter yöntemlerle sonuç alamaması: Buna örnek olarak Belçika'da 1950 ve İsveç'te 1957 yılında yapılan referandumlar gösterilmektedir. Her iki referandumda da toplum için son derece önemli olan, tartışmalı bir meselede hükümet içinde fikir ayrılıkları olması sebebiyle, çoğunluk hükümetinin pratikte bir azınlık hükümetine dönüşmesi söz konusudur. İstedikleri kanunu parlamentodan geçiremeyeceklerini anlayan hükümetler bu sorunu aşmak için referanduma gitmişlerdir.

Federalizmin geçerli olduğu bir ülkede oybirliğiyle geçirilmesi gereken bir kanunun söz konusu olması: Kanada Federal Hükümeti'nin 1972'de Charlottetown Anlaşması ile ilgili olarak referanduma gitmesi bu duruma örnektir. Bu anlaşma, Quebec'e ve Kanada yerlilerine daha geniş bir özerklik verilmesini öngören bir anayasa değişikliği paketidir. Paketin geçerli olması için hem Federal Meclis, hem de eyaletlerin yasama meclislerinin tamamının olumlu oy vermesi gerektiğinden, Federal Hükümet bu paketi geçirmek için ulusal bir referanduma gitmiştir.

Plebisit Niteliğindeki Referandumlar

Plebisit niteliğindeki referandumlarda referandum devlet başkanı tarafından başlatılmakta ve referandum sonucundan beklenen pozitif sonuçlar, yaklaşan seçimlerde muhtemel bir başarıya çevrilmek istenmektedir. Bu referandumlar aynı zamanda bir güvenoyu niteliğine de sahiptir. Buna örnek olarak Fransa'da devlet başkanlarının başlattıkları referandumlar verilebilir.

Meşruluk Referandumları

Hükümetler, toplum açısından önemli ve tartışmalı konular söz konusu olduğunda, verilecek kararların yüksek bir meşruluğa sahip olmasını sağlamak için referanduma gidebilir. Örneğin, 1942'de Kanada'da zorunlu askerlik konusunda yapılan referandumda dönemin liberal hükümeti yeniden seçilmesi durumunda denizaşırı savaşlarda zorunlu askerliği kaldıracağını söylemiş ve yeniden seçilince bu vaadini yerine getirmiştir. Ancak savaş devam ederken daha fazla askere ihtiyaç duyulması üzerine

hükümet kendi yaptığı düzenlemeyi tersine çevirmek için referanduma gitmek zorunda kalmıştır.

Türkiye’de Referandumlar

Türkiye’de şimdiye kadar altı referandum yapılmıştır. 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra oluşturulan Kurucu Meclis tarafından hazırlanan Anayasa için 9 Temmuz 1961’de gerçekleştirilen, Cumhuriyet tarihindeki ilk referandum uygulamasıdır. İkinci referandum ise 1980 askeri darbesinin ardından hazırlanan 1982 Anayasası için 7 Kasım 1982’de yapılmıştır. Üçüncü referandum, 1982 Anayasası’nın geçici 4. maddesiyle getirilen beş ve on yıllık siyasi yasakların kalkıp kalkmaması konusunda 6 Eylül 1987’de düzenlenmiştir. Dördüncüsü, Anayasa’nın 127. maddesindeki yerel seçimlerin bir yıl erkene alınıp alınmaması konusunda 25 Eylül 1988’de yapılmıştır. Beşinci referandum 21 Ekim 2007 tarihinde, 5678 sayılı Kanun’la getirilen anayasa değişikliği paketi konusunda; altıncı ve son referandum 12 Eylül 2010 tarihinde, 5982 sayılı Kanun’la getirilen anayasa değişikliği paketi konusunda yapılmıştır.

Bu referandumlar genel olarak değerlendirildiğinde şunlar söylenebilir: İlk iki referandum askeri darbeler sonunda, sivil olmayan yöntemlerle hazırlanan anayasa taslakları üzerinde yapılan ve kamuoyunun serbestçe oluşmadığı antidemokratik halkoylamalarıdır. Üçüncü referandum siyasi yasakların kaldırılıp kaldırılmaması konusundadır. Burada temel hak ve özgürlükler alanında yapılmış bir halkoylaması söz konusudur. Bu nedenle, bu halkoylaması da, her ne kadar sonucunda yasaklar kaldırılrsa da, demokratik değildir. Dördüncü referandum yerel seçimlerin bir yıl erkene alınıp alınmaması konusunda yapılmış olsa da sonuçta Turgut Özal’ın performansının oylandığı bir halkoylamasına dönüşmüştür. 2007 referandumu Anayasa Mahkemesi’nin “367 kararı” dolayısıyla ortaya çıkan krizi ortadan kaldırmaya yönelik bir halkoylamasıdır. 2010 referandumu ise 1982 anayasasının geçirdiği en kapsamlı değişikliklerin yapıldığı bir anayasa değişiklik paketinin oylandığı bir halkoylaması olmuştur.

Türkiye İçin Öneriler

Referandumun bir doğrudan demokrasi aracı olarak nitelendirilebilmesi ve bu çerçevede kullanılabilmesi için bazı düzenlemeleri yapmak gerekmektedir.

Venedik Komisyonu’nca hazırlanmış olan *Referandum Taslak Kılavuzu*’nda, demokratik bir referandum süreci için uyulması gereken genel il-

keler belirlenmiştir. Bu ilkeler özet olarak şunlardır:^[18]

Fırsat eşitliği başlığı altında yer verilen ilkelerden bazıları şunlardır: Birincisi, oylanmakta olan konunun/önerinin lehinde ve aleyhinde olan görüşlerin fırsat eşitliği garanti edilmelidir. Bunun için de hükümetin özellikle şu alanlarda tarafsız (nötr) bir tutum takınması gerekir: Referandum kampanyası; medyada yer alma, özellikle devletin medya kuruluşlarında yer alma; partilerin ve kampanyaların kamusal finansmanı; afişler ve reklamlar; meydanlarda gösteri yapılması. İkinci olarak, kamu radyo ve televizyonlarında oylanmakta olan konunun lehinde ve aleyhinde olan görüşlere eşit süreli yayın hakkı verilmelidir. Üçüncüsü, ifade özgürlüğü geçerli olmalıdır. Dördüncü olarak, kamu yardımları ve diğer destekleme şekilleri açısından eşitlik sağlanmalıdır; siyasi partiler arasındaki bir eşitlikten ziyade, oylanın konunun/önerinin lehinde ve aleyhinde olanlar arasında eşitlik sağlanması tercih edilir.

Serbest oy hakkı ve gizli oy hakkı başlıkları altında yer verilen ilkelerden bazıları şunlardır: Kamu otoriteleri, seçmenlerin fikirlerini serbestçe oluşturabilmeleri için tarafsız davranmalıdır. Oylamaya sunulan soru açık ve sarıh olmalı; şaşırtıcı olmamalı, herhangi bir cevabı ima etmemelidir ve seçmenler referandumun etkileri konusunda bilgilendirilmelidir. Kamu otoriteleri objektif bilgi akışını sağlamalıdır; bunu sağlamak için, konunun lehinde ve aleyhinde olanların fikirlerinin yer aldığı raporlar veya kampanya materyallerinin yeterince önceden seçmenlerin kullanımına sunulmuş olması gerekir. Oylama prosedürleri seçmenlerin kolayca anlayabileceği şekilde düzenlenmelidir. Gizli oy kuralına dikkat edilmeli, "aile oyu" veya farklı oy kontrolü biçimleri engellenmelidir.

İlkelerin uygulanması için gereken şartlar ana başlığı altında yer alan ilkelerden bazıları şunlardır: Referandum kanunu, teknik meseleler ve detaylar dışarıda bırakılırsa (ki bu detaylar yönetmeliklerle düzenlenebilir), normal kanunlardan daha üst düzeyde olmalıdır. Referandum kanununun temel esaslarının referandum tarihinden bir yıl önceki süreçte değiştirilmesi engellenmeli ve bu husus Anayasa'da veya normal kanunlardan daha üst düzeydeki kanunlarda yer almalıdır. Referandumun düzenlenmesinden sorumlu tarafsız bir kurum ihdas edilmelidir. Komisyonda şu kişiler bulunmalıdır: Referandum konularında yetkin olmak kaydıyla, bir yargı üyesi veya bağımsız bir hukukçu, parlamentoda olan

[18] Venedik Komisyonu İnternet Sitesi, Draft Guidelines on Referendum, Strasbourg, 13 September 2006, Study no. 371 / 2006, [www.venice.coe.int/docs/2006/CDL-EL\(2006\)024rev-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2006/CDL-EL(2006)024rev-e.asp), (Erişim Tarihi: 19.06.2012).

bir partinin veya belli bir oy oranını aşmış partilerin temsilcileri (Komisyon ayrıca İçişleri Bakanlığı'ndan bir temsilci ve ulusal azınlıkların temsilcilerini içerebilir). Siyasi partiler veya referandumun lehinde ve aleyhinde çeşitli görüşleri savunanlar seçim komisyonunda eşit olarak yer almalı veya kurumun çalışmalarını izleyebilmelidir. Ulusal ve uluslararası gözlemcilere, referandumun nasıl yapıldığının gözlemlenmesine dair geniş fırsatlar tanınmalıdır. Etkin bir temyiz sistemine bağlı olarak referandum konusunda temyiz organı ya bir seçim komisyonu ya da mahkeme olmalı, her durumda, bir mahkemeye nihai temyiz yolu açık tutulmalıdır. Temyiz başvuru prosedürü basit olmalı, özellikle başvuruların kabulü aşamasında aşırı formalite içermemelidir. Temyiz organı, referandumun sonucu çeşitli usulsüzlüklerden etkilendiyse referandumu iptal etme yetkisine sahip olmalıdır. Tüm seçmenlerin referandum sonucuna itiraz etme hakkı olmalıdır (Bu hakkın kullanılması makul bir sayıya bağlanabilir).

Özel kurallar ana başlığı altında yer alan ilkelere bazıları şunlardır: Referandumda sunulacak sorularda şekil birliği, içerik birliği ve normlar hiyerarşisi birliği gözetilmelidir. Şekil birliği, özele ilişkin değişiklikler ile genele ve ilkelere ilişkin değişikliklerin aynı soruda yer almaması anlamına gelir. İçerik birliği çerçevesinde, anayasa veya kanun gibi tamamen değiştirilen metinler hariç, referanduma sunulan konularda aralarında asli bir bağlantı olmayan konuların tamamen kabul veya tamamen reddilmesi seçmenden istenmemelidir. Normlar Hiyerarşisi birliği ise aynı sorunun farklı hiyerarşik düzeydeki mevzuata uygulanmamasının tercih edilmesini öngörür. Özel kuralların bir diğer maddesi de referanduma sunulacak metnin uluslararası hukuka ve demokrasi, insan hakları ve hukuk devleti ilkelerine aykırı olmamasıdır.

Türkiye’de Halkoylamaları: Katılma mı, Yürütme Vesayeti mi?

Ersin Kalaycıoğlu

Sabancı Üniversitesi

Giriş

Türkiye’de halkoylaması uygulaması 1961 yılında hazırlanan yeni anayasanın kabulüyle birlikte siyasal hayatımıza girmiştir. Kurucu Meclis’in hazırladığı anayasa halkın onayına sunulmuş ve 9 Temmuz 1961 tarihinde seçmenlerin %81’inin katılması ve %61 oranında da olumlu (evet) oy kullanılması sonucunda kabul edilmiştir. İkinci halkoylaması da bir diğer anayasanın onayı için halkın oyuna sunulmasıyla 7 Kasım 1982’de gerçekleşmiştir. Bu kez Milli Güvenlik Konseyi’nin hazırladığı anayasa halkın onayına sunulmuş, seçmenlerin %91’inin katıldığı bir oylamada %91 oranında olumlu (evet) oy kullanılması sonucunda 1982 Anayasası kabul edilmiştir. Her iki oylama bugünün Türkiye’sinde genellikle gayri meşru olarak kabul edilmekte olup, her ikisinde de askeri darbe hükümetlerinin seçmeni zorlaması sonucunda çoğunluğun olumlu oyunun üretildiği savı kabul görmektedir.

Ancak, bu olumsuz genel algıya karşın halkoylaması konusunda 1961 anayasasında sadece o anayasanın kabulü için yapılan 9 Temmuz 1961 tarihindeki oylamaya ilişkin (münhasır) olarak kabul edilen düzenlemeler söz konusuydu. 1982 Anayasası ile birlikte halkoylaması madde 67, 175, 177 ve geçici maddeler 1 ve 16’te zikredilerek bazı anayasa değişikliklerinde başvurulacak temel bir düzenleme halini almıştır. 21 Ekim 2007 yılında yapılan bu tür bir uygulama sonucunda değiştirilen 1982 Anayasası’nın 102. maddesine ileriki tarihlerde yapılacak cumhurbaşkanlığı seçimleriyle ilgili olarak “referandum” kavramı da dâhil edilmiştir. 1982 Anayasası’nda 2007 yılına kadar sadece halkoylaması kavramı kullanılırken, 2007’de yapılan halkoylamasıyla değiştirilen Anayasa’nın 102. maddesine bir de referandum kavramı eklenmiştir. Böylece mevzuat tuhaf bir karmaşıklık içerir olmuştur. Bir yanda 1982 Anayasası’nın yukarıda sayılan çeşitli maddele-

rinde halkoylamasından bahsedilirken, bir de 102. maddede referandum biçiminde yapılacak bir halkoylamasından "... İkinci oylamaya tek adayın kalması halinde, bu oylama referandum şeklinde yapılır" ifadesiyle bahsedilmektedir. Burada zikredilmek istenen herhalde tercih içermeyen bir seçimle karşı karşıya kalan seçmenin plebisit mahiyetinde bir "evet" veya "hayır" oyu vereceğidir. Referandum ile plebisit kavramlarını karıştırmış gibi görünen yasa koyucu birden fazla kavramı aynı veya benzer olarak kullanarak kavram kargaşasına yol açmıştır. Dolayısıyla "halkoylaması" ve "referandum" iki farklı kavram olarak Türkiye'nin anayasasında ve dolayısıyla mevzuatında bulunmaktadır. Madde 102'de sadece cumhurbaşkanlığı seçiminin ikinci turunda tek aday kalırsa yapılacak olan halkoylamasının referandum şeklinde yapılacağını söyleyerek, yasa koyucu diğer halkoylamalarının referandum şeklinde yapılmayacağını kabul etmiş olmaktadır. Oysa ülkenin basını ve medyası izlendiğinde Türkiye'de referandum yapıldığı açıkça ilan edilmektedir. Böylece anayasal (hukuki) durum ile popüler ifade biçimlerinin çelişki içinde bulunduğu bir durum ortaya çıkmıştır. Onun için, bu konuşmamda anayasada (mevzuatta) geçerli olan kavramı esas alarak halkoylamalarını inceleyeceğim ve bu konferansın düzenleyicilerinin bana yöneltmiş oldukları, "bir siyasal katılma yöntemi olarak referandumlardan" doğrudan doğruya bahsetmeyeceğim.

İlk iki anayasa onayı mekanizması olarak kullanılan 1961 ve 1982 halkoylamalarından sonra dört halkoylaması daha yapılmıştır. Bunlar sırasıyla 12 Temmuz 1987 Siyasal Hakların İadesi (%50,5 Evet) katılma oranı %94, 25 Eylül 1988 Yerel Seçimlerin Erkene Alınması (%35 Evet) katılma oranı %89, 21 Ekim 2007 Cumhurbaşkanının Doğrudan Halkoyuyla Seçimi (%69 Evet), katılma oranı %68 ve nihayet 12 Eylül 2010 Anayasa Değişikliği Referandumu (%58 Evet) katılma oranı %74 olan halkoylamalarıdır. 1961 yılından itibaren Türkiye'de toplam altı halkoylaması yapılmıştır. Bu altı adet halkoylamasından ortaya çıkan siyasal görüntü veya netice nedir?

Türkiye'deki Halkoylamaları ve Dünya

İçerik olarak yeni anayasa metinlerinin popüler meşruluk kazanması için başlamış olan halkoyu uygulamaları 1982 Anayasası'nın yürürlüğe girmesinden sonra farklı amaçlar için de kullanılmıştır. 12 Temmuz 1987 ve 25 Eylül 1988 halkoylamalarından ilki siyasal hakları kısıtlanmış olan 1970'lerin siyasal seçkinlerinin haklarının iadesi konusunda, ikincisi ise yerel seçimlerin erkene alınması konusunda olmuştur. Her iki halkoylaması, iktidardaki Anavatan Partisi (ANAP) tarafından uygulamaya kon-

muş olmakla birlikte, bu partinin ve özellikle o tarihteki başkanı ve Başbakan Turgut Özal'ın savunduğu pozisyonların reddiyle sonuçlanmıştır. Genellikle iktidarların kazanacakları konularda halkoyuna başvurması âdet olmakla birlikte ANAP'ın bu yolda başarısız olduğu görülmektedir.

Son iki halkoylaması olan 21 Ekim 2007 ve 12 Eylül 2010 halkoylamaları ise Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) ve lideri Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın tam bir zaferiyle sonuçlanmıştır. 2007 halkoylamasının aslında temellendiği koşullar 2007 yazında tamamen değişmiş, AKP bir seçim zaferi sonrasında Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) tarafından da desteklenen cumhurbaşkanı adayı Abdullah Gül'ü kolayca Ağustos 2007'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) seçtirmiştir. Böylece TBMM'de cumhurbaşkanı seçtiemediği için halkın oyuna başvurma savıyla düzenlediği halkoylamasının gerekçesi 2007 Ağustos ayında ortadan kalkmıştır. Buna rağmen 21 Ekim 2007'de yapılan halkoylamasıyla cumhurbaşkanlarının o tarihten sonra doğrudan halkoyuyla ve iki turlu bir seçimle beş yıl için ve bir kere yenilenebilir biçimde seçilmesi ilkesi kabul edilerek, Türkiye'de uygulanan demokratik rejimin niteliğini kökten değiştirecek bir adım atılmıştır. Artık hem TBMM'yi, hem de cumhurbaşkanını halkın seçtiği bir demokrasi uygulaması yürürlüğe konmuştur. Ancak, cumhurbaşkanının statüsü 1982 Anayasası'nda tanımlanan olağanüstü idari vesayet yetkileri ile yasama-yürütme-yargıyı derinden etkileyebilen bir içerikte kalmaya devam ederken, hem halkoyuyla iki defa seçilebilen, hem siyasal ve hukuki sorumsuzluğu devam eden bir garip cumhurbaşkanlığı mevkii ortaya çıkmıştır. Bu durumda 21 Ekim 2007 halkoylamasını bir rejim değiştirici seçmen eylemi olarak kabul etmek ve böylece adeta daha önceki halkoylamaları gibi anayasa onayan bir içerikte olduğunu ileri sürebilmek de mümkündür.

12 Eylül 2010 halkoylaması ise bu kez özellikle yargı üzerinde yürütme vesayeti tesis eden bir anayasa değişikliği olarak tezahür etmiştir. Aslında, halka takdimi yargıyı demokratikleştirme olarak sunulan bu anayasa değişikliği fiilen Adalet Bakanlığı'nın Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu seçimlerine ağırlık koymasıyla, bu bakanlığın bürokrasisinin denetimine giren bir yargı erki ortaya çıkartmıştır. Bunun dışında da bir dizi değişiklik kabul edilmiş olmakla birlikte bu değişikliklerin hiçbirinin demokrasinin kalitesini değiştiren kalıcı bir siyasal etkisi söz konusu olmamıştır. 2007 halkoylamasında ortaya çıkan yeni duruma uygun bazı teknik değişikliklerin de yapıldığı 2010 halkoylamasıyla adeta seçmen tarafından seçilen ancak fiiliyatta Meclis çoğunluğunu da denetim altında tutan yürütmenin egemenliğinde bir kuvvetler birliği görüntüsü ortaya çıkmıştır.

2007 ve 2010 halkoylamalarını mümkün kılan, aynı zamanda yasama

organında büyük çoğunluklara yol açan orantısızlık üzerine kurulu %10 ulusal barajlı nispi temsil esasına dayalı seçim sistemi olmuştur. Bu durumda oy dağılımı AKP'nin TBMM'de %60'tan fazla sandalyeye sahip olmasına yol açarak, seçmenden aldığı desteğin çok ötesinde bir rejim değiştirici siyasal erk rolünü oynamasını sağlamıştır. Anayasa değişikliklerinin halkoylamasına sunularak kabulünü zorunlu kılan TBMM'deki %60 oy barajı koşulunu 2002 seçimlerinde %34'lük, 2007 seçimlerinde de %46'lık seçmen desteğine rağmen sağlayan AKP, Meclis'in ağırlıklı çoğunluğuna dayanarak öncelikle kendi iktidar temerküzüne hizmet eden, ama demokrasinin yerleşmesine katkısı şüpheli olan iki halkoylamasını başarıyla gerçekleştirmiştir. Halkoylamalarını birçok farklı seçmen grubunun çıkarlarını birleştiren geniş listeler halinde düzenleyen AKP hükümetleri, böylece geniş seçmen desteği üretme ve bunu da 2010'da olduğu gibi 2011 seçimlerinde desteğe dönüştürerek oyunu artırma başarısı göstermiştir. Böylece, AKP iktidarı kendi önceliği olan bir konuda gerekli desteği alıp iktidar temerküzünü artırmış ve örneğin hemen HSYK'yı denetimi altına alıp yargıyı istediği gibi şekillendirirken, diğer mevzuat değişikliklerini de etkisiz kılmanın yollarını bulmuştur. Örneğin, 2010 halkoylaması kapsamındaki Sosyal ve Ekonomik Konsey, Kamu Denetçisi (Ombudsmanlık), kamu çalışanlarının sendikal hakları, çocuk ve kadın hakları gibi konularda bu hakları güçlendiren, demokrasiyi derinleştiren ve özellikle iktidardan özerk olarak çalışabilecek hiçbir gelişmeye de halkoylaması sonrasında fırsat tanınmamıştır.

Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Hindistan, Japonya gibi büyük nüfuslu yerleşik demokrasilerde de İzlanda ve İsrail gibi az nüfuslu demokrasilerde de referandum mevzuatta yer almadığından bu ülkeler hiç referandum yapmamıştır. İsviçre'de uygulanan çoğulcu demokrasi modelinde referandum çok sık kullanılan bir yöntem olup 1945-2006 arasında tüm dünyada yapılan 776 referandumdan 396'sı İsviçre'de gerçekleşmiştir. İtalya, Fransa, Avustralya, Yeni Zelanda, Danimarka, İrlanda ve yeni demokrasiler olan Litvanya'da da halkoylamasına sık başvurulmaktadır. Ancak, Avrupa'da İsviçre'yi yakından olmasa da referandum yapma sıklığı olarak izleyen ülke Lichtenstein'dir. Referandum daha ziyade çoğulcu ve küçük nüfusa sahip ülkelerin başvurduğu bir oylama yöntemi gibi görünmektedir.^[19] Türkiye 6 halkoylamasıyla bu listede az halkoylamasına baş-

[19] Bu konudaki bulgular için bakınız Michael Gallagher, "Elections and Referendums," Daniela Caramani (der.) Comparative Politics, (Oxford, U.K.: Oxford University Press: 2008) içinde: s. 257 (Table 10.4).

vuran ülkeler arasındadır ve son yıllarda halkoylaması Türkiye’de popüler bir görüntü kazanmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, sıklaşan halkoylamalarının katılımı düşürmesi eğilimidir. Katılımın çok düşüp de sonucun anlamsız gibi görüneceği durumları engellemek için bazı ülkelerin, örneğin 2012 Ağustos’unda Romanya’da olduğu gibi, referanduma katılma oranının %50 olmaması durumunda sonuçlarını geçerli saymaması gibi önlemler aldığı da görülmektedir. Ancak bu tür önlemlerin genel kabul gördüğünü söylemek zordur.

Referandumun, her kullanıldığında demokratik katılım uygulaması olması keyfiyeti de tartışmalıdır. Çağdaş zamanlara doğru referandumu tekrar popülerleştiren, Fransız diktatörü Napoléon Bonaparte’tır. Özellikle popüler bir diktatör olarak Fransa’yı yönetebilmek için, halkın temsilcileriyle mücadele etmek ve anlaşmak yerine onları es geçerek doğrudan halkın oyuyla bazı kararları alıp, kendisini diktatör olarak Fransa’nın egemeni ilan etmek için referandumu etkili bir biçimde kullanan da Napoléon olmuştur. Ondan sonra halkoylamaları bu tür amaçlar için de kullanılmaya başlanmıştır. Nitekim 1961 ve 1982 anayasa halkoylamalarının demokratik meşruiyeti Türkiye’de hep tartışılmıştır.

Referandum veya Türkiye’deki biçimiyle halkoylamasını tanım itibarıyla demokrasinin bir unsuru saymak yanlıştır. Ancak, İsviçre’de olduğu gibi çoğulcu bir demokrasi uygulamasında, kimseyi dışlamamak için düzenlenen bir referandum, sorduğu tekil bir soru veya hususa ilişkin olumlu/olumsuz oyla yanıt arama durumunda doğrudan demokrasinin bir aracıdır. O durumda bile çok sık kullanıldığında temsili demokrasiyi anlamsız kılabilme rizikosunu taşımaktadır. Buna rağmen farklı kişi, topluluk ve yerleşimleri içselleştirmek (*inclusivity*) veya en azından dışsalla-mamak için “geri çağırma” (*recall*) ve “seçmen girişimi” (inisiyatif, *initiative*) ile birlikte uygulandığında referandumun doğrudan demokrasi uygulaması olduğu varsayılmalıdır.

Türkiye’deki Halkoylamaları: Bir Değerlendirme

Türkiye halkoylamasına ender olarak başvuran ülkelerden biri olmakla birlikte son yıllarda bu yola daha sık başvurma eğilimi taşıyan bir siyasal rejime sahiptir. Halkoylamalarının ilk ikisi, dışında kalanları iktidarların yasama organında karşılaştıkları muhalefeti kırmak veya yıldırım için başvurdukları bir yöntem içerindedir. Son ikisinde o kadar çok ve ilgili ilgisiz soru halkın önüne konmuştur ki bunların hepsine birden “evet/hayır” demek anlam ifade etmeyen bir içerik kazanmıştır. İktidar ve muhale-

fet partilerinin tutumları da halkoylamaları sürecinde daha çok aralarındaki siyasal mücadele için taraftar bularak birbirini sindirmek biçiminde olmuştur. Halkoylamalarının son ikisinde oylamaya konu olan soruların büyük çoğunluğu hiç konuşulmadığı gibi, halka sorulması anlamsız olan, örneğin bir önceki halkoylamasında süresi bir yıl kısaltılan Meclis'in başkanlarının da iki yıllık sürelerle görev yapması gibi zorunlu, siyasal olmayan, değerlere ilişkin bir tercih içermeyen bir madde bile halkoylamasına konu edilmiştir. Bu durumda seçmen yaşam tarzı, iktidar ve muhalefetin önerdiği değer sistemlerini destekleme, liderlere olan güven gibi konular üzerinden, tıpkı herhangi bir seçimde oy veriyormuş gibi oy kullanmıştır.

Bu hususta 2010 halkoylamasının hemen sonrasında yaptığımız bir alan taramasının sonuçlarına göre, ekonominin gidişatından memnuniyet, parti tutmak, ideolojik bakış açısı ve dindarlık, bu önem sırasına göre AKP, CHP ve MHP'li seçmenin 2010 halkoylamasında verdiği oyu belirlemiştir. Bu değişkenler aynı ölçüde 2007 ve 2011 seçim sonuçlarında da etkili olmuştur. O zaman halkoylamasının içeriği değil, hangi liderin ve partinin "evet", hangi partinin "hayır" dediği, hayat tarzı ve ekonomik beklentilerle birleştirilerek ve ideolojinin süzgecinden geçirilerek seçmenin halkoylamasındaki davranışına yansımaktadır. Zaten liderlerin de halkoylamalarını adeta birer seçim gibi kullandığını medyada yaptıkları açıklamalardan ve yorumlardan anlamak mümkündür.^[20]

Bu durumda halkoylamaları konusunda şu sonuçlara ulaşmak söz konusudur: Türkiye'de halkoylamaları oy verme davranışını değiştiren içerikte değillerdir. Halkoylamaları iktidar partilerinin girişimiyle ortaya çıkmaktadır. Bugüne kadar Türkiye'de seçmen girişimiyle (*initiative*) ortaya çıkan bir halkoylaması söz konusu olmamıştır. Zaten anayasa ve yasalar halkoylamasını Meclis'in nitelikli çoğunluğuna ve cumhurbaşkanının kararına dayandırmaktadır. Türkiye'deki halkoylamalarının hepsi Uleri'nin yaptığı sınıflamada bulunan beş özellikten sadece birisini oluşturan, "yürürlükten kaldıran" (ilga edici, *repealing*) zorunlu referandum içeriğindedir.^[21]

Halkoylamaları Türkiye'de temsili demokrasi sisteminin alternatifi olmayıp uzantısı mahiyetindedir ve iktidarların aldığı kararların onanması amacıyla yapılmaktadır. Halkoylamalarının zorunlu olmaları (kamuoyu

[20] Bu bulgular 2010 halkoylamasında seçmen davranışını araştıran Ersin Kalaycıoğlu, "Kulturkampf in Turkey: The Constitutional Referendum of 12 September 2010," *South European Society and Politics*, vol. 17, no. 1, (March 2012): ss. 1 – 22 makalesinden alınmıştır.

[21] Pier Vincenzo Uleri "Introduction" Michael Gallagher and Pier Vincenzo Uleri (der.), *The Politics of Electoral Systems*, (Oxford, U.K.: Oxford University Pres, 1996) içinde: ss. 1 - 19.

nabzını tutmak amaçlı değil) dolayısıyla çoğunlukçu bir yönetim anlayışına güç katmak için yapılmalarına yol açmaktadır; geniş kapsamlı uzlaşma amacına hizmet etmemektedirler.

Türkiye’de 21. yüzyılda yapılan halkoylamaları tekil kapsamlı olmayıp karmaşık içerikli olduklarından, kamuoyunun görüşüp tartışmasıyla ele alınıp tek bir sorunu çözmek amacına hizmet etmemektedirler. Bu içerikleriyle güzel bir halkla ilişkiler deneyi görüntüsü arz eden halkoylamaları, iktidarın gücünü artırmaya yarayan bir-iki maddeye demokratik taleplere yanıt veriliyormuş görüntüsü veren diğer maddeler eklenerek yapılmaktadır. Halkoylamasından iktidar istediğini aldığı anda, diğer maddeler de iktidarın gücünü artıran bir içerikte düzenlenebilmektedir. Burada uygulanan yöntemler mevzuat düzenlemelerini zamana bırakarak unutturmak, sureti haktan bazı mevzuat değişikliklerine gitmek ya da iktidarın sıkı denetiminde yeni idari araçlar oluşturularak demokratik katılmadan çok yürütmenin yargı ve yasama üzerindeki vesayetini pekiştirmeye hizmet eden düzenlemeler yapmaktır. Böylece, halkoylamaları temel hak ve özgürlükleri genişletici olmak yerine daraltıcı bir içerik de kazanabilmişlerdir. Örneğin, 1987 halkoylamasında siyasal haklar oylanığında halkoyuyla siyasal hakların ilgasını mümkün kılan bir yol açılmıştır. 2010 halkoylamasının sonuçlarının hukuk devleti, hak ve özgürlükleri genişletici olduğu çok şüpheli olup, halen tartışmalı olduğu da anımsanmalıdır.

Doğrudan Demokrasi Aracılığıyla Siyasal Katılımı Artırmak: Referanduma Dair Sorunlar ve Çözüm Önerileri

İlker Gökhan Şen
Anadolu Üniversitesi

Kavram

En genel tanımıyla referandum şu şekilde tarif edilebilir: “Referandumda geniş seçmen kitleleri kamusal bir konu hakkında oylamada bulunur.” (Butler ve Ranney 1994a). Buna karşın dar anlamıyla referandumlar, bir devlet organının genellikle parlamento çoğunluğunun gerçekleştirdiği bir işlemin halk tarafından oylanmasıdır. Bu özelliğiyle dar anlamda referandumlar halk girişimlerinden ayrılır, çünkü halk girişimlerinde oylamaya konu olan yasal düzenlemeyi de seçmenler gündeme getirir. Doğrudan demokrasi araçları ya da geniş anlamda referandum, dar anlamdaki referandum ile halk girişimi kurumunu kapsayan terimlerdir. Bu çalışma notunda “doğrudan demokrasi araçları” ve “geniş anlamda referandum” kavramları eşanlamlı olarak kullanılmaktadır. “Halkoylaması” terimi ile referandum veya halk girişiminde süreç sonucunda gerçekleşen oylamalar, “referandum” ile de dar anlamda referandum kastedilmektedir (Uleri, 1996; LeDuc, 2003; Magleby 1994; Suksi 1993).

Referandumlar başvurma usulü açısından zorunlu veya ihtiyari olarak ikiye ayrılır. Eğer bir anayasada referanduma başvurulması zorunlu tutulmuş ise zorunlu referandum, bu konuda belirli organlara takdir yetkisi verilmiş ise ihtiyari referandum vardır. İhtiyari referandum söz konusu olduğunda, belirli sayıda seçmen (halk vetosu), parlamento üyelerinin belirli orandaki üye sayısı, cumhurbaşkanı veya yerel yönetim organları gibi devlet organları kimi konularda referandum yapılması kararı alabilir (Auer, Malinverni ve Hottelier, 2000).

Referandumlar konularına göre anayasa ve kanun referandumu olmak üzere kabaca ikiye ayrılabilir. Anayasa referandumları da kurucu referan-

dum ve anayasa değişikliği referandumu olmak üzere iki çeşittir. Kurucu referandumlar devrim, savaş ve darbe gibi nedenlerle eski hukuki düzenin temelden çöktüğü ve kurucu iktidarı elinde bulunduranların hazırladığı anayasa metninin meşruiyet temelini oluşturmak için yapılan referandumlardır. İkinci tip referandumlarla ise, tali kurucu iktidar çerçevesinde mevcut anayasanın belirlediği usullere göre, anayasa değişikliği yapılması aşamasında karşılaşılmaktadır (Auer, 1996; ayrıca bkz. Gözler, 1999).

Teorik Çerçeve

Demokrasi bağlamındaki teorik tartışmalar adil ve etkin bir devlet yönetimi için halkın ülke yönetimine hangi oranda ve ne şekilde katılması gerektiği sorusu etrafında şekillenmiştir. Tarihsel süreçte demokrasi fikrinin siyasi düşünce dünyasında kendisine sağlam bir yer bulması ile halkın yönetimdeki rolüne ilişkin olarak, düşünürlerin 17. yüzyıldan itibaren kendi aralarında katılımcı demokrasi ya da doğrudan demokrasi okulu ve temsili demokrasi veya sorumlu seçkinci okul olarak ikiye ayrıldığı görülmektedir (Butler ve Ranney, 1994b).

Bu çerçevede halkın devlet yönetimine etkin bir biçimde katılması gerektiğini savunan düşünürler, doğrudan demokrasi araçlarıyla alınan siyasi kararların halkın gözündeki meşruluğunu en üst seviyeye çıkaracağı varsayımına dayanmaktadır. Bundan başka, doğrudan demokrasi araçları sayesinde vatandaşlar siyasi konularla daha içli dışlı olacak ve bu da halkın toplumsal sorunlara dair eğitilmelerine olanak sağlayacaktır. Son olarak, bir siyasi sistemde doğrudan demokrasi araçlarının varlığı, temsil kurumlarının siyasi kararları alırken daha dikkatli olmasını ve vatandaşların görüşlerini dikkate almasını sağlayacaktır (Cohen ve Sabe, 1997). Çünkü kabul edilen bir kanunun referanduma sunulma ihtimali bile yasama organlarını kanunları olası bir referandumda kabul edilecek bir şekilde hazırlamaya yöneltecektir.

Doğrudan demokrasi aleyhine söz söyleyen düşünürler ise öncelikle kanun yapmak gibi önemli bir konuda bilgisiz halk kitlelerinin belirleyici olmasını sakıncalı bulmaktadır. İkinci olarak birçok gözlemci, bir toplumda sık sık halkoylamasına başvurulmasının seçmenlerde bıkkınlık ve ilgisizlik yaratmasına işaret etmektedir. Böyle durumlarda referandum olgusu seçmenlerin gözünde sıradanlaşmakta ve bu nedenle halk bu kuruma yabancılaşmaktadır. Bu tür görüşler, doğrudan demokrasi araçlarının etkin bir şekilde kullanıldığı İsviçre gibi ülkelerde halkoylamalarına ortalama katılımın %30 gibi düşük bir seviyede gerçekleşmesi olgusuna

dayanmaktadır.

Özetlemek gerekirse, doğrudan demokrasiyi savunan karşıt görüşteki düşünürler doğrudan demokrasi için katılım, meşruiyet ve halkın rızası gibi olguları öne çıkarırken, temsili demokrasi taraftarları istikrar, uzlaşma ve ılımlılık gibi değerlere vurgu yapmaktadır. Belirtmek gerekir ki bu tartışmalar tarihsel tecrübelerin sunduğu ampirik veriler çerçevesinde yapılmaktadır ve her iki taraftaki argümanlar eşit derecede inandırıcılığa sahiptir.

Bu durum dikkate alındığında referandum kurumunu temsili demokrasi için alternatif değil, onu düzeltici bir önlem olarak görmek gerekir. Gerçekten de doğrudan demokrasi araçlarına, temsili demokrasinin yerini alması için değil parlamenter çoğunluğun iktidarını, yani parti hükümetini yumuşatmak için başvurulmalıdır. Bu nedenle, yanıtı aranan soru, referandum aracının sağladığı faydaları maksimize ederek oluşturduğu riskleri en aza indirecek hukuki ve kurumsal önlemlerin ne olduğudur.

Demokratik Bir Referandum Rejimi İçin Öneriler

Referandum Kararını Alacak Organ: Karşılaştırmalı anayasa hukukunda doğrudan demokrasi araçları, referandum kararını alacak olan siyasi aktöre göre üç temel başlık altında incelenebilir (Hamon, 1995). “Halkın başvuru aracı” olarak referandum ile İsviçre ve İtalya gibi, seçmenlerin halkoylamasını başlatma inisiyatifini elinde tuttuğu sistemler kastedilmektedir. “Devlet başkanının ya da hükümdarın başvuru aracı” dendiğinde, halkoylamasına başvurulmasında, Fransa örneğinde olduğu şekliyle, cumhurbaşkanı gibi siyasi liderlerin söz sahibi olduğu referandum tipi anlaşılmaktadır. “Partilerin başvuru aracı” olarak referandum başlığı altında ise Danimarka’da olduğu gibi, çoğunluk partisi veya iktidarın aldığı bir kararın, parlamento azınlığı yani muhalefet tarafından referanduma sunulabilme olanağının bulunduğu sistemler incelenmektedir.

Bu resim karşısında, referandumun demokratik işleyişe olumlu bir etkide bulunabilmesinin onun veto etkisine veya negatif etkiye sahip olmasına bağlı olduğunu belirtmek gerekir. Başka bir deyişle, yasal düzenlemeyi öneren organlar ile referanduma başvurma yetkisine sahip olan organlar birbirinden farklı olmalıdır. Referandum aracı, parlamento müzakere sürecine alternatif bir yöntem olarak değil, kabul edilen yasal düzenlemelere karşı siyasi açıdan azınlıkta kalanların kullanabileceği veto niteliğinde bir önlem olarak düzenlenmelidir.

Referandumla siyasi azınlığa veto hakkının verilmesi suretiyle geçici

parlamento çoğunluklarının temel hak ve özgürlükleri zedeleyen, azınlık tercihlerini görmezden gelen kanunları çıkarmasının önüne geçilmesi sağlanacaktır. Başka bir deyişle, referandum sadece parlamentonun geçerli usullerle çıkardığı kanunları filtreleme görevi görmeli ve temsil organlarının etrafından dolaşıldığı otoriter bir anlayışla uygulanmamalıdır. Benzer bir gözlemi halk girişimi için de yapmak mümkündür; yani halk girişimleri, yasal düzenlemeyi önerenler ile halkoylamasını başlatma yetkisini elinde bulunduranlar (belirli sayıda seçmen kitlesi) aynı olduğu için tavsiye edilmemektedir. Doğrudan demokrasi araçlarının, tek tek bireylerin çıkarlarından çok örgütlü çıkar gruplarına hizmet eden bir kurum olduğu gözlenmektedir. Bu nedenle doğrudan demokraside örgütlenme becerileri hayati önem kazanmaktadır. Bu doğrultuda özellikle, aşırı sağcı, dini referanslarla hareket eden ve bireysel ve kamusal özgürlüklere şüpheyle yaklaşan çevreler, “mobilize etme becerileri” düşünüldüğünde sol çevrelere nazaran daha avantajlı durumdadır. Bundan başka, sivil toplum geleneğinin olmadığı siyasi parti hegemonyasının bulunduğu sistemlerde bu uygulama aynı otoriter sonuçlara yol açabilir.

Yine aynı doğrultuda, referanduma başvurma yetkisi cumhurbaşkanının münhasır yetkisinde olmamalıdır. Aksi durum, cumhurbaşkanının yasama sürecinde sahip olduğu siyasi meşruiyete nazaran daha fazla güç sahibi olması sonucunu doğurur. Bu durum cumhurbaşkanının partiler üstü hakem konumuyla açıklanmaya çalışılsa da, uygulamada cumhurbaşkanının referandum tehdidiyle parlamentoyu istediği gibi yönlendirebilmesine olanak sağlamaktadır. Fransa’da örneği görüldüğü üzere, cumhurbaşkanının halk tarafından seçildiği ve aynı zamanda parlamento çoğunluğuna hâkim olduğu siyasi sistemlerde, cumhurbaşkanı bir yasa teklifini tek başına teklif edebilen ve bunu da referanduma götürebilen bir konumda olmaktadır (Fransız 1958 Anayasası Madde 11). Bu model, parlamentodaki müzakere sürecini baltaladığı için Fransız doktrininde ağır bir şekilde eleştirilmekte ve referandum kurumunun iktidarın kişiselleşmesine yaradığına dair eleştirilerin çağdaş bir örneğini oluşturmaktadır.

Referanduma karşı oluşan Fransız şüpheciliğinin nedenlerini tarihsel tecrübelerde aramak gerekir. Napoléon’un 1800’de 1. Konsül yapılması, 1802’de ömür boyu konsül olması ve nihayetinde 1804’te imparator olarak tüm iktidarı ele geçirmesi referandum yoluyla gerçekleşmiştir. Napoléon’un yeğeni Louis Napoléon da, yapmış olduğu darbe sonrasında hazırladığı anayasayı Aralık 1851’de referandumla onaylatmış ve yine aynı referandumla on yıllığına devlet başkanı seçilmiştir. Son olarak 1852’de

kendisinin başına geçtiği imparatorluğun kurulması da referandumla gerçekleşmiştir. Bu tarihsel tecrübeler Fransa'da referandumun şüphelye karşılanmasına ve diktatörlerin baskıcı rejimlerini meşrulaştırma araçları olarak görülmesine neden olmuştur (Bogdanor, 1994).

Fransa'da cumhurbaşkanının münhasır referandum yetkisinin yarattığı sakıncalı durum, anayasasının 11. maddesinde 2008 yılında yapılan bir anayasa değişikliğiyle giderilmeye çalışılmıştır. Bu değişiklikte cumhurbaşkanı yanında, parlamento üyelerinin 1/5'i ile kayıtlı seçmenlerin 1/10'u bir arada referandum talebinde bulunabilmektedir. Ancak bugüne kadar ilgili uygulama kanunu çıkarılmadığı için bu düzenleme henüz işlerlik kazanmamıştır.

Öte yandan bu değişiklikten önce dahi gelişen siyasi pratik, cumhurbaşkanının bu düzenlemeyi kötüye kullanmaması şeklindedir. Referandum aracına en çok 1959-1969 yılları arasında Cumhurbaşkanı Charles de Gaulle başvurmuştur (1958 Anayasası'nın kabul edilmesine ilişkin referandumla birlikte beş defa). O da 1969 yılında gerçekleştirilen bir referandumda hayır oyu çıkması üzerine istifa etmiştir. De Gaulle'ün bu hareketi, cumhurbaşkanının referandumda savunduğu görüşün aksine bir sonuç çıkması halinde istifa etmesi gerektiği şeklindeki bir anayasal pratiğin gerekli olduğu görüşünü doğurmuştur. Belki de bu görüşün Fransız siyasi kültüründe baskınlık kazanması, sonra gelen devlet başkanlarının bu tip referanduma başvurmada isteksiz davranmalarına neden olmuştur. Kısaca, Fransa'da referandum cumhurbaşkanlarının başvurmak konusunda pek de hevesli olmadığı bir yöntemdir (Hamon ve Troper, 2005; Hamon, 1995).

Bugün Avrupa ülkeleri arasında cumhurbaşkanının münhasıran referanduma başvurma yetkisine sahip olduğu tek ülke Türkiye'dir. Türkiye 1982 Anayasası, anayasa değişikliği referandumu öngörmekte ve referanduma başvurma yetkisini cumhurbaşkanına vermektedir. Bir anayasa değişikliği tasarısının TBMM'de aldığı oy sayısının üye tamsayısının 330 ile 367 arasında olması durumunda cumhurbaşkanı bu tasarımı onaylayamaz, ancak değişiklik teklifini isterse referanduma sunar, isterse 367 oya ulaşması için TBMM'ye geri gönderir. Bu şekilde 367 oya ulaşılmış olması halinde ise teklifi isterse referanduma sunar isterse onaylar. En başta 367 oya ulaşılmış ise bile cumhurbaşkanının teklifi görüşülmek üzere geri gönderme yetkisi yine saklıdır. 1982 Anayasası'nın cumhurbaşkanına verdiği bu yetkinin, Fransa örneği de hatırlandığında oldukça sakıncalı olduğunu belirtmek gerekir. Bundan başka, Fransız siyasi uygulamasında gelişen cumhurbaşkanının istifa etmesi olasılığının Türkiye'de gerçekleşmesi

çok düşük bir ihtimaldir. Bu açıklamalar ışığında Türkiye için anayasa değişikliği tekliflerinin 3/5'in altında bir parlamento çoğunluğuna sahip olması halinde zorunlu referanduma tabi olması, bu oranın üzerindeki çoğunluğa sahip olan anayasa değişikliklerinin de ana muhalefet partisinin kullanabileceği şekilde, TBMM üye tamsayısının 1/3 veya 1/4'ün isteği üzerine ihtiyari referanduma tabi olması tavsiye edilmektedir.

Referandum başlatma yetkisinin parlamentoya hâkim olan siyasi çoğunluğa, yani hükümete verilmesi de bu başlık altında anlatılan nedenlerden ötürü tavsiye edilmemektedir. Avrupa anayasalarının geneline bakıldığında anayasaların parlamento çoğunluğuna yetki verirken temkinli davrandığı görülür. Örneğin Finlandiya ve İspanya'da parlamento çoğunluğunun referandum başlatma yetkisi yer almakla birlikte, söz konusu referandumlar doğrudan hukuki sonuç doğurmayan siyasal yönelimlerin (ilke oylaması) oylanması niteliğindedir ve sonuç bağlayıcı değildir. Estonya Anayasası parlamento çoğunluğuna referanduma gitme yetkisi vermekle birlikte, parlamentonun kabul edilmesini istediği düzenleme referandumda reddedilirse cumhurbaşkanı seçimlerin yenilenmesine karar verebilmektedir.

Bu açıklamalar doğrultusunda demokratik anayasaların siyasi parti çoğunluğuna referandum başlatma yetkisi verme noktasında pek de istekli olmadıklarını rahatlıkla ileri sürebiliriz. Bu örüntü, referandumların parlamento çoğunluğuna karşı fren oluşturacak bir veto aracı olması ilkesiyle uyum halindedir. Bu doğrultuda Danimarka modeli savunulabilir: Danimarka Anayasası parlamentonun çıkardığı bir kanuna karşı parlamento üye tamsayısının üçte birinin isteği üzerine referanduma gidilmesine olanak tanımaktadır (Danimarka Anayasası madde 42). Danimarka tipi ihtiyari referandum, parlamentodaki azınlık durumundaki temsilcilerin yasama çoğunluğuna karşı korunması amacına yönelmiştir (Svensson, 1996).

Bu çerçevede halk vetosu da benzer etkiyi gösterebilir. Hatta bu araç sayesinde, mecliste temsilcisi olmayan ve bu nedenle parlamentoda sesini duyuramayan küçük siyasi partiler ile sivil toplum örgütleri, kanun hazırlanması sürecinde halk vetosu tehdidini iktidar partisine karşı kullanabilir. Karşılaştırmalı siyasi sistemlerden alınan verilere bakıldığında, halk vetosunun ilk etkisini her zaman için oy sandığı dışında gösterdiğini ifade etmek gerekir. Bir kanun hakkında referandum başlatılması olasılığı, kanunun hazırlanmasının tüm aşamalarında gündemde kalmakta, bu da ilgili kanunun hazırlanması sürecinde farklı siyasi eğilimlerin güçleri

oranında dengeli bir şekilde söz sahibi olması sonucunu doğurmaktadır. Örneğin, “İsviçre’de kanun yapmak referandumdan kaçınma sanatıdır” (Kobach, 1994). Aynı durum İtalya için de geçerlidir. İtalyan tipi halk vetosu, çeşitli siyasi partilerin kendi gündemlerini oluşturduğu ve partiler arası siyasi rekabette kullanılan aktif bir araca dönüşmüştür. Belki de bu yüzden İsviçre’de olduğu gibi İtalya’da da en önemli referandumlar yapılmayan referandumlar olmuştur (Bogdanor 1994).

Referandumun Yargısal Denetimi: Bir referandumda referandum kararının alınmasından sonuçların açıklanmasına kadar yargısal denetim yetkisi Anayasa Mahkemesi’ne ait olmalıdır. Uygulamada İtalya, İrlanda ve Fransa gibi örneklerde görüldüğü şekliyle referandum süreci, Türkiye’deki gibi Yüksek Seçim Kurulu değil, Anayasa Mahkemesi veya muadili bir yargı organı tarafından denetlenmektedir (Stefanini, 2004). Bu bağlamda, referandum uygulamasında korunması gereken hukuki değerlerin demokratik siyasi hayat ve anayasal hükümet açısından sahip olduğu temel önemi hatırlatmak gerekir.

Bu doğrultuda gözetilmesi gereken iki tür adalet söz konusudur: “mikro adalet” ve “makro adalet” (Gay, 1999). Mikro adalet, seçmenlerin her bir oyunun bir değere sahip olması ve doğru bir şekilde ifade edilmesi demektir. Aslında mikro adalet, anayasal haklar açısından “oy hakkı” ile ilişkilidir. Anayasamıza göre, “Seçimler ve halkoylaması serbest, eşit gizli, tek dereceli, genel oy açık sayım ve döküm esaslarına göre yargı denetimi altında yapılır” (md. 67). Referandumların oy verme hakkı boyutu tek başına ele alındığında, seçim hukukunun teknik meseleleriyle karşılaşmaktadır. Bu noktada, bu meselelerin Yüksek Seçim Kurulu’nun yargısal denetimi altında bırakılmasında bir sakınca yoktur. Ancak yine de makro ve mikro adaletin karşılıklı etkileşim halinde olabileceği düşünüldüğünde, mevcut sisteme ek olarak Yüksek Seçim Kurulu’nun kararlarına karşı Anayasa Mahkemesi’ne kanun yolu imkânı tanınmalıdır.

Referandumların Anayasa Mahkemesi’nin yargısal denetimi altında yapılması gerekliliği asıl makro adalet noktasında kendisini göstermektedir. Makro adalet, seçmen oylarının toplamda en az sapmayla nihai sonucu belirlemesidir. Bu ilke, seçmelerin bir devlet organı sıfatıyla yasa yapım sürecine dahil olmasının bir sonucudur. Örneğin İsviçre anayasa doktrininde “halk” yasama, yürütme ve yargıya ek olarak dördüncü bir kuvvet olarak görülmektedir (Auer, Malinverni&Hottelier, 2000).

Bu bağlamda Türkiye örneğinde, halkın istisnai bir şekilde tali kurucu iktidarın bir parçası olduğunun kabul edildiği düşünüldüğünde, referan-

dumların anayasa değişikliği usulünün bir unsuru olduğu anlaşılır. Bu nedenle, referandumların denetlenmesi yasama işlemlerinin şekil açısından anayasaya uygunluğunun denetlenmesiyle aynı noktada bulunmaktadır.

Kampanya: Referandum kampanyaları, seçmen eğitimi ve propaganda olmak üzere iki temel unsurdan meydana gelmektedir (Hamon, 1995). Seçmen eğitimi, referanduma konu olan yasama işleminin hukuki niteliği hakkında seçmenlerin bilgilendirilmesidir. Bu süreçte seçmenler herhangi bir değer yargısı içermeksizin objektif ve tarafsız bir organ veya kurum tarafından basın yayın organlarına verilen bilgi notları, kitapçıklar, internet siteleri gibi yöntemler kullanılmak suretiyle, söz konusu yasal düzenlemeler hakkında bilgilendirilmelidir. Bu noktada, Barolar Birliği başta olmak üzere çeşitli meslek kuruluşları, üniversitelerin hukuk fakülteleri veya TBMM bünyesinde kurulacak uzmanlardan oluşan bir daire etkin rol oynayabilir.

Propaganda ise eğitimden farklı olarak, seçmenleri belirli bir tercih doğrultusunda ikna etmeye yöneliktir. Doğası gereği “evet” ve “hayır” gibi iki tercihin bulunduğu referandumların propaganda sürecinin bu doğrultuda düzenlenmesi gerekir. Ne var ki, temsili demokrasi anlayışının baskın olduğu ülkelerde ilgili mevzuata gerekli önem verilmemekte, genel seçim mevzuatlarına gönderme yapmakla yetinilmektedir.

Türkiye özelinde, Anayasa Değişikliklerinin Halkoyuna Sunulması Hakkındaki Kanun’a (sayı 3376)^[22] baktığımızda iki sorun tespit edebiliriz. İlk olarak, “Anayasa değişikliklerinin (halka) anlatılması açıklanması ve tanıtılması amacıyla... TBMM’de grubu bulunan siyasi partiler... propaganda yapabilirler” (md. 5) ifadesiyle, seçmen eğitimi ve propaganda unsurları birbirine karışmış durumdadır. Hemen yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılabilir gibi, bu iki unsurun aynı çerçevede bulunması siyasi partilere, kısa vadeli siyasi çıkarlarını gözeterik vatandaşların bilgilene-mesi noktasında manipülasyonda bulunma olanağı vermektedir. Aynı kanunla “Türkiye Millet Meclisi’nde grubu bulunan partilere 10’ar dakikalık ikişer konuşma, iktidar partisine 10 dakikalık bir konuşma ve cumhurbaşkanının istemesi halinde birisi en sonda olmak üzere iki konuşma hakkı” verilmektedir. Bu düzenleme de sağlıklı bir propaganda ortamı yaratmaktan oldukça uzaktır.

Referandum kampanya süreci evet-hayır gibi iki karşıt görüşün dile getirilmesine uygun olarak yapılandırılmalıdır. Türkiye’de mevcut düzenleme, siyasi partilerin ayrıntılarda boğularak kısa vadeli siyasal propagan-

[22] Kanun No 3376, Resmi Gazete’de yayımlandığı tarih: 28.5.1987 sayı 19473.

dasını yapmaya yöneltecek niteliktedir. Ayrıca tartışma sürecine sadece parlamentoda grubu bulunan partilerin katılabilmesi ve sivil toplum örgütleri gibi farklı siyasi örgütlenmelerin kampanya sürecinin dışında kalması da bir diğer sakıncadır. Referandumlarda biri hayır diğeri de evet gibi iki seçenek olduğuna göre, siyasi yaşamda aktif bulunan tüm siyasi örgütlerin iki karşıt görüş etrafında örgütlenmesine olanak sağlayacak bir kampanya rejimi oluşturulmalıdır. Bu yöntem, uygulamada “şemsiye örgütlenmeleri” olarak adlandırılmaktadır. Bu şekilde farklı siyasi görüşlere sahip parlamenterler, büyük-küçük siyasi partiler ve sivil toplum örgütleri, referandum boyunca evet veya hayır kamplarından birini seçmek suretiyle ortak bir şemsiye altında birleşebilecek ve bu yöntemin sağladığı eşgüdümle seçmenlerin farklı görüşleri daha derli toplu öğrenmesinin önü açılacaktır. Bundan başka, çeşitli seçmenler aynı örgütsel yapı çerçevesinde “evet” ve “hayır” kamplarına kamusal kaynaklardan karşılanacak eşit ölçüde mali yardımlardan da faydalanabileceklerdir (Hamon, 1995).

Soru: İdeal bir halkoylamasında seçmenlerin önüne gelen soru, yanıtı “evet” veya “hayır” olan açık seçik tek bir öneriden ibaret olmalıdır. Seçmenlerin doğru bir şekilde karar verebilmeleri, referandumda sunulan soru metninin söz konusu meseleyi tam ve doğru bir şekilde açıklayacak nitelikte olmasına bağlıdır. Bu doğrultuda yine tarafsız bir kurum tarafından, referandumda oylanacak yasal düzenlemenin hukuki niteliğini içeren kısa bir özetin oy pusulasında soru olarak bulunması yerinde olacaktır.

Referandumda oylanacak olan soru metni oy pusulasında seçmenlerin iradelerini sakatlamaya mahal vermeyecek bir şekilde eksiksiz ve anlaşılır bir biçimde yazılmalıdır. 3376 sayılı Kanun bu noktada da eksikler taşımaktadır. Kanunun değişik dördüncü fıkrasında “Halkoylamasında beyaz renk üzerinde ‘Evet’, kahverengi üzerinde ‘Hayır’ ibareleri bulunan iki ayrı renkten müteşekkil birleşik oy pusulası kullanılacağı” belirtilmekte ve oya sunulacak metin hakkında herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Bu hükme göre, oylamanın seçmenlerin eline herhangi bir metin verilmeksizin “evet” ve “hayır” pusulalarının verilmesiyle yetinilmekte ve seçmenlerin önlerine gelen teklifi sandık başında son bir kez gözden geçirmeleri engellenmiş olmaktadır.

Konu Birliği-Tek Konu Kuralı: Konu birliği kuralı doğrudan demokrasinin kendisi kadar eskidir. Roma Cumhuriyet dönemi MÖ 98’de çıkarılan *Lex Didia Caecilia* adlı bir kanun halk meclislerinin onayına sunulacak kanun tasarıları için konu birliği kuralı getirilmesini öngörmekteydi. Böylece, “Birbiriyle sıkı irtibatı olmayan teklifler, aynı kanun projesi içinde yer

alamamakta idiler (*ne quid per saturam ferretur*). Bu şekilde, halkın arzu etmediği birtakım hususların çok arzu edilen teklifler arasına karıştırılarak kanunlaştırılmaları önlenmekte idi” (Umur, 1979). Bu kural konu açısından bağlantısız birden fazla yasal düzenlemenin tek bir pakette oylanmaya zorlanmasını yasaklamaktadır (Auer, Malinverni ve Hottelier, 2000).

Bu şekilde seçmenler kabul edilmesini istedikleri bir yasama işlemini onaylarken istemediklerini onaylamak gibi bir ikilemden kurtarılmış olur. Amerikan Yüksek Mahkemesi’ne göre, bir metnin konu birliği kuralını karşılayabilmesi için birden fazla normun var olması halinde bu normlar arasında makul bir bağlantının (*reasonably germane*) bulunması gerekmektedir. Türkiye’de bu konuyla ilgili düzenleme Anayasa’nın 175. maddesinde yer almaktadır. Buna göre, “Türkiye Büyük Millet Meclisi, Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunların kabulü sırasında, bu kanunun halkoylamasına sunulması halinde, Anayasa’nın değiştirilen hükümlerinden, hangilerinin birlikte hangilerinin ayrı ayrı oylanacağını da karara bağlar”. Bu hükmün konu birliği kuralı açısından sakıncalı olduğu şüphesizdir. Böylece 3/5’lik bir parlamento çoğunluğu kamuoyu tarafından geniş kabul gören Anayasa değişiklikleriyle birlikte, tartışmalı hususların da bir arada oylanmasını sağlayabilecektir. Bu konuda tartışmaya mahal vermemek için, Anayasa’da konu açısından birbiriyle bağlantısı olmayan düzenlemelerin halkoyuna sunulmasının yasaklanması kural olarak kabul edilmelidir. Bu kuralın tek istisnası birden fazla hükümden birisinin reddedilmesi halinde diğerinin hukuki açıdan işlevsiz kalması halinde söz konusu olabilir.

Kaynakça

1. Auer, Andreas. “Le référendum constitutionnel.” In Les Origines de la Démocratie Directe en Suisse, ed. Andreas Auer, 79-101. Bale, e.t.c : Helbing et Lichtenhahn, 1996.
2. Auer, Andreas, Giorgio Malinverni, ve Michel Hottelier. Droit Constitutionnel Suisse: l’Etat. Bern: Staempfli Editions, 2000.
3. Bogdanor, Vernon. “Western Europe.” In Referendums Around The World : The Growing Use Of Direct Democracy, Editörler David Butler and Austin Ranney, 24-97. New York: Macmillan, 1994.
4. Butler, David ve Austin Ranney. “Practice.” In Referendums Around the World: The Growing Use of Direct Democracy, Editörler David Butler and Austin Ranney. New York: Macmillan, 1994a.
5. Butler, David ve Austin Ranney. “Theory.” In Referendums Around the World: The Growing Use of Direct Democracy, Editörler David Butler and Austin Ranney. New York: Macmillan, 1994b.
6. Cohen, Joshua ve Charles Sabe. “Directly Deliberative Democracy.” European Law Journal 3, no. 4 (1997): 313-342.
7. Gözler, Kemal. Pouvoir constituant. Bursa: Ekin, 1999.
8. Gay, Oonagh. “Referendums: Recent Developments Research Paper99/30.” Birleşik Krallık parlamentosu resmi sitesi. 1999 16-March. <http://www.parliament.uk/commons/lib/research/rp99/rp99-030.pdf> (Erişim Tarihi: 05/05/2007).
9. Hamon, Francis. Le référendum: étude comparative. Paris: LGDJ, 1995.
10. Hamon, Francis, ve Michel Troper. Droit Constitutionnel. 29. Paris: L.G.D.J, 2005.

11. Kobach, Kris W. "Switzerland." In *Referendums Around the World: The Growing Use of Direct Democracy*, ed. David Butler veAustin Ranney, 144-185. 1994.
12. LeDuc, Lawrence. *The Politics of Direct Democracy:Referendums in Global Perspective*. Ontario (e.t.c): Broadview Press, 2003.
13. Magleby, David B. "Direct Legislation in American States." 1994.
14. Stefanini, Marthe Fatin-Rouge. *Le controle du référendum par la justice constitutionnelle*. Paris: Economica,, 2004.
15. Suksi, Markku. *Bringing in the People*. Dortrecht: Kluwer, 1993.
16. Svensson, Palle. "Denmark: the Referendum as Minority Protection." *The Referendum Experience in Europe*, ed. Michael Gallagher ve Pier Vincenzo Uleri, 33-50. Houndmills e.t.c: Macmillian Press, 1996.
17. Uleri, Pier Vincenzo. "Introduction." *The Referendum Experience in Europe*, ed. Michael Gallagher ve Pier Vincenzo Uleri, 1-19. Houndmills(e.t.c): Macmillan Press Ltd., 1996.
18. Umur, Ziya. *Roma Hukuku*. İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1979.

İkinci Oturum Tartışma Bölümü

Katılımcı: 2010 referandumu sırasında Türkiye toplumunda zaten var olan uçurumun daha da derinleştiği izlenimini edindim. “Evet” ve “hayır”cılar bir tarafta, “yetmez ama evet”çiler bir tarafta, toplum sanki daha çok bölündü bu referandum sırasında. O açıdan da bakma şansımız var mı ya da bilimsel literatürde bu meselenin toplumdaki etkisi üzerine bir değerlendirme var mı, yok mu?

İlker Gökhan Şen: Her demokratik kurum gibi referandumların da sağlıklı işleyebilmesi bir açıdan toplumun o kuruma dair bir deneyim edinmesine ve o kurumu kullanabilmeyi öğrenme sürecine bağlı. Gerek 2007 referandumu gerekse 2010 referandumu toplumun acemiliğine denk geldi. Sivil toplum örgütleri ve muhalefet partileri olması gereken tepkiyi veremedi ve AKP hükümeti bu acemiliğin üzerine biraz önce bahsettiğim anayasal düzeydeki sakıncalı referandum rejimini de çok akıllıca kullanarak kendi iktidarını pekiştirebildi. Seçmen nezdindeki bölünmenin nedeninin bu olduğunu düşünüyorum.

Ersin Kalaycıoğlu: Sorun çözmek açısından bakacak olursanız, zannedirim 2010 referandumu iktidarın almak istediği bazı kararları halka aldırarak için kullandığı bir araçtan ibarettir. Dolayısıyla bu referandum bir sorun çözücü araç olarak düşünülmedi ki, böyle bir sonuç çıksın ortaya. Yani amaç bir uzlaşma, farklı görüşlerin tartışılması, bunlardan bir yere varılması değildi. Amaç o tarihte önceliği olan bazı konular ki, biri siyasal partilerin kapatılmasının yeniden düzenlenmesi hakkındaydı; o geçmedi. Meclis’te yüzde 60 oyu bulamadığı için bu konudaki madde referanduma gidemedi, referandumun esas amaçlarının başında geleni, belki de esas işlevi oydu. O işlev gerçekleşmedi ama 12 Eylül 2010 referandumu hükümete yargı üzerindeki bazı tasarrufları yapabileme kolaylığı getirdi. Referandumun bir diğer temel amacı da buydu; zaten muhalefet ve evet oyu vermeyenler de en çok bundan, yeni yargının hükümetin denetimi altına girmesinden rahatsızdı. Dolayısıyla 12 Eylül 2010 referandumu siyasal fay hatlarını ve onlara dayalı olarak yapılan çatışmacı siyasetin ürettiği bölünmeyi aynen korudu, belki kalıplaştırdı, belki derinleştirdi. Bu durumu da AKP 2011’de seçim başarısına dönüştürdü. Muhtemelen referandumdan öngördüğü uzun dönemli siyasal çıkar da referandumda yakaladığı havayı seçim zaferine dönüştürmekti. Böylece AKP liderlerinin öngördü-

ğü hemen hemen tüm işlevleri 12 Eylül 2010 referandumu görmüş oldu.

Mehmet Solak: 2010 referandumunda kampanya şu şekilde yürütüldü: 1982 Anayasası'yla sorununuz yoksa "hayır" oyu verin, ama Anayasa'nın değişmesi gerektiğini düşünüyorsanız "evet" deyin. Sonuçta doğal bir kutuplaşma oldu; ana muhalefet partileri bir tarafa gitti ve "Yetmez ama evet" çerçevesinde, zaten doğal olan bir kutuplaşma daha da keskinleşti.

Katılımcı: Acaba herhangi bir referandum kutuplaşma riski taşır mı?

İlker Gökhan Şen: Bu durum Türkiye'deki mevcut referandum sistemi yanında anayasa değişikliklerinin içeriğiyle de bağlantılı. Bu değişikliklerin temel belirleyici öznesi olan AKP hükümetinin gerçekten iddia ettiği gibi demokratik reform amacıyla olup olmadığını anlamak için, 2010 anayasa değişiklik paketindeki düzenlemeleri üçe bölerek incelemek lazım. Birinci grupta, suya sabuna dokunmayan ama liberal çevrelerin hoşuna gidebilecek olan pozitif ayrımcılık, çocuk hakları gibi konular var. İkinci grupta genel kural olarak demokratik ideale uygun olan ama parlamentodaki mevcut parti konfigürasyonu ve çoğunluk partisinin toplumdaki ve siyasi sistem içindeki eğilimleri gözlemleyebildiği oranda kendi siyasi nüfuzunu artırmaya yönelik düzenlemeler yer alıyor; Anayasa Mahkemesi'ne üye seçilmesi ve Hâkimler Savcılar Yüksek Kurulu üyelerinin seçim usullerinde getirilen değişiklikler. İşte bu noktada üçüncü grupta düşünülmeye gereken ve gerçekleştirilmeyen anayasa değişiklikleri akla geliyor. Kürt sorunu, üniversite özerkliği, cumhurbaşkanının aşırı atama yetkileri gibi temel meseleler konusunda tamamen sessiz kaldı 2010 değişiklik paketi. Yüzde on seçim barajının indirilmesi sorunu da bir başka örnek; bu anayasa bile değil, seçim kanunu düzeyinde. İnsanın aklına neden bu hususlarda herhangi bir değişiklik yapılmadı da diğer konularda değişiklik yapıldı sorusu geliyor. Belki de sorun, konu birliği kuralının olmaması. 2010 değişiklik paketindeki düzenlemeler tek tek oylamaya sunulsaydı, bunları tek tek sunmayı mecbur kılan bir anayasa kuralı olsaydı, seçmenler kampanya sürecinde 12 Eylül Anayasası'nı savunanlar ve savunmayanlar şeklinde yapay bir bölünme yaşamaz, her bir tercih üzerinde yapılan bağımsız tartışmalar sayesinde böyle bir bölünme olsa bile daha az hissedilirdi toplumda.

Ersin Kalaycıoğlu: AKP seçkinleri kendi açılarından çok önemli bir yarar

elde edebilecekleri bir referandum tasarladı; çünkü yüzde seksen-doksanı üzerinde muhalefet partilerinin dahi anlayabileceği konuları referandumda götürdü. İkincisi de, “hayır” olsa da kendisi için değişmeyecek bir şey vardı, çünkü Anayasa Mahkemesi’nin yapısı ya da HSYK’nın yapısı, zaten mevcut hükümetin ve cumhurbaşkanının yetkisinde; yani referandumdan “evet” geçmeseydi, mevcut HSYK’nın yedi üyesi vardı. İki Adalet Bakanı ve müsteşarı, biri gene AKP hükümetinin seçtiği Ertosun; diğer dördünün de görev süresi 20 Eylül itibariyle bitiyordu. 20 Eylül’de bu üyeleri hükümet önerecek ve cumhurbaşkanı atayacaktı. Anayasa Mahkemesi’ne de gene hükümetin önerdiği, cumhurbaşkanının atadığı insanların gitme durumu vardı. Yani hayır da olsa, evet de olsa fark etmeyecekti, netice itibariyle bu yargı organlarındaki değişiklikte. Geri kalanı da zaten toplumdaki kadınlara, ticaret erbabına, seyahat kısıtıyla karşılaşabilecek insanlara ilişkin olumlu hükümlerdi. Yani aslında muhalefet referandum kampanyasını evet-hayır diye bölerek, olayı iyi tartışmayarak, AKP’nin yüzde otuz sekiz civarına düşmüş oyunu yüzde kırk dokuz küsura taşıdı. Yani muhalefet, beyaza siyah dedi, AKP de evet’e evet dedi; böylece, o erimeye yüz tutan AKP oyları referandumdan güçlenerek çıktı. Bence çok akıllıca tespit edilmiş ve insanları düşünen, insanları elde etmeye yönelik bir referandumdu ve amacına ulaştı.

Katılımcı: Biliyorsunuz, insanoğlu en başta çaresizliğinden, güçsüzlüğünden parçalandı ve birbirine yabancılaştı. Yönetenler bugüne kadar hep bizi uyuttu; ama mecburdular bunu yapmaya, çünkü bir güç birikimi söz konusuydu. O gücün insanlık için önemi vardı ve birikim sürecinde uyumaya bizler razı olduk. Ama artık uyanmanın zamanının geldiğini düşünüyorum. Gücün yeniden üremesi, yeniden kendini dönüştürmesi ve gelişmesi bizim uyanmamıza, insanların bu sistemin odağında yer almalarına bağlı. Bilim insana değil sadece insanların sayısına bakarak gelmişti bugünlere, ama insanın beyni ile bedeni arasındaki çaresizliğin, sorunun en büyük nedeni olduğunu görebilseydi ve gücün gereğini bize anlatabilseydi, bu gücün oluşumu bizim için kaçınılmaz bir süreç olurdu. Bugün ortada bir güç var ve bunun daha verimli kullanılması, daha da geliştirilmesi söz konusuysa bu sistemin odağında insanın yer alması gerek artık. Yeni kurumlara, yeni kavramlara, yeni düşüncelere ihtiyacımız var, ama hâlâ eski yöntemler devam ediyor. Ve gerçekten uyutuluyoruz, buna şaşırıyorum.

Katılımcı: Sayın Şen zannediyorum 2010 referandumunda karmaşık, birbirinden farklı konuların tek bir referandum konusu olarak sunulmasını eleştirdi; bunların tek tek referanduma sunulması gerektiğini söyledi. Bu nasıl olacaktı? Pratik olarak mümkün değil. Bir diğer sorum da şu: “Hegemonyacı referandum” dendi ve zannediyorum plebisitten söz edildi. Önce “plebisit” dendi, sonra Hitler ve Mussolini’nin yaptığı “referandumlar”dan söz edildi, yani ikisi aynı anlamda kullanıldı. Plebisit ile referandum arasındaki fark nedir? Benim bildiğim kadarıyla onaylatma, değil mi? Bir diğer sorum da Sayın Kalaycıoğlu’na. Kendisi, özellikle son iki referandumda atıfta bulunarak, referandumun iktidarın aldığı kararların onanması amacıyla yapıldığını söyledi ve bu işleviyle referandumun bir demokrasi amacı olmaktan çok, bir onay işlevine dönüştüğünü belirtti. Bu anlamda plebisiter bir anlam mı taşıyorlardı; dolayısıyla totaliter bir yönü mü vardı son referandumların?

Katılımcı: Sayın Şen’e bir soru yönelteceğim. Kendisi azınlıkların referandumu başlatma yetkisinin belki daha doğru olabileceği yönünde bir ifade kullandı. BDP “Benim siyasi iradem Abdullah Öcalan’dır” diye bir araştırma yapmıştı biliyorsunuz, iki milyon kişi üzerinde. Öyle bir referandum başlatabilmesini Türkiye için olumlu görebilir misiniz, Türkiye için şu an o model uygun olabilir mi? Türkiye’nin üniter devlet yapısıyla ilgili çok ciddi tartışmalar var; BDP böyle bir ikilemi de getirebilir. Bu riski hani göze alarak mı Türkiye’ye böyle bir yöntem önerdiniz? Cumhurbaşkanı ve başbakanın yetkilerini sınırlandırmak tabii ki doğru bir şey ama Türkiye’nin başka sorunları da var. Yani bunu optimum bir çözüm olarak önermek bence bazı tehditleri görmezden gelmek riski taşıyor. Bu konuları biraz açıklayabilir misiniz?

Katılımcı: Her üç konuşmacıya yönelteceğim sorularımı. Referandumlar istikrarlı ve olgunlaşmış demokrasiler için mi yoksa daha genç ve daha kırılabilir demokrasiler için mi yararlıdır? Ve mesela Türkiye açısından baktığımızda hâlâ kırılabilir ama gelişmekte olan, henüz oturmamış bir demokrasinin söz konusu olduğunu düşünüyorum; dolayısıyla demokrasiler basit şeyler değildir, oldukça farklıdır birbirlerinden. İkinci olarak, demokrasileri uzlaşmaya dayalı ya da çoğunluğa dayalı demokrasiler olarak ayırırız ve çoğunluk demokrasilerinde kutuplaşmayı körükleme olasılığının var olduğunu görüyoruz. Burada ön koşullar çok önemli. Mesela bir referandum kılavuzu hazırlanabilir. Siz sözünü etmediniz ama ben ne

severim, ne de sevmem referandumları; koşullara bağlıdır. Ancak bir referandum kılavuzu hazırlanacaksa, anayasayla mühendisliğini yapıp değiştirmeyeceğiniz üç dört madde olmalıdır. Düşük bir katılım oranı daha yüksek bir seçkinci katılıma işaret eder ve vergilerle, harcamalarla ilgili konular referanduma sunulduğunda tabii ki yüksek vergi ödeyenler daha fazla vergiye karşı çıkar. Üçüncü olarak da şu konuda çok dikkatli olmak gerektiğini düşünüyorum: Azınlık haklarıyla ilgili her türlü konu referanduma açılmamalı, müzakereye açılmalı ve siyasi temsilcilerle yürütülmeli. Özellikle daha oluşmamış, olgunlaşmamış sivil toplumlarda bunu yaparsanız o zaman çoğunluğun tiranlığı, zorbalığı çıkar ortaya.

Katılımcı: Üç konuşmacı da referandumun aslında demokrasinin katılımcı yönünü hem içerik, hem uygulama açısından işlemediğinin altını çizdiler. Sayın Ersin Kalaycıoğlu'nun da söylediği gibi, sonuçta aslında siyasi irade bunu bir onay mekanizması olarak kullanıyor. Yeni anayasada büyük olasılıkla bu referandum bir şekilde biçimlendirilecek. Yerel yönetim ve yerinden yönetim konularında referandum bir katılım aracı olarak nasıl kullanılabilir? Bu konudaki görüşlerinizi öğrenmek istiyorum. Örneğin şimdilerde üçüncü köprü, barajlar, kanal projeleri gündemde ve biz doğrudan hayatımıza dair olan konularda söz sahibi olamıyoruz. şu ana kadarki referandumlar daha çok siyasi, genel siyasi meselelerin meşrulaştırılması için kullanılıyor. Bir de tabii ki şu temel mesele var: Temel insan hak ve özgürlükleri referanduma sunulabilir mi? Özellikle yeni anayasada bununla ilgili önerileriniz neler olabilir?

İlker Gökhan şen: Türk demokrasisi genç değil, eski ama hâlâ kırılğan, haklısınız. Ama bu gerekçeyle oy hakkının kısıtlanması gerektiği düşüncesi artık modası geçmiş bir yaklaşımdır. Temsilcileri seçmeyi nasıl öğrendiysek günlük hayatımızı etkileyen siyasi kararlar üzerinde de doğrudan karar vermeyi öğrenebiliriz, öğrenmeliyiz. Sayın Solak sözünü etti, bu yüzden değinme gereği görmedim; belirli konuların referanduma sunulması tamamen kaçınılması gereken bir durum: Azınlık hakları, demokrasinin temel ilkeleri, vergi, Türkiye özelinde laiklik bunlardan bazıları. Karşılaştırmalı anayasa hukukunda örneğin İtalya'da ve kimi Amerikan eyaletlerinde bu tür konuların referanduma sunulması anayasa tarafından yasaklanmıştır. Azınlıkların referanduma başvurmalarına ilişkin soruya gelince, ben bütün politik azınlıklara vurgu yaptım ve parlamento çoğunluğunun tercihlerine karşı veto haklarından söz ettim; yoksa bir

azınlığın bir siyasi tercihi gündeme getirip onu halkoyuna sunduğu uygulamaları da tavsiye etmiyorum. Bir konu hakkında yapılacak kamuoyu tartışmaları, kampanya ve oylama sürecindeki seçmen eğitimi, vatandaşlık bilincinin gelişimi açısından da oldukça olumlu role sahip olacaktır.

“Yirmi altı soruyu nasıl ayrı ayrı yanıtlayacağız?” şeklinde bir soru vardı. İki yöntem olabilir. Biri şu: Nasıl yirmi-otuz partiyi içine alabilen bir oy pusulası mümkünse tek tek bütün maddeler de tek bir oy pusulasına sığabilir. Yanına “evet ve “hayır” kutucukları konur; seçmenler bu şekilde her bir soru için istediği tercihi yapar. İkinci çözüm ise şöyle: Elit düzeyinde önce bir oydaşma sağlanır, elit düzeyinde sağlanan oydaşmalar referandumdan kurtulabilir. Şunu söyleyim ki, bir sistemde konu birliği kuralının olması siyasi aktörleri üzerinde genel uzlaşma sağlanan konuları referandumdan sunmaktan alıkoyacaktır. 2010 anayasasında elit düzeyinde uzlaşılacak çok madde vardı, asıl uzlaşılamayan bir iki madde aradan kaçtı. Onların tek başına referandumuna sunulması bile yeterli olacaktır.

Ersin Kalaycıoğlu: Bana sorulan soruya, olabildiğince o konuya yoğunlaşarak cevap vermeye çalışacağım. Eğer referandum bir şekilde alınmış olan bir meclis kararının durdurulması niteliğini taşıyorsa, otomatik olarak onama özelliği üstleniyor. Onun için iktidarlar tarafından referandumuna gidiliyor. Dolayısıyla iktidarlar kendilerinin bir şekilde Meclis'ten geçirmeyi, uzun boylu meclis içerisinde tartışmayı veya gazetelerde, medyada tartışmayı istemedikleri yahut bu şekilde Meclis'ten geçirmeyeceklerini düşündükleri yahut başka amaçla kendilerini destekleyeceğine düşündükleri konuları referandumuna götürmeyi tercih ediyor. Sadece Türkiye’de değil, birçok yerde böyle; ama bizdeki sistem tamamen buna kilitlenmiş durumda. Bu kolay yozlaştırılabilecek bir sistem, nitekim 1980’lerdeki Anavatan Partisi referandumlarında gördük; yerel seçimleri erkene almak gibi sıradan konular referandumuna götürüldü. Dolayısıyla bu yolu tıkamak bence Türkiye’deki demokrasinin kalitesini yükseltecek bir adım olacaktır. Bunun yolu olarak da tamamen iktidarların elinde olan bu aracı onların elinden alıp halka bırakmayı önermek isterim. Bir konuyu referandum konusu yapmak hususunda bir ön oylama da yapabilirsiniz. Halkın girişimiyle konuları koyalım gündeme, imza kampanyasıyla belli oranda bir destek ortaya çıkabilirse referandum süreci başlatılabilir.

Burada genç meslektaşına destek vermek isterim. Öne sürülen konuların azalması gerekir. Ben, biliyorsunuz son referandumda medyada yorum ve analizlerde bulundum. Orada da belirttiğim gibi, “oy vermeye-

ceğim” dedim ve oy vermedim. Yaptığımız oylamayı akılcı bulmuyordum, çünkü siyasi olarak bakarsanız esas neden partilerin kapanmasının engellenmesiydi. Bir madde vardı gündemde yani. Buna fırsat doğmuşken yargıyı da istediğimiz gibi düzenleyelim diye iki madde eklendi, etti üç. Ondan sonra bu böyle geçmez dendi, çünkü bakıldı ki üç maddelik teklife epeyce direnç gösterilecek. O zaman Cemil Çiçek, sivil toplum kuruluşlarını, meslek örgütlerini gezmeye başladı. Mesela Sayın Kutadgubilig televizyonda benim de bulunduğum bir programda, Sayın Çiçek’in kendilerine geldiğini ve “Üç gün içinde bana referandum kapsamına alınmasını istediğiniz maddeleri bildirin” dediğini açıkladı. Bu konuda bir tekzip de gelmediğine göre, olay anlatıldığı gibi olmalı. Bunun üzerine, ekonomik ve sosyal planlamayla ilgili düzenlemeler kondu. Kutadgubilig “Hemen” dedi, “iki günde topladım heyetimi, işadamları olarak neler görmek istediğimizi soruşturdum”. Aynı görüşmeyi sendikalarla da yaptı Sayın Çiçek; yani çeşitli şekerlemelerle orijinal üç maddenin üzerini kapladılar, muhalefeti azalttılar, halkın önüne sundular ve halk neye oy verdiğini bilmeden kullandı oyunu. Nitekim “Referandum var, nereye oy vereceksiniz?” sorusunun yöneltildiği ticari kamuoyu araştırmalarında deneklerin yüzde seksen dördünün hiçbir şey bilmediği ifade edildi. Bu, belli bir gündemi gerçekleştirmek için seçmenin kullanılması amacını taşıyor, başka bir amaç taşımıyor. Bu durumun Türkiye’ye özgü olmadığını da söyleyeyim; diğer ülkeler de referandumu bu şekilde yapıyor. Dolayısıyla, bu referandumun iktidara katkısı çok ama Türkiye’de demokrasiye bir katkısı yok. Seçmen ne tartışıyor, ne tartıştığını biliyor, ne değişenleri biliyor, ne değişikliklerden haberi var, ne de ne uygulanacağını biliyor, ama oy veriyor. Partizan olarak nasıl oy veriyorsa, aynı şekilde oy veriyor. Dolayısıyla ben bundan bir yarar görmüyorum.

Şimdi diğer konulara geçelim... Her türlü demokraside referandum demokrasiyi, hakları, özgürlükleri genişletici bir araç olarak da kullanılabilir, sınırlayıcı bir araç olarak da. Tennessee’de Müslümanlarla ilgili birtakım kararlar alındı yine referandumla. Yüzde altmış beş yanılmıyorsam, cami açmamalarına karar verdi. Federal mahkeme “Amerikan anayasasına aykırıdır, temel haklar konusunda referandum yapamazsınız” diyerek bu kararı iptal etti. Amerika en eski yerleşik demokrasilerden biri, çağdaş demokrasilerden biri; yani çok daha ileri gitmemiz gerekmiyor. Gayet kaliteli, okuma yazma düzeyi de çok yüksek; çok senedir demokrasiyle yönetiliyorlar. Böyle örnekler yaşanabiliyor. Dolayısıyla bunun gençlikle yaşlılıkla bir ilgisi yok; referandumu hangi amaçla kullanacağınıza bağlı

nasıl sonuç alacağımız. Referandum bir araç, tıpkı bir araç olan bıçak gibi; bıçakla ekmek de kesersiniz, bir insanın kafasını da. Bu benzetmeden devam edersek, biz, bizi yönetenler birinin kafasını kesmeye kalktıklarında onları nasıl durduracağımızı düşünmek mecburiyetindeyiz. Anayasaya öyle birtakım sınırlamalar koymalıyız ki, iktidarlar referandumu kullanmasın Türkiye’de, sadece halk kullanabilsin. Bunu yapmazsanız, siyasal iktidarlar durumu kendi amaçlarını için kullanacak ve yozlaştıracaklardır. Bugüne kadar zaman zaman bu tür bir yola girdiler, bundan sonra da gireceklerdir.

Referandum yerel yönetimlerde kullanılabilir tabii, çeşitli defalar da kullanılmıştır. Orada da ben temel itibariyle seçmenin eğilimini gösterme kaygısı güdülmesini tercih ediyorum, zorunlu değil; yani, sonuç ne olursa olsun seçmen bir şeyden hoşlanmıyor. Magic Box diye bir TV kanalı yayına başlamıştı Türkiye’de 1989 yılında, belki bazılarınız anımsıyorsunuzdur. TRT’ye karşı yasaları biraz eğip bükerek oluşturulan bir ikinci televizyon kanalıydı. Magic Box’la birlikte birdenbire program içerikleri değişti, gece 12’den sonra kırmızı noktalı programlarda pornografik filmler gösterilmeye başladı. Tokat’ta 1990’ların başında halktan bir kesim şikâyetçi olmuş, Vilayet’e gidip dilekçe verip çanak antenin kaldırılmasını ve programların yayınının durdurulmasını istemişler. Tokat valisi şöyle cevap vermiş: “Size oylama hakkı vereceğim, bir gün sandık koyacağım, bütün Tokatlılar gelip buraya oy atsınlar, eğer kaldırılmasını isteyenler daha çok çıkarsa dileğinizi yerine getireceğim.” Bu yapılmış ve basının yazdığına göre, katılanların yüzde yetmiş küsuru kanalın kapatılmaması yönünde oy kullanmış. Konu gündemden düştü. Yani Türkiye’de ufak tefek örnekleri var bunun. Dolayısıyla, bizim kamuya söylediğimiz ile hayatımızda yaptığımız her zaman örtüşmeyebiliyor, gayet iyi bildiğiniz gibi.

Halkoylamaları bu amaçla kullanılabilir ama iyi dengelemek gerek. Halkoylamaları konusunda Ankara’daki siyasetçiler için ne düşünüyorsak, yerel siyasetçiler için de aynısını düşünmeliyiz; çünkü Ankara’daki otoriter kişilikler yerel yönetimlerde de aynı şekilde buyurgan, otoriter kişilikler, ufak diktatörler olarak ortaya çıkabiliyor. Onlara karşı bir direnme aracı olarak halkın eline halkoylaması olanağı verilebilir. Yerel demokrasi açısından bunu güçlendirmekte yarar var temel itibariyle.

Temel hak ve özgürlükler referanduma sunulamaz. Bu hususta yargı kararları da mevcut ve anayasayı değiştirmemiz, bu konuda güçlendirmemiz gerekecek. Benim gördüğüm esas problem, başkanlık mı, yarı başkanlık mı, parlamenter sistem mi uygulanacağı değil; Türkiye dünyadaki

trende uygun olarak, örneğin Güney Afrika gibi bir anayasal demokrasi ülkesi olacak mı, olmayacak mı? Temel soru bu. “Siyasal meşruiyetin bir tek kaynağı vardır, o da anayasadır” diyebilecek miyiz, diyemeyecek miyiz? Bunu diyemedikten sonra, modern bir demokrasi kurmayı, otuz kırk sene bir anayasa metniyle boğuşacağımızdan endişe duyuyorum.

Mehmet Solak: Vatandaşlar sürece doğru şekilde katılabiliyorsa, doğru dürüst bilgilendirme yapılabiliyorsa, referandum sırasında oylanana konu iyi anlaşılırsa ve genel olarak propaganda açısından da rahat, baskısız bir ortam varsa, doğrudan demokrasi araçlarının kullanılmasının sivil katılımı daha da artıracığını düşünüyorum. Düşük katılım oranlarına baktığımızda insanların meselelere ilgisiz olduğuna dair bir kuşku, bir soru akla gelebiliyor. Ama genelde seçici bir ilgi söz konusu oluyor. İsviçre’den de bahsettim, kimi önemli konularda yapılan referandumlarda katılım oranı yüzde seksenlere ulaşabiliyor. Möckli, Kaliforniya ve İsviçre’yi ele aldığı çalışmasında referandumun parlamento dışındaki partiler için de katılım olanağı yarattığı ve siyasi elitlerin seçmenlerin tercihlerine daha duyarlı hale getirdiği sonucunu buluyor. Partiler de aslında sürekli iktidara gelip gelemeyeceklerini düşüneceklerine, yeri geldiğinde çok önemli buldukları bir mesele konusunda, bunu halka iyi anlatabiliyorlarsa, referanduma gidebilirler. Bunun illa iktidar partisi tarafından yapılıyor olmasına da gerek yok; bu bence sistem içindeki gerilimleri de azaltır ve partiler belki daha uyumlu çalışabilir. O yüzden, ben bu araçların bizatihi kötü veya iyi olduğunu düşünmüyorum kurallar çerçevesinde.

Katılımcı: Ben kadın politikası aktivistlerindenim. Türkiye’de gerçek bir demokrasinin var olmadığını düşünüyorum; seçim barajı ve Partiler Yasası değişmediği sürece ne yapılırsa yapılsın –ister referandum, ister seçimler– hiçbir anlam taşımıyor. Türkiye’de bunlar değişmediği sürece bir adım atılmasının mümkün olmadığını, parlamentodakilerin ciddi olmadığını düşünüyorum ve ciddi bir sorun olarak görüyorum bunu.

İkinci olarak, AK Parti aşağı yukarı on yıldır bize bir şey öğretti. Bir konu atıyor oraya, bir gündem yaratıyor ve bizler, sivil toplumda bir şekilde politika yapan insanlar, eğer bu konuda gerçekten bir şey söylemek istiyorsak ve bizi çok etkileyecekse, referandum gibi çeşitli kaynakları, yolları kullanarak meseleye dahil olmaya çalışıyoruz. Bu konuda ciddi kampanyalar yapıyoruz; etkili oluyoruz-olmuyoruz o ayrı bir konu ama bunların çok önemli olduğunu düşünüyorum. Bunun referandumdan

daha etkili olduğunu ve bazen siyasileri de etkilediğini düşünüyorum. Türkiye’de şu an demokratik sürecin belki de bu olduğunu düşünüyorum, yoksa Meclis’te yasaların oylanması vesair girişimlerin hepsi aslında bir çeşit tiyatro; hiçbir gerçekliği, anlamı yok. Ve yasalar hazırlanırken de toplumla gerekli diyaloglar kurulamıyor, kurulmuyor, istenmiyor bu. Söz ettiğim tipte gündemler yaratılarak belki de nabızların bir miktar ölçülüyor olduğunu düşünüyorum.

Katılımcı: Ben siyaset bilimi hocalığı yapıyorum. Özellikle siyaset bilimi öğrencilerinin dışında, başka bölümlerden ders alan öğrencilere “Siyasi katılım nedir?” diye sorduğumda “Oy vermek” diye cevaplayıp, arkasını getirmekte zorlanırlar, kendilerinin de içinde bulunduğu protesto gösterileri gibi daha değişik katılım biçimleri olduğu halde. Burada da galiba, doğrudan katılım deyince sadece referandum geldi akla. Sizce, Türkiye özelinde özellikle, referandum dışında siyasi katılımı artıracak ve halkın iradesini yansıtacak katılım biçimleri neler olabilir?

Katılımcı: Referandumun ekonomik sonuçları hakkında bir soru sormak istiyorum. 2007 referandumunun cumhurbaşkanlığı seçim krizinden dolayı yapıldığını hepimiz biliyoruz. 2007 seçimlerinden önce “Cumhurbaşkanını halk seçecek!” diye bas bas bağırın politikacılarımız, cumhurbaşkanı seçildikten sonra ve referandumdan hemen önce, referandumun gereksiz olduğuna dair açıklamalar yapmış ve bütçeye, devletin ekonomik zararına bir göndermede bulunmuşlardı. Ben bu noktadan hareketle, böyle sık sık tekrarlanan referandumların Türkiye gibi kalabalık bir ülkede devlet bütçesine olan etkisini merak ediyorum ve bütçenin sahibi, bütçenin yöneticisi olan iktidarın bu bütçe kısıtlamasından dolayı referandumlara nasıl bakacağını öğrenmek istiyorum.

Katılımcı: Ben referandumun dışında seçimle ilgili bir soru sormak istiyorum. Siyasi partilere oy vermektense herhangi bir ilde kişilere oy verilmesinin, kişilerin seçilmesinin demokrasiye bir katkısı olur mu? Siyasi istikrar ve ekonomik istikrarı bir tarafa bırakırsak, salt tüm vatandaşların katılımını sağlamak, temsiliyet gücünü artırmak açısından bunun -Türkiye açısından da düşündüğümüzde- uygulanması mümkün müdür, değil midir? Sakıncaları nelerdi?

Katılımcı: Almanya’da sık sık rastlanan bir durum var. Örneğin ekoloji

hareketinin içinde örgütlendiği ya da ağ oluşturduğu örgütlenme modelleri söz konusu. 80'li yıllarda, nüfus sayımına ya da atom enerjisine karşı yüz binlerce insanı sokağa döken örgütlenme modelleri ortaya çıktı. Türkiye'de muhalif hareketin, katılımcı hareketin, demokrasi hareketinin en azından bu tip bir koordinasyon, yani teknik bir iletişim ağı, bir ağ oluşturması mümkün mü, değil mi?

İlker Gökhan Şen: İlk soruda benim dikkatimi çeken şu oldu: Erdoğan'ın gündeme getirdiği iki konu, yani zina ve kürtaj, gündem saptırma amacının bir ürünüydü. Bu konuları seçmesinin özel nedeni bence, her ikisinin Batı'da da henüz çözülmemiş olması, dolayısıyla Batı kamuoyunun bu duruma anında tepki veremeyecek olmasıydı. Gayet akıllıca davranıp, özgürlüklerle ilgili olan ama diğer insan hakları kadar temelleri oturmamış iki konu üzerinden gitti. Tesadüfen, zina ve kürtaj gibi ahlaka ilişkin konular Batı'da, örneğin özellikle İtalya'da referandumların gündemi oldu. Bu bilgi referandumların kırılan demokrasiler için faydalı olup olmadığı tartışmasına belki bir katkı sunabilir. İtalya, Katolik ve tutucu reflexleri olabilen bir toplum. Kürtaj, zina ve boşanma konusunda çok bölünmüş olmalarına rağmen referandum sayesinde bu gibi sorunları aşırıp bugünkü seviyeye geldiler.

Siyasi katılımın başka yollarına dair soruya gelince, tabii ki var. Yanlış olmayacaksa, siyasi katılımı formel ve enformel yöntemler olarak ikiye ayırabilirim. Formel yöntemlere oy verme, seçme ve seçimlere katılma örnek gösterilebilir. Enformel yöntemler de gazete okumaktan kahvede tartışmaya, sokağa çıkmaya kadar gerçekleştirilen her türlü tepki ve protesto olarak düşünülebilir. Burada, 12 Eylül'ün hemen sonrasında çocukluğunu yaşamış birisi olarak, kişisel deneyimlerimden yola çıkarak şunu söyleyebilirim ki, o günden bugüne ne zaman sokakta protestolar gerçekleştirilse insanlar dayak yiyor, ama aynı kalabalık bir parti şemsiyesi altında mitingde olduğu zaman hiçbir şey olmuyor. Bu noktada "Sivil toplum örgütlerinin partilerle ilişkisini referandum yöntemiyle gerçekleştirebilir miyiz?" diye soruyorum. O yöntem de, dediğim gibi parlamento azınlığına veya seçmen azınlığına referandum başlatma yetkisi vermek. Bu yetkinin şimdiki parlamento siyasi parti konfigürasyonunda Cumhuriyet Halk Partisi'ne ait olduğunu düşünelim; ana muhalefet karşı olduğu bir kanun gündemde olduğu anda Meclis'ten hemen çıkıp, bütün sivil toplum örgütleriyle bir görüşme sürecini kendisi başlatacaktır. Bu süreçte toplumsal geri bildirim ve protestolar, enformel yöntemlere karşı gösteri-

len hükümet baskılarının aksine siyasi parti politikalarının anayasal-yasal çerçevesi içinde güvenli bir şekilde gerçekleştirilebilir

Bir katılımcı bütçeyle ilgili bir soru sordu. Referandum pahalı bir iş; bu yüzden de referandumu başlatma yetkisini ve tehdidini azınlığa verirsek, iki tane silah söz konusu olur. İlk olarak azınlık partisinin başlattığı bir referandum çoğunluk partisi için tehlikeli bir güven oylamasına dönüşebilir. İkincisi her türlü referandum o hükümet üzerine fazladan bir harcama yükleyecektir. Bu yüzden ilgili hükümet o referandumdan kaçınma eğilimini gösterecektir. Son olarak, bahsi geçen yorumla ilgili olarak mesele odaklı çıkar gruplarından bahsetmek gerek. Örneğin ABD eyaletleri ve İsviçre’de bu tür gruplar referandumlardan çok faydalanan; çünkü bunlar mesele odaklı, temel bir üst anlatıları yok, temel bir ekonomik programları yok, bu nedenle ne parlamentoya girebiliyorlar ne de toplumun genelinin dikkatini diğer seçim yöntemlerine çekebiliyorlar. Kullandıkları referandum yöntemiyle tek bir meseleye kamuoyunun dikkatini çekmeyi başarmışlar. Hatta Amerika için bir saptamada bulunayım: Amerika’da hiç ulusal anlamda referandum olmadığı tespiti yapılır ama referandumlar Vietnam savaşının bitmesinin ve birçok eyalette nükleer tesislerin kaldırılmasının yolunu açmıştır. Bir eyalette yapılan referandumla süreç başlar, bunlara “trend başlatan eyaletler” denir; daha sonra domino etkisi gibi bütün eyaletlerde aynı konular gündeme gelir ve aslında o olay ulusallaşmış olur. Bu da yine mesele odaklı çıkar gruplarının iyi örgütlendiği, mobilize oldukları bir sahne. Sanırım bütün soruları yanıtladım kendi adıma.

Ersin Kalaycıoğlu: Referandum dışında uygulayabileceğiniz birçok yöntem var. Hükümet programlarına 2000’li yıllarda “iyi yönetim” diye geçti, esasında 1996’daki Habitat toplantısında “iyi yönetim” diye Türkçe’ye çevirmiştik. Yanılmıyorsam değerli bilim adamı İlhan Tekeli’nin Türkçeleştirmiş olduğu bir kavramdır; *good governance*. Türkiye, bu ilkeleri uygulama sözü veren bir dizi hükümetle yönetildi, fakat fiili olarak bunların hiçbiri doğru dürüst hayata geçmedi ve şu anda da unutulmuş gibi gözüküyor. Buradaki temel ilke nedir? İyi yönetişimin temel ilkesi, alacağınız herhangi bir siyasi kararın kimin hayatına etki ederseniz, öncelikle onlarla görüşmeniz ve onların rızasını aldıktan sonra bu uygulamalara geçmenizdir. Zaten bu bir nevi küçük referandum anlamına gelir temel itibarıyla. Hükümet ise bunu yapmadığı gibi, örneğin Kuzeydoğu Anadolu’daki HES’lerde tam tersi biçimde davranıp jandarmayla köylüleri dövü-

yor; “Buraya baraj gelmesin” dediği için jandarmadan dayak yiyen köylüyü tutukluyor, yargıcın önüne götürüyor, yargıç “Bu tür toplantılara katılmış olan kimseyle görüşmeyeceksin” diye karar veriyor. Görüşülmeyecek olan kişilerin arasında aile üyeleri de var! Bu kararların nasıl uygulanacağı belli değil. Siyasal katılımı artıracak çok çeşitli yöntemler bulabiliriz ama bunlar için önce özgürlük alanını genişletmemiz gerek.

Son soruya da bu bağlamda yanıt vereyim. Sizin bahsetmiş olduğunuz ağ kurma olayı, bir siyasal katılım veya çıkar grubu örgütlenmesi olayıdır aynı zamanda. Bunların tamamına şüpheyle yaklaşan bir iktidar ve yargı var Türkiye’de. Bir telefon konuşmasında “Hükümete oy vermeyelim” diyen adamı, çete davasından tutukluyorsunuz bugün. Bu durumda biz siyasal katılımı nasıl geliştireceğiz? Hükümetin alaşağı edilmesini düşünmek, bir demokraside garip bir şey midir? Tam tersine doğal bir şeydir, gayet doğaldır; eğer silah kullanmayacaksanız, bomba kullanmayacaksanız, adam öldürmeyi, suikast yapmayı hedeflemiyorsanız, muhalefet olarak yapacağınız şey, iktidarı devirmek için çalışmaktır. Demokrasinin aslı budur. Savcılarımızın da burada “muhalefet özdeştir tedhiş” gibi bir uygulaması var. Muhalefet etkinliğinin nerede bitip, terör faaliyetinin nerede başladığı savcılarımızın kararlarından anlaşılıyor. Daha kötüsü, yargıçlarımız tarafından alınan kararlar da soruna bir açıklama getirmiyor. Biz bu içine düşmüş olduğumuz zihniyet sınırlamasını kaldıramadığımız takdirde, Türkiye’de demokrasinin herhangi bir şekilde gelişme şansı yok; belki Türkiye’nin demokrasi olarak kalma şansı da yok. Dolayısıyla burada çok ciddi bir problemimiz var ve o zaman her şey oya indirgeniyor. Siz vatandaş olarak oy vereceksiniz, birilerini seçeceksiniz, içlerinden en fazla oy alan, Meclis’te görev yapacak. Bu durumda olanlar milli iradeyi kendilerinin temsil ettiğini, karşılarında herhangi bir söz söyleyenin vatan haini olduğunu, alçak olduğunu, otoriter olduğunu, faşist olduğunu, hiçbir muhalefetin de herhangi bir şekilde Türkiye’de meşru olarak mevcut olamayacağını söyleyecek... Böyle demokrasi olur mu? Bugünkü durumumuz bu. Bu şartlar altında tabii ki siyasal katılım gelişmiyor; çünkü siyasal katılıma bulaşanlar, arkadaşımızın söylediği gibi, yasaklanıyor, tartaklanıyor, yakalanıyor, hapse düşüyor, bir toplantıya katıldı diye yetmiş ay hapiste kalıyor. Bu standartlar inanılmaz derecede düşüktür, altmış yıldır demokrasi olmaya çalışan Türkiye’ye yakışmamaktadır. Dolayısıyla çok ciddi bir problemimiz var burada. Onun için, siyasal katılımın diğer yöntemleri üzerine konuşacak aşamaya gelebilmemiz için önce özgürlüğün yerleşmiş olması lazım ülkede; öncelikle de yargıçların aklında. Yar-

gıçların bizim için özgürlüğün lüks olmadığını, devleti tehdit etmediğini ve özgürlüğün demokrasinin doğal unsuru olduğunu kabul etmesi gerekiyor. Bu zihinsel dönüşümü onlar beceremediği sürece herhangi bir açılımdan medet ummayınız. Bu iş büyük ölçüde çamura saplanmış gibi gözükmetedir şu anda, ama umudumuz, zaman içinde bu çamurdan çıkma ihtimalidir.

Siyasal partiler yerine kişiye oy verilebilir mi? Tek sandalyeli seçim bölgeleri olursa mümkündür büyük ölçüde. Bunun sakıncası özellikle belli bölgelerde güçlü olan kişilerin hiçbir şekilde yerlerinden kımlatılmayacak şekilde seçilmesidir. Doğu'daki toprak ağaları, şeyhler bunun örnekleriydi. Ama herhangi bir mafya özellikli kişi bunu becerbiliyorsa, seçim çevresinde beş on bin kişiyi seferber edip oy toplayabiliyorsa, onlardan oluşan bir Meclis oluşturma riski söz konusu olur. Bunun yanı sıra özellikle Doğu Anadolu'da, ayrılıkçı olacak kişilerin daha güçlü hale geleceği iddia edilmektedir. Kısmen doğru olabilir bu, ama Türkiye'nin genelinde böyle bir olumsuzluğun ortaya çıkabileceğini söyleyebilmek mümkün değil. Bunu yapabilmemiz için yüzde on barajını kaldırmanız gerek. Bu hiç tartışılmıyor şu anda Türkiye'de, dolayısıyla bilebilmek pek kolay değil. Bu şartlar altında seçim sisteminde pek fazla değişiklik olacağını da düşünmüyorum.

Mehmet Solak: Güçlü bir demokrasi için güçlü bir sivil toplum şart. Türkiye'de sivil toplum bu doğrultuda çabılıyor; ancak Sayın Kalaycıoğlu'nun da söylediği gibi, genellikle engellemelerle karşılaşılıyor sivil toplum. Formal düzeyde bunun önünü açacak ve sivil toplumun hem gelişmesine, hem de siyasa geliştirmesine yardımcı olacak bir hukuki çerçeve şart. Kanun veya hükümetin kararları olsun, bunlara sadece protesto düzeyinde değil yapıcı olarak da katılım sağlayacak formal düzenlemeler neler olabilir? Örneğin yüzde on seçim barajı var ülkemizde ve böyle bir barajın olduğu bir yerde insanların siyasal katılım isteklerini kaybedeceğini düşünebiliriz. Bu durumda siyasete karşı ilgisizlik başlayabilir; çünkü seçmenlerin önemli bir kısmı verdiği oyların boşa gideceğini düşünecek, kendi temsilcilerinin Meclis'te olmadığını görecektir. Ama mesela halkın kanun teklifi vermesi gibi bir yöntem getirilebilirse katılımın yükseltilebileceğini düşünüyorum; çünkü insanlar eylemlerinin bir sonuç doğurabileceğini gördükleri zaman siyasete karşı daha ilgili olacaklardır.

Katılımcı: Kendi adıma doğrudan demokrasi yöntemlerini savunmak is-

tediğimden emin değilim. Özellikle bu sabahki oturumda duyduğumuz gibi, yerel referandumlarda çok düşük bir katılım oranı varsa ve katılımcılar daha ziyade erkekler katılırsa ve yoksul, eğitimsiz kesimde katılım oranı çok düşükse, bunun ne kadar demokrat bir yöntem olduğunu tartışmak gerekir. Tabii ki yine de söz konusu sakıncaların giderilmesi için yöntemler düşünülebilir ama konuyla ilgili araştırmalar, katılımı ilgili çok düşük değerlerden bahsediyor. Katılım çok düşükse referandumun ne kadar demokratik bir yöntem olduğunu da tartışmak gerekir. Yurttaş hareketlerinin veya sivil toplum kuruluşlarının demokrasinin içindeki rolünün tam anlamıyla ne olduğunu iyice düşünmek lazım. Sivil toplum kuruluşu bir partinin işini yapamaz; zaten görevi bu değil.

ÜÇÜNCÜ OTURUM

MERKEZİYETÇİLİK SİYASAL KATILIM AÇISINDAN BİR SORUN MU?

Merkeziyetçilik, Federalizm ve Katılımcılık

Oktay Uygun

Maltepe Üniversitesi

Türkiye için çok önem taşıyan “Merkeziyetçilik Siyasal Katılım Açısından Bir Sorun mu?” konusunu tartışmaya açmayı çok önemli buluyorum. Başlık bir soru olarak formüle edilmiştir. Sorunun kısa cevabı “evet”tir. Katı merkeziyetçi yapıların halkın siyasal karar alma süreçlerine katılımını engelleyen, zayıflatan, azaltan bir fonksiyonu var. Önce şu soruyla başlayalım: Federalizmin katılım açısından üniter devlete göre daha avantajlı tarafları var mı ve bu konu Türkiye bağlamında nasıl tartışılabilir?

Federal devlet ve üniter devlet, ilk federal devlet olan ABD’nin kuruluşundan itibaren devlet biçimleri bakımından iki temel kategori olarak kabul ediliyor. Bu devlet biçimleri sadece siyasal katılım değil, demokrasi açısından da bazı farklılıklar gösterir. Kuşkusuz, dünyadaki en istikrarlı demokrasiler içinde hem federal hem de üniter yapılı devletler vardır. Yine siyasal katılımın çok iyi düzeyde olduğu ülkeler arasında hem federal devlete, hem üniter devlete örnek bulmak mümkündür. Ama bu iki devlet biçimi arasında şöyle bir farklılık var: Üniter devlet kural olarak hem demokrasiyle hem de otokrasiyle uyumludur. Tarihte bütün diktatörlükler, tek parti rejimleri, totaliter rejimler üniter devletlerdir. Mesela Hitler Almanya’da iktidara geldiğinde yaptığı ilk işlerden biri eyaletlerin yetkisini kaldırmak, federal özellikler taşıyan Weimar Anayasası’nı ihlal edip, değiştirip Almanya’yı katı merkeziyetçi bir üniter devlete dönüştürmek olmuştur. Zaten kamusal yetkileri tek bir merkezde toplamadıkça, otoriter bir rejim, bir diktatörlük kurmak pek mümkün değildir. Buradan hareketle üniter devlet yapısının her zaman otokratik rejimlere yol açacağını söylemiyorum. Yeryüzünde demokrasiyle yönetilen çok sayıda üniter devlet örneği vardır; Fransa iyi bilinen örneklerden biridir.

Federalizme gelince, federal yapılı bir devleti otokrasiyle, diktatörlükle yönetmek o kadar kolay değil. Çünkü federal devlet sisteminde devlet yetkileri anayasa eliyle ikiye bölünür. Bu yetkilerin bir kısmını ülkenin tamamı üzerinde yetkili olan federal yönetim kullanır, diğer kısmını da

bizim eyalet yönetimleri dediğimiz federe yönetimler. Her iki yönetim düzeyinde kurulan siyasal organlar birbirinden bağımsızdır. Federal yönetim meşruiyetini bütün ülke halkından, eyalet yönetimleri ise eyalet halkından alır. Yetkilerin kaynağı da federal anayasadır. Bu yetki bölüşümü başlı başına diktatörlüğe, tüm güçlerin tek bir kişinin veya partinin elinde toplanmasına karşı bir fren, bir mekanizma işlevi görür. Ayrıca federal sistemde serbest seçimleri, siyasal temsili ve siyasal faaliyeti zorunlu kılan başka bir nokta vardır: Federal devlet biçiminde eyaletler (federe yönetimler) yalnızca anayasanın kendilerine bıraktığı konularda yasama, yürütme ve yargı yetkilerini kullanmakla kalmayıp, federal yönetimin işleyişine de etkili biçimde katılırlar, diğer bir deyişle federal yönetimde temsil edilirler. Amerika Birleşik Devletleri'ni düşünelim: Federal parlamentoda, yani Kongre'de, her eyalet ikişer senatörle temsil edilir. Bu senatörler aracılığıyla eyaletler ulusal politikanın kendi çıkarları doğrultusunda oluşturulmasını sağlamaya çalışırlar. Seçimlerin, demokratik süreçlerin, siyasi faaliyetlerin tümüyle yasaklandığı bir diktatörlükte federal mekanizmaların işlemesi çok zordur. Bu nedenle federal yapının iyi işlemesi, sistemin mantığına uygun çalışabilmesi için demokratik rejimin bir zorunluluk olduğunu söyleyenler gerçeği dile getirmektedir. Bu noktada, "Demokrasiyle yönetilmeyen bir federal devlet örneği yok mudur?" sorusu sorulabilir. Bu yönüyle tartışılan Sovyetler Birliği, anayasasına göre federal bir devlettir. Ama hem hukukçular, hem siyaset bilimciler bu devleti gerçek bir federasyon değil, daha ziyade Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin merkezden yönettiği otokratik bir yapı, bir imparatorluk olarak görme eğilimindedir. Çünkü katı merkezîyetçilik nedeniyle, eyaletlerin (cumhuriyetlerin) ne anayasanın kendilerine bıraktığı konularda özerk karar alma yetkisi vardı, ne de federal yönetimin işleyişine etkili biçimde katılma olanakları.

Üniter ve federal yapıları devletleri demokrasi bakımından değerlendirdikten sonra, bu sistemlerin halkın yönetime katılımı bakımından ne ifade ettiği üzerinde durabiliriz. İstikrarlı demokrasi örneklerini hem üniter hem de federal yapıları ülkelerde bulabildiğimiz gibi, halkın siyasal karar alma süreçlerine etkili biçimde katıldığı rejim örneklerini de her iki devlet biçiminde bulabiliriz. Bununla birlikte, federal devlet sisteminin, üniter devlet sistemine göre en azından bir noktada daha fazla katılım anlamına geldiği tartışmasızdır. Tek bir şehirden daha büyük bütün devletlerde en azından iki yönetim düzeyi vardır. Üniter devlette bunlar merkezi yönetim ve yerel yönetim düzeyleridir. Demokratik rejimlerde, halk her iki düzey-

de de yönetime katılır. Federal devletlerde bu ikisinden başka bir yönetim düzeyi daha vardır. Üniter devletlerde zorunlu olmayan bu düzey “federe yönetim” veya “eyalet yönetimi”dir. Bu düzeyde Amerika Birleşik Devletleri’nde elli, Almanya’da on altı adet yönetim birimi vardır. Eyalet halkları, federal ve yerel yönetimlerin yanı sıra bu yönetimlere de katılır. Federe yönetimler (eyalet yönetimleri) yerel yönetimlere oranla çok daha prestijli iktidar merkezleridir. Federal yapılı devletlerde halk federal ve federe yönetimlere hemen hemen eşit önem atfeder. Halkın nazarında federal (ulusal) seçimler kadar, federe (eyalet) seçimler de önemlidir; çünkü eyalet yönetimleri ulusal yönetim kadar halkın yaşamını doğrudan etkileyen kararlar alır. Kamusal yetkiler anayasa ile federal ve federe yönetimler arasında paylaştırılmıştır. Bu paylaşım planına göre her yönetim düzeyinde yasama, yürütme ve yargı organları kurulur ve söz konusu yönetimler egemenlik yetkilerini kullanır. Bu niteliklerinden ötürü, eyalet yönetimleri belediye yönetimlerinden farklılaşır. Belediyeler, bilindiği üzere, yasalar çerçevesinde faaliyet gösteren birimlerdir. Eyalet yönetimleri gibi, kendi yasalarını kendileri yapamazlar. Eyalet yönetimlerini de içermeleri nedeniyle, federal devletler halkın yönetime katılım olanakları bakımından üniter devletlere oranla daha katılımcı bir model oluşturur.

Federal devletlerin üniter devletlerde görülmeyen farklı bir yönetim düzeyi içermesi nedeniyle daha katılımcı bir model olması tespiti bir genellemedir. Her genellemede olduğu gibi, burada da bazı istisnaların olabileceği gözden uzak tutulmamalıdır. Bazı niter devletlerde, çok sayıda ili ve belediye yönetimini içinde barındıran özerk bölgesel yönetimler kurulmuştur. Bu yönetimlere tıpkı eyalet yönetimleri gibi belirli konularda yasama yetkisi de tanındığından, bunlar da oldukça prestijli iktidar merkezlerine dnşmştir. Dolayısıyla zerk bölge yönetimleri bulunan üniter devletler, federal devletler gibi halkın yönetime katılabileceği yeni bir yönetim düzeyine daha sahip olmaktadır. İtalya ve İspanya bu konuda tipik örneklerdir. Her iki ülkede anayasa, kamusal yetkileri federasyonlarda olduğu gibi ikiye bölmüş, bir kısmını merkezi yönetime, bir kısmını özerk bölgelere vermiştir. Üstelik bu ülkelerde bazı özerk bölgeler çok güçlü etnik, dilsel veya kültürel kimliklere de kaynaklık ettiğinden, halkın gözünde bölge yönetimlerinin önemi çok büyüktür.

Katılım derken şu ana kadar sadece yurttaşların yönetime doğrudan katılımından söz ettik. Seçimler, halkoylamaları, halk girişimi veya azil (*recall*) gibi yöntemlerle her yurttaş yönetime katılabilmektedir. Yurttaşın yönetime dolaylı katılımı anlamına gelen bir başka yöntem vardır

ki, özerk bölgelere sahip üniter devletler ile federal yapıli devletleri birbirinden kesin çizgilerle ayırır. İtalya ve İspanya gibi ülkelerde kurulan özerk bölge yönetimleri federal devletlerdeki federe yönetimlere benzese de, aralarında bazı farklar vardır. Katılım açısından bu fark, federe yönetimlerin yani eyaletlerin federal yönetimin işleyişine katılma yetkisidir. Federe yönetimler federal (ulusal) parlamentoda temsil edilmek suretiyle ulusal karar alma süreçlerine etkili biçimde katılır. Yine ABD örneğini verirsek, bu ülkede her eyalet iki senatörle kongrenin bir kanadı olan senatoda temsil edilir. Senato hem federal yasama faaliyetinde, hem de başkanın dış politikasına ve atama yetkilerine onay vermek suretiyle federal yürütme faaliyetlerinde oldukça etkilidir. Oysa İtalya ve İspanya'da özerk bölgelerin kural olarak böyle bir yetkisi yoktur; kendi bölgelerinde güçlü özerkliklere sahiptirler ama ulusal politikanın belirlenmesine etkili biçimde katılmaları diye bir durum söz konusu değildir. Ulusal politikayı belirlemek merkezi yönetimin işidir. Federal devlette federe yönetimlerin ulusal politikanın belirlenmesine etkili katılımı, üniter devlette bulunmayan bir özelliktir.

Yönetime katılım bakımından üniter devlet ile federal devlet arasında önemli bir farklılık da bu ülkelerde geçerli olan siyasal kültürden kaynaklanır. Genel bir gözlem olarak şunu söyleyebiliriz: Federal devlet sistemini benimseyen ülkelerin siyasal kültüründe halkın yönetime etkili katılımı olumlu bir özellik olarak görülür. Oysa üniter siyasal kültürde yoğun ve yaygın bir katılımın beraberinde çeşitli riskler veya dezavantajlar getireceğinden şüphe edilir. Bu konuda, federal bir devlet olan ABD ile üniter bir devlet olan Fransa'yı karşılaştırmak aydınlatıcı olabilir. Fransa'da halkın yönetime katılımı dediğimiz zaman, kural olarak yurttaşların merkezi ve yerel yönetimlerin işleyişine katılımından söz ederiz. Oysa ABD eyaletlerinde katılım yurttaşların yalnızca federal, federe ve yerel yönetimlere katılımıyla sınırlı değildir. Yurttaşlar bazı eyaletlerde polis şefini, mal müdürünü, savcılarını ve yargıçlarını da seçer; yine belirli kurallar çerçevesinde, seçimle işbaşına gelen bu görevlileri azledebilirler. Bu tür yetkilerin yurttaşlara tanınması pek çok üniter devlette tehlikeli görülür. Katılımın bu çeşidi kuşkusuz federalizme özgü değildir. Almanya gibi federal olduğu halde bu çeşitli katılıma imkân vermeyen ülkeler de vardır. Federal siyasal kültür üniter siyasal kültüre oranla daha yaygın ve yoğun katılıma elverişli bir siyasal iklim yaratır.

Halkın yönetime katılımı bakımından son bir noktayı da vurgulamak isterim. Üniter siyasal kültürün kamusal yetkileri birkaç yönetim düzeyin-

de toplama eğilimine karşılık, federal siyasal kültürde bu yetkilerin çok sayıda yerel yönetim arasında dağıtılması eğilimi söz konusudur. 1980'li yıllarda yapılan bir araştırmada, Amerika Birleşik Devletleri'nde federal ve federe yönetimlerin yanı sıra 17.000 genel amaçlı belediye yönetimi, aynı sayıda genel amaçlı ilçe (*township*) yönetimi, 3.000'den fazla il (*county*) yönetimi ve kimsenin tam olarak saydığını iddia etmediği çok sayıda özel amaçlı yönetimlerin bulunduğu tespit edilmiştir. İyi bir tahminle, Amerika Birleşik Devletleri'nde, 102.000 civarında vergi toplama yetkisine sahip yönetim mevcuttur. İllinois eyaleti, Park Forest'ta oturan bir kişi, haklarında çok az bilgi sahibi olduğu on bir ayrı yönetim için vergi verir. Mevcut 102.000 yönetimin hemen hemen yarısı "tek amaçlı yerel yönetimler" (*single purpose local governments*) olarak adlandırılan okul yönetimleridir. Üniter devletlerde pek görülmeyen tek amaçlı yerel yönetimler, belediyeler gibi çok sayıda kamusal yetki sahibi olmayıp, yalnızca bir konuda yetkilendirilmiş, organları yöre halkı tarafından doğrudan seçilen yönetimlerdir; eğitim dışında ulaşım, enerji gibi alanlarda da kurulmaktadır.

Buraya kadar söylediklerimin özeti şudur: Merkeziyetçi siyasal kültürün hâkim olduğu devletlerde (bunlar genellikle üniter devletlerdir) halkın yönetime katılım imkânları kısıtlıdır. Çoğu yurttaş için katılım 4-5 yılda bir sandığa gidip oy kullanmaktan ibarettir. Buna karşılık, merkeziyetçi olmayan siyasal kültürün hâkim olduğu devletlerde (bunlar daha çok federal devletlerdir) katılım hem daha yoğun ve yaygındır, hem de çok çeşitli mekanizmalar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.

Konuyu Türkiye bağlamında ele aldığımızda, ilk tespitimiz ülkemizde katılımın çok sınırlı olduğu, yurttaşların milletvekili seçimleri ve yerel seçimler ile 4-5 yılda bir yapılan halkoylamaları dışında başka katılım imkânlarının bulunmadığıdır. Merkeziyetçi siyasal kültürün yarattığı bir sonuçtur bu. Ülkemiz bakımından son yıllarda tartışılan husus, merkeziyetçi yapının toplumsal yapımızın doğal bir yansıması olmaktan çok otoriter rejimlerin bir dayatması sonucu oluşmuş olduğu yönündeki görüştür. Bu görüşe göre, aslında ülkemizin toplumsal yapısı etnik, dilsel, dinsel, kültürel farklılıkları yoğun olarak içermesi nedeniyle federalizmi veya özerk bölge yönetimlerini zorunlu kılacak ölçüde farklılaşmıştır. Toplumunu homojenleştirmeye, tektipleştirmeye çalışan otoriter yönetimlerden kurtulduğumuz takdirde, halkın yönetime katılım imkânlarını artıran düzenlemeleri hayata geçirmek mümkün olacaktır. Dolayısıyla, ülkemiz normalleştikçe, demokratikleştikçe üniter yapıdan federal yapıya doğru

evrilecek, halkın yönetime katılımı her düzeyde artacaktır. Bu görüş, kısmen doğru tarafları bulunmakla birlikte, daha çok bugüne kadar izlenen katı merkezîyetçi politikalara yönelik bir tepkinin ürünü olarak ortaya çıkmış gibidir; ülkemizin toplumsal yapısını ve siyasal kültürünü gerçekçi biçimde betimlediği ileri sürülemez. Peki, gerçek durum nedir? Türkiye bütünleşmiş bir toplumsal yapıya mı, yoksa federalizmi gerekli kılacak derecede farklılaşmış bir toplumsal yapıya mı sahiptir? Türkiye’de resmi istatistikler –kırk yıldan beri– bu tür konuların öğrenilmesine imkân vermeyecek biçimde hazırlandığından, konuya ilişkin güvenilir kaynaklara ulaşmak zordur. Güvenilir kaynaklar olmadığında ise görüşler varsayımlara dayalı olarak daha fazla farklılaşır. Nitekim Türkiye’nin 72 milletten oluşan bir mozaik olduğunu savunanlar olduğu gibi, tek dil ve tek kültür içinde bütünleşmiş bir mermer olduğunu düşünenler de vardır.

Türkiye’deki etnik, dinsel ve dilsel grupların çeşitliliğinden hareketle, toplumsal yapının federalizmi zorunlu kılacak kadar büyük ve derin farklılıklar içerdiğini ileri sürmek gerçekçi değildir. Kürtler dışında hiçbir etnik grup güçlü siyasal talepler yaratacak kadar kalabalık ve belirli bir bölgede yerleşik değildir. Kürtlerden sonra etnik yönden farklılaşan en büyük grup, yaklaşık bir milyonluk nüfusla (genel nüfusun %1,3’ü) Araplardır. Laz, Çerkez, Pomak, Boşnak, Ermeni, Rum gibi diğer grupların sayısı, siyasal sistem tartışmalarında etkili olamayacak kadar azdır. Burada gözden kaçırılmaması gereken nokta, etnik grupların sayıları kadar ulusal kimlik ve siyasal sistem karşısındaki tutumlarıdır. Kürtlerden sonra en büyük etnik grup olan Araplar, inanç yönünden farklılaşan Aleviler ve ulusal kimliğin kurgulanışına itirazlar yöneltten Ermeni ve Rumlar da dâhil olmak üzere, hiçbir grubun federal sistemin benimsenmesi yönünde bir talebi veya böyle bir talebi ortaya çıkaracak potansiyeli yoktur. Kürtler dışındaki etnik gruplar farklı kimlikleri üzerinden siyasal partiler aracılığıyla siyaset yapmamakta veya siyaseti etkileyecek potansiyele sahip bulunmamaktadır. Kürtlerin farklı bir kimlik bilinciyle aktif siyaset yapan kesimi genel nüfus içinde küçük bir orana sahiptir. Dolayısıyla Türkiye, federal sistemi benimseyen İsviçre, Belçika, ABD, Bosna-Hersek gibi toplumsal yapısında etnik temele dayalı ciddi, yaygın ve derin bölünmeleri olan bir ülke değildir. Mevcut bölünme ve farklılıkların doğurduğu sorunlar, iyi işleyen bir demokraside yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, kültürel kimlikle ilgili insan haklarının güvence altına alınması ya da bölgesel özerklikle çözülebilir. Üniter devlet bu tür çözümler için elverişsiz bir model değildir. Nitekim üniter yapının oldukça merkezîyetçi bir görünüm kazandığı Türkiye

ve (1980'lere dek) Fransa gibi ülkeler kadar, büyük ölçüde merkezîyetçilikten uzaklaştığı Birleşik Krallık, İtalya ve İspanya gibi örnekler de vardır.

Bu noktada dinsel farklılığın siyaseti ne ölçüde etkilediği sorusu akla gelebilir. Türkiye'de Alevi-Sünni şeklindeki mezhep ayrılığı, toplumsal yaşamda görünür bir farklılaşma yaratmaktadır. Alevi kimliği güçlü bir kültürel kimliktir, ancak etkili bir siyasal kimliğe dönüştüğü söylenemez. Türkiye'de Alevi seçmene hitap eden iki partiden ilki olan Birlik Partisi, en yüksek başarı elde ettiği 1969 seçimlerinde %2,8; 1996'da kurulan Demokratik Barış Hareketi Partisi (daha sonra Barış Partisi) 1999 seçimlerinde %1'in altında oy almıştır. Alevi seçmenler, bir Alevi partisi yerine büyük kitle partilerini destekleyerek siyaseti etkilemeyi tercih etmektedir. Din faktörü Türkiye'de siyaseti derinden etkilemekle birlikte, bu etki Alevilik-Sünnilik ayrımı değil, laik devlet düzeni ile ılımlı İslami bir rejim ya da teokratik bir düzeni savunanlar arasındaki farklılık üzerinde yükselmektedir. Yersel (*territorial*) olarak ifade edilemediği sürece, bu tür bir farklılığın federalizm veya bölgesel özerklik taleplerine temel oluşturması söz konusu değildir.

Türkiye'nin toplumsal yapısının federal sistemi gerekli kılacak kadar bölünmüş ve farklılaşmış olmadığı görüşü sosyolojik alana ait bir tespittir. Burada ileri sürülen, sosyal yapının federal siyasal yapıyı "gerekli" ya da "zorunlu" kılmadığıdır. Ancak "gereklilik" ile "elverişlilik" farklı durumlardır. Dolayısıyla, şimdi konuya politik açıdan bakmak ve şu soruyu sormak gerekir: Federal sistem Türkiye için gerekli ya da zorunlu olmasa bile, elverişli veya uygulanabilir midir? Konuyu daha net ortaya koyabilmek bakımından soruyu şu şekilde soralım: Türkiye (bir şekilde) federal bir anayasaya sahip olsaydı, federal sistem başarıyla işler miydi?

Bir siyasal sistemin başarısı, uygulandığı ülkenin siyasal kültürüyle yakın ilişki içindedir. Türk siyasal kültürünün en belirleyici özelliklerinden biri, merkezîyetçi olmasıdır. Merkezîyetçi, Jakoben ve tepeden inmeçi çözümler Meşrutiyet'ten bu yana siyasal alanda en gözde yöntem ve politikalar olmuştur. Siyasal yelpazenin neresinde bulunursa bulunsun, her parti bir şekilde devlet aygıtını kullanarak toplumu dönüştürmek istemektedir. Merkezîyetçilik bu yöndeki istekler için en geçerli ve etkili yöntem olarak ortaya çıkar. Türkiye'de merkezîyetçiliği azaltmak vaadiyle iktidara gelen partiler bile kısa süre içinde merkezîyetçi politikalar uygulamaya başlamıştır. Türkiye bu konuda, ABD modelinden esinlenerek federalizmi benimseyen Latin Amerika ülkelerine benzer. Söz konusu ülkelerde federal bir anayasa bulunmakla birlikte, sistemin işleyişi üniter devlet sistemin-

deki kadar merkezîyetçi olmaktadır. Askerî darbeler ve onu takip eden otokratik rejimler döneminde zaten tüm yetkiler merkezde toplanmakta, demokrasiye geçildiği dönemlerde de, federal yönetimde iktidarda olan parti, merkezîyetçi ve disiplinli yapısı nedeniyle, bir şekilde, eyaletlerde de politikayı belirleyebilmektedir.

Türkiye federal bir anayasaya sahip olsaydı, merkezîyetçi siyasal kültür nedeniyle, büyük olasılıkla sistemin işleyişi yine oldukça merkezîyetçi olurdu. Eğitimden asayişe, sağlıktan sosyal güvenliğe kadar federal ülkelerde genellikle eyaletlerin yetki alanına giren hemen her konu, ulusal güvenliği ilgilendirdiği veya iktidar partisinin yaratmak istediği toplum tasavvuruyla uyumlaştırılması gerekçeleriyle merkezden yürütülmeye çalışılırdı. Örneğin, eğitim alanında eyaletlere yalnızca anaokulu düzeyinde bile yetki tanınması ciddi tartışmalara yol açabilirdi. Bu sınırlı yetkinin laikliğe, inanç özgürlüğüne veya ulusal birliğe aykırı biçimde kullanıldığı iddiaları sürekli gündemde kalırdı. Laiklik ve ulusal kimlik konusunda fazla duyarlı olmayan partilerin iktidarda olduğunu varsaysak bile, ülkemizde bu tür partilerin de toplumu tümüyle dönüştürecek projeleri bulunduğundan amaçlarına ulaşmak için yine tüm yetkileri merkezde toplamaya çalışırlardı. Anavatan Partisi ile Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarları bu durumu doğrulayacak politikalar izlemişlerdir. Türkiye’de temel siyasal tartışmalar toplumun belli başlı bütün kesimleri arasında bir uzlaşma çerçevesinde çözüme bağlanamadığı sürece, hem siyasal iktidarların hem de iktidara etki edebilen güçlerin merkezîyetçi yöntemlerden vazgeçmelerini beklemek gerçekçi olmayacaktır. Sonuçta siyaset sürekli kutuplaşmalara yol açacak, federal anayasanın öngördüğü yetki paylaşımı fiilen uygulanamayacaktır. Federalizmin iyi işlemesi, demokratik, çoğulcu, hukukun üstünlüğü ilkesine saygılı, hoşgörülü ve uzlaşmacı bir siyasal kültürü gerekli kılar. Ülkemizde ne Türk ne Kürt kökenli siyasetçilerin bu değerleri yeterince içselleştirdikleri söylenebilir. Laiklik yanlısı olan ve olmayan siyasetçiler için de durum aynıdır. Yakın tarihimiz federalizme elverişli bir siyasal kültür yaratmamıştır. Türkiye’de merkezîyetçiliğin azaltılması ve devletin yeniden yapılandırılması bakımından uygun bir model bölgesel yönetimler olabilir. Bölgesel yönetimlerin hem toplumsal yapıdaki kültürel çeşitliliği korumak ve geliştirmek, hem de ekonomik kalkınmaya ivme kazandırmak bakımından alternatifleri içinde en elverişli seçenek olduğu söylenebilir. Bu bağlamda Fransa, İtalya ve İspanya örneklerine daha yakından bakmamızda yarar olduğunu söyleyerek konuşmamı sonlandırıyorum.

Yerel ve Bölgesel Demokrasi

Harald Baldersheim

Oslo Üniversitesi

Benim çıkış noktam şu: Yerel demokrasi mi istiyorsunuz; daha fazla mı demokrasi olsun istiyorsunuz? Bunun için hazır bir reçete var: Daha fazla yerel yönetim. Daha fazla yerel yönetimle daha fazla yerel demokrasi yaratılır. Ve tabii ki Avrupa Konseyi'nin Avrupa yerel yönetimler özerklik şartı bu reçetenin bir parçası olabilir. Yerel katılım bakımından ek bir reçete, bu konferansın daha sonrasında okunması gereken bir metin bu. Yerel yönetim reçetesi farklı ulusal lezzetleri olan bir yemek tarifidir. Farklı ülkelerde farklı şekillerde uygulanmıştır. Mesela Britanya'nın yerel yönetim tarzı farklıdır, İskandinavya'da durum farklıdır. Bir üçüncüsü Fransız tarzıdır. Bu bir yemek tarifi, ama oldukça açık uçlu. Bazı unsurlar var ki bu yemek tarifinin olmazsa olmazı durumunda ve bir bakıma Avrupa'nın yerel kendi kendini yönetim şartının çekirdeğini oluşturuyor. Avrupa şartı bir yerel yönetim teorisine dayanıyor. Bu teori üç ayrı unsur-değer arasında bir ilişki kuruyor: yerel özerklik, demokrasi ve etkinlik. Buradaki merkezi unsur yerel özerkliktir; devlete karşı özerklik ve yerel konularda merkezi hükümetin çok fazla müdahalesi olmadan karar verme özerkliği. Daha çok özerklik, bizi daha çok demokrasiye götürüyor, çünkü özerkliğin olmadığı yerde yerel demokrasinin hiçbir anlamı yok. Özerklik olmayacaksa, eğer farklı programları uygulayacak özerklikleri yoksa siyasi partiler arasında seçim yapmanın manası ne olabilir? Demokrasi daha fazla etkinlik yaratır, daha etkin bir şekilde yapılabilir işler. Hizmetler yerel koşullara daha uyumlu olabilir. Özerklik bağımsız yetkiler, işlevler ve finansman demektir bir yerel yönetim için. Demokrasi yurttaşlar için yerel karar verme sürecini kontrol etme, etkileme ve buraya katılma konusunda kanallar yaratır. Bu da ya kendi bölgeleri için temsilciler seçimi ya da doğrudan katılım yoluyla gerçekleşir. Ve nihayet etkinlik yerel bilginin yerel kararlara uygulanması için bir alan yaratmak demektir. Bu da tahsis etkinliğine yol açar; hizmetler, kararlar, sorunların çözümü yerel ihtiyaçlara göre, onlarla uyumlu biçimde geliştirilir. Hizmetler koşullara ve ihtiyaçlara göre değişebilir. Türkiye kadar büyük bir ülke söz konusu olduğu zaman özellikle çıkarlar da farklılaşabilir. Ayrıca başkentteki

insanlar neden bütün bölgeler için en iyi olacak çözümü bilebilsinler? Bu bilişsel kapasite, bu bilgi kapasitesi yok ki... Bir bölgenin neye ihtiyacı olacağını en iyi orada yaşayan insanlar bilir ve yerel demokrasi yerel bilginin karar verme kapasitesini etkilenmesini sağlar. Bu da tahsis etkinliğini artırır. Kararlar, mesela yerel koşullara uygun hizmetlerin verilmesini sağlar. Hizmetler ve kararlar yerel yönetimden yerel yönetime değişir. Dolayısıyla yerel demokrasi kaçınılmaz olarak bölgesel farklılıkları, yani teritoryal farklılıkları getirir. Eğer merkezdeki politik kültür değişkenliklere izin vermiyorsa o zaman yerel demokrasi olamaz.

Soru şu: Özerklik ne demek? Özerklikten bahsedebilmek için yerelin yetkilerinin kapsamı ne olmalı? Bu çok zor bir soru. Yerel hükümete atfedilen işlevler ülkeden ülkeye çok değişir. Buradaki tablo çekirdek işlevlere işaret ediyor; bunlar hemen hemen bütün belediyelerde görülür, bütün Avrupa ülkelerinde belediyelere aittir. Sosyal devletle bağlantılı eğitim, sağlık, sosyal hizmetler İskandinav ülkelerinde, Britanya'da büyük ölçüde belediyelere atfedilmiştir, verilmiştir, tahsis edilmiştir. Buna karşın Güney Avrupa ülkelerinde bu durum çok yaygın değildir. Bazı yerlerde kolluk yetkileri, kamu güvenliği de yerel hükümetlere verilmiştir. Bir bütün olarak bakıldığında, yerel işlevlerin tahsisi bakımından, yerel özerkliğin ilk adımı ülke çapındaki ademimerkezileşme politikasıdır. Hangi işlevlerin merkezi tutulması gerektiği, ne kadarının yerelleşmesi gerektiği önceden kararlaştırılmış olamaz. Bu, ülkeden ülkeye değişebilecek bir âdemimerkeziyet politikasıdır. Mali yetkiler özerklik için çok önemlidir ve bu doğrultuda standart bir çerçevenin olup olmadığı sorusu akla gelir. Bu soru, yerel yönetimlerin kendi gelirlerini ne kadar elde edebileceğine ve bunların nasıl harcanacağına ne ölçüde karar verecekleriyle bağlantılı. Burada önemle belirtilmesi gereken, özerklik açısından yerel yönetimin kendi bütçesi üzerinde herhangi bir takdir yetkisinin olmasıdır. Yine eğitim ve çevre temizliği gibi konularda bir yerel yönetim takdir hakkına sahip olmazsa o zaman özerklikten bahsedemeyiz. Ne kadar takdir hakkı varsa, o kadar özerklik vardır, bu bir kıstastır. Bir yerel yönetim kendi vergilerini toplayıp, kendi vergi oranlarını belirli sınırlar içinde belirleyemiyorsa –tabii ülke çapında mevzuat bunu belirleyebilir–, başka bir deyişle bağımsız gelirleri yoksa o zaman özerklik çok az demektir. Kısaca, özerklik için bağımsız gelir de kesinlikle gerekir. Bunun için ne tür bir vergi yetkisinin gerekli olduğu sorusuna kesin bir cevap vermek zor. Bu da ülkeden ülkeye değişir. Aslında “İyi bir yerel vergi nedir?” sorusuna ilişkin bazı öngörülerde bulunmak mümkün ama buna şimdi cevap vermeyeceğim; belki

tartışmada soru gelirse değinebilirim.

Bu yemek tarifindeki diğer malzeme demokrasi. Tabii ki demokrasi farklı biçimler alabilir, yerel yönetimde de böyledir. Ülkeden ülkeye tekrar tekrar gördüğümüz özellik, yerel demokrasinin esas olarak temsili demokrasi olduğudur. Merkezinde, çekirdeğinde yurttaşlar tarafından seçilmiş bir belediye meclisi ya da belediye vardır. Bazı ülkelerde doğrudan demokrasi unsurları görebiliyorsunuz, en çok da İsviçre’de.

Şimdiki kaygı şu: Birçok ülkede seçimlere katılım oranı çok düşmeye başladı, benim kendi ülkemde de yerel yönetimlerde, yerel seçimlerde katılım çok azalmaya başladı. Birçok girişim bu sorunla başa çıkmaya çalışıyor. Yerel yönetimi, yerel demokrasinin temel özelliklerini koruyarak nasıl daha duyarlı kılabiliriz? Burada çeşitli ülkelerde uygulanmakta olan bir dizi stratejiden söz ediliyor. Nihayet üçüncü unsurumuz tahsis etkinliği. Bu, yerel bilginin demokrasi aracılığıyla harekete geçirilmesi yoluyla artırılabilir. Tabii ki temsili demokrasi aracılığıyla, buna ilaveten bazı doğrudan demokrasi yöntemleriyle daha çok tahsis etkinliği sağlanacaktır. Böylece yurttaşların belediyeye güveni de artacaktır. Ama aynı zamanda maliyet etkinliği gerekiyor. Hizmetleri mümkün olduğu kadar ucuz gerçekleştirmek lazım; sadece yurttaş isteğini yerine getirmekle olmaz, bunu en düşük maliyetle yapmak lazım ki vergileri düşük tutabilelim. Ve yerel yönetim konusundaki tartışmaların özünde bu var bugün Avrupa’da. Ben maliyet etkinliği açısından bakıldığında iki büyük sorun görüyorum. Birçok ülkede küçük bir sürü belediye var; mesela Fransa’da 36 bin, Slovakya’da 4 bin, Çek Cumhuriyeti’nde 6 bin belediye mevcut. Yerel yönetimlerin birçok iş için çok fazla küçük olduğunu söylüyorlar, çünkü maliyet etkililiği sağlanamıyor ama öbür uçta da Britanya var; bir yerel yönetim biriminde yaşayan ortalama insan sayısı 100 bin.

Yerel yönetimi doğru uyguladığınızı düşünelim. Yurttaşın duyarlı bir belediyenin nasıl ortaya çıkacağı görülüyor. Üç ayrı güç arasında etkileşim gerekli: yerel yurttaşlar, belediyeler ve yönetim. Tabii ki yerel yönetimde yurttaşları temsil eden bir kuruluş olduğunu kabul ediyoruz; idare üzerinde etkili bir kontrol uyguladığını ve belediyenin kararlarını uyguladığını varsayarsak, o zaman bu belediyenin dileklerinin yurttaşların dilekleriyle aynı olduğunu varsayarak, bu yurttaşların taleplerinin veya ihtiyaçlarının yerine geldiğini sonucuna varabiliriz. Böylece duyarlı bir belediyenin nasıl işleyeceğini görmüş oluyoruz.

Katılımcılık Yoluyla Yerelin Güçlendirilmesi

Fikret Toksöz

TESEV

Ben en azından yirmi senedir bu konularla uğraşıyorum. Katılım meselesi, Rio Konferansı'ndan sonra özellikle de 1996'da İstanbul'da yapılan Habitat konferansıyla ilk ortaya çıktığı zaman, pek çok şeyi çözeceğimizi düşünüyordum; çok olumlu bakıyordum sürece ve çok heyecanlıydım. Ama bugün gördüğüm o ki, Türkiye'de katılım yerelleşmeyi güçlendirmiyor, hatta tersine zayıflatıldığını da söyleyebiliriz. Katılım mekanizmaları üstünde fazla durmayacağım, çünkü onlar aşağı yukarı biliniyor ama belki yabancı konuklarımız için faydalı olacak birkaç şey söylemek istiyorum. Bir tanesi şu: Katılım mekanizması olarak yerelde mahalle muhtarlığı belediyenin bir organı haline getirildi, bu çok önemli bir uygulamaydı. Mahallenin temel alınması ve mahalle muhtarının halk tarafından seçilmesi önemliydi. Aslında Türkiye'deki en büyük sivil toplum örgütü mahalle muhtarlığıdır; çünkü muhtarlar gerçek anlamda halkın seçtiği insanlardır ve hepimiz biliyoruz ki mahalle muhtarlığı Türkiye'de parası veya gücü olmayan ama çok da adayı bulunan bir demokratik kurumdur. İki yüz yıllık bir kurumdur ve Türk tarihinde önemli bir kurumudur, ithal edilmiş değildir. Muhtarlar 19. yüzyılın başında ortaya çıkıyor, II. Mahmut döneminde. II. Mahmut İstanbul'da o kadar zayıftır ki, Fatih'teki Türk vatandaşların, Türk Müslümanların hayatını bile koruyamamaktadır. O dönemde Fatih'te oturanlar kendilerini korumak için bir demokratik mekanizma kurar ve iki muhtar seçerler. Bu çok önemli bir değişmeye yol açar. Muhtardan önce mahalledeki halkın dertleriyle ilgilenen ve onların sorunlarını ileten kişi imamdır, çünkü imam okuma yazma bilir, halka oturduğu yerle ilgili bilgi verir. Osmanlı'da mahalle muhtarı seçildiği zaman imam ikinci dereceye düşer. Bu, Türkiye'deki sekülerleşmenin çok önemli bir ayağıdır. Bu yönüyle de çok bilinmemektedir, ama mahalle muhtarlığı kurumunun ortaya çıkmasıyla imam tamamen ikinci plana düşürülmüştür toplum hayatında. İşte mahalle muhtarlığı böyle bir kurum.

Bugün nüfusu 50 binin üstüne çıkan her belediyenin bir stratejik plan yapması gerekiyor. Yasa, stratejik planın oradaki üniversitelerle, sivil toplumla işbirliği içinde yapılmasını bir ön şart olarak koyuyor. Türkiye'ye Habitat konferansıyla gelen bu yeni kurum, Yerel Gündem 21 ve bizim Türkçe'de kent konseyi olarak ifade ettiğimiz, daha çok sivil toplumun temsilcilerinden oluşan bir konsey. Bunlar seçimle gelmiyor; seçimle gelen bir belediye meclisi var, onun yanında da sivil toplum temsilcilerinden oluşan, her türlü konuyu tartışabilen bir kent konseyi. Burada karara bağlanan konuların belediye meclisinin ilk toplantısında gündeme alınması gerekiyor. Böyle de bir güçlendirilmiş pozisyonu var kent konseyinin. Bunun dışında, gönüllü kuruluşlarla nasıl çalışılacağı belirtiliyor. Yani Türkiye'de sisteme kâğıt üstünde baktığınızda bundan daha mükemmelinin olamayacağını düşünebilirsiniz; hatta bizdeki mahalle muhtarlığı Batı'daki ülkeler için örnek olabilecek bir sistemdir.

Bütün bu yerel mekanizmalara rağmen Türkiye'de yerelleşme artmadı. Peki, yerelde başarılar kazanılmadı mı? Kazanıldı, çok iyi örnekler var. En son bundan önceki seçimde Bursa belediye başkanı şehrin ortasında kıymetli bir yer olan stadyum alanını alışveriş merkezi yapmak için satmayı düşünüyordu, böyle bir kararı çıkardılar da. Ama kent konseyi şiddetle muhalefet etti ve vazgeçmek zorunda kaldılar. Sadece Bursa değil, İzmit'te, Antalya'da, başka şehirlerde de benzer örnekler yaşandı; keza Diyarbakır'da çok daha ilginç, daha ileri demokratik uygulamalar var. Bu katılım mekanizmalarının Türkiye'de yerel yönetimleri neden güçlendirmediğine baktığımızda birinci neden şu: Siyaset yerelde üretilmiyor. Siyaset merkezden yapılıyor; belediye başkanını parti başkanı tayin ediyor, belediye meclisi üyelerini parti tayin ediyor ve seçimler bu şekilde gerçekleşiyor. Vatandaş belediye başkanını ya da belediye meclisi üyelerini kendi seçmiyor. Siyaset merkezi yapıda kaldığı için yerelleşme de gerçekleşmiyor. Dolayısıyla belki siyasetbilimcilerin "oyunun kuralları" dediği Siyasi Partiler Kanunu, Seçim Kanunu, Gösteri Yürüyüşleri Kanunu ve Dernekler Kanunu'nun değişmesi lazım ki yereldeki katılım bir işe yarasın, politikaları değiştirebilsin. Bu merkezileşme politikaları değiştiremiyor. Tabii ki merkezileşmede kullanılan en büyük argüman da Kürt meselesi. Çok açık konuşmak lazım: Türkiye Kürt meselesini çözemezse katılım, demokratikleşme meselelerini çözemez. Genelleme yapmayı sevmem, ama görüyorsunuz ki yirmi senedir Türkiye bununla oyalanıyor. İlgilenenler için söyleyeyim: Oktay Uygun'un da içinde bulunduğu bir çalışma yaptık. Burada yeni anayasada yerelleşme ve bölgesel yönetimle ilgili önerilerimizi orta-

ya çıkardık ve çeşitli yerlerde tartıştık. Çok radikal olmamakla, Kürtlerin tam taleplerini karşılamamakla beraber, bir uzlaşma metni olarak ortaya çıktı. İlgilenirseniz TESEV'in web sayfasında "İyi Yönetişim" bölümünden hem Türkçe'sini, hem İngilizce'sini indirebilirsiniz. Siyasette yerleşme söz konusu olmadığı için bir başka sorun daha çıkıyor. Tabii ki temelde Kürt meselesi var, Kürt meselesi yerleşmenin önündeki engel olarak kalıyor hep. Demokrasinin önündeki engel de bu zaten.

İkinci konu kamu kaynaklarının paylaşımı. Kesin rakamlara göre Türkiye'nin 2010'daki kamu harcamasının büyüklüğü 250 milyar Türk Lirası; bunun 50 milyar lirasını, yüzde 14'ünü yerel yönetimler kullanmış. Bu harcamanın büyük bir bölümü zaten büyük şehirlere ait, neredeyse yarısını da İstanbul harcıyor. Kamu kaynakları bizim gibi merkeziyetçi olan Fransa'da bile üçte bir yerel yönetim, üçte iki merkezi hükümet tarafından harcanıyor. Ama bundan iki sene önce yapılan bölge seçimlerinde Sarkozy kaybetmiş ve neredeyse bütün bölgelerde sosyalistler kazanmıştı. Sarkozy'ye sorduklarında "Hiç önemi yok; çünkü bunlar paranın onda üçünü harcıyor" dedi. Yani Fransa'daki bölgeleşme bile çok ciddi biçimde para harcamıyor, para harcamayınca da etkinliği olmuyor. Kamu kaynakları paylaşımındaki bu sorunla birlikte merkeziyetçilik meselesi giderek artıyor. Size bir rakam vereyim: Türkiye'de yerel yönetim dışındaki kamu harcamalarının yüzde 85'i Ankara'dan yapılıyor. Eskiden karayolları bölge müdürlükleri, Devlet Su İşleri ve bölge müdürlükleri ihaleler yapardı; şimdi onlar da yapılmıyor, paranın tamamı Ankara'dan harcanıyor. Böylesine bir merkezileşmeyle karşı karşıyayız. Belediyenin bir etkinliği olmuyor, etkinliği hükümet yapmaya çalışıyor; parayı harcayan o, etkinliği de o sağlamaya başlıyor. Bunun en güzel örneği son zamanlarda kanun hükmündeki kararnamelerle kurulan yeni bakanlıklar ve o bakanlıklara verilen yetkiler. Çamlıca tepesine yapılacak olan cami ya da daha önce Araplara satılan arsa üzerinde karar veriyorlar, yani bu kadar lokal bir noktaya doğru iniyorlar. Bunun yanında merkez hükümetin gücü arttığı gibi valiliklerin de gücü artıyor. Şimdi kalkınma ajansları kurduk. Kalkınma ajansları bir milyar lira para harcıyor, projelere para dağıtıyor, başkanları da vali. Bu ne anlama geliyor? Özellikle Doğu Anadolu'da hemen hemen hiç belediye projesi yok. Bir de bunun yanında gene otuz ilde uygulanan Sodes projesi (Sosyal Destek Projesi), çok iyi düşünülmüş bir proje. Mesela Diyarbakır'da emniyet teşkilatının popülaritesini artırmak için dağıtılan futbol topları bu sosyal destek projesinden para alıyor. Ama o yerelde bir şey yapılamıyor.

Merkeziyetçilik artarken, katılım olunca bir şekilde belediyelerin kirli çarşafı daha çok ortaya dökülmeye başladı. Bu da, belediyelerin bu işi beceremediği kanısını pekiştiriyor. Merkezi hükümetin kirli çamaşırlarını görmüyoruz ama pek çok belediyede gözaltına almalar var. 2003'te yapılan reformda özellikle depremle ve kentsel dönüşümle ilgili yetkiler verildi, ama on senedir hiçbir belediye bu yetkileri doğru dürüst kullanamadı, organize edemedi. Bunun için hükümet de şimdi halkın karşısına çıkıp "Yüz bin kişi mi ölsün, iki yüz bin ev mi yıkılsın?" diyor. Hepimiz de haklı olarak bu işi belediyelerin beceremeyeceğini düşünüp, devlete havale ediyoruz. Katılım mekanizması tek başına yerel yönetimlerin güçlenmesine yardımcı olmuyor. Eleştirmek kolay ama daha çok ne yapacağımızı, ne yapmamız gerektiğini düşünmeliyiz. Ümidim şu ki, bu yeni anayasa tartışmalarıyla toplumun demokratikleşmesi bu sorunu çözecek.

Son olarak, bir başka tehlikeden söz edeyim. Yabancı dostlarımız için söyleyeyim, Türkiye'de üç türlü yerel yönetim var: belediye, il çapında bir yerel yönetim, bir de köyler. Ama nüfusun yüzde 82'si bugün belediye sınırları içinde yaşıyor. Hükümetin hazırladığı yeni tasarıyla on üç tane daha büyük şehir kuruluyor, yüzde 90'ın üstünde nüfus belediye sistemi altına giriyor. Büyükşehir Yasası'nı yeni açıkladılar. Avrupa Birliği sürecinde, Avrupa yerel yönetim özerklik şartı meselesinde, bazı kazanımlar edinilmiş, özerk belediyelerin kendi kendilerine karar vermeleri gündeme gelmişti. Yeni kanunla valilerin yetkileri eskisinden daha etkin hale getirildi. Eski kanunda valilerin yetkileri sınırlandırılmıştı; vali, belediyenin yaptığı bir projenin hukuka uygun olmadığını gördüğü zaman geri gönderip, bir daha bakılmasını talep ediyordu. Belediye ısrar ederse idari mahkemeye gidiyordu. Şimdi bu yetkinin iptali için dava açıldı. Bu dava açıldıktan sonra Anayasa Mahkemesi bu işin anayasaya aykırı olduğuna ve valilerin daha yetkili olması gerektiğine karar verdi. Anayasa Mahkemesi'nin 2010'da verdiği bu karar yüzünden kanun iptal edildi. İki senedir, hukuka aykırı kararlar konusunda kimse bir şey yapamıyor, böyle bir boşluk doğdu. Şimdi bu boşluğu doldurmak amacıyla valilere verilen yetkiler, 1580 sayılı, 1930 tarihli kanundan daha ileriye gitmiş durumda. Orada daha sınırlıydı yetki; şimdi bu sınır bütün faaliyetleri içine alacak şekilde genişletilmiş durumda.

Ben şu ana kadar en az on tane Avrupa Birliği projesinde görev aldım. Türkiye'de Avrupa Birliği sürecinde Habitat konferansı ve başka birtakım uluslararası konferanslar yapıldı. Bütün bunların sonucunda yerelleşmeden merkezileşmeye doğru bir gidiş içinde olduğumuzu düşünüyorum.

Üçüncü Oturum Tartışma Bölümü

Katılımcı: Sayın Oktay Uygun'a bir soru soracağım ama Sayın Fikret Toksöz'ün muhtarlıkla ilgili sözlerine katkıda bulunacağım. Ben siyaset yapan bir aileden geliyorum. 12 Eylül felaketinden önce milletvekili adayları ön-seçimle seçilirdi. Bütün siyasi partilerin milletvekili adayları, muhtarları ele geçirmek ve onlarla dost olmak için büyük çaba harcardı; çok önemli bir adamdı muhtar. Bir köyün muhtarı, bir mahallenin muhtarı, bir siyasi parti milletvekili adayı için, siyasi partiler için çok önemliydi, ama 12 Eylül bunu silindir gibi ezdi geçti. SODEP'in nisan ayında düzenlediği bir toplantıda Diyarbakır Belediye Başkanı Osman Baydemir, tehcirde mallarını kaybeden Ermenilerle ilgili bir uygulamadan söz etti. Bir hukukçu olarak bana çok ilginç geldi. Baydemir "Tapusu olan Ermenilere mallarını iade ediyoruz. O malların üzerine binalar yapılmış, iyi niyetli üçüncü şahıslara geçmiş gayrimenkul, bu yüzden eşdeğer bir başka gayrimenkul veriyoruz" dedi. Çok güzel bir uygulama. Yani Sayın Toksöz'ün söylediklerini destekliyorum.

Sayın Uygun "Üniter devletler otoriterdir" dedi, ama federal bir devlet olan Yugoslavya, diktatörlükle yönetiliyordu, otoriter bir yönetime sahipti. Bu da Sovyetler Birliği'ndeki gibi istisnai bir durum mu? İkincisi Amerika Birleşik Devletleri'nde İkinci Dünya Savaşı'na girilirken federal yönetimlere soruldu. Roosevelt bir günde savaş ilan etti kongrede, ama bildiğim kadarıyla bir eyalet karşı çıktı. Nasıl çözdüler bunu?

Katılımcı: Ben birinci sorumu ve yorumumu Sayın Oktay Uygun'a iletmek istiyorum. Direkt teritoryal otonomi olmak zorunda değildir; non-teritoryal otonomi de olmak zorundadır. Non-teritoryallik durumunda yüzde biri dahi korursunuz; yani buradaki 20 bin, 10 bin Ermeniyeye de hak tanırırsınız. Kuzey İtalya'da Tirol örneğinde Ladinoların sayısı 30 bin, ama Ladinolar eğitim haklarından, din haklarından oradaki Almanlar ve İtalyanlar kadar yararlanıyor. Bir de şu anda sadece Kürtler ve Alevilerin talepte bulunduğunu söylediniz, buna katılmayacağım; çünkü Franco döneminde en büyük sanayi yatırımı Katalonya'ya yapıldı. Katalonya'nın desteğiyle başta durdu Franco, yani bugün Karadeniz'in veya Marmara'nın desteğiyle Tayyip Erdoğan'ın başta durduğu gibi; ama şu anda Katalonya diğer yerlerden daha fazla bağımsızlık talebinde bulunuyor. Aynısını Kuzey İtalya için de söyleyebiliriz. Kürt sorunu ve demokrasi konusunda katılacağım size, ama acaba Kürtler olmasaydı bugün demokrasi konusunda

bir talep ve çalışma içerisinde olabilecek miydik? Daha da geri durmak söz konusu olur muydu?

Harald Baldersheim: Devlet organizasyonu kapasitesini “demokratik” veya “demokratik olmayan” şeklinde tanımlamaz. Bu yapısal olarak yanlıştır. Sovyetler Birliği bir federasyondur, ama demokrasiyi garanti etmez bu. Ben inanıyorum ki federal bir sistemde demokrasiye izin veren olanaklar vardır, ama bu merkezîyetçi bir hükümetin geçerli olduğu yaşanabilir. Fransa gibi ülkelerde demokratik usule uygun yargılanma ve benzeri uygulamalar olmadığını söylerseniz çok üzülür halk. Yani devlet nasıl onların devleti olur, federal olabilir, konfederal olabilir, merkezi olabilir; bunlar ikincildir. Bu birimlerin var olma kapasitesi tanımlayıcı momenttir, uğraktır. Teritoryal birimlerde, dilsel birimlerde Belçika’daki gibi absürt birtakım ürünler olabilir ama çatışma üzerine müzakere masasında çalışıyorsanız demokratik usule uygun süreçler gerçekleşebilir.

Katılımcı: Yerel olan iyidir gibi bir eğilim var. Yerel yönetimlerin yetkilerinin artırılmasından yanayım fakat yerel olunca demokratikleşmenin arttığı, katılımın arttığı ve halkın iradesinin daha çok ortaya çıktığı şeklinde bir otomatik varsayım kurmakta hata olduğunu sanıyorum. Amerika bunun en güzel ya da en kötü örneği olabilir. Yerel yönetimin Amerika’da katılımın düşmesini engellemediği gibi belki artırıcı bir etkisi var. Onun ötesinde de ırkçılıktan eğitim alanındaki olanaklara, hatta gelir dağılımına kadar eşitsizliği artıran ya da eşitsizliğe destek veren ne varsa bunların yerel yönetimlerde çok daha fazla olduğunu görürüz. Amerika ırkçılığın devam ettiği bir ülke, fakat bunun bir nebze düzeltilmesi gerek yasama yoluyla olsun, gerek federal hükümetin girişimiyle kanuni düzenleme yoluyla olsun hep merkezden yapılan müdahaleyle merkezden gelen bir dürtüyle sağlanmış. Bu nedenle, “Yerel iyidir” söyleminde biraz temkinli davranmak gerekiyor.

Türkiye için bir konuyu gündeme getirmek istiyorum. Dünya çapında bakarsak, kadınların siyasi temsili genelde yerelde yüksektir, yukarı çıktıkça azalır. Bizde bunun tam tersi geçerli; yani merkezde zaten çok kötü bir durumdayız ama yerele bakınca işlerin daha da kötüleştiğini görüyoruz. Türkiye’de diğer konuları da göz önüne alırsak, yerel değerler ve yerel elitin etkisinin her zaman çok olumlu olacağı, yani iyi sonuçlar doğuracağı kanısına ya da saplantısına kapılmamız gerektiğini düşünüyorum.

Katılımcı: Her şeyden önce ademimerkeziyetçilik ile federalizm arasında bir ayrım yapmamız gerek. Bu çok belirleyici bir fark. Federalizmin içinde iki ayrı konsept söz konusu. Biri düalist, diğeri ise kooperatif. Düalizmin bölgeler için ekonomik maliyeti var; farklı bölgeler arasında telafi edici fonların varlığı söz konusu. Eyalet düzeyinde ele aldığımız zaman kooperatif federalizm ise başka türdür. Burada eyaletlerin ulusal düzeyde de karar verme yetkisi varsa, birçok düzeyli siyasi oyun söz konusudur. Tamamen saydamlıktan uzaktır bu; ampirik araştırmalar devletin ekonomiyi yönetmek bakımından bütün kapasitesini yitirdiğini göstermektedir. Çünkü ilişkiler çok fazla zaman alıyor. Bunun için ünlü bir deyim de var: “Ortak karar verme tuzağı”. Federalizm çok ciddi maliyetler getiriyor.

Dünya Bankası dünyanın her yerinde dolaşp hükümetlere âdemimerkeziyetçilik aklı öğretiyor ve bunların hepsi üçüncü dünya ülkesi, çoğu zaman çok kırılğan devletler. Âdemimerkeziyetçiliğe gidiyorlar, bölgeler egoistleşiyor, hatta ayrılıkçı hareketler doğuyor. Afrika’da, Latin Amerika’da görebiliyorsunuz bunu. Dolayısıyla federalizm ile demokrasinin artışı arasında bir özdeşleştirme yaratmak konusunda çok temkinli olmak lazım. Yerel yönetim bambaşkadır. İskandinavya ülkeleri demokrasi endekslerinde çok iyidirler ama federal değildirler. Belediye düzeyinde çok yereldirler ama federalizm yoktur. Bunları birbirinden ayırmamız lazım.

Oktay Uygun: İlk soruda Yugoslavya ve Sovyetler Birliği örnekleri verildi. Her ikisi de anayasalarına göre federal devletlerdi, ama demokrasi geçerli değildi, otoriter rejimlerdi. Bunun nasıl olduğu soruldu. Konuşmamın başında vurgulamıştım, demokrasi hem federal devlet biçimiyle, hem de üniter devlet biçimiyle bir arada olabilir; bunun çok başarılı örnekleri var. Ama federal devlet sistemini demokrasi olmadan yürütmek çok zor. Nitekim Sovyetler Birliği ve Yugoslavya bunun istisnalarıydı. Ama bu iki ülke, anayasalarında federal yazıyor olsa bile, uygulamada hiçbir zaman gerçek bir federasyon olmadılar; çünkü anayasadaki yetki paylaşımı, yani yetkilerin bir kısmını federal yönetimin, bir kısmını eyaletler ya da oradaki tabirle cumhuriyetlerin kullanacağı hükmü hiçbir zaman geçerli olmadı. Sovyetler Birliği’nde tüm yetkiyi Komünist Parti merkezden kullandı; yani son derece katı, merkeziyetçi bir devlet yapısı vardı orada. Yugoslavya’da ise tam tersi geçerliydi; gerçek yetki eyaletlerdeydi, cumhuriyetlerdeydi. Bu, Komünist Parti’nin oradaki örgütlenme tarzından kaynaklanır. Sovyetler Birliği’nde, Moskova’dan Komünist Parti bütün cumhuriyetlerde kuruldu ve bütün ülkeyi yönetti, oysa Yugoslavya’da gene otoriter ve tota-

liter partiler olarak her eyalette ayrı ayrı kuruldular. Aslında eski Yugoslavya bir tür konfederasyondur ve beş ayrı komünist partisinin onayı olmadan hiçbir karar alınamazdı; farklı bir örnektir bu.

Şu noktaya gelelim: Komünist Parti'nin tekelinin geçerli olduğu, otoriter ve totaliter olmayı amaçlayan, bu iddiayla yola çıkan hiçbir ülke, hangi ideoloji söz konusu olursa olsun federal sistemi işletemez. Ancak yetkileri bir merkezde toplarsanız bu amaçlarınıza ulaşabilirsiniz. Bunu açıklığa kavuşturalım. Amerika Birleşik Devletleri'nin İkinci Dünya Savaşı'na katılmasında oylama nasıl oldu, ne yapıldı, eyaletlerden karşı çıkanlar oldu mu bilmiyorum, ama zaten kongrede her iki kanatta da kararlar oybirliğiyle alınmıyor; ancak anayasa değişikliğinde üçte iki çoğunluk şartı aranıyor. Bunun dışında normal salt çoğunluklarla alınıyor karar; yani birkaç eyaletin karşı çıkması o kararın geçmesine engel değil.

Bir arkadaşımız bir örnek verdi. Ben Türkiye'de Kürtler ve Aleviler dışında özerklik talebi ortaya koyan çok fazla grup olmadığını söyledim ve bunu birkaç nedene bağladım. Temel neden tabii ki bu grupların Çerkez, Arabı, Boşnağı, Gürcüsü, Lazıyla aslında Osmanlı'dan itibaren asimile olmuş olması; Türkçe'yi öğrenmesi; bürokraside, ekonomide toplumla bütünleşmesidir. Hatta bu grupların içinden Türk milliyetçileri de çıkar. Dikkat edin, en katı Türk milliyetçileri aslında farklı kökenden gelen unsurlar arasından çıkar ama bu farklılıkların teritoryal olması özerklik için değil federasyon için çok önemlidir. Tabii ki özerk bölge kurmak istiyorsanız bir coğrafyada yoğun olarak yaşamanız lazım ama dil hakları, kültürel haklar için şart değil bu. Türkiye'nin neresinde yaşarsanız yaşayın, belli bir dilin eğitimi veya o dilde öğrenim görmek hak olarak tanınabilir. Kıbrıs tipik bir örnektir ikiye bölünmeden önce. Kıbrıs anayasası, adanın neresinde yaşarsa yaşasın Rumlar ve Türkler için cemaat meclisleri kurmuştu ve o cemaat için yasa çıkartıyordu. Belli bir bölgeyle sınırlı değildi, Türk ve Rum kesimi diye bir bölünme yoktu, adanın her tarafında geçerliydi bu uygulama, ama sadece kendi cemaat üyeleri için, sadece Türkler ya da sadece Rumlar için. Dolayısıyla teritoryalizm federasyon için bir şart sayılabilir. Teritoryal olmayan tek federasyon örneği Kıbrıs'tır hemen hemen; Belçika tam örnek bile sayılmaz. İşlemesi çok zordur ama özerklik, kültürel hakların tanınması, yersel olmak, teritoryal olmak, bir bölgede yoğunlaşmak şart değil.

Son soruya geleyim. Ayrılıkçı hareketler zengin bölgelerde de ortaya çıkabilir, doğru, her zaman için yoksul bölgede ortaya çıkması şart değil. İtalya'da kuzeyde ortaya çıkmasının en temel argümanı şu: "Güney bü-

tün kaynaklarımızı tüketiyor ama hiçbir şey üretmiyor, mafya dışında.” 90’lı yılların sonundaki seçimlerde kuzeydeki partiler ittifaka. “Kuzeyden para, güneyden mafya gelir” sloganıyla girmişti. “Madem hiçbir şey üretmiyorlar, bunları atalım İtalya’dan, kendi başlarının çaresine baksınlar” diyorlardı. Katalan bölgesinin çok sanayileşmiş olması da bir örnek. Ama bunların Türkiye’yle karşılaştırılabilir bir tarafı yok. Bir ülkede ayrılıkçı bir hareket ne sadece yoksul bölgelerde ortaya çıkabilir, ne de zengin bölgelerde, başka dinamikler var. Ama etnik, dinsel, kültürel farklılıklar tabii ki çok önemli. Bu talepler karşılanmadığı zaman ayrılıkçı talepler ortaya çıkabilir. Kanada örneğin bir federasyondur, eyaletleri en güçlü federasyonlardan biridir, ama Fransız kökenli Quebec eyaleti bağımsızlık için iki kez referanduma gitmiştir; yani federasyon bile bağımsızlık talebine engel olamayabilir.

Devlet biçimleri ile demokrasi arasındaki bağ üzerinde biraz durduk. Yerelleşme demokratikleşmeyi otomatik olarak getiriyor mu? Değil tabii ki. Amerika örneği de çok yerindedir kuşkusuz; Amerika’da yerel otoriteler eşitlik, özgürlük karşıtı hareketlere ev sahipliği yapmıştır. Amerika’da siyah-beyaz eşitliğini federal hükümet istemiştir bildiğimiz gibi. 1860’ta anayasayı değiştirdiler, oy hakkı tanıdılar, ama özellikle güney eyaletleri hep bir şekilde bu reformu yürürlüğe sokmamayı başardı. Yani federalizm etnik, dinsel, kültürel sorunlara çare buluyor ama kesin değil bu çareler. Amerika’da siyah ve beyaz insanın eşitliğini sağlamada başarılı olamadı çok uzun bir süre. Şunu da unutmayalım: Kanada’da federalizm Fransız kökenlileri tatmin etmediği gibi, Quebec halkı çok yetki kazandığında bir dönem iktidara geldiler, yasaları değiştirdiler, bu kez oradaki İngiliz azınlığa da çok çektirdiler. Onların çocukları gidecek okul bulamadılar, yasa çıkarıldı Fransız dilini korumak için; yani ciddi sorunlar vardı.

Federalizm eskiden şöyle algılanırdı: Bir federal yönetim vardır, yetkisini ülkenin tümü üzerinde kullanır. Bir de yetkileri ayrı olan federe yönetimler, eyalet yönetimleri vardır. Bunları su geçirmez kompartımanlar gibi düşünmüştür insanlar. Birbirlerini etkilemeleri mümkün değildir, yetkilerini anayasa paylaşmıştır. Teoride böyle, ama işleyiş böyle değil. İşleyişte federal yönetim eyaletlerle de işbirliği yapıyor, yerel yönetimlerle de işbirliği yapıyor, kentlerle de, diğerleriyle de; yapmak zorunda. Amerika’dan örnek verilir hep: Bir nükleer santral veya havaalanı yapacaksınız, oradaki belediyenin de bir katkısı var, örneğin bina yapıyor; federal yönetimin ve diğerinin de bir yetkisi var. Ama mesele şu ki, anayasa “Bu konu eyaletin yetkisindedir” demiş, diyelim konu eğitim olsun. Eğer fede-

ral yönetim çıkıp müdahale ederse, konuyu yüksek mahkemeye götürür ve iptal ettirirsiniz, bu önemli bir güvencedir. Dolayısıyla “Federalizm anlamını tümüyle yitiriyor, tüm yetkiler merkezde toplanıyor, zaten bütün para da merkezde” demek çok doğru değil, hâlâ üniter devletten ciddi bir farkı var federasyonun. Ama katılım açısından federalizmin daha çok demokrasi anlamına geldiğinden söz etmedim ben, sadece şunu söyledim: Federal devlet sistemi, merkeziyetçi siyasal kültürün olmadığı ülkelerde mevcut. Katı merkeziyetçi bir kültürünüz varsa federasyonu zaten benimseyemezsiniz. Türkiye’deki gibi, bir tabu olur, üzerinde konuşamazsınız bile. Son bir cümleyle benim anlatmak istediğim, bu merkeziyetçi olmayan siyasal kültürün federalizme de bir şans tanıdığı, eyalet altı düzeyde başka birimlerde de halkın daha çok katılımına imkân sağladığı.

Harald Baldersheim: Yerel yönetimin bütün sosyal illetlerin çözümü olduğunu söylemiyorum ben. Federalizm esas olarak iktidarın paylaşılmasıyla ilgilidir, yerel yönetim etkin hizmet sağlanmasıyla ilgili ve demokrasi de bir prosedürdür, bir yöntemdir, etkinliğin elde edilebileceği, sağlanabileceği bir yöntem. Ama aynı zamanda birçok insan için bir eğitim alanıdır demokrasi için yerel yönetim. Beş milyonluk bir ülkeden geliyorum ben, 13 bin belediye meclisi üyesi seçiyoruz her dört yılda bir; çok sayıda görevli insan da değişiyor orada. Almanya gibi bir ülke, 8 bin belediyesi var. Belediye meclisi üyelerinin tam rakamını bilemiyorum ama en azından 100 bin olmalı, 100 bin insan. Türkiye büyük bir ülke; burada da sanıyorum insanlar bir demokrasi eğitimi görüyor, kamu hizmeti de görüyor yerel yönetim aracılığıyla. Bu, demokrasi açısından epeyce önemli bir noktadır.

Fikret Toksöz: Ben şuna katılıyorum: Yerel yönetim her şeyi yapacak diye bir şey söz konusu değil. Nitekim kamu yönetimi reformu yapıldığı zaman en çok eleştirdiğimiz noktalardan biri buydu. O zaman polisi yerelleştirelim, hastaneleri yerelleştirelim diye düşünüyorlardı ve son derece kötü tasarlanmıştı çalışmalar. Üniversite araştırma hastaneleri ile eğitim hastaneleri dışındaki hastaneleri yerele bırakıyorlardı. İstanbul’da hiçbir hastane yerele bırakılmıyordu bu durumda, ama Hakkari devlet hastanesi belediyeye bırakılacaktı. Böylesine saçma uygulamalar vardı ve biz bunlara karşı çıktık. Yerelleşmenin tabii ki bir kapasitesi var, Türkiye’nin kendi koşulları söz konusu. Nitekim hazırladığımız TESEV’in yeni raporunda da Kürtler öz güvenlikten söz ediyor; öz savunu gücü, polis, yerelleşemez şu anda Türkiye’de kanaatimce. Bunun gibi yargı da yerelleşemez; hukuk

devleti ilkeleri, insan hakları ilkeleri çok daha önemli. Özellikle insan hakları konusunda yetkiler hiçbir şekilde yerele bırakılamaz. Nitekim çok yakında gördük, Ankara belediye başkanı Bahçelievler’de barları kapatmak için halkoylamasına gitmek istiyordu, bunun insan haklarına aykırı olacağı düşüncesiyle durdurdular. Ama daha etkin hizmet verilmesi için yerel yönetimlerin yetkilerinin artması gerek. Bunun en güzel örneği şudur: İstanbul’un bugünkü sayın belediye başkanı seçimden önce hazırladığı planda üçüncü köprüye hayır diyordu. Ama gücü yok, çünkü orada sivil toplum, üniversiteler, belediyeyi etkilemişti; belediye bu başkanın altında resmi belgesinde üçüncü köprüye hayır dedi.

Kürt meselesine gelince, eğer Kürt meselesi olmasaydı demokrasi olur mu gibi bir şey söylemedim. Biz Kürt meselesinden çok şey öğrendik; Kürt meselesi olmasaydı, eşitliği bilmeyecektik. Bu meselenin bir de pozitif yönüne bakalım. Demokrasinin ne demek olduğunu da öğrendik Kürt meselesi dolayısıyla. Bir yığın insan öldü, bir yığın kayıp verildi ama Türkiye’ye çok ciddi bir katkısı olduğunu düşünüyorum sürecin. Kürt meselesinin hükümetlerin kullandığı bir bahane olduğuna dikkati çekmek istedim.

Katılımcı: Freedom House’tan katılıyorum. Yerel yönetişimin etkililikten öteye vardığını düşünüyorum. Tabii temsiliyet de önemli ama Türk perspektifi açısından şunları merak ediyorum: İki seçim arasında demokrasi nasıl? Medya mesela yolsuzluğu teşhir etme konusunda ne yapıyor? Yerel yönetimler ne ölçüde etkili? Ne ölçüde sivil toplum yerel yönetimlerle ilişki kuruyor, merkezi otoriteye yönelmek yerine? Ve hesap verebilir yönetim açısından Türkiye’de federal sistemden mi daha çok bahsediliyor? Yerel yönetimlerle bağlantı nasıl kuruluyor? Hem yurttaşlar, hem yerel yönetim, hem de merkezi hükümetle ilişkiler nasıl düzenleniyor? Son olarak, medyanın bu konudaki katkısı nedir?

Katılımcı: Yerel yönetimlerin güçlendirilmesiyle ilgili olarak hangi alanlarda yerel yönetime yetki verilecek? Bir merkezi güç var ve zayıf bir yerel yönetim; onu hangi konularda güçlendireceğiz? Eğitim öne çıktı anladığım kadarıyla; bir de imar, ki tenkit ediyoruz. Benim yaşadığım bölgenin imarı, parkı, yolu için kendim karar verirsem daha iyi olur. Ama sadece bu iki konu mu geçerli? Hangi konular olması lazım? Dünya uygulaması nasıl bu alanda?

İkincisi bütçe meselesi. Türkiye’nin doğusu ile batısı, Marmara Bölgesi

ile İç Anadolu bütçe yönünden birbirinden çok farklı. Peki, biz yerel yönetimleri güçlendirince, Doğu Anadolu'daki belediyelere "Yerel yönetimde yetkin var, sen vergini topla, yatırımını yap" dediğimizde, aleyhe olur mu olmaz mı? Belediyeyi nasıl takviye edeceğiz, nasıl güçlendireceğiz, vergisi az olan, işyerleri az olan bir bölgede? Demokrasimizin eksik olduğunu açıkça söylemekte bir sakınca görmüyorum hem yerelde, hem merkezde. Seçim Kanunu'nun değiştirilmesi ve baraj sisteminin hiç olmazsa yüzde 5'e indirilmesiyle acaba yereli güçlendirmeye ve demokrasiye katkı sağlanır mı?

Katılımcı: Benim Sayın Oktay Uygun'a bir ufak hatırlatmam olacak. Andrew Reynolds'un 2011'de Cambridge University Press'ten yayımlanmış olan *Designing Democracy for Difficult Socialist* adlı güzel bir kitabı var. Reynolds hem çalışan hem de çalışmayan, felakete sebep olan örneklerden bahsediyor. Bunların içersinde bize biraz uzak olan bir örnek de var: Palau. Palau, Pasifik'te bir adalar devleti, yüz seksen milkare kadar bir alanı kapsıyor. Palau'lular Amerikan sisteminin çok iyi olduğuna kanaat getirip, Amerikan anayasasını aynen çevirip kendi anayasaları olarak kabul etmişler. On altı eyalete bölmüşler adaları, her birinde Amerika'daki gibi birer *governor*, birer *federal court*, bir de tepede *president*'in bulunduğu bir yöntem uygulamaya başlamışlar. 1981'den 2011'e geldiklerinde Palau'da ne kadar vatandaş varsa, hepsi olabilecek her şeyi olmuş, çünkü nüfus altı bin. Dolayısıyla "Bıktık; alın bunu başımızdan ne yaparsanız yapın" diyorlar artık. Burada ölçek problemini vurgulamamız lazım. Demokrasi olsun olmasın, Rusya gibi bir devleti federal sistem olmadan yönetebilmeniz mümkün değil herhalde, çünkü çok büyük. Dolayısıyla, o ölçüğe çıktığınız vakit bunun rejimle ilgisi kalmıyor. Keza Kanada inanılmaz büyüklükte bir ülke, dolayısıyla federal olarak yönetmek durumundasınız. Aynı şey Amerika Birleşik Devletleri için geçerli. Ama Singapur'u veya İzlanda gibi küçücük ülkeleri federal yapmanın ne anlama geleceğini bilemiyorum. Türkiye'nin büyüklüğü her iki tarafa gitmeye elverişli; büyüklük konusunda bir argüman bulmak zor. Reynolds'ın örneği çok güzel bir örnek. Böyle bir felaketle karşılaşmamız lazım. Ama federalizm genellikle doğrudan doğruya demokrasiyle ilgili olan bir kavram değil.

Burada demokrasiyi daha ziyade güçlendirecek şey, daha önce de değinildiği gibi lokalizm, yani hükümetin size olabildiği kadar yakın gelebilmesi; çünkü o zaman şeffaflık artıyor, kolay izliyorsunuz, civarınızdaki belediyenin yaptıklarını görüyorsunuz; diyelim yolu kazıyor, kazan adam

belli, nereden geldiği belli ya da diyelim çöp toplanmamış, kimin toplamadığı belli. Dolayısıyla hükümet size yaklaştığı vakit, aradaki ilişkiyi güçlendirmeniz söz konusu. Anadolu’da birçok belediyede gördüğümüz gibi, zaten belediye başkanını çocukluğundan beri tanıyorsunuz. Böyle bir gayri resmi ilişki de söz konusu olabilir. Onun için, bu yaklaşmanın demokrasiyi güçlendirmesi söz konusu. Fakat daha ciddi bir problem var. Dünya Bankası’nın lokal demokrasi meselesi vurgulandı, ben de içindeyim, birçok yere gittim, Orta Asya’yı dolaştım bu sayede. Fikret Toksöz’le beraber önümüzdeki hafta Mena bölgesi için Dünya Bankası’nın Türkiye’de düzenlediği bir toplantıya katılacağız.

Şöyle bir problem var: Libya’da devlet olarak kabul edeceğimiz merkezi yapıda hiçbir şey yok; bir konsey var ama kimse dikkate almıyor. Ordu yok, polis teşkilatı yok ülke çapında, federal veya olmasın. Herkes turnağına kadar silahlanmış vaziyette. Dünya Bankası bize “Burada *local government*’i nasıl geliştiririz?” diye soruyor. Bu toplantıda biz diyeceğiz ki, “Bir devlet kurun, bir güçlü merkez; ordu kurun, polis teşkilatı kurun, silahları alın insanların elinden, ondan sonra lokal demokrasi tartışmaya başlayalım.” Bu aşamada Libya’da lokal demokrasi olursa, onun için bir *administration* kurarsanız silahlar konuşacaktır, oylar değil. Dolayısıyla yereli güçlendirdiğiniz zaman, yerelde ne varsa onu güçlendiriyorsunuz. Bu nedenle *devolution* açısından da bakmak lazım; merkezden bir güç aktaracaksa, yerelde eli silahlı birtakım adamlardan başka bir şey yoksa orada demokrasinin ortaya çıkacağını söylemek için herhangi bir neden yok. Sayın Baldersheim’in görüşlerine katılıyorum ama o merkezi bir devlet, demokratik bir yapı, bir ordu var, güvenlik teşkil edilmiş durumda, halk silahlı değil diye düşünüyor. Öyle bir ortam için tamam, ama Libya veya Afganistan için ne yapacaksınız? Taliban’la nasıl buluşacaksınız? Afganistan’da da birtakım toplantılara katıldık. Oradaki temel problem şu: Yerel yönetimi uygulayalım, yerele güç verelim, ama Taliban diye bir felaket var, Amerikan ordusu baş edemiyor. Dolayısıyla böyle bir ortamda *local government* ne anlama geliyor? Böyle bir ortamda yerel demokrasi olabilir mi? Pek şans kalmıyor. Temel problem bu imiş gibi gözüküyor. Belli varsayımlar altında evet, söylediklerimiz geçerli ama bunların her yerde geçerli, *universal* olduğunu düşünmemiz için bir sebep yok.

Türkiye’ye gelecek olursak, Türkiye tabii ilginç. Sayın Fikret Toksöz de bahsetti, ben de hemen hemen yirmi seneye yakın bir süredir bu işle uğraşıyorum. Özellikle 2003 ve 2004’teki reform projesinde beraber çalıştık ve oradaki değişmeyi gördüm. 2007’ye kadar bir Adalet ve Kalkınma Par-

tisi hükümeti vardı, 2007'den sonra başka bir Adalet ve Kalkınma Partisi hükümeti çıktı ortaya. 2007'ye kadar vesayet kurumlarını değiştireceklerdi, yerelleştireceklerdi; ama kendileri vesayet kurumları pozisyonuna geçince bütün söylem değişti, bütün anlatım değişti, merkezîyetçiliğe gayet kolay ve daha ağır bir şekilde geri dönüldü. Türkiye'deki esas problem bu. Şu anda her şey başbakanlık ofisinden yönetilir hale geldi. Bu yapı içerisinde Türkiye'de yerel demokrasi değil, demokrasi olabilir mi diye sormamız gerekiyor bu aşamada.

Katılımcı: Ben avukatlık yapıyorum. Türkiye'de kuvvetler ayrılığı değişti, tek kuvvet haline geldi son zamanlarda. Eskiden mahkemelere güveniyorduk, yargı yönetimi ya da yasamayı denetleyebilir sanıyorduk, fakat yargı da hizaya getirildi. Merkezilik ya da yerellik de fazla fark etmiyor, çünkü aynı parti, tek lider yönetiyor. Ayrıca İstanbul'dan biliyoruz ki, Romanların ve yoksulların yaşadığı mahalleler ortadan kaldırılıyor. Bütün etnik ve kültürel izler silinmek isteniyor. Bu alanlar yeni yeni muhafazakâr zenginelere peşkeş çekiliyor yabancı ortaklarla birlikte. Bir de şunu ifade etmek istiyorum. Ben Heinrich Böll Stiftung Derneği'nde çok rahat konuşuyorum, çünkü Türkiye'de iktidarlar, özellikle tutucu iktidarlar, Almanlarla ilişki kurduğumuzda bizi takip etmezler, merak etmezler, izlemezler; bu bir tespit, eleştiri değil. Bir de programda sınıfsal temel yok; yani üreticilerin, emekçilerin ya da eski emekçi yeni işsizlerin bir temeli yok. Bu geniş, yaygın temele oturmayan bir demokrasi vuku bulabilir mi, böyle bir demokrasi yaratılabilir mi?

Katılımcı: Ben sorumu Sayın Oktay Uygun'a soracağım. TESEV'de demokratik özerklik konulu bir çalışma yapmışsınız, ama KCK tutuklamalarından sonra hâlâ o bölgede bir demokratik özerklik olup olamayacağına bakmak lazım. İkincisi, BDP'nin kafasının da çok karışık olduğu yönünde bir görüş var. Leyla Zana anayasada Kürt kimliğinin sadece tanınmasının yeterli olabileceğini söylüyor. Demokratik özerklik bir siyasi statü demek. İki milyon oy var, ama Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun nüfusunun on iki milyon olduğu biliniyor. On iki milyon kişinin içinde iki milyon kişi özerklik istese, geri kalan on milyon kişi ne olacak? Cümleler pek fazla yere basmıyor. Uygulanabilirliğe bakmak lazım. Bu konuda siz ne düşünüyorsunuz? Üçüncü olarak da Batı'daki Kürtler meselesi var. Artık asimile olmuş, entegre olmuş, İzmir'deki göçle gelmişler ve BDP de demokratik özerkliğin Batı'daki Kürtlerde kabul edilmeyeceğini biliyor. Sonuç sadece

tartışılıyor ama uygulanabilirlik açısından bakmak lazım. Özellikle KCK tutuklamalarından sonra yeni bir anayasada etnik kimlik olarak Kürt kimliği tanınacak belki ama belki de siyasi bir statü verilmeyecek.

Katılımcı: Bana kalırsa burada fazla elitist bir yaklaşım söz konusu. Yerele ilişkin bir güvensizlik var gibi görünüyor; insanların elinde silah var, merkezi hükümet yok, polis yok, bir kaos var gibi bir ortam yaratıldı. Amerika'nın Afganistan'da olması sanki çok önemli, iyi bir şey gibiymiş gibi konuşuluyor. Neyi nasıl tartıştığımızı anlamadım. Biraz daha düşünmeye ihtiyacımız olduğu kanısındayım. Geçen hafta Urfa'daydım. Urfa'da insanlar korkuyor, çünkü ciddi bir merkezi terör var, konuşamıyorlar. Böyle bir ülkede yaşıyoruz ve dünyada da aşağı yukarı durum böyle. Bence insanlara güvenmek gerek; demokrasinin gelmesi için daha özgür bir yaşama her anlamda katkı sunmak gerek.

Katılımcı: Ben Amerikalı bir üniversite öğrencisiyim, Yale Üniversitesi'nde siyaset bilimi ve ekonomi okuyorum. Bu yaz burada çalışıyorum. Belediyelerin ırkçılık yaptığı, durumun yukarıdan aşağıya düzeltilmesi gerektiği söylendi. Bazı yerlerde, örneğin iç savaşta ırkçılığı düzeltmek için merkezi hükümet daha önde davrandıysa da bunun doğru olduğunu zannetmiyorum. Eşitlik aşağıdan yukarı gelir; en iyi örnek gay evliliği yasalarıdır ve eyaletler bunlar üzerinde çalışıyor. Amerika'yla ilgili daha geniş bir tartışma içine girmek benim için zor, ama doğru olmayan bir örneği kullanmamızın yerinde olmayacağını düşündüm, bu nedenle müdahale etme gereği duydum.

Bir de özerklik şartı konusu var. Türkiye özerklik şartına çekince koydu ama o çekincelerle ilgili yaptığı düzenlemelerde pek çok şeyi ortadan kaldırdı. Aslında özerklik şartı sanıldığı kadar güçlü bir belge de değil. Ülkeye çok yetki veriyor. Mesela Avrupa'da, Avrupa Konseyi'nin anadil dışındaki diller için getirdiği yetkiler de ülkeye bırakılıyor. Türkiye özerk. Beşir Atalay İçişleri Bakanı'yken bir ziyarete gitmiştik, kendisine "Neden bu özerklik şartındaki çekinceleri kaldırmıyorsunuz?" diye sorduğumda "Biz onları fiilen zaten kaldırdık" cevabını verdi. Bürokrasi ona yazdığı raporda bütün bu kanunda yapılan değişikliklerden söz ediyor. Çekinceleri kaldırsalar ne olur, bir şey değişir mi? Pek fazla değişeceğini düşünmüyorum ama atmosfer yumuşar, bu kadar. Çok büyük bir faydası olacağını da düşünmüyorum açıkçası.

Katılımcı: Sayın Fikret Toksöz, polis ve özellikle adaletin yerelleşmemesi gerektiğinden bahsetti. Bence bu iki sorunun dışarıda bırakıldığı bir yerleşme, yerleşme olmaz; üstelik ciddi sorunlar beraberinde gelir. Polis devleti kurarak o bütün gruplar üzerinde hâkimiyetinizi devam ettirirsiniz. Bu nedenle polisin yerleşmesi en temel konulardan biridir. Ben şu anda İngiltere’de doktora çalışması yapıyorum ve Kürtlerin kendi hukuki normlarının yaklaşık olarak son yüz elli yıllık boyutuna bakıyorum. Yüz elli yıldır zaten devlet gitmiyor bölgeye, devletin müdahale etmediği noktada insanlar mahkemeye gitmeyip tamamen kendisi çözüyor sorunlarını; hem burada hem diasporadaki örneklerini karşılaştığımız zaman, kendisine adalet getirecek adamları kendisi seçiyor. Kabul edin ya da etmeyin, *unofficial* olarak devam ettirecek bunu. Ama siz *official* noktasında kabul ettiğiniz takdirde o insanların katılımını artırabilirsiniz. Yoksa Kürtler zaten polis gücünü, kendi hâkim gücünü kendisi kuruyor. Ben bu iki sorunun çok önemli olduğunu düşünüyorum.

Katılımcı: Sayın Fikret Toksöz’ün sözleri üzerine bir-iki cümle söylemek istiyorum. Demokrasinin ve eşitliğin öğrenilebilmesi için 17.500 faili meçhulün, 40 bin kadar da ölünün olması şart mıdır? Geçmişimizde benzer birtakım olaylar söz konusu. Marksist ustalardan birinin şöyle bir sözü var: “Deneme yanılma yöntemi, öğrenme biçimlerinin içerisinde en pahalı olanıdır.”

Fikret Toksöz: Freedom House adına, yerelde medyanın, sivil toplumun rolüne ve *corruption* konusunda bir gelişme olup olmadığına dair bir soru gelmişti. *Corruption* konusunda şöyle bir gelişme var: *Petty corruption* yok sayılır Türkiye’de. Bu bir şekilde çözüldü ve katılım mekanizmalarının çok önemli bir rolü oldu çözümde. İçinde sivil toplum temsilcilerinin de bulunduğu kent konseylerinin kurulması belediyelerin yöntemleri daha iyileştirmesine yol açtı. Belediyelerde beyaz masa gibi bir takım uygulamalar var; vatandaşlar doğrudan doğruya sorularının cevaplarını ve birtakım hizmetleri oradan alabiliyor. Yerelde medya çok etkili, bir ağırlığı var; en azından bizim uyguladığımız bir yığın projede yerel medya, yerel olaylara çok yer veriyor. Fakat oarda da bir sorun var tabii; ilan meselesi. Eskiden besleme basın diye bir kavram vardı, yerelde yerel besleme basın gibi bir durum da söz konusu. Öte yandan yerel yönetimlerde sivil toplumun ağırlığı gittikçe artıyor, gittikçe artan bir ağırlığı var.

Her şey çok iyi değil ama daha iyiye doğru gidiyor Türkiye’de. Sivil top-

lum merkezi hükümet üzerinde değil ama yerel yönetimlerde oldukça etkili. Buna dair çok iyi anekdotlar, çok iyi örnekleri var. Ben yirmi senedir Türkiye'nin her tarafında proje yürüttüm, pek çok yerde projelerde çalıştık. Önemli değişimler yaşandığını görüyorum. Yerelleşme Türkiye'de yerel yönetimlerin yetkilerini çok artırmadı, bilakis merkezileştirdi. Ama diğer yandan da iyileşmeler olduğunu kabul etmemiz gerekiyor.

“Yerel yönetim hangi alanlara girsin?” sorusu, cevabı zor bir soru. Ama Avrupa Birliği'nde eğitim, polis yerel yönetime bırakılabilir. Burada belki daha pratik alanlardan başlayıp, daha ileriye doğru gidilebilir. Bunlardan biri özellikle okul yapımı meselesi. İstanbul'dan bir örnek vereyim. İstanbul'da 1 milyon 900 bin ilköğretim öğrencisi var. Bunun 1 milyon 100 bini ikili öğretim görüyor. Sınıflar kalabalık. Özellikle gecekondü bölgelerinde eğitim çok kötü durumda. Belediyeler, bu konuda kendilerine resmen bir görev verilmediği için, en değerli arsalarını iş merkezleri yaparak başka türlü değerlendiriyor. Halk bir demokratik baskı uygulamıyor. Hâlbuki bunun olduğu noktalarda, mesela gecekondü bölgelerinin hepsinde asfalt yol var, içme suyu var, çöp toplanıyor; yani belediyenin yaptığı geleneksel hizmetlerde büyük bir iyileşme gözleniyor. Temizlik hizmetleri, sosyal yardım hizmetleri oldukça iyi gidiyor. Çünkü halk bunları belediyenin görevi olarak biliyor, talep ediyor, bir de tabii vergi ödüyor.

Türkiye'de belediye gelirleri kabaca yüzde 50 devlet, yüzde 50 yerelden sağlanıyor; yani özellikle büyük şehirlerde belediye bütçelerinin yarısı yerel gelirlerden oluşuyor. Bu tabii vatandaşın belediye üzerindeki baskısını artırıyor. İstanbul'da 1990'ları hatırlayın, Cumhuriyet Halk Partisi belediyeleri beceriksizlikle itham ediliyordu, çünkü her yerde çöp dağları vardı. Sonra birdenbire sorun çözüldü, çünkü ilk defa çöp vergisi kondu. Bu aşamada sonra özellikle kadınlarımız belediyeleri şiddetle eleştirmeye başladı. İstanbul'daki çöp toplama meselesi Londra'ya dahi örnek olabilecek kadar ileri noktadadır. Bu da vergi ile vatandaş arasındaki bağın oluşmasından kaynaklanıyor. Okul yapımı belediyelere verilirse belediyeler okul yapmak için arsa yaratacaktır ve bu mesele çok kısa zamanda bütün Türkiye ölçeğinde çözülebilir. Zaten küçük yerlerde okul meselesi yaşanmıyor, çünkü orada belediyeler vatandaşla karşı karşıya kaldıkları için o arsaları yaratıyorlar ama büyük şehirlerde durum böyle değil. Buradan başlayarak çevrede, sosyal hizmetlerde önemli bir adım atıldı aslında; tarihi eserlerin ve kültürel mirasın korunması konusunda belediyelere birtakım yetkiler dağıtıldı. Kötü uygulamalar da var ama zaman içinde düzeleceğini düşünüyorum.

Katılımcı: Bütçedeki farklılıklar ve seçim kanunu konusuna da değinir misiniz...

Fikret Toksöz: Bütçedeki farklılıklar konusunda dünyada çok ciddi sistemler uygulanıyor. Türkiye’de de şu anda belediye gelirlerinin yüzde onu bu maksatla kullanılıyor. Merkezi hükümetten ayrılan pay bu, fakat yeterli değil. Bu hükümet bölgeler arasındaki farklılığı azaltmak için Köy-Des başlıklı bir proje uyguladı; aşağı yukarı iki buçuk-üç milyar dolar harcandı geçmiş beş yıl içinde. Bu parayla bütün Türkiye’de köy yolları asfaltlandı, içme suları evlere getirildi. Önce çok iyi başladılar, Doğu’ya ya da Kürt bölgelerine daha fazla para aktarıyorlardı. Ama Batı’daki milletvekilleri de baskın çıkıp kendi bölgeleri adına talepte bulununca diğer bölgeler yeteri kadar pay alamadı.

Avrupa’nın pek çok ülkesinde çok iyi örnekler var, denkleştirme, eşitleme diye bir uygulama söz konusu. Eleştirmek için söylemiyorum, belki de ihtiyaçlardan yola çıkarak davranıyor belediye, ama bayramlarda Şişli Belediyesi Nişantaşı’ndaki halkın isteklerine, onların yaşam tarzına uygun biçimde ağaçlara saten kumaş geçiriyor. Öbür tarafta Hakkari’de ise memur maaş alamıyor. Bu sistem böyle götürülemez. İstanbul’a ayrıldan daha fazla paranın oraya aktarılması lazım. İngiltere bunu çok iyi uygulayan ülkelerden biri; Türkiye’de uygulanmıyor maalesef. Biliyorsunuz İstanbul’da -zaman zaman gazetelere de çıkıyor- emlak vergisi matrahını komisyonlar belirliyor. Boğaz’daki bir arsanın değeri, Hakkari’nin merkez caddesindekiyle aşağı yukarı aynı; çünkü Hakkari belediyesi vergi almak için çok çalışıyor ve değerler çok yüksek. Burada da vergi vermesinler diye iyice düşük. Örneğin sadece emlak vergisi konusu çözülse, bütün bu meselelerde büyük aşama kaydedilebilir. İstanbul’da emlak vergisi ciddi olarak tahsil edilmiyor, ihtiyaç da duymuyor belediyeler buna, çünkü başka gelirleri var. Bir iki belediye hariç, siz hiç emlak vergisini yatırmadınız diye hakkınızda haciz kararı alındığını gördünüz mü? Böyle bir şey olmuyor. Sadık vatandaşlar gidip yatırıyor vergilerini, diğer bir kısım da yatırmıyor. Arada bir af çıkıyor, faizler affediliyor, o zaman gidilip ödeniyor. Bu da sistemin iyi çalışmamasından kaynaklanıyor; vatandaş yeteri kadar sormuyor. Nispi seçim sistemi uygulandığı için baraj çok etkilemiyor belediyeleri.

Ben yirmi sene de Anadolu’da çalışmıştım. Büyükşehir belediyeleri yasal olarak şehir içi trafiği düzenleyebilir, böyle bir yetkileri var. İstanbul Belediyesi bu yetkiyi talep etmedi, zira İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı bile “Biz İstanbul’da trafik kanununu devlet kadar iyi uygulayamayız.

Zaten sokaklar işgal altında, belediyede kalırsa iş, bunlarla hiç başa çıkmayız” diyor.

Burada mesele denetim mekanizmaları ve demokratikleşme, sürecin demokratikleştirmesi. Polis her ilde kaymakam veya valinin başkanlığında, belediye başkanı sürece katılmaz. Halbuki belediye bu noktada yönetimde biraz söz sahibi olsa, bir iki sivil toplum kuruluşu ya da baro temsilcisi karar sürecinde orada bulursa polisin davranışları farklı olabilir. Bizim demokratik süreçlere, daha adaletli bir sisteme ihtiyacımız var. Bunu beceremediğimiz zaman başarılı olamıyoruz. Buna çok iyi bir örnek, dün yasalaşarak kurulan İnsan Hakları Kurulu. Kurulda yer alacak on bir kişinin yedisini başbakan tayin edecek ve her ilde de bir temsilci kurul bulunacak. Sivas’tan çok güzel bir örnek vereyim. Sivas’a gittiğimizde, orada bir İnsan Hakları kurulu olup olmadığını sorduk, var olduğunu söylediler. Muhtarlar Derneği başkanı ilkokul mezunu, endüstriyel işçilikten emekli biri. Başka ne işler yaptığını sordum; cebinden, üstünde daktiloyla Sivas İnsan Hakları Kurulu Üyeleri yazılı olan bir kâğıt çıkardı. En altta kendi adı yazılıydı. “Ben bunun üyesiyim” dedi. Vali kurul başkanı, emniyet müdürü ve devletin bütün müdürleri orada. Nasıl toplandıklarını sordum. Şöyle dedi: “Valinin odasının yanında bir oda var, orada toplanıyoruz. Ben tabii en kenara oturuyorum, onlar aralarında bir şey konuşuyorlar, sonra vali muavini bir şey yazıyor, herkes imzalıyor, ben de imzalıyorum.” “İnsan hakları nedir, biliyor musun?” dedim, “Ne düşünüyorsun insan hakları konusunda?” “Polis adam dövüyor ya, onlar önlenecek ama hiçbirisi önlenmiyor” diye cevap verdi.

Burada sürecin gerçekten demokratikleştirilmesi meselesi gündeme geliyor işte; biz bunu yapamadığımız için kişilerin varlığı belirleyici değil. Süreçleri demokratik hale getirmemiz gerekiyor, görevleri tayin etmekten ziyade.

Harald Baldersheim: Bu oturumun genel başlığındaki soruya yönelmek istiyorum: Merkezileşme siyasal katılım açısından bir sorun mu? Federalizmin bir potansiyel strateji olarak bu soruna cevap verip veremeyeceğini tartışıyoruz. Ben belirli stratejiler üzerinde durdum; ademimerkezileşme için akılcıca yaklaşımlardan, belirli işlevlerin ve mali gücün yerel yönetime devredilebileceğinden, bir ölçüde de hesap verirliliğin gündeme getirilebileceğinden söz ettim. İnsanlara ihtiyaç duydukları hizmetleri sunabilmek, yani tahsis etkinliğini sağlayabilmek için bunların gerekli olduğunu vurguladım.

Âdemimerkeziyetçilik yaparsak, buradan yola çıkılarak yerel hükümet sisteminin baştan aşağı gözden geçirilmesi söz konusu olabilir. Belediyeden başlayıp aşağıya doğru inebiliriz. Belediyelerin büyüklüğüne bakılarak, birleştirme ya da işlevlerin bölünmesine gidilebilir. İskandinav ülkelerinden de bir şeyler öğrenilebilir. Son birkaç yıldır buralarda özgür komün deneyimleri yaşandı. Ben de bu konuda bir kitap yazdım. Özgür komün deneyimleri yerel belediye birliği ile ulusal hükümetin ortak başlattığı bir inisiyatifti ve yerel yönetimlerin birtakım önerilerde bulunmasını talep ettik. Ulusal mevzuatın nerelerde fazla olduğu, belediyelerin önüne nerede engeller çıktığı, nerede ulusal hükümetin hangi noktalarda onların önünü açabileceği gibi meselelere ulusal hükümet ve belediyeler birliği birlikte baktı ve yetkili mercilerle bazı deneyler yapmaya karar verdi. Mesela birkaç belediyede eğitim, karayolları yönetimi, sosyal işler alanlarında yeni yetki paylaşımı uygulamalarına geçildi. Bu uygulamanın güzelliği, fazla riski olmamasında. Belirli bir süre için spesifik bir belediyede bir deney yapılıyor ve sonra bu deneylerin sonuçları değerlendiriliyor. Ben bir dizi araştırmacıyla birlikte görevliydim bu çalışmada, çok ilginç bir deneyimdi. Ülkenin çeşitli yerlerinde dolaştık, tabii ki bir rapor hazırladık. Bu deneyler Batı belediyelerinde başarılı gibi görünüyor, Doğu'daki belediyelerde ise birtakım uyumsuzluklar ortaya çıkıyordu. Böyle olunca da başka bir uygulama düşünmek gerektiği kanaatine varıldı. Bir bakıma adım adım oluşturulan bu mühendislik, çok parlak, büyük ölçekli reform denebilecek nitelikte olmamakla birlikte, risk taşıyor. Size de ulusal hükümetinizi yeni yetkilerin yerelleştirilmesine ikna edip bu tür bir strateji uygulamanızı tavsiye ederim. Özel bir formül var mı bunu olanaklı kılmak için, hükümet nezdinde bu uygulamayı olanaklı göstermek için? Hiçbir sihirli formülünüz var mı? Bazı deneyler yapılmasını, bunun tehlikeli olmayacağını anlatın. Bu stratejiyi uygulamış olan başka ülkeleri örnek gösterebilirsiniz ve oralarda işe yaradığını belirtebilirsiniz.

Oktay Uygun: Federal devlet sisteminin sadece ülkenin coğrafi büyüklüğüyle ilgili olduğunu, demokrasiyle, katılımı bir ilgisinin bulunmadığını söylemek doğru değil. Bu yaklaşımın doğru kısmı şu: Geçmişte federal devlet sistemi daha çok büyük ülkelerde tercih edilmiştir. Özellikle bir yüzyıl öncesini düşünürseniz, ulaşım, iletişim olanaklarının son derece sınırlı olduğu çağda Amerika, Avustralya, Kanada veya Hindistan gibi ülkeleri merkezden yönetmenin çok ciddi zorlukları vardı. Günümüzün ulaşım ve iletişim teknolojisi bakımından artık hiçbir ülke üniter yapıyla

yönetilemeyecek kadar büyük değildir. Ayrıca İsviçre, Belçika ve Avusturya gibi çok küçük ülkelerin de federalizmi benimsediğini görüyoruz. Hiç kimse İsviçre'nin federalizmi benimseme nedeninin coğrafi büyüklük olduğunu ileri süremez. Asıl neden bu küçük ülkede tarihsel olarak oluşmuş Almanca, İtalyanca, Fransızca konuşan kültürel bölgelerinin varlığı ve bu bölgelerin kendi kendilerini yönetme isteğine sahip olmalarıdır. Aynı durum katı merkezîyetçi üniter bir yapı olarak kurulan ve 1970'lerden itibaren federal sistemi benimseyen Belçika için de geçerlidir. Demek ki, bir devletin federalizmi benimsemesini yalnızca coğrafi büyüklükle açıklayamayız.

Federalizm toplumsal yapıdaki çeşitliliklerin korunması, katılımın artırılması, demokrasinin güçlenmesiyle ilişkilidir, ancak demokrasiyi geliştirmenin, katılımı artırmanın tek yolu federalizmi benimsemek değildir. Bazı ülkeler bunun yolunu federalizmde bulmuş olabilir, diğer bazıları da kendi siyasal kültürleriyle uyumlu başka yollar bulmuştur. Türkiye söz konusu olduğunda, yapılması gereken ilk işlerden biri katı merkezîyetçiliğin azaltılmasıdır. Bu denli merkezîyetçi bir yapıyla ne demokrasiyi ne de katılımı artırabiliriz. Türkiye'de yerel yönetimleri gerçek bir katılıma imkân verecek şekilde güçlendirerek önemli mesafeler alınabilir.

Bana yöneltilen sorulardan birinde her ülkede yerelleşmenin teşvik edilemeyeceği söylendi. Örnek olarak da bugünkü Libya ve Afganistan gösterildi. Örnekler doğrudur ama Türkiye ile benzerlikler çok sınırlıdır. Libya ve Afganistan'ın sorunu yerelleşme veya yerel demokrasiyi güçlendirme değil, devletin kurulması veya yeniden yapılandırılması sorunudur. Devlet demokratik esaslar üzerine kurulduktan sonra yerelleşme sorunu tartışılabilir. Türkiye'de ise durum farklıdır. Ülkemizde devletin kuruluş süreci ve köklü reformlar İkinci Dünya Savaşı'na kadar tamamlanmıştır. Son 60-70 yıldır bizim sorunumuz devletin kurulması değil, kurulmuş devletin demokratikleştirilmesidir. Dolayısıyla Libya ve Afganistan'ın bugünkü durumuyla benzerlik göstermiyoruz. Türkiye'nin bugünkü durumunda merkezîyetçiliğin azaltılması ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ile demokratikleşme arasında güçlü bir bağ oluşmuştur. Bu konuda Almanya örneği de verilebilir.

Almanya, İkinci Dünya Savaşı'nda yenildikten sonra işgal edildi ve sonrasında Amerikan, Fransız ve İngiliz işgal bölgelerinde Federal (Batı) Almanya kuruldu. Anayasada federal sistemin benimsenmesi Alman halkının seçimi değildir. O tarihlerde Alman halkına sorulduğunda sadece bir eyaletin federal sistemi istediğini, diğerlerinin üniter yapıyı tercih ettiğini

görüyoruz. Alman milliyetçiliğinin belirlediği siyasal kültürün bir sonucudur bu durum. Ama işgal kuvvetleri sistemin bir federasyon olarak kurulmasında ısrarlı olmuştur. Bunun nedeni, geleceğin Almanya'sında yeni bir Hitler'in çıkmasını önlemektir. Anayasa kamusal yetkileri federal ve federe yönetimler arasında paylaşmış ve federal sistemi düzenleyen anayasa hükümlerinin değiştirilmesini yasaklamıştır. Bu düzenlemeden beklenen, yetkilerin tek merkezde toplanması suretiyle yeni bir diktatörlük kurulmasının engellenmesidir. Bu tür girişimlere karşı anayasa mahkemesi yetkilendirilmiştir. Kısacası, o dönemde ABD, Fransa ve İngiltere Almanya bakımından federal sistemi demokrasinin ve ılımlı bir rejimin güvencesi olarak görmüştür. Gerçekten de, iyi işleyen federal bir sistem, yetkilerin tek merkezde toplanarak rejimin otoriterleşmesine karşı, üniter sisteme göre daha fazla olanaklar içerir. Fren ve denge sistemleri federalizmde daha güçlüdür. Bu dediklerimizin olabilmesi için bir ülkenin sadece federal bir anayasaya sahip olması yetmez, anayasanın fiilen uygulanması gerekir. Çoğu Latin Amerika ülkesi ABD'nin başkanlık sistemi ile federal sistemini taklit etmiştir. Ama her ikisini de, güçlü merkeziyetçi siyasal kültür nedeniyle uygulayamamaktadırlar.

Bir katılımcı TESEV'in demokratik özerklik planı hazırladığını söyledi. Sanırım kavramlar yerli yerinde kullanılmamış. BDP'nin savunduğu demokratik özerklik planı ile TESEV'in hazırladığı "Yeni Anayasa Yerel ve Bölgesel Yönetim İçin Öneriler" başlıklı çalışma aynı şey değil. BDP'nin planı Kürt sorununun çözümüne odaklanmış, içinde federal hatta konfederal unsurlar taşıyan, Ortadoğu'da dört ülkeye yayılan Kürtleri gevşek siyasal bağlarla da olsa birleştirme hedefi güden bir öneri içeriyor. TESEV'inki ise merkeziyetçiliğin azaltılması suretiyle Türkiye'de demokrasi ve insan haklarını güçlendirmeyi, katılımı, saydamlığı ve kamu yönetiminde etkililiği artıran bir öneri. Bunların yapılması halinde Kürt sorununun çözümüne de ciddi bir katkı sağlanacağı beklenmektedir. "Demokratik özerklik" terimi daha çok BDP'nin kullandığı bir ifadedir, TESEV'in çalışmasında kullanılmamıştır. TESEV'in çalışması, yerel düzeyde demokrasiyi tesis edememiş, katılımı güvence altına alamamış bir ülkenin ulusal düzeyde de sağlıklı, istikrarlı bir demokrasi kurmasının çok güç olduğu tespitinden hareketle yerel yönetimleri güçlendirmeyi amaçlıyor.

Türkiye pek çok konuda olduğu gibi merkeziyetçiliğin azaltılması veya sürdürülmesi konusunda da ikiye bölünmüş durumda. Bir kesim merkeziyetçiliğin azaltılmasını az önce açıkladığım gerekçelerle yararlı ve gerekli görürken, diğer bir kesim gereksiz hatta tehlikeli görmektedir. Bu

ikinci kesimin, merkeziyetçiliği fazlasıyla özümseydiğinden katı merkeziyetçiliğin demokrasiyi ve katılımı ne denli zorlaştırdığını yeterince görmediği kanısındayım.

Size iki örnek vereyim. Elli yıldır yaşadığımız mahallenizdeki boş bir araziye düşünün. Bu arazi genellikle çocukların oyun alanı olarak kullanıldığı yeşil bir alandır. Bir gün başbakan veya bir bakan, mahallenizde, belediyenizde veya kasabanızda hiç kimseye danışmadan, kimsenin onayını veya görüşünü almaya ihtiyaç duymadan o boş araziye alışveriş merkezi, toplu konut veya çöp toplama merkezi inşa etmeye karar verebilir. Merkezi yönetimin bu tür bir yetkiyi kimseye danışmadan kullanmasını çoğu yurttaşımız kanıksamıştır; aksinin olamayacağını düşünürler. Bir başka örnek de akademik camiadan. Türkiye’de yeni kurulan çoğu üniversitenin öğretim kadrosu zayıftır. Bir meslektaşım Anadolu’da yeni kurulan üniversitelerden birinin fakültesinde görev yaparken toplam öğretim üyesi sayısının dokuz kişi olduğunu ve bu dokuz kişinin yedi kişilik yönetim kurulunu seçtiğini anlatmıştı. Şimdi hepimize çok doğal ve “yasal” görünen bu duruma daha yakından bakalım. Bir kurumda dokuz kişi var ve bunlar doğrudan demokrasi yerine temsili demokrasiyi benimsiyor. Dokuz kişi her hafta veya her ay toplanarak fakülte işlerini görüşecek yerde bu işi seçimle içlerinden yedi kişiye bırakıyor; yani yedi kişilik yönetim kurulu kendileri dışındaki iki kişiyi yönetiyor. Ülke olarak en küçük ölçekte bile doğrudan demokrasiyi bir seçenek olarak düşünemiyoruz.

Bir katılımcı yerleşmenin ve doğrudan demokrasinin sakıncalarından söz etti. Doğrudan demokrasinin kendisinden beklenen sonuçları vermediğini, katılımın düşük kaldığını belirtti. Bu eleştirilerde haklılık payı var. Ama eleştirilebilecek hususlar, küçük ölçeklerde bile doğrudan demokrasiden vazgeçilmesini haklı kılacak ölçüde değildir. Yine bir örnekle açıklayayım: İsviçre’de gerçekleştirilen halkoylamalarının sıklığı, modern devletlerde doğrudan demokrasinin uygulanmasının mümkün olmadığı yönündeki yaygın kanıyı tartışılır kılacak düzeydedir. Bu ülkede halkoylaması, ulusal düzeyde, 1848 yılında kurumsallaştırıldı. O tarihten itibaren anayasa ve yasalarda değişiklik yapılması, parlamentodan geçen bir yasanın belirli bir süre içinde geçersiz kılınması ya da tümüyle yeni bir yasal düzenleme getirilmesi amacıyla, yılda ortalama üç-dört konu için kullanılıyor. Ulusaltı düzeyde halkoylamasına başvurulması ise daha yaygın. Örneğin, en büyük kanton olan Zürih’te, yılda yaklaşık on beş konu halkoyuna sunuluyor. Bu kantonda yıllık 1,6 milyon doları aşan kamusal harcama gerektiren tüm konuların otomatik olarak halkoyuna sunulma-

sı zorunluluğu getirildi. İsviçre’de halkoylaması, ulusal düzeyde ve kantonlarda temsili demokrasinin kurumlarıyla beraber kullanılır. 25.000 seçmeni bulunan Glarus kentinde önemli tüm konular için halkoylaması yapılıyor. Daha az önemli konular 80 üyeli parlamento tarafından ele alınıyor. Glarus halkı her bahar bir meydana toplanarak, yıl boyunca tartışılan önemli konuları yasalaştırıyor. Manzara 2.500 yıl önceki Atina demokrasisindekine benzer. Farklı olan, meydanı dolduran halkın yarıya yakınının kadın olması. Kilgberg kasabası, eski Atina’dan çok daha küçük birimde gerçekleştirilen doğrudan demokrasinin ilginç bir örneğidir. Yalnızca 4.000 seçmeni olan Kilgberg’in bir parlamentosu olmadığı için, tüm kararlar yılda dört kez toplanan kasaba halkı tarafından alınır. İsviçre deneyimi, temsili demokratik kurumların yanında doğrudan demokrasinin araçlarına sıklıkla başvurulmasının tehlikeli sonuçlara yol açmadığının ve demokrasiyi güçlendirdiğinin kanıtıdır.

İsviçre kantonlarında veya şehirlerinde çoğu kez halkoylamalarına katılımın çok düşük olduğu doğrudur. *The Economist* 1996 yılında bu konuyu incelemiş ve İsviçrelilere bu soruyu yöneltmişti. Muhabir, on bin seçmeni olan küçük bir şehirde son halkoylamasına sadece 700 civarında kişinin katıldığını ifade ederek, katılım bu denli az olursa şehir sorunlarının neden 100 kişilik temsili bir mecliste görüşülmesinin tercih edilmediğini sorduğunda verilen cevap şöyle olmuştur: Önemli olan halkoylamasına kaç kişinin katıldığı değildir. Önemli olan, bu konularda karar verme yetkisinin doğrudan halka ait olmasıdır. Seçmenler çoğu kez genel eğilimi ve çıkacak sonucu bildiklerinden halkoylamasına katılmaz. Ancak ender de olsa toplumu kutuplaştıran veya sonucu kolayca kestirilemeyecek konular da halkoyuna sunulmaktadır. İşte böyle durumlarda sonucu etkilemek için katılım yükselir. Bu arada, İsviçre’de halkoylamasının bir yurttaş girişimi olarak kurumsallaştırıldığını, yani bir konunun halkoyuna sunulup sunulmayacağına karar verme yetkisinin yalnızca devlete değil, yurttaşlara da tanındığını belirtmek lazım.

Diğer bir soru BDP’nin demokratik özerklik kavramı ve planıyla ne söylemek istediğinin çok açık olmadığı, BDP’nin kafasının bu konuda karışık olduğu ve benim bunu nasıl gördüğümle ilgiliydi. 1990’lı yıllardan itibaren DEP, HADEP, DTP, BDP gibi partilerle siyaset sahnesinde yer alan Kürt siyasal hareketinin Kürt sorununun çözümü için farklı tarihlerde farklı şeyler söylediğini biliyoruz. Bir dönem bazı kişiler tarafından “kendi kaderini tayin hakkı” çerçevesinde Kürtlerin bağımsız bir devlet kurmaları gerektiği görüşü de savunulmuştur. Halen de bu görüşü benimseyenler

bulunmaktadır. Kendi kaderini tayin hakkının günümüzde hangi koşullar altında kullanılacağı bellidir. Ülkesindeki farklı kültürlerin korunması ve geliştirilmesi yönündeki asgari uluslararası standartları karşılayan bir devlete karşı “bağımsızlık” talebi meşru ve haklı bir talep olarak yöneltilemez. Söz konusu koşulları karşılayan bir devlet, ülke bütünlüğünün korunması mülahazasıyla böyle bir talebi reddedebilir. Türkiye son yıllara kadar devam eden Kürtleri asimile etme politikasından artık vazgeçtiğine ve ilgili uluslararası standartları gerçekleştirmek için çaba gösterdiğine göre, yoğunlaşmamız gereken konu Kürtlerin kendi dil ve kültürlerini koruyarak Türkiye Cumhuriyeti içinde barış ve güven içinde nasıl yaşayacaklarıdır. BDP’nin savunduğu demokratik özerklik planı, ilk bakışta üniter devlet yapısı içinde özerk bölge yönetimlerinin kurulmasını öngörüyor. Ama yakından bakıldığında, federal devletlere özgü bazı düzenlemeler ile ancak konfederasyonlarda söz konusu olabilecek bazı öneriler de var. Son yıllarda yükselen Kürt milliyetçiliği ve Ortadoğu’da dört ülkeye yayılan Kürtlerin birleşme ihtimalinin varlığı gibi olgular BDP’yi bu yönde düşünmeye sevk etmiş olabilir. Benim bakış açım, Kürtlerin, 1920’lerde Osmanlı İmparatorluğu dağıldığında Türklere birlikte bir bağımsızlık savaşı vererek ve yeni bir devlet kurarak kendi kaderini tayin haklarını kullandıkları yönündedir. Şimdi çözülmesi gereken ve bir türlü çözülemeyen sorun, bu yeni devlet içinde Kürtlerin kültürel kimliklerini nasıl koruyacakları ve geliştirecekleridir. Bu konuda devlet asimilasyon politikasından vazgeçerek bazı önemli adımlar atmıştır. Ama yapılması gereken daha çok iş vardır. Türkiye konuyla ilgili uluslararası sözleşmelerin benimsediği standartları hayata geçirerek, ülke bütünlüğü içinde bu soruna bir çözüm bulabilir.

Bir katılımcı, Kürtlerin çoğunun bölge dışında, İstanbul, İzmir gibi kentlerde yaşadığını, Kürtlere bölgesel özerklik tanınsa bile bölge dışında yaşayanların dil sorunlarının çözülemeyeceğini belirtti. Ülkede dağınık olarak yaşayan ve anadili resmi dilden farklı olan grupların dil hakları da güvence altına alınabilir. Bir okul çevresinde belirli sayıda öğrenci Kürtçe öğrenmeyi talep ettiğinde, okul yönetiminin bu talebi karşılaması yasayla güvence altına alınabilir. Kürtçe’yi öğrenmek için mutlaka Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı özerk bir bölge yönetimi içinde olmanız şart değil.

Katılımcı: Öğrenmek mi, Kürtçe eğitim mi?

Oktay Uygun: Kürtçe eğitim ancak Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde düşünülebilir. Diğer bölgelerde anadili farklı 10-20 öğrenciden yola

çıkılarak o dilde eğitim yapılamaz. Ancak toplumun bir kesiminde, belki de büyük bir kesiminde, nerede olursa olsun Kürtçe'nin veya başka bir anadilin eğitim dili olmasına karşı ciddi bir direnç söz konusu. TESEV'in çalışmasında, bu konunun çözümü bakımından anayasanın dil hakkına ilişkin genel bir hüküm içermesi gerektiği, bu hakkın eğitimde ve kamu hizmetlerinin sunumunda ne şekilde kullanılacağına parlamento tarafından yasayla düzenlenebileceği yaklaşımı benimsenmiştir. Parlamento Kürtlerin dil ve kültürlerinin korunması talepleri ile ülke bütünlüğünün korunması ve toplumsal ayrışmanın önlenmesi ihtiyaçları arasında makul bir denge bulacak ve konuyu yasal düzenlemeye kavuşturacaktır.

Bana yöneltilen son soru veya eleştiri, eğer doğru anladıysam, yerelleşme ile katılımın artırılması ve demokratikleşme arasındaki ilişki bakımından Amerika Birleşik Devletleri örneğini iyi kullanamadığım yönündeydi. İnsan haklarının geliştirilmesi ve demokratikleşme açısından Amerikan tarihine baktığımızda en azından 1970'lere kadar federal yönetimin standartları belirlediğini görüyoruz. Diğer bir deyişle, federal yönetim, özellikle de Yüksek Mahkeme, insan hakları ve demokrasi açısından yüksek standartlar belirlemiş ve eyaletleri o standartlara çekmiştir, çıkartmıştır. Eyaletler daha tutucu, daha muhafazakâr olmuştur. Bu sadece siyah-be-yaz insanın eşitliği konusunda değil, kadın haklarında da böyledir, kişi güvenliğiyle ilgili de, diğer haklar bakımından da böyledir. Hukukçu olduğum için daha yakından biliyorum, 1970'lerden itibaren bazı eyaletler açısından durum değişti.

1970'lerde Kaliforniya mahkemesi insan hakları alanında daha ileri bir standart benimsemiştir, örnek de şudur: Polis, yetkili merciden izin almadan evlerin önündeki çöp kutularından delil toplayabilir mi? Federal mahkemelere göre toplayabilir, orası kişinin özel alanı değildir, çünkü kişi ilgili eşyayı "çöp" kategorisine sokarak evinden dışarı çıkarmış, adeta kamuya terk etmiştir. Bu nedenle polis, mahkeme kararı olmadan çöpten bir belgeyi alıp kullanabilir. Ama Kaliforniya eyalet mahkemesi tam tersi yönde karar verdi. Mahkemeye göre, evin önündeki çöp kutusu özel alana dahildir, çünkü kişi, hiç kimsenin bakmayacağına güvendiği için söz konusu belgeyi çöpe atmıştır. Çöp kutusu evin dışında bile olsa mahrem, özel bir alana dahildir. Bu kararlar yetkililer ilgili belgenin mahkemede delil olarak kullanılmasını kabul etmedi; yani kişileri koruyan daha geniş bir özgürlük alanı yarattı, daha yüksek bir insan hakkı standardı belirledi. Buna benzer pek çok konuda bazı eyaletlerin insan hakları standartlarını federal yönetimin standartlarından daha yüksekte tuttuğunu görüyoruz.

Dolayısıyla, günümüzde federal yönetimin hala bütün eyaletlerden daha ileri standartlara sahip olduğunu söylemek mümkün gözüküyor. Yerleşmenin ABD açısından mutlaka negatif sonuçlar doğuracağını kabul etmek de pek tutarlı olmaz. Sanırım bu şekilde, bana yöneltilen soru, katkı veya eleştirilerin tümüne kısmen de olsa cevap vermiş oluyorum.

Katılımcı: Sizin sorduğunuz sorunun içinde medyaya ilişkin bir bölüm de vardı, ben gazeteci olarak bu konuda bir iki şey söylemek isterim. Gazetecilik yapmaya çok erken başladım, yirmi küsur yılı buldu. Şu anda meslektaşlarımla üzerinde hemfikir olduğumuz konu şu: Çalıştığımız hiçbir dönemde medya bu kadar baskı altında hissetmedi kendini. Ulusal açıdan bakıldığında daha karamsar bir tablonun var olduğunu söyleyebilirim. Ulusal çapta yayın yapan televizyonlar ve gazeteler de bu sahiplik ve iktidar ilişkisine dayanıyor. Hangi haberin ne kadar büyük görülüp görülemeyeceğine karar veriliyor. Dolayısıyla yerelin, yerellik açısından da önem arz eden birtakım haberlerin basında hak ettiği derecede yer almadığını görebiliyorsunuz. Mesela Türkiye'nin dört bir yanında yapılmak istenen yüzlerce hidroelektrik santrale yönelik birtakım etkinlikler, eylemler, bölge halklarının girişimleri, sivil toplum örgütlerinin girişimleri hak ettiği kadar, gerçekte var olduğu kadar yer bulamayabiliyor ulusal medyada.

Yerel olarak baktığınızda da aslında tıpkı ulusal ölçekteki medya patronu ve iktidar ilişkisi gibi belediye başkanı ve gazete sahibi ilişkilerinin geçerli olduğunu görüyoruz; bununla beraber bence son dönemlerde yerel medyada ısrarlı muhalif sesler de yer almaya başladı ve yerel medyanın bu konuda daha etkin olduğunu düşünüyorum. Ancak en etkili mecranın şu an sosyal medya olduğunu söyleyebilirim. Yerel yönetimler üzerinde bir baskı yaratabilmek, bilgilendirmeyi sağlamak açısından sosyal medyanın ayrı bir dinamik yarattığını ve çok önemli bir mecra oluşturduğunu görüyoruz. Öte yandan şöyle bir risk de taşıyor sosyal medyanın yarattığı dinamik: Bir paralel dünya oluşuyor sanki. Buradaki faaliyetin, buradaki trafiğin, burada paylaşılanların o paralel dünyada kalma tehlikesini taşıyıp yaşamadığı üzerinde de durmak lazım. İnsanlar birtakım şeyleri yazıp, eylem konusunda zayıf kalmakla eleştirilebiliyor. Ama biz tam da medyayla ilgili birtakım baskılarla karşı karşıyayken sosyal medyadaki birtakım haberleşmeler sonucunda çok hızlı inisiyatifler oluşturabildi ve bu inisiyatifler uzun ömürlü oldu. Dolayısıyla ben yarınki oturumun da bu açıdan çok önemli katkılar sunacağına inanıyorum. Üzerinde düşünmemiz gereken daha çok şey var. Pek iç açıcı cümleler kurmadım, ama durum budur.

DÖRDÜNCÜ OTURUM

**YURTTAŞ HAREKETLERİ,
SİVİL TOPLUM VE KATILIMCILIK**

Demokrasi Hakkında İki Öykü

Colin Crouch (2004), yapmış olduğu post-demokrasi teşhisiyle Batı toplumlarının temel bir çelişmesine dikkat çekmektedir. Post-demokrasilerde parlamento gibi tüm geleneksel demokratik kurumlar, düzenli seçimler ve partiler arası rekabet, hukuk devletiyle birlikte varlığını sürdürür. Bu siyasal sistemler, despot siyasi düzenler ile baskıcı diktatörlüklerden böylelikle önemli ölçüde ayrılmaktadır. Ancak bu kurumlar, küreselleşme süreci ve devletin ekonomiyi düzenleme gücünün düşüşe geçmesiyle temelinden sarsılmaktadır: “Benim asıl tezim şudur ki, demokrasi çeşitleri tam olarak yerli yerinde iken -ve bugün bazı açılardan aslında güçlenmişken- siyaset ve hükümet, demokrasi öncesi zamanlardaki gibi imtiyazlı elitlerin kontrolüne doğru kaymakta ve bu sürecin asıl sonucu, eşitlikçi koşulların artan güçsüzlüğü olmaktadır” (2004, s. 6). Crouch’a göre demokrasi, daha çok eşitlikçi politika üretmeye gücü kalmayan içi oyulmuş bir çukur haline gelmiştir.

Crouch’un teşhisini aydınlatan birkaç ampirik veri bulunmaktadır. Karar alma kaynağı kullanımının ulusal parlamentolardan uluslar üstü temsilcilere veya hatta özel kuruluşlara aktarımı, hükümetten idareye olan değişim hakkındaki birçok çalışmanın da konusunu oluşturmaktadır. Seçilmiş siyasetçilere olan desteğin azalması ile seçimlere katılım oranının düşüşü de geçici bir süreç değil, birçok Batı demokrasisinin yapısal unsuru görünümündedir. Bununla birlikte, her yerde karşımıza çıkan siyasetin kişiselleşmesi ve medyatikleştirilmesi eğilimi, Crouch’un demokratik siyasetin gitgide bir “titizlikle denetlenen gösteri”ye dönüştüğü iddiasını desteklemektedir. Sonuncu ancak yine de önemli olarak, sosyal eşitsizliklerdeki artış hakkındaki Crouch’un tezini destekleyen güçlü deneysel bulgular da yok değildir.

[23] Çev. Ender Türk, Maltepe Üniversitesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi.

Bununla birlikte diğler tarafta, demokratik kültürün gerileyişi faraziye-sindeki bulgulardan ziyade, yeni ve daha da fazla yurttaşı karar alma sürecine dahil etmeyi amaçlayan demokratik katılımçılık türlerini oluşturmayı vurgulamaya odaklanan bir literatür de mevcuttur. Pierre Rosanvallon (2008) veya John Keane (2009) gibi yazarlara göre, son otuz yıl, modern demokrasilerdeki bireylerin elit karar alımının pasif tüketicilerinden bağı yurttaşlara olan değışimine tanık olmaktadır. Hükümete karşı çıkan yeni sosyal hareketler, Uluslararası Af Örgütü veya Greenpeace gibi ulusal veya ulus ötesi sivil toplum örgütlerine bireysel veya grup halinde üyelik gibi birçok yönden demokratik siyasete katılan yurttaşlar da ortaya çıkmaktadır.

Bu yazarlara göre, yurttaş panelleri ve uzlaşma konferansları gibi yeni katılımçı sahaların ortaya çıkması da demokrasinin sorumluluğunun bir diğler göstergesidir. Bu yüzdendir ki zamanımızda demokratik katılım birçok kanala sahiptir ve siyasi partiler ile oy kullanmaya indirgenmemelidir. Keane'e göre biz halen daha, onun "izleyici demokrasi" dediğı yeni tür bir demokrasinin doğuşuna tanıklık ediyoruz. İzleyici demokrasi, demokrasinin yeni bir tarihsel formu, parlamento dışı birçok farklı türün hızlı bir gelişimi ile tanımlanan post-parlamentar siyasetin çeşitliliğı, güç denetim mekanizmalarıdır. Bu izleyici organlar, imparatorlukların, devletlerin ve ticari kuruluşların idare ettiğı "sınır ötesi" kurguların yanı sıra "yerel" hükümet alanları ve sivil toplum dâhilinde de kök salmıştır.

Demokratik Katılımın Yeni Türleri

Yakın geçmişteki Almanya tarihi göz önünde tutulursa bu iyimser teşhis onaylanmış görünür. Yurttaş katılımının birçok yeni şekli yakın zamanlarda oluşturulmuştur. Yurttaş panellerine katılmadan, yuvarlak masa ve uzlaşma konferanslarından, bağımsız halka dayanan internetten, Stuttgart'taki ana istasyona karşı olanlara veya borç krizinin Avrupa yönetimine karşı en genç protesto gibi sosyal hareketler yeni yurttaş katılımı görüntüsünü genişletmiştir. Bölgesel devletler ve yerel yönetimler düzeyinde de doğrudan yurttaş katılımına dair yeni imkânlar ortaya çıkarılmıştır. Sigara içmeyenlerin korunmasına yönelik Bavyera'daki, siyah-yeşil koalisyonunun eğitim reformuna karşı Hamburg'daki, üçüncü hava pistine karşı Münih'teki başarılı referandum en çok öne çıkan örneklerdir.

Böylelikle, herhangi biri şunu söyleyebilir: Gitgide yer değıştiren ve en azından üzerine parlamentarizm ile parti siyasetini ekleyen gerçekten de yeni ve canlı bir demokratik kültür var. Buna rağmen bu başarı hikâye-

siyle ilgili ciddi bir problem de bulunmaktadır. Zaten bahsedildiği üzere, Orta ve Doğu Avrupa'nın birçok yeni demokrasisi hariç neredeyse tüm Batı demokrasilerinde, seçime katılım oranlarında kayda değer bir düşüş eğilimini gözlemleyebiliriz. Kaldı ki nicel düşüş tek sorunsal da değil. Deneysel bulgulara bakar ve hangi yurttaşların oy verip hangilerinin vermediğini sorarsak, aynı zamanda nitel bir farklılığa da ulaşırız: Belli ki eğitim düzeyi ve gelir seviyesi düşük bireyler muhtemelen seçimlere daha az katılan kesimi oluşturmaktadır.

Gelir seviyesi düşük bireylerin demokratik katılım kanallarından çekilmesi eğilimi yalnızca seçimlerde değil, yuvarlak masa ve uzlaşma toplantıları gibi müzakereci katılım türlerinde de –hatta daha büyük ölçüde– gözlemlenmektedir. Yurttaş katılımının yeni türleri içindeki başarılı katılımcılığa gereksinim duyanlar ise imkânı olan bireylerin hepsi değildir. Bunlar, ayrıca zamanı ve en azından tartışmalı meselelerin olgunlaşmamış bilgi birikimini, retorik yetenekleri ve kendine güvenen davranış biçimini de kapsar. Özellikle sonuncusu, toplumda adil bir biçimde dağıtılmış değildir. Dolayısıyla yurttaş katılımının bu yeni türlerine ağırlıklı olarak eğitilmiş orta sınıfın egemen olması şartıdır.

Sosyal hareket, gösteri ve referandumlardaki katılım hemen hemen aynıdır. Bu yeni türler katılımcı sahalar kadar talepkâr olmasa bile, hâlâ tüm sosyal grupların katılımını önleyen engeller de bulunmaktadır.

Bir Örnek: Okul Reformu Üzerine Hamburg Referandumu

Acaba düşük sosyal sınıfların siyasi katılım kanallarına katılmaması niçin bir sorunsaldır? Hamburg'daki okul sistemi reformu hakkındaki referandum örneği bu konuda bir cevap sağlamaktadır (Jörke 2011). Bu reformun amacı, ilkokul süresini 4 yıldan 6 yıla çıkararak akademik içeriği olmayan eğitim süreciyle çocukların özgüveninde gelişim sağlamaktır. Sivil toplum kuruluşları önceki siyah-yeşil koalisyonunun büyük finansmana sahip olan bu projesine karşı harekete geçti. Nihayet yapılan bir referandum reformu durdurdu. Hak sahibi 1 milyon 300 bin seçmenden neredeyse 500 bininin sandığa gitmesiyle de gerekli çoğunluk sağlandı. Bununla birlikte, ağırlıklı olarak gelişmiş bölge sakinlerinin harekete geçtiği katılım oldukça düzensizdi. Gelir seviyesi düşük bölgelerin katılımı ise daha da düşüktü.

Hamburg'daki başarısız okul reformu örneği bizi Crouch'ın iddiasına geri götürmektedir. Yazara göre, demokratik karar alma süreçlerinin düşüş göstermesi post-demokrasinin yalnızca bir tarafıdır. Eşitlikçi güçlerin düşüşünü de eleştiren ve özellikle de sosyal demokrat partilerin dönüşü-

mü ile onların yeni orta sınıflara adanmasına atıf yapan Crouch'a göre, bu gelişmelerin kurbanları ise geleneksel mavi yaka işçileri ile büyüyen vasıfsız işçi grubudur. Post- demokratiğin geldiği bu nokta ise yalnızca uluslar üstü ve devlet dışı aktörlerin artan önemi dolayısıyla değil, modern toplumların demokratik sosyal bütünleşme vaadini ihlal etmesi nedeniyleledir.

Yeni katılım kanallarına dair iyimser tahminlere karşı normatif düzeyde taşıdığım şüpheler yanında, bu yeni türlerin daha ileride modernizasyonun kaybedenleri ile kazananları arasında var olan ayrılığı derinleştireceği tehlikesinin de bulunduğunu belirtmem gerekir. Nitekim Hamburg'daki başarısız okul reformu örneğinin gösterdiği gibi, siyasi karar alma süreçlerine doğrudan katılım yöntemleri daha çok iyi eğitilmiş kesimlerin yararına olmuştur. Böylelikle parti siyasetinin ötesindeki demokratik katılım, eğitilmiş orta sınıfların nüfuzuna yönelik bir siyaset eğilimini besleyebilir. Peki ya toplumun geri kalanı? Onlar bu süreçte siyasetten daha da bıkkın ve hoşnutsuz olacak ve bu bıkkınlık popülizmin gitgide yükselmesine yol açacaktır.

Popülizmin Yükselişi

Yalnızca Macaristan'daki Viktor Orban'ın Fidesz Partisi'nin, Finlandiya'daki Timo Somis Perussuomalaiset'in, Hollanda'daki Geert Wilders Partij voor de Vrijheid'in ve Amerika'daki Çay Partisi hareketinin yakın zamandaki başarıları, modern demokrasilerin gündemine popülizmi getirmemektedir. Batı ve Kuzey Avrupa'daki sandıktaki başarılarıyla desteklenen neo-popülist partiler de bir süre siyasi iklime hâkim olmuştur. Jörg Haider'in Freiheitlicher Partei Österreichs'inden Pim Fortuyn'un Leefbaar Nederland'ı, Ernst Blocher'in Schweizer Nationalpartei'si, Umberto Bossi'nin Lega Nord'u ve Pia Kjaersgaard'in Dansk Folkeparti'sine kadar, popülist partilerin ve liderlerinin görüntüsü yayılmıştır. Yirmi yıldır, Batı ve Kuzey Avrupa ile giderek artan bir şekilde Doğu Avrupa'nın neredeyse her ülkesinde popülizm görüntüsü göz önünden gitmemektedir.

Bu popülist partiler ile hareketlerin özelliği, artık kendilerini iktidardakiler tarafından temsil edilen olarak görmeyen "sıradan yurttaş" ile siyasi elitler arasındaki temel ayrılığın açık bir şekilde telaffuz edilmesidir. Bununla birlikte popülist partiler, elitler ile toplum arasındaki bu sorunu düzeltmek yerine siyaset sahnesinde halihazırdaki sosyal bölünmüşlüğü güçlendirmektedir. Avrupalı neo-popülizm, Amerika ve Latin Amerika'daki selefleri gibi siyasi partiler, parlamentolar, profesyonel politikacı-

lar ile Avrupa Birliği ve onun bürokratik aygıtları gibi liberal demokrasinin aracı kurumlarına karşı yönlendirilmiştir.

Bu yeni popülizm aynı zamanda akademik orta sınıfların kültürel hegemonyasına, örneğin sözde sürdürülebilir tüketim alışkanlıkları veya çokkültürlü bir topluma razı olmalarına da aleyhtardır. Bu değerler ve yaşam biçimlerine karşı popülistler “halkın sesi”ne başvurmaktadır. Az ya da çok karizmatik liderler onları “sağduyu”nun avukatları gibi anlamaktadır.

Popülist partiler, elitlerin ve aynı zamanda nüfusun yüksek tabakasının yaşam dünyasına ve “avam tabaka” ihtiyaçlarına iyice yabancılaştığı oranda başarılı olur. En azından bir tehdit var ki o da katılımcı alanlar ve referandumlar gibi yeni kanallar aracılığıyla daha fazla yurттаş katılımının, sosyal ve kültürel boşlukları ve bununla birlikte Avrupa’daki popülizmin yükselişini kuvvetlendireceğidir. Acaba bu kasvetli öykünün bir alternatifi var mıdır? Bu tabii ki zor ve karmaşık bir sorudur. Ve ikna edici bir yanıtım olduğunu iddia edemem. Ancak yine de bir öneriyle bir sonuca ulaşabilirim.

Yoksullar İçin Veto Hakkı

Demokrasi teorilerindeki asıl eksikliklerden biri, tercih edilen usul ve uygulamaların ayrımcı etkilerini saklayan temel eşitlik iddiasıdır. Iris Young’ın (1990) bundan yirmi seneden fazla bir zaman önce gösterdiği gibi, modern demokrasi mekanizmalarının tarafsızlık hayali, ustaca bir dışlamaya veya en azından baskın olmayan grupların ayrımcılığına sebep olmaktadır. Bu etkileri telafi edebilmek için Young, gerçek farklılıkların tanınması talebinde bulunmuş ve kota kuralları ile veto haklarını içeren grup temsil mekanizmalarını önermiştir. Young kendi yansızlık idealinin eleştirisini Amerika’daki Afro-Amerikanlar, Hintliler ve LGBT topluluğu gibi kültürel olarak baskı gören grupların marjinalleşmesini göz önünde bulundurarak formüle etmesine rağmen, onun iç görüşü diğer başka bağlamlara da uygulanabilir. Gösterildiği gibi, demokrasi ve popülizm arasındaki ilişkinin ana görünüşlerinden biri, nüfusun belli kesimlerinin kültürel ve siyasi marjinalleşmesinden oluşmaktadır. Ve de seçimlerin aristokratik etkilerini gizleyen eşitlik hayalinden dolayı “avam tabaka”nın çıkarlarını yeterli oranda düşünmeyi temin eden günümüz demokrasilerinde yeterli kurumsal aygıtlar yer almamaktadır.

Literatürde vurgulandığı gibi popülizm, ağırlıklı olarak tepkisel bir şekilde meydana gelmektedir. Popülist partilerin taraftarları normalde siyasi

partiler veya sosyal hareketlerle meşgul olan bu yurttaşlara bağlı değildir. Bu bireyler kendilerini modernizasyon sürecinden ezilmiş buldukları zaman, onların siyasi farkındalığı kuvvetlenmiş olur ve siyasi kültür popülist partileri ayağa kaldırır (Taggart 2000; Mudde 2004). Toplumun ayrıcalık tanınmamış kesimlerine anayasa mahkemelerinin veto yetkisine benzer bir tür veto yetkisi vermeyi önerdiğimizizi farz edelim. Bu mutlak olmamalı, ama daha ziyade salt durdurma yetkisini içermeli. Klasik referandum ve oy verme usulünün aksine, tüm yurttaşlar değil yalnızca geliri belli bir eşikten, örneğin ortalama gelirden düşük kişilerin katılmasına izin verilmelidir. Böylece, hak sahipleri yalnızca bu nüfus grupları olur ve bunların seçimlere katılımı genellikle önemli ölçüde alt-oranlı olur. Hak sahibi seçmenlerin küçük bir yüzdesi katılsa bile elitlerin düzenli seçimlere etkileri ile yurttaş katılımının yeni türleri bu şekilde engellenebilir.

Böyle bir vetonun tehlikesi, siyasi elitleri geçmiş son 20-30 yıldakinden daha fazla ayrıcalık tanınmamış tabakanın ihtiyaçları ile menfaatlerini düşünmeye zorlamasıdır. Yanlış anlaşılmaya mani olmak için belirtmem gerekir ki, bu önerinin amacı, örneğin göçmenlik ve vergi politikaları alanlarında popülist partilerin taleplerine baraj kapaklarını açmak değildir. Tam aksine, olumsuz veto hakkının kurumsallaşması, siyasi eliti duyarlı ve sorumlu oyunculuğa götürebilir ve bununla popülist anların olasılığını azaltacak kadar popülizmin yükselişini etkisiz hale getirebilir.

Kaynakça

1. Crouch, Colin, 2004. *Post-Democracy*, Cambridge: Polity Press.
2. Jörke, Dirk 2011. Bürgerbeteiligung in der Postdemokratie. In: *Aus Politik und Zeitgeschichte*, Bd. 1-2/2011, 13-18
3. Keane, John 2009. *The Life and Death of Democracy*, London: Simon & Schuster.
4. Mudde, Cas. 2004. The Populist Zeitgeist. In: *Government and Opposition* 39 (4): 541–63.
5. Rosanvallon, Pierre. 2008. *Counter-Democracy: Politics in an Age of Distrust*. Cambridge: Cambridge University Press.
6. Taggart, Paul A. 2000. *Populism*. Buckingham: Open University Press.
7. Young, Iris M. 1990. *Justice and the Politics of Difference*. Princeton: Princeton University Press.

Demokrasinin Şekillenmesinde Yurttaşların Rolü

Anna Wohlfart

Bertelsmann Vakfı

2006 yılından bu yana Bertelsmann Vakfı'nda, büyük ölçüde demokrasinin geleceği konusuna odaklı olarak, proje yöneticisi sıfatıyla çalışmaktayım. Bertelsmann Vakfı danışmanlık hizmetleri ve projeleri aracılığıyla yurttaşların aktif katılımını desteklemektedir. Bu bağlamda 2011 yılında Almanya cumhurbaşkanının girişimiyle Bertelsmann Vakfı'nın da katkıda bulunduğu dikkate değer bir proje gerçekleştirildi. Projeye on bin kişi katıldı ve bu katılımcılar, bir Vatandaş Programı'nda kendi fikirlerini geliştirdiler. Girişimin yol alabilmesi için Vatandaş Forumu adı altında, katılımcıların bizzat katıldığı toplantılar ile çevrimiçi görüşmelerin bir araya getirildiği yeni bir toplumsal katılım usulü geliştirdik.

Konuyu derinlemesine ele almadan önce, yapacağım sunum hakkında kısa ve genel bir açıklama yapmak istiyorum. Öncelikle toplumsal katılımın birçok türü hakkındaki tartışmaları beraberinde getiren, demokrasinin günümüzde aldığı şekil konusundaki görüşleri Alman bakış açısıyla aktararak başlayacağım. Sonuç bölümünde ise katılımçılık projelerinin kolaylaştırıcısı olarak "iyi" toplumsal katılıma ilişkin ilkelerden bahsedeceğim.

Günümüzde Demokrasi

Yeni demokrasilerin doğduğu ve yerleşik demokrasilerin de değiştiği bir zamanda yaşıyoruz. Bu dönüşümler büyük ölçüde vatandaşlar tarafından başlatılıyor. Söz konusu dönüşümleri takip edebilmemiz açısından üç noktaya işaret etmek istiyorum.

Öncelikle şunu söylemek gerekir ki, bir taraftan siyasi konuların ve siyasi karar alma sürecinin karmaşıklığı artarken, diğer taraftan vatandaşların siyasi karar alma mercilerine güveni azalmaktadır. Bunun dışında yurttaşlar ile politikacılar sınıfı arasında da büyük bir uçurum vardır. Bu uçurumun bir başka nedeni de karar alma mercilerinin giderek artan biçimde Avrupa Merkez Bankası gibi uluslar-üstü ya da kurumsal seviyede

ortaya çıkıyor olmasıdır. Çoğu kez bu kurumlar yurttaş meşruiyetinden yoksundur, bu da demokrasi açığıyla sonuçlanmaktadır.

İkinci olarak, yurttaşlar siyasete daha aktif olarak katılmak ve toplumun şekillenmesinde rol oynamak istemektedir. Daha aktif yurttaşlık gelişiminin yolu ise daha iyi eğitim ve teknoloji bilgisinden geçmektedir. Özellikle internet, yurttaşlara siyaseten daha aktif ve müdahil olmanın yolunu açmaktadır. İnternetin yardımıyla karar alma süreçleri daha şeffaf olmakta, insanlar nasıl ve ne zaman demokrasiye katıldıklarını ve onu nasıl şekillendirdiklerini daha iyi bilmektedir. Buna ek olarak internet, kitleleri harekete geçirmek için uygun bir araçtır. Almanya'daki yurttaş katılımı hakkındaki bir rakam yardımıyla bu gelişimin altını çizmek istiyorum. 2011 yılında Alman nüfusunun yüzde 80'i siyasete seçimler ve parti yapılanmalarının ötesinde dâhil olmak istediklerini ifade etmiştir.

Üçüncü nokta ise büyük siyasi kararların yurttaşların desteğine ihtiyaç duymasındır. Almanya'da birçok farklı dönüşüm sürecini araştırdık: savaş sonrası dönem, yeniden birleşme ve yakın geçmişte nükleer enerjinin yenilenebilir enerjiye dönüşmesi. Bu sonuncusu Alman vatandaşları için sadece mali açıdan değil, aynı zamanda altyapı planlamasıyla bağlantılı olarak doğrudan çevre yönetimi için de önemlidir. Örneğin rüzgâr enerjisinin Almanya'nın kuzey kıyısından, ihtiyaç duyulan güney kıyısına taşınmasını garanti altına alabilmek için çok fazla elektrik hattının inşa edilmesi gerekir. Önceki altyapı planlamalarının getirdiği deneyimden görebildiğimiz kadarıyla, yurttaşlar planlama sürecine mümkün olduğunca çabuk bir şekilde dâhil olmalıdır. Aksi halde vatandaşların protesto etme riski, zaman kaybı ve yüksek maliyet sonucu doğar. Bu nedenle, bütün siyasi partiler ve işletmeler toplumsal katılım için farklı yöntemler aramaktadır.

Demokratik sistemlerdeki bu gelişmeler, siyasi alanlarda toplumsal katılımın çeşitlenmesine yol açmaktadır. Öte yandan birkaç noktanın da altını çizmek gerekir: Birincisi, yurttaşların katılımı mutlaka demokratik olacak diye bir şey yoktur. İkincisi, yurttaşların artan katılımı, kurumların varoluşunu kendiliğinden etkilemez ya da demokratik sistemi daha da demokratikleştirmez. Şu ana kadar anılan tecrübelerle dayanılarak elde edilen demokratik değişimin sürdürülebilirliğini belirlemek nispeten zordur. Şimdi, "iyi" katılıma ilişkin ilkeleri incelemeyi önce toplumsal katılım biçimlerini gözden geçirelim.

Toplumsal Katılım Biçimleri

Toplumsal katılım, yurttaşların politika gelişiminden sorumlu kurum ve kuruluşlara ilişkin gündemi belirleme, karar alma ve politika oluşturma aktivitelerine katılmalarının pratiği olarak tanımlanır. Toplumsal katılım türlerini sınıflandırmak için şu ana kadar bir hayli çaba harcanmıştır. Ben üç gruba ayırmaya çalıştım: Birincisinde, yani referandum yoluyla doğrudan katılım sonucunda iki farklı seçenek arasında genelde evet veya hayır biçiminde karar alınmaktadır. İkinci yöntem olan danışma yönteminde yurttaşlara, belli bir konu hakkındaki bilgi birikimlerinden faydalanılan danışmanlar olarak ya da somut bir yasama önerisi veya girişimi için önerilerinin alınması şeklinde başvurulur. Üçüncü olarak, vatandaşlar, uzmanlar, paydaşlar ve politikacılar arasındaki diyaloga odaklanan bir işbirliği söz konusudur. İşbirliğinin amacı fikirleri ve iddiaları belli bir konu etrafında şekillendirmek ve toplumsal refahı göz önüne alarak siyasi gündemi belirlemektir.

“İyi” Vatandaş Katılımı İçin İlkeler

Toplumsal katılımın demokratik ve etkili olabilmesi için, bireyler, sivil toplum ya da resmi makamlar tarafından yönlendirilmiş birkaç ilkenin göz önüne alınması gerekir. Bu ilkelerden birkaçının altını çiziceğim. Öncelikle, karar verecek ya da şekillendirecek bir şeyler olması anlamında manevra alanı bulunmalıdır. Toplumsal katılım, zaten önceden formüle edilerek yasalaştırılmış herhangi bir politika için bir meşruiyet aracı olarak kullanılıyor ise sadece göz boyamadan ibarettir.

İkincisi, bu manevra alanını sağlamak için toplumsal katılımı ciddiye alacak, siyasilere ve kamu görevlilerinin yurttaşlarla eşit olduğu, yurttaşları gerçekten dinledikleri (seçici dinleme anlamında değil) siyasi bir irade ve kültür bulunmalıdır. Bu ise işlemlerin yukarıdan aşağı doğru değil, açık ve dairesel şekilde yürütüldüğü yeni bir siyasi kültür anlamına gelecektir.

Bir diğer nokta, toplumsal katılıma ilişkin işlemlerin temsili demokrasi sisteminin tümüne entegre edilmesi ve toplum yaşamına dair olağan siyasi süreçlerin bir parçası olmasıdır. Toplumsal katılım temsili demokrasinin yerini almaz fakat onu tamamlar ve bütünleştirir.

Son olarak, toplumun bütünü, örneğin bölge halkı, toplumsal katılım süreçlerinde neler olup bittiğini bilmelidir. İşlemler özellikle de süreçte dâhil olmamış kişilere karşı şeffaf olmalıdır. Katılımcılar mümkün olduğunca farklı olmalıdır; yalnızca iyi eğitim görmüş kişilerden değil tüm sos-

yal grupların bir araya gelmesinden oluşmalıdır. Kilit nokta, katılımcıları yaş, cinsiyet ve etnik köken gibi sosyal sınıflara göre harekete geçirmektir.

Bazı ilkeleri bu şekilde dile getirmiş olduk. Belki de en önemli ilke öğrenmeye açık olmaktır. Toplumsal katılım, yeni bakış açılarına açık olmamız gereken ve süregelen bir öğrenme sürecidir. Bu yaklaşımla sizlerin toplumsal katılıma ilişkin görüşleriniz hakkında daha fazla şeyler öğrenmeyi de sabırsızlıkla bekliyorum.

Türkiyede Sivil Toplum ve Katılımcılık

Coşkun Üsterci

Türkiye İnsan Hakları Vakfı

İki teorik konuşmanın üzerine ben tamamen alana yönelik ve tabii ki Türkiye üzerinden bir şeyler söylemeye çalışacağım. Son dönemde dünyada ve ülkemizde yurttaşların siyasal alana ve kararlara katılımının ciddi bir şekilde gerilediği bir süreç yaşıyoruz. Diğer konuşmacı arkadaşlarımıza katılıyorum; bence de bu gerilemenin asli nedeni özellikle neoliberal politikaların dünya çapında egemenlik kurması ve bu anlamda bir küreselleşmenin yaratılmış olmasıdır. Bu durum ister istemez ulusüstü organizasyonların siyasal süreçlerde karar verici bir rol üstlenmesine yol açıyor. Bunun güncel, en tipik örneğini sanıyorum Yunanistan'da görüyoruz. Bildiğiniz gibi, Avrupa sisteminin ve bu anlamda bir mali sistemin de parçası olan Yunanistan çok ağır bir ekonomik ve siyasal kriz yaşıyor. Bir yandan siyasi karar vericiler ülkeyi bu durumun içinden çıkarmaya yönelik birtakım kararlar alıp krizi kontrol etmeye ve yönetmeye çalışırken, diğer yandan halk da tabii ki krizin sonuçları kendilerine yansıtacağı için karar süreçlerine müdahil olmaya çalışıyor. Ne var ki Avrupa Merkez Bankası, Almanya Başbakanı Merkel, İMF ve diğer uluslararası kuruluşlar krizden nasıl çıkılacağı konusunda Yunan toplumuna rağmen ve onlardan çok daha etkin bir biçimde karar verici konumda. Bu, sanıyorum Dirk Jörke'nin konuşmasında sözünü ettiği "post-demokrasi" kavramına güzel ve güncel bir örnek.

Ben daha çok, yine Sayın Jörke'nin konuşmasında "karşı demokrasi" diye tanımladığı kesimden, yani sivil toplumun içinden bir aktivist olarak, karar ve katılım süreçlerinde doğrudan yer almaya çalışan biri olarak bir şeyler söylemeye çalışacağım.

Yerelleşme ve federalizm tartışmalarının gündeme geldiği oturumda, halkın karar süreçlerine katılımında, dolayısıyla demokrasinin gelişmesi ve güçlenmesinde yerel yönetimlerin, federalleşmenin önemli bir rolü olduğu söylendi. Halkla ne kadar temas edilirse ve onların doğrudan sorunlarıyla ne kadar ilgilenilip karar süreçlerine olanak tanınırsa, demokrasinin ve katılım yöntemlerinin o oranda iyi öğrenildiğini görmüştük. Bu öğrenme sürecinin, demokratik alışkanlık ve teamüllerinin gelişme-

sinde sivil toplum ve sivil toplum örgütlenmeleri, yerel yönetimler kadar önemli araçlardır. Çok kabaca tanımlamaya çalışırsak, sivil toplum aileden devlete kadar çok farklı toplumsal örgütlenmeleri ve oluşumları tanımlayan geniş bir kavramsal çerçeveye sahiptir; devletin dışında olanı, siyasal alanın dışında olanı tarif eder. Modern anlamda sivil toplumun karar süreçlerine katılım konusunda ağırlığını koymaya başlamasının 60'lı, 70'li yıllara dayandığını, özellikle 68 dalgasının sonrasında, bilhassa da Batı toplumlarında güçlenip gelişme gösterdiğini biliyoruz. Maalesef bu süreç Türkiye'ye biraz geç yansıyor. Söz konusu yıllarda Türkiye'de sivil toplum kavramı olarak bilinmiyordu, bilenlerin önemli bir bölümü de bu kavramı siyaseten küçümsüyor, sakıncalı buluyordu. Aslında ülkede sivil toplumun örgütlenmesini sağlayacak bir zemin, bir temel de yoktu. Türkiye'nin sivil toplumu fark etmesi, keşfetmesi 1980 askeri darbesinin sonrasına denk geliyor. O felaketin Türkiye üzerine bütün ağırlığıyla çökmesi ve siyaset yapmanın bütün zeminlerini tahrip etmesine bağlı olarak sivil toplum keşfedildi ve bu alana yönelik bir kayış söz konusu oldu. Özellikle askeri yönetimin getirdiği yasaklar ve engellemeler sonucu siyaset yapmanın ve örgütlenmenin her türlü imkânının ortadan kalktığı koşullarda, toplumun muhalefet edebilen diri unsurları yeni siyaset zeminleri ararken, dernekleri ve vakıfları siyaset yapmanın ya da siyasal süreçlere katılmanın bir aracı olarak değerlendirdiler. Ne var ki bu unsurlar, o dönemden bu yana, özellikle de küreselleşmenin getirdiği bazı imkânlarla, Batı dünyasıyla da ilişkilenişin artmasıyla birlikte "Sivil toplum nedir-ne değildir? Nasıl örgütlenir? Nasıl karar alır? Karar süreçlerine nasıl müdahale olur?" gibi pek çok konuyu karşılıklı iletişim içerisinde öğrendi, geliştirdi.

Öte yandan, bizzat sivil toplum içinde çalışan bir aktivist olarak yine de bu öğrenme ve gelişmenin çok görece ve sınırlı olduğunu düşünüyorum. Bana göre bunun temel nedeni, içinde yaşadığımız toplumun ve devletin sahip olduğu yapısal özellikler. Her şeyden önce bu ülkede Osmanlı'dan gelen bir merkezi devlet alışkanlığı var. Devlet her şeyi kontrol ediyor ve denetliyor. Ve bu devlete, sivil toplumu her zaman devletin karşısında bir tehdit unsuru olarak algılayan bir zihniyet hâkim. Bu zihniyet, sivil toplum kuruluşlarını da, toplumun ihtiyaç ve taleplerini devlete, devleti yönetenlere aktaran kurumlar, araçlar olarak değil de daha çok devletin kendi ideolojik ve siyasal kavrayışını topluma taşımanın, toplumu manipüle etmenin ve denetim altında tutmanın araçları olarak görüyor. Türkiyeli arkadaşlarımız verilebilecek birkaç örnekle, bunun ne anlama geldiğini hemen hatırlayabileceklerdir. Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde kurulmuş

halkevlerini hatırlayalım mesela. Makul bir sivil toplum anlayışına göre, güya halk bu evlerde/mekânlarda bir araya gelecek, buralarda örgütlenecek, kendi sorunlarını tartışacak ve yöneticilere/devlete aktaracaktı. Hepimiz çok iyi biliyoruz ki, halkevleri bizzat devlet eliyle kurulmuş organizasyonlardır ve aslında Cumhuriyet ideolojisinin topluma empoze edilmesinin, topluma aktarılmasının araçlarıdır. Ya da yakın dönemden, vesayet siyasetinin çok güçlü olduğu 90'lı yıllardan bir örnek verelim: Atatürkçü Düşünce Derneği gibi bir dernek, vesayet siyasetinin topluma empoze edilmesinin bir aracı oldu. Dolayısıyla sivil toplum örgütlenmesinin devletten topluma doğru bir geçişin aracı olarak algılanması, sivil toplumun da güçsüz ve zayıf kalmasına yol açtı.

Buna karşın, özellikle 90'lı yılların sonlarına doğru başta Kürt meselesi olmak üzere yaşanan pek çok soruna çözüm bulmak amacıyla insan hakları alanında ve diğer hak temelli alanlarda çalışmaların yoğunlaşması sivil toplumda görece bir güçlenme, gelişme sağladı. Özellikle de Avrupa Birliği'ne geçiş süreciyle birlikte uyum çalışmaları sebebiyle proje olanaklarının sağlanması, desteklerin verilmesi sivil toplumda ister istemez bir hareketliliğe yol açtı. Bununla birlikte, özellikle Batı'nın gelişkin toplumlarında, sivil toplumun çok daha güçlü olduğu yerlerdeki sivil toplum kuruluşlarıyla bir kıyaslama yaptığımızda aslında işin çok başında olduğumuzu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu kıyaslamayı daha iyi yapabilmek için bazı verileri sizlere aktarmak istiyorum. Geçen yıl TÜSEV, Koç Üniversitesi'nden Profesör Doktor Ahmet İçduygu ve ekibi tarafından yapılan, Türkiye'deki sivil toplumun durumunun analiz edildiği bir çalışmayı yayınladı. Ben devletin meseleye nasıl baktığını, sivil toplum kuruluşlarını nasıl algıladığını anlamak için İçişleri Bakanlığı Dernekler Müdürlüğü'nün web sayfasını incelerken ulaştım bu çalışmaya. Mevcut siyasal iktidar son on yılda, yani kendi iktidar dönemlerinde, özellikle de Avrupa Birliği'ne geçiş süreciyle birlikte Türkiye'de sivil toplumun giderek güçlendiği iddiasında. Buna ilişkin bakınırken, Dernekler Müdürlüğü'nün sitesinde birtakım verilerin yer aldığını gördüm; ancak kendi verileri değil bunlar. *Zaman* gazetesinde yer almış bir haber siteye olduğu gibi koyulmuş. "*Zaman* gazetesini neden böyle bir haber yapmış?" diye merak ettiğimde TÜSEV'e ulaştım. Ne var ki *Zaman*, TÜSEV'in araştırmasının ancak bir bölümünü almış ve buna dayanarak "Son on yılda sivil toplum yüzde 44 gelişme gösterdi" diye haber yapmış. Haberde Avrupa Birliği sürecinin bu konuya epey katkısı olduğundan söz ediliyor. İçişleri Bakanlığı Dernekler Müdürlüğü de bu haberi aynen sitesine taşıyarak sivil toplumda bir gelişme ol-

duğunu iddia ediyor. Dernek, vakıf gibi sivil toplum örgütlerinin sayısında rakamsal bir artış var gerçekten de. Buna karşın TÜSEV'in verilerini daha ayrıntılı değerlendirdiğimizde karşımıza bir başka resim çıkıyor. Aslında TÜSEV verileri, Türkiye'de sivil toplumun örgütlenme ve siyasal kararlara katılım bakımından ne kadar yoksul bir durumda olduğunu gösteriyor.

Şimdi bu iki farklı yaklaşımı, bu iki farklı okuma biçimini göstermek için verileri aktarmaya çalışacağım. Hakikaten son on yılda yüzde 44'lük bir artış var: 2000 yılında Türkiye'de 60.931 dernek varken, 2011 yılında bu sayı 88.210'a çıkmış. Halen, aralarında Osmanlı döneminden gelen vakıflar, özellikle gayrimüslimlerin sahip olduğu vakıfların ve dini vakıfların da içinde olduğu yaklaşık 4.500 civarında da vakıf örgütlenmesi var. Bunları da ilave edersek, 92.500 civarında dernek ve vakıf tarzı sivil toplum kuruluşunun var olduğu çıkıyor ortaya. Bunların yanı sıra sivil toplum kuruluşu olduğu tartışmalı olan, bir bölümü sivil toplum kuruluşları örgütlenmesine yakın, bir bölümü daha uzak olan bir kesim var: sendikalar, meslek odaları ve barolar. Sendikaların sivil toplum örgütlenmesine biraz daha yakın olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bir yasayla kurulmuş olan ve bir mesleki faaliyeti yasa çerçevesinde gerçekleştirmeye çalışan meslek odaları ve baroların sivil toplum kuruluşu sayılıp sayılmayacağı tartışma götürür. Onları da hesaba katarsak Türkiye'de toplam 150 bin civarında sivil toplum kuruluşunun var olduğunu söyleyebiliriz.

Bu verileri hemen sivil toplumun güçlü olduğu ülkelerdekilerle karşılaştıralım; zira TÜSEV bunu yapmış, ben de oradan alıntılıyorum. Almanya'ya bakıldığında 2.100.000 civarında dernek olduğu görülüyor. Arada korkunç bir uçurum var. Bu sayı Fransa'da 1.470.000, Amerika Birleşik Devletleri'nde ise 1.200.000 civarında. Nüfusa oranla kıyasladığımızda Türkiye'de her 866 kişiye bir dernek düşerken, Fransa ve Almanya'da yaklaşık her 40 kişiye bir dernek düşüyor. Başka bir açıdan karşılaştırsak her on Fransız'dan dördü mutlaka bir sivil toplum kuruluşuna üye ve burada faaliyet sürdürabiliyor.

Türkiye'deki 88.210 derneğe toplam 7 milyon 300/400 bin civarında insan üyemiş. Tabii ne kadar aktif çalıştıkları tartışılır; salt üyelik düzeyinde de kalmış olabilirler. Toplam üyelerin 1 milyonu biraz aşkın bölümü kadın, geri kalan 6 milyon küsuru ise erkek. Bu veriler aslında sivil toplumda katılım ve demokrasi sorununun toplumsal cinsiyet (*gender*) boyutunu göstermesi bakımında önemli.

Bu dernekler hakikaten siyasal alana katılıyor mu; karar verici bir rol, fonksiyon üstleniyor mu? Verileri biraz da bu açıdan değerlendirelim.

Mevcut 88.210 derneğin sadece 853'ü sivil haklar üzerinde çalışıyor. İlginç, değil mi? Türkiye'de insan hakları, çevre hakları, kadın hakları gibi konularda çalışan dernek sayısı toplamda bu kadar. Geri kalanların çok önemli bir bölümü dini ve spor amaçlı dernekler. Cami yaptırma, yaşatma dernekleri türünden 15 bin dini dernek var. Bu tür dernekler bir camiyi yaptırmak için kuruluyor, onun faaliyetini sürdürmek için devam ediyor ve yedi sekiz kişi bir araya gelip bütün çalışmaları gerçekleştirebiliyor. Bu tür derneklerde bir biçimde kararlara katılım ve demokratikleşme derdinin olmadığını, yurttaşların temel ihtiyaçları, talepleri üzerine bir tartışma süreci yaşanmadığını hepimiz biliyoruz. Bunlar dışında yine 15 bin civarında da spor derneği var. Sonuç olarak görüldüğü gibi, toplumun en dinamik unsurlarının yer alabileceği hak temelli, sivil haklar üzerine çalışan dernek sayısı çok düşük Türkiye'de.

Son bir veri daha aktararak bu bölümü kapatayım. Türkiye'deki derneklerin yaklaşık yüzde 35'i, yani 30 ya da 31 bin civarında dernek, üç büyük kentte faaliyet sürdürüyor. Yüzde 20 ile, yani 17 bin dernekle İstanbul başı çekiyor. Bu da Anadolu'nun sivil toplum anlamında bir faaliyet göstermeye, örgütlenmeye hiç istek, eğilim göstermediğini ortaya koyuyor bence. Gençlerin sivil topluma katılımı ise daha da vahim. Mevcut derneklere üye olan genç sayısı yüzde 8 civarında. Gençlerin en fazla yer aldığı dernekler ise spor amaçlı olanlar; onlar da yüzde 11 oranında.

TÜSEV'in yaptığı bu araştırmanın ilginç olan bir başka boyutu ise toplumunun yüzde 51'inin sivil toplum kuruluşlarına güvenmiyor olduğunu görülmesi. Sivil toplumun kendisi bizzat kendi örgütlenmesine, kendi var oluşuna güvenmiyor.

Konuşmamın başında, teorinin yanı sıra alandan yaşadığımız sorunları da dile getirmeye çalışacağımı söylemiştim. Sanırım 18-19 yaşlarımdan bu yana hak arama mücadelesi içindeyim. Yaklaşık yirmi yıldır da Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nda (TİHV) faaliyet sürdürüyorum. Aynı zamanda kendimi antimilitarist bir barış aktivisti olarak tanımlıyorum. Uzun yıllardır vicdani ret konusunda çalıştım ve bu çalışmalarım sırasında özellikle de işbirliği yaptığımız Alman Barış Örgütü'nden ve Almanya'da insan hakları alanında çalışan örgütlerden çok fazla şey öğrendim. Bu deneyim alışverişi beni ciddi bir şekilde geliştirdi. Her şeyden önce konsensüsle karar alma, doğrudan demokrasi, katılımı etkin kılma, bu katılımı bütün renk ve farklılıklarla, cinsiyet ve cinsel yönelim ayrımcılığına yol açmadan gerçekleştirmek gibi pek çok konuda kendimi sorgulamama ve fikri gelişmeler sağlamama yol açtı. Bu bağlamda edindiğim bütün birikimi de çalıştığım

alana yansıtmaya çalıştım.

Hak temelli çalışmalar yapan örgütlenmeler belki de Türkiye'nin en dinamik ve en etkili unsurları. Çevre, LGBT bireylerin hakları, kadın hakları, çocuk hakları gibi konular üzerinde çalışan kuruluşların katılım süreçlerini çok iyi örgütlediklerini, görüş, ihtiyaç ve talepleri çerçevesinde, önerileri çerçevesinde siyasal alana daha dinamik bir şekilde katıldıklarını biliyorum. Bunun güzel bir örneği olarak da TİHV'e değineyim. TİHV, işkence ve kötü muameleye maruz kalan kişilere fizikse-ruhsal rehabilitasyon hizmeti sunuyor. Bu anlamda uzman bir kuruluş, teknik bir kuruluş yani; çok fazla üyesi olan bir örgütlenme değil. Hekimlerin, hukukçuların ve dokümantasyon konusunda uzman kişilerin yer aldığı bir örgütlenme ama özelde Türkiye'nin çok ciddi bir sorunu olan işkencenin önlenmesi, genelde ise insan haklarına saygının tesis edilmesi konusunda aktif çalışan bir kuruluş. TİHV'in pratiğini katılım açısından iki boyutta irdelemek istiyorum. Birincisi, örgüt içi demokrasiyi nasıl gerçekleştiriyor? İkincisi, dışarıdaki hayata, siyasal alana nasıl katılıyor, karar vericilerle ilişkilerini nasıl organize ediyor?

Örgüt için demokrasi bakımından başarılı bir örnek olduğunu söyleyebilirim vakfın. Zira yukarıda kendime dair belirttiğim alanların dışında hem ortak aktiviteleri organize etmek amacıyla temas kurmam, hem de bazı farklı derneklere üye olmam nedeniyle de biliyorum ki sivil toplum örgütlerinin büyük bir bölümünde temsili demokrasi söz konusu. Maalesef genelde tüm kararlar seçilen yönetim kurulları tarafından alınıyor, üyelerin katılımı ancak genel kurullarda yönetim kurulunu seçmekle sınırlı oluyor. Bu, ülkede kamusal/siyasal alana egemen olan demokrasi modelinin sivil topluma da yansımından başka bir şey değil. Doğrudan demokrasi konusu Türkiye'deki sivil toplum örgütlerinin çok ciddi bir sorunu aslında. Buna karşın, sözünü ettiğim hak temelli örgütler için bunu pek söyleyemeyiz. Sanıyorum bu tür kuruluşlar biraz da geliştirdikleri uluslararası ilişkiler sayesinde ama daha çok çalıştıkları alanların doğası gereği doğrudan demokrasi konusuna daha çok kafa yoruyorlar ve bunu becerebiliyorlar. TİHV olarak biz de doğrudan demokrasiyi uygulayabilen bir kuruluşuz. Tüm kararlarımızı vakfın asıl karar organı olan kurucular kurulu, yönetim kurulu ve tüm çalışanları sürece dahil ederek birlikte alıyoruz. Yönetim kurulu toplantıları tüm çalışanların, kurucular kurulu üyelerinin katılımına açık. Gündemler önceden belirleniyor ve elektronik ortamdan paylaşıyoruz bu bilgileri. Her türlü konuyu önce komisyonlar tarzında, ayrıntılı olarak tartışıyoruz ve ardından herkesin katkı ve katılı-

mıyla nihai hale getiriyoruz. Projelerimizi bu temelde hazırlıyoruz. Başka bir deyişle, yasanın dayattığı bir yönetim kurulumuz var, yasal sorumluluğu bu kurul üstleniyor ama karar süreçlerinde gerçek anlamda çalışanıyla, kurucular kurulu üyesiyle, gönüllüsüyle vakfın bütün unsurları belirleyici oluyor.

Övünerek söylüyorum, konsensüs yöntemiyle karar almayı biliyoruz, beceriyoruz. Bu söylediğim belki Batılı arkadaşlara komik gelebilir ama konsensüsle karar almayı bilmek, becerebilmek Türkiye’de hakikaten bir ayrıcalık; çünkü karar alma sürecini ilgili herkesin katılımını sağlayarak aynı zamanda bir sosyal öğrenme süreci haline getiren konsensüs yöntemiyle karar almanın birtakım teknikleri var ve maalesef bunlar Türkiye’de bilinmiyor. Maalesef ne siyasi partilerimizde, ne siyasal alanda, ne de sivil toplum kuruluşlarında konsensüsle alınıyor kararlar. Daha çok azınlık-çoğunluk ilişkisi geçerli ki bu yöntemin katılımı çok ciddi şekilde etkileyen olumsuz bir faktör olduğunu düşünüyorum. Dolayısıyla da TİHV’de konsensüsle karar alabildiğimizi söylemek bana hakikatten bir ayrıcalık gibi geliyor.

Dışarıya, siyasal alana yönelik, daha çok da siyasal karar vericilere yönelik çalışmalarımıza baktığımızda, bu konuda da emsallerimizle kıyaslandığında görece bir avantajımız, üstünlüğümüz olduğunu düşünüyorum. Oysa ülke geneli açısından, hele ki bugünkü mevcut siyasal iktidarın bu meseleye yaklaşımı bakımından değerlendirdiğimizde aslında genel olarak iyi bir noktada olmadığımızı söyleyebilirim. Biraz önce konuşmacı arkadaşlarımızdan biri, özellikle karşı demokrasinin problemlerini ifade ederken sıkılma, simülasyon, benzeşim ve elitizm gibi risklerden, tehditlerden söz etmişti. Ben bunlara bir de öğrenilmiş çaresizliği eklemek istiyorum. Mitolojide bir Sisyphus vardır biliyorsunuz, tanrılar onu cezalandırmak amacıyla bir taşı çıkarmak üzere derin bir çukurun içine atmıştır. Sisyphus sürekli taşı çıkarmaya çabalar ancak bir noktaya geldiğinde fizik kuralları gereği taş gerisin geriye çukurun dibine düşer, bu kez öbür taraftan çıkarmaya çalışır. Bu çabayı biteviye sürdürür. Aslında bir tür öğrenilmiş çaresizlik durumudur bu. İşte biz de bu durumdayız.

İki gün önce Türkiye İnsan Hakları Ulusal Kurumu’na ilişkin yasanın TBMM’den geçtiği söylendi. Türkiye’de insan haklarının geliştirilmesi ve güçlendirilmesi mücadelesi açısından çok önemli bir kurum bu. Biz TİHV olarak, yıllardır Paris ilkelerine uygun bir ulusal insan hakları kurumunun nasıl oluşturulacağına, fonksiyonlarının ne olacağına kafa yorduk, bu konuda kitaplar yazdık, raporlar hazırladık. Sekiz yıldır da aynı konuda siya-

si iktidarla tartışıyoruz. Hiçbir aşamada, uzman bir insan hakları kuruluğu olarak bizim görüşümüzü almak için özel bir çaba harcamadılar. Zaman zaman batılı uzmanlara, Avrupa Birliği yetkililerine “Bakın, sivil toplum da görüşünü alıyoruz” diyebilmek için düzenledikleri göstermelik toplantılarda ise sıkıştırılmış sürelerde boş gözlerle bakıp bizi sadece dinlemekle yetindiler. Yaptığımız kapsamlı önerilerin hiçbirini dikkate almadan, adeta bir devlet kurumu tarzında bir ulusal kurum oluşturdular. Ülkede insan haklarına saygının geliştirilmesi, hak ihlallerinin önlenmesi, hakların güçlendirilmesi ve geliştirilmesi bakımından çok kritik fonksiyonlar üstlenebilecek bir kurum bu. Hem AB’ye giriş sürecinin önümüze koyduğu bir ev ödevi, hem de Türkiye’nin altına imza attığı uluslararası sözleşmelerin zorunlu kıldığı bir gelişme. Buna rağmen çok kötü bir yasa çıktı. Bu yasanın bir başka açıdan da önemi var. Biliyorsunuz siyasi iktidar, Kürt meselesine ilişkin iki yıl önce bir demokratik açılım süreci başlatmıştı. Beşir Atalay o dönemde İçişleri Bakanı’ydı ve 13 Kasım 2009’da TBMM’ye hükümetin açılım programını sundu. Çok kötü ve yüzeysel bir programdı. Bu programın kısa, orta ve uzun vadeli hedefleri vardı. Orta vadede atılacak adımlardan ikisi insan hakları alanıyla ilgiliydi. Bunlardan biri, İnsan Hakları Ulusal Kurumu’nun oluşturulması, diğeri ise işkencenin önlenmesinde çok önemli bir enstrüman olan, BM İşkenceyi Önleme Sözleşmesi’nin Seçmeli Ek Protokol’ü (OPCAT) kapsamında bir ulusal önleme mekanizmasının kurulmasıydı. Türkiye’nin en temel meselesi olan Kürt sorununu çözüme kavuşturmak için önerilen, bu kadar önem verilen iki kurum, sivil toplum tamamen dışarıda bırakılarak, tamamen hükümete bağlı olacak bir şekilde ve iç içe geçmiş biçimde oluşturuldu. İşte yaşanan bu olay hem Türkiye’de sivil toplumun karar vericileri etkileme gücünü, hem de siyasal erkin sivil topluma bakışını ve tabii ki öğrenilmiş çaresizliğimizi göstermesi bakımından güncel ama aynı zamanda iyi bir örnek oluşturmaktadır.

Bütün bunlara rağmen, sahip olduğumuz değerler ve ahlaki sorumluluklarımız başka türlüüne izin vermediği için, başka türlü bir iş yapmayı bilemediğimiz için, başka türlü yaşam bize mutluluk veremeyeceği için yine dönüp dolaşıp Sisyphus gibi taşı taşımaya, ısrarla katılım ve demokrasi mücadelesini sürdürmeye çalışıyoruz.

Dördüncü Oturum Tartışma Bölümü

Katılımcı: Üçünüze de bir soru sormak istiyorum. Sizce demokrasi ancak gelişmiş ülkeler için mi uygun bir modeldir? Bu soru tabii ki kalkınma tartışmaları açısından çok riskli. Cevabımız “Evet” olursa, “Yoksul ülkelerin demokrasi şansı hiç mi olmayacak, nereye gideceğiz o zaman?” sorusu gelir ardından. Acaba Avrupa’daki kriz bahane olarak mı kullanılıyor? Krizde olduğumuz için hükümet olarak, parlamentonun kararını dikkate almadan karar vermek istiyoruz ya da Merkel’in istediği gibi parlamento üstü bir kurul oluşturmak, onu özellikle kriz konularıyla ilgili karar verme yetkileriyle donatmak... Kriz konusu özellikle de Türkiye için önemli, çünkü Türkiye sürekli kriz halinde. Bir defa Kürt sorunu krizi var ve başka krizler. Bu hükümet bize hep kriz satmaya ve kriz yönetimi bahanesiyle halkın katılımını mümkün olduğu kadar az gerçekleştirmeye çalışıyor. Bu nedenle bu “kriz” kelimesi bence çok riskli aslında.

Dirk Jörke: Sorunun esas noktası şu: Mali krizin yönetimi için gerekli kararların çok hayati olması dolayısıyla tartışmaya çok fazla vakit yok. Alınacak kararların da çok popüler olmayacağını tahmin etmek mümkün. Ama ben de aynı fikirdeyim, bu tür gerçekten hayati meselelerin tartışılmasına zaman ayırmamak büyük bir hata. Avrupa’da mali krizin yönetimine ilişkin tartışma gelecekte demokrasinin neye benzeyeceğine ilişkin çok önemli bir gösterge. Dün Alman Maliye Bakanı’yla yapılan bir röportajı okudum; Avrupa’da demokratik bir anayasa için bir referandumdan söz ediyordu. Avrupa’nın demokrasi açısından bahsediliyor hep. Avrupa Birliği gibi ulus-üstü bir birlik nasıl demokratik olabilir? Ortak bir kamusal alan yok, ortak bir dil yok ve bu durum devasa problemler yaratıyor.

Demokrasinin refahla ilgili olduğu konusuna gelince, şu soruyu sormak gerekiyor: Türkiye gibi bir ülkede demokrasi şansımız hiç mi yok? Bu, demokrasinin yerel bir tabanı olduğuna dair söylemle ilgilidir. Mahallede, komünde yaşanan demokratik deneyimlerin belirleyici olduğundan, bölgelerde, yerel alanlarda yurttaşların yeni katılım biçimlerinin olduğundan bahsediliyor.

Almanya’nın batısındaki bazı sanayileşmiş kentlerde işsizlik oranı çok yüksek ve bütçeler düşük; buralarda demokratik bir karar verme süreci için manevra alanı yok. Benim söylemek istediğim tek şey buydu; çok zengin olmayan ülkelerde demokrasinin geleceğinin olmadığından söz etmiyordum.

Katılımcı: Bir konuşmacı, hemen hemen şöyle dedi, gelişmekte olan ülkeler demokratik olamazlar, bu da çok eski bir tartışmadır. Eğer bir refah ülkesinde yaşamıyorsanız demokrasi bir lükstür, unutulmuş diyorlar.

Dirk Jörke: John Canon'ın bir araştırması var; bu araştırmada farklı demokrasi biçimlerini görebiliyoruz. Tabii ki bir tür demokrasiden söz edilebilir; Batı toplumlarındaki kadar gelişkin olmasa da başka tür bir demokrasi olur. Tekrarlamak gerekirse, Batı toplumlarında demokrasiye bakıyorsak bu düzeyde ne yapabileceğimizi ele alıyordum ben. Krizin katılımcılığı sınırlamak için bir bahane olarak kullanıldığını söylediniz, ama bu krizde baskı altında alınan kararlar uzun vadede sürdürülebilir olmayan kararlar olur. Sanıyorum bunu enerji sisteminin dönüşümüyle beraber Almanya'da göreceğiz; çünkü orada da zaman baskısı var. Ama sorun şu ki, kararlar sürdürülebilir değilse, yani yurttaşlar tarafından desteklenmiyorsa protestolar ve maliyetler artacaktır. Dolayısıyla politikacılar gittikçe daha büyük ölçüde yurttaşların katılabileceği ortamlar yaratmaya mecbur olmaktadır. Almanya'da bu ihtiyacı hissediyorlar, iktidar üzerinde bir baskı var. Bu aslında zaman alıcı bir süreç olabilir ama gerekli.

Coşkun Üsterci: Soruyu anlayabildiğim kadarıyla cevap vermeye çalıştım. Bir ülkede demokrasinin olabilmesi için refah ve zenginliğin ya da belli kriterler sonucunda oluşmuş bir gelişkinliğin aranmasının şart olmadığını düşünüyorum. Elbette demokrasi bu sıralananlardan bağımsız değil, ama bütünüyle bunlara bağlı da değil. Demokrasi deyince, tarihte her fırsatta gönderme yaptığımız, örnek aldığımız bir Atina demokrasisi geliyor gündeme. Bugünün gelişmişlik anlayışıyla kıyasladığımızda hiçbir kriteri karşılamıyor olmasına karşın çok ideal bir demokrasi yaşıyordu orada. Hele kendi koşullarında baktığımızda Atina diğer şehir devletlerinden çok daha yoksul ve çok daha az gelişkin bir şehir devletti, ama onlardan daha demokratik ya da demokrasiyi daha fazla kullanabilen bir yönetime sahipti. İçinde bulunduğumuz dönemde ise özellikle 11 Eylül'de İkiz Kuleler'e yapılan saldırıdan sonra, ekonomik olarak gelişkin ülkelerde yönetimler "Özgürlük mü, güvenlik mi?" diyerek hemen demokrasiyi kısıtlamaya yöneldiler. Öte yandan ekonomik krizlerin yaşandığı dönemlerde benzer eğilimlerin ortaya çıktığını da görebiliyoruz. Örneğin, günümüz koşullarında yaşanan ekonomik krizin tehdidi altında büyük çabalarla geliştirilmiş bir demokrasi ve barış projesi olan Avrupa Birliği'ni koruma kaygısıyla güvenlik politikalarını güçlendirmeye yönelik eğilimlerin

arttığını görebiliyoruz. Bu koşullarda bırakın katılımcılığı, bankaların, IMF'nin, Dünya Bankası'nın parlamentarizmini bile aşan merkezi kararlarının, dayatmalarının hayatlarımızı şekillendirmesi gibi bir tehditle, tehlikeyle karşı karşıyayız. Dünya çapında demokrasiden çekilmenin asli nedeninin bu olduğunu düşünüyorum.

Katılımcı: Son konu ve yorumlar üzerine bir şeyler söylemek istiyorum. Ekonomi, demokrasi, sosyal refah ve borç krizinden söz edildi. Ben bir ekonomik krizin var olduğuna inanmıyorum. Olsa olsa OECD dünyasında finansal piyasaların bir krizini yaşıyoruz. Yunanistan, Avrupa para birliğinin gayri safi yurtiçi hasılasının sadece yüzde ikisini temsil ediyor, çok büyük bir oran değil bu. Avrupa Birliği'nin toplam borçları, Amerika Birleşik Devletleri'nin borcunun altındadır, Japonya'ninkinden de iki buçuk ya da üç kat daha azdır. Ne Japonya, ne Amerika Birleşik Devletleri kendi kamu harcamalarını karşılamakta sorun yaşıyor. Alman şansöyesinin yanlış politikaları nedeniyle ortaya çıkmış olan söz konusu krizin tek nedeni bu değil. Meselelerden biri, borçlar konusunda merkezi bir sorumluluğun olmaması. Japonya'da hükümet ve merkez bankasının üstlendiği bir merkezi sorumluluk var; keza Amerika Birleşik Devletleri'nde de var merkezi bir sorumluluktan söz edebiliriz, ama Avrupa'da yok. Bu öyle bir an ki, tek bir üye ülke ve bir süre boyunca da bir başka üye ülke olan Fransa yönetimi üstlendi. IMF'de değildi yönetim, Almanya'daydı.

Mesele şöyle bir noktaya geliyor: Politika yapımı bir rol oynayabilir, her ne kadar daralıyor olsa da bir manevra alanının varlığına işaret eder bu. Neden kemer sıkma politikası diktasını takip etmek zorundayız? Bu bir demokratik hastalık değil, Alman şuurunun hastalığı. Enflasyondan korkuyorlar, depresyondan hiç korkmuyorlar. Aslında 1920'lerin sonunda dünya ekonomik krizini ve 1930'lu yılların başında büyük politik krizi tetikleyen, depresyondur. Bu, Alman siyasi söyleminin tamamen dışındadır, dolayısıyla borç krizi kendi kendimizin başımıza getirdiğimiz bir sorundur ve çözememiştir.

İkinci ve çok önemli bir nokta da şu: Hayatımın bir bölümünü, daha az gelişmiş ülkelerin demokrasiye ilişkin şanslarını incelemekle geçirdim. 20. yüzyılın başı ile 21. yüzyılın başı arasında bir ayırım yapmamız lazım. 20. yüzyılın başında en ileri demokratik ülkeler herkese oy hakkı tanıdı. Kadın sorununu bir kenara bırakın, bu çok büyük bir problem tabii ki. 20. yüzyıl boyunca, genel seçimler yeniden bölüşümü mümkün kıldı. İşte burada sosyal refahla olan bağ ortaya çıkıyor. Adım adım gelirin yeniden

bölüşümünü sağlayan bir vergi sistemini yerleştirdiler. Bunu yapabiliyorlardı, çünkü oy sandıkları vardı, kolektif örgütlenme vardı. 21. yüzyılın başında küreselleşme ortamında, yeni liberalizm ve küreselleşme bütün politikaların çerçevesini değiştirdi. 1920’li yıllarda Marksizmin ve neo-Marksizmin çok güvenli teorik açıklamaları, çerçeveleri vardı; her şeyi açıklayabiliyordu bu teori. 1970’li yılların ekonomik krizine gelince, Jürgen Habermas’ın bu konuda Colin Crouch’tan çok daha fazla söyleyecek şeyi var. Çünkü demokrasi teorisyenleri bir şeyi unutuyor; bunlar ekonomik krizin tetiklemeyle oluyor. Müzakereci demokrasi, yerel doğrudan demokrasi, katılımcı bütçe gibi güzel unsurlardan söz ediyoruz ama ekonomiyi unutuyoruz. Üstyapı terminolojisini kullanacak olursak, altyapıda sadece para ve ücret konusunda değil, hayat olanakları bakımından, katılım bakımından yeniden bölüşüm kurallarını değiştirmedikçe üst-yapıda ne gibi bir değişiklik yapabiliriz? Bu kâğıt taşları genç kuşak aynı şekilde kullanabilecek mi bilmiyorum, işçi sınıfı geçmişte kullandı, şimdi artık birleşik bir politik aktör yok. Tabii ki bu Stuttgart’taki orta sınıfın yapabileceği bir şey değil bu, Stuttgart konusunu bir kenara bırakıyorum. Almanlar yerel birtakım olayları kesinlikle aşırı derecede önemli göstermeye çalıştılar, durumu abarttılar. Bence 21. yüzyılın başındaki koşullar siyasi karara ulaşmayı daha da güç kılıyor, halkın genel çıkarına uygun politikaların belirlenmesi çok daha zor oluyor, ama manevra alanı var. Bu neoliberalizm bilinçli kararlarla getirildi. Şimdi ikinci adımı atıyorlar: “Borç almayı bırakın” cümlesi demokrasiye karşıdır, çünkü bu tür bir politika hükmünü anayasaya geçirmek demokratik karar verme sürecini engelliyor. Bütçe açıklarını veya borçlanmayı sınırlayan bir anayasa hükmü geliştirmek son derece önemli. Bazı taşra ekonomistleri ve politikacıları bunu geçirmeye çalışıyor ki çok yanlış.

Türkiye’de özellikle baraj projelerine, genetik manipülasyona karşı sivil toplum eylemleri geliştiriliyor. Bütün bunlar aslında refahla ilgili değil, büyük şirketlerin çıkarlarına dokunuyor. Almanya’daki gibi bir sonuç doğurmuyor olabilir. Bazı şirketler insanları karar verme sürecine katarak protestoları azaltabilir. Türkiye’de her konuda yeni mevzuat çıkıyor ama bunların hiçbiri barajlar için, enerji santralleri için geçerli değil. Protesto yapanları “terörist” olarak tanımlarsınız, yapmak istediğiniz şeyi yaparsınız Türkiye’de. Bu doğrudan doğruya küreselleşmeyle ilgilidir ve ekonomik çıkarlara aşırı derecede bağlıdır. Benim nezdimde eleştirel medya için de geçerli bu; onlar sivil toplumun bir parçası benim için. Medyaya eleştirel bir bakışla değil de mesela ekonomik çıkarlarla yaklaşırsanız, öz-

gür medyayı unutun.

Dirk Jörke: Evet, literatürde de bu konuda geniş bir tartışma var ama sorun şurada: Bir çözüm yok. Bunun bilincinde olmak ileriye doğru bir adım; çünkü bundan birkaç yıl önce insanlar böyle bir şeyin farkında bile değildi, hatta sivil toplum kuruluşlarında bile böyleydi. Daha az eğitilmiş, daha az gelirli insanların katılımının söz konusu olmadığı meselesi gündeme gelmiyordu. Dolayısıyla şimdi, bu insanlara nasıl ulaşılabileceği konusuna kafa yormak önemli. Ancak bu tür bir işe girişmek için de tabii ki kaynağa ihtiyaç var ve yerel yönetimlerle işbirliği yapmak, insanlara mektup yollamak gibi yollar denemek gerekiyor.

Bizim projemizde rastgele seçim yapıldı ve insanlara “Bu sürece niye katıldınız?” diye sordüğümüzde kendilerinden bunun istendiğini söylediler. Yani şahsen birisi onları aramış, onlara gelmiş ve “Bize katılın, sizin görüşünüz bizi ilgilendiriyor” demiş, onlar da katılmış. Dolayısıyla bunun zor bir iş olduğunu görmek lazım, çok çaba, çok kaynak gerektiriyor, ama bu tür eylemlere katılmayan insanların katılımını sağlamanın bir yolunu bulmak gerekiyor. Katılım da bir süreçtir, bir sivil eğitim sürecidir. Katılımın aynı zamanda ekonomiyi de ele alması gerektiği görüşü son derece geçerli. Ancak kamu katılımının da başlangıcı böyle oldu. Mesela Almanya’da kamu katılımında bir altın çağ yaşandı. Devlet memurları ve politikacılar kamu katılımını bir tehdit olarak görüyorlar, çünkü iktidar kaybı olarak algılıyorlar. Dolayısıyla küçük adımlarla ilerlemek –ki siz zaten bu tür hareketler içindesiniz– daha anlamlı; küçük inisiyatifler önemli bu bağlamda. Aynı zamanda, kamu katılımı açısından bir politik reforma da ihtiyaç var. Mesela bu meselenin eğitim programına girmesi gerek; daha anaokulundan başlayarak çocuklara demokrasi alanında bu tür beceriler kazandırılırsa belki ilerleyen dönemde daha az eğitilmiş insanların katılım oranı artırılabilir.

Anna Wohlfahrt’ın “Sorun var ama çözüm yok” cümlesi çok anlamlı. Okulda öğrencileri eğitmek, yani onlara demokratik bir ortamda yurttaş olma becerisini ve bilgisini kazandırmak gerektiğinden söz etti. Almanya’da böyle birçok program var ancak sorun şu: Öğrenciler okuldan ayrılıyorlar ve kendilerini, hayati konularıyla ilgili tartışmaların sürebileceği bir ortamda bulacaklarını zannediyorlar ama büyük bir hayal kırıklığı yaşıyorlar gerçek durumla karşılaştınca. Bu sabahki oturumda sivil toplum ve siyasi katılım söz konusu edildi ve demokrasi ile kapitalizm, mali kriz, borç krizi denen kriz arasındaki ilişki konuşuldu; AB ile ilişkiler ve yurtiçi gay-

risafi hasıla gibi konulara değinildi. Bütün bunlardan benim edindiğim izlenim şu: Demokrasi fikrini ciddiye almak istiyorsanız, iktidar ilişkilerini ve biraz eski gibi gelse de üstyapı denen şeyi hesaba katmanız, “Demokrasi nedir? Demokratik yöntem nedir? Nasıl demokratik bir şekilde karar verilebilir?” gibi soruların cevabını aramanız gerek. Şu anda en azından, bunun için bir manevra alanımız yok. Dolayısıyla bulunduğumuz noktada Avrupa Birliği’nin kurumlarında yeni doğan bir hegemonya var. Bu da geçmişteki karar mekanizmalarının, Maastricht kriterlerinin bir sonucu.

Şimdi ortaya çıkan soru şu: Bu karar verme mekanizması ve kurumlar ile mali kuruluşlar arasındaki ilişki nasıl değiştirilebilir? Daha pozitif entegrasyona, sosyal bir dönüşüme, daha eşitlikli vergilendirmeye yönelik bir yapıya nasıl geçilebilir? İşte burada, Batı Avrupa’daki canlı sivil toplum etkinliği çok önemli. Belki bu şekilde tünelin sonunda bir ışığı görmeye başlayabiliriz; mesela işgal hareketleri bunun bir işareti gibi. Ama kötü öyküyü de unutmayalım, çok az insan var bu işin içinde. Dolayısıyla burada da bir tehlike söz konusu. Benim esas tezim de buydu. Yurttaş katılımı konusunda pek çok değişik örnek var; müzakereci demokrasi gibi pek çok yeni fikir var, ama bunlar can alıcı sorunlar değil aslında ve dolayısıyla, sadece iyi eğitilmiş insanların katılımcı olması pek de şartıcı değil.

BEŞİNCİ OTURUM

**GENÇLİK, SOSYAL MEDYA
VE KATILIMCILIK**

Siyasal Katılım İçin Sosyal Medya Fırsatı

Falk Lke

Dijital Toplum Derneği

Almanya açısından bakacağım soruna ancak bu muhtemelen yanlış bir bakış açısı olacak, Almanya tabii ki Türkiye ile karşılaştırılması zor bir lke. Buradaki politik durum farklı. Bazı benzerlikler elbette olabilir ama farklılıklar daha belirgin. Medyayı, siyasi katılımın bir fırsatı olarak görüyorum. Bizim için büyük lde politikalar Avrupa Birliği düzeyinde belirleniyor. Digitale Gesellschaft kullanıcı hakları grubunu resmen 2010 yılında kurduk. 2000 yılından sonra ilk girişimler yapıldı. Mesela erişim engellemesi konusunda tasarlanan bir uygulama, bizim protestolarımızdan sonra iptal edildi. Otuz iki ye örgüt olarak Avrupa Dijital Haklar kuruluşunun bir mensubuyuz. Brüksel’de bir bromuz var. Amacımız birbirine bağlı bir dünyanın gelişen ortamında demokrasi üzerine çalışmak.

Ortam çok hızlı değişiyor, interneti aktif olarak kullanmasanız bile dijital ortamın bir parasısınız, nkn birçok Şey dijital teknoloji aracılığıyla birbirine bağlanıyor. Dolayısıyla bilgisayarların kullanımı bir bakıma toplumu teslim almış durumda. Bu bir lde hoşumuza gidiyor, bazen de yanlış olduğunu düşünüyoruz tabii. Esas odak noktamız şu: Biz her türlü gözetime, her türlü sansüre, saydam olmayan her türlü lobiciliğe hatta bazen kimin yaptığına bağlı olarak saydam lobiciliğe bile karşıyız. İfade özgürlüğünü, düşünce özgürlüğünü, bilgi edinme özgürlüğünü savunuyoruz; yani bilgiye erişimin, yasamanın, mevzuatın, bürokratik usullerin açık olması gerektiğini düşünüyoruz. Açık veri taraftarıyız, her türlü devlet organı ve topluluk verilerini paylaşmalı. Kişisel verilerin ciddi bir Şekilde korunmasını savunuyoruz. Çok yakında bu konuda bir gözden geçirme yapılacak Avrupa çapında ve biz de bu konuda çok faaliz. İnternetin tarafsızlığını, telif hakkı reformistliğini savunuyoruz, bilgiye ve siyasi süreçlere erişimi savunuyoruz.

Buraya genç kuşağın ilgileri konusunda konuşmak üzere çağrıldım. Bizim korkunun değil, özgürlüğün yönetimi diyebileceğimiz bir sloganı-

mız var. Devlet terörizmle mücadele yasaları dolayısıyla hayatımıza fazlasıyla karışıyor. Bu noktada da bu slogan anlam kazanıyor. Bilgiye erişim, aynı zamanda hayata erişim anlamına geliyor. Bugünlerde Almanya'da bir öğrenciyi "Ev ödevini Wikipedia'sız yapar mısınız?" deseniz, muhtemelen büyük sorunlarla karşı karşıya kalır. Kendi dünyalarını anlamayan insanlar tarafından suçlu ilan edilmekten kaçınmak istiyor gençler. Siyasi karar vericiler uzun bir süre boyunca, genç insanların içinde yaşamakta olduğu dünyayı anlayamadı, belki hâlâ anlayamıyorlar. Yıllar önce, biriyle konuşmak istediğiniz zaman telefon ediyordunuz, şimdi facebook'u kullanabiliyorsunuz. Bazı rakamlar vermek istiyorum. 2011 yılında 12-19 yaş arasındaki internet ve medya kullanıcılarından 1205'i üzerinde yapılmış bir çalışmanın verileri bunlar. Araştırma sonuçlarına göre, kızların yüzde 98'i kendi cep telefonuna sahip; tabii i-phone, blackberry veya ona benzer bir smart telefon değil bunların tamamı. Kızların yüzde 76'sı, erkeklerin yüzde 81'i kendi bilgisayarına veya dizüstü bilgisayarına sahip. Kızlarda yüzde 44, erkeklerde yüzde 46'lık kesiminin internet erişimi olanağı bulunuyor. Hane olarak bakıldığı zaman internet erişimi yüzde 100. Peki, acaba, politikayla ilgili mi bu insanlar? Hayır, çünkü hiç "seksi" değil politika. 12-19 yaş grubunun yalnızca yüzde 20'si Berlin'de yapılan politikaya ilgi duyuyor. Benim için bu oran bile zaten çok yüksek. Ben 12 yaşındayken politikayı hiç ama hiç düşünmezdim. Berlin'de Şubat ayında bir gösteri yapıldı. Amerika Birleşik Devletleri, Japonya, Avrupa Birliği ülkeleri ve bazı başka ülkelerin katıldığı, esas olarak telif hakları ve entelektüel telif haklarıyla ilgili bir anlaşmaydı konu. Dijital hareketin esas çekirdeği 12-19 yaştan biraz daha büyük ama koskoca okullar bütün öğrencileriyle birlikte bu antlaşmayı protesto etmek için geldi. Bir şubat gününde 100 bin insan sokağa çıktı. Bir sene önce bunu söyleseydiniz inanamazdım ben de, ama bu kadar güçlü olduğumuzu görünce çok mutlu oldum.

Peki, bir fark yaratabilir miyiz? Ben otuz bir yaşına geldim, peki ne yaptım şimdiye kadar politika adına? Mesela 2009'da çocuk istismarını durdurmaya yönelik çıkarılan bir yasağı geri çevirttik. Yasanın çocuk istismarı resimlerine odaklandığı üzerinde durduk, ki bu, sorunu çözmekten uzaktı, bizim açımızdan tercih edilemeyecek bir önlemdi; çünkü internet erişimi sağlayan bütün şirketler filtreleme işlemi yapmak zorunda kalacaktı. Bu da sansüre giden birinci adımdır. Her ne kadar çocuk pornosunu sevmesek de site yasaklama, filtreleme çözüm değil. Eğer somut bir çocuk pornosu sorunu oluşursa bizce başka türlü çözülebilir. Yasa 2011 yılında iptal edildi ama zaten hiçbir zaman yürürlüğe girmemişti. Alman hükü-

metnin bu yasağı kullanmamaya karar vermesi bir yandan da çok tuhafta tabii. Bundan başka, veri muhafaza yasasından da kurtulduk. Yasa, devlete hizmet sunucu şirketlerde depolanmış olan bilgiyi alma, e-mail'lerimize bile ulaşma yetkisi veriyordu. Aslında bu bir Avrupa Birliği yönergesiydi ve Almanya'nın da uyması gerekmekteydi. Öte yandan her halükârda böyle bir yasa anayasaya uygun olmazsa iptal ediliyor. Tabii ki anayasal boyutunu bilemiyoruz ama şimdilik bir veri muhafaza yasamız yok.

İnternet dünyanın her yerinde insanların bulunduğu ve konuştuğu sanal bir agoraya benzetilebilir. Çok sayıda tarafsız mekân ve teknolojiden oluşur. John Gevmour'un şu ünlü cümlesi büyük ölçüde doğrudur: "İnternet sansürü bir kusur olarak görür ve etrafından dolaşır." Birileri sizi internette ne kadar engellenmeye çalışırsa çalışsın bir yol bulursunuz, yapmak istediğinizi yapmak için. Peki, biz internette nasıl yararlanıyoruz? Bir STK olarak farkındalığı yükseltmek için kullanıyoruz, yasama sürecini etkilemek için kullanıyoruz; politikacılarla haberleşiyoruz, bazen de yaygın haberleşme ağı sayesinde onları zor duruma düşünüyoruz. Haberleşme sürecinde internetin nasıl işlediğini anlatıyoruz politikacılara, "netizen"lara (*citizen* ve internet kelimelerinden oluşan yeni bir kavram bu) politikanın nasıl işlediğini anlatmaya çalışıyoruz. Dijital teknolojiyi kullanarak insanlara ne olup bittiğini anlatıyoruz, bağış topluyoruz ve politikacıları eleştiriyoruz. Mesela ACTA (Anti-Counterfeiting Trade Agreement) karşıtı yapılan son protestoda facebook'u yaygın bir şekilde kullandık.

Daha evvel söylediğim gibi, hiçbirimiz profesyonel amaçlarla çalışmıyoruz, doğru şeyi yaptığımızı inandığımız için buradayız. Dolayısıyla çok büyük mali kaynağımız da yok, hiçbir vakıf bize para vermiyor. Kendi yağımızla kavruluyoruz, bir de kullanıcılardan para alıyoruz. ACTA karşıtı kampanya için on beş bin avroluk bir fon toplamaya çalıştık internet üzerinden ve iki hafta içinde on beş bin avrodan fazlası geldi.

Bizimki gibi STK'lar ve Avrupa'nın çok yerinde örgütlenmiş arkadaşlarımız için internet büyük bir şans; çünkü öyle bir ortamımız var ki, kitle iletişim araçlarına, medyaya bağımlı kalmak zorunda değiliz. Gerçi onlar bizi çok seviyor ama biz onların iyi niyetine güvenmek istemiyoruz. Ana televizyon haberlerine çıkmadan gayet güzel çalışabiliyoruz, ki bu çok güzel bizim için. Ve çok ciddi meseleleri tartışıyoruz. Türkiye de bizimkilerle benzer sorunlar yaşıyor ama bunları ne kadar tartıştığımızı bilemiyorum.

Türkiye'deki Gençler ve Siyasal Katılım

Nur Kırmızıdağ

SETA Vakfı

Yaklaşık on bin genç üzerinde yapılan bir araştırmanın sonuçlarını tanıtmak için buradayım. Aslında bu çalışma siyasi katılımla ilgili değildi, sadece Türkiye'de gençlerin ne düşündüğüne, neyle ilgilendiğine bakmak istedik. Tabii bu, söz konusu gençlerin siyasi katılımı ilgili düşünceleriyle karşılaşmadığımız anlamına gelmiyor. Ne yazık ki bu sunumda belli sonuçlara varmayacağım, sadece bulgularımızı sergileyeceğim ki bence bunlar oldukça ilginç. Dünden beri tartıştığımız bir konu var; özellikle gençler arasında katılımın nasıl düştüğü üzerinde duruyoruz. Sadece bu konferansla sınırlı bir konu değil bu; bu tür alarm zilleri epeydir çalınıyor, aslında buna kriz diyenler de var. Pek çok bilim insanı bu tespitlerini gönüllü derneklerin azalmasına bağlıyor. Ben gençlerin katılımının krizde olduğu görüşüne pek katılmıyorum, sadece şekil değiştirdiğine inanıyorum; ne tipte ve ne şekilde karşımıza yeniden çıktığına bakmamız önemli. İnternet kullanımına odaklanmaya çalışacağım, ama başka faktörler de var gençlerin katılımını etkileyen; iletişim yöntemleri örneğin. Özellikle Arap baharıyla ve Mısır'da mobil telefonların, cep telefonlarının kullanımıyla ilgili çok tartışıldı bu konu.

Ben mezuniyet çalışmamın bir parçası olarak Columbia Üniversitesi'nin kabul bölümünde çalışıyordum. Hillary Clinton'ın aday olduğu dönemdi bu ve dört yüz otuz başvuru sahibi, onun gibi olmak istediğini söylüyordu. Ayrıca yabancı dil becerileri üzerine de bir tespit var. Avrupa Birliği'nde 2005 ve 2009 yılları gençlerin demokratik katılımıyla ilgili yıllar ilan edildi. Bu bağlamda küreselleşmenin de önemli bir etken olduğunu görüyoruz ve yurtdışına gittiğimizde sosyalleşmede yabancı dilin önemi ortaya çıkıyor. Ayrıca daha önce dışlanmış olan grupların, özellikle gençlik gruplarının katılımcı olması için bir imkân sağlıyor internet. Bunu da seferberlik tezi olarak biliyoruz. Pek çok veri var bu konuda. İnternetin yurttaşlık girişimlerine ve kişisel etkileşime katkıda bulunduğu biliniyor. Burada önemli olan nokta sadece kolaylaştırılan iletişim değil, aynı za-

manda gençlerin facebook ya da twitter'ı kullandıkları zaman "Biz medyanın kendisi olduk" demeleri. Geleneksel argüman, internette ne kadar çok sörf edilirse o kadar siyasi katılımcı olunduğunu söylüyor; çünkü insanlar internete çok zaman ayırdıklarında politik sitelere daha çok gidiyor, onlara bakıyor; dolayısıyla siyasi katılıma doğru bir çekim gücü var internetin. Biz bloglamayla, twitt'lemeyle medyanın kendisi oluyoruz, bu da hem maddeten, hem de zaman bakımından katılımın maliyetini düşürüyor. Ayrıca internet güncellemek açısından çok hızlı bir ortam söz konusu; insanlara çabuk ulaşabiliyorsunuz. Keza orijinal anlamda, esas anlamında demokratik bir çalışma yöntemini gerçekleştirmeye en yakın ortam ve geleneksel katılım yöntemlerine kıyasla daha etkili. Ayrıca yeni gelişmekte olan bu evrimle birlikte insanlar bir şeyin bilincine vardı: İnternetin sadece olumlu değil olumsuz etkileri de olabiliyor siyasi katılım- da. Dolayısıyla eğitim düzeyiyle bağlantılı görülüyor internet kullanımı. Ne kadar eğitimlilerse o kadar çok politik sitelere ya da haber sitelerine gitme eğilimi oluyor insanların.

Türkiye'deki gençlik profilleriyle ilgili araştırmamızda 15-29 yaş arası 10.174 gençle görüştük; OECD, 25'ten 29'a çıkardı son iki yılda bu sınırı. 41 açık uçlu soru sorduk. Aslında bu bir anket değildi, daha ziyade bir sohbet şeklinde geçiyordu sokakta, ama doğrudan hiçbir soru sorulmuyordu politik katılımı ya da faaliyetlerle ilgili. "Kimi beğeniyorsunuz?" "İnternette ne yapıyorsunuz?" gibi sorular sorduk. Bu bir örnek dağılım. 10.000 kadar gencin içerisinde yaklaşık yüzde 60'ı 15-19 yaş arası, yaklaşık yüzde 30'u 20-24 yaş arası, yüzde 15'i de 25-29 yaş arası. Değişik bölgelere göre eşit dağılım sağlamaya çalıştık ama her zaman başaramadık. Sanırım Karadeniz Bölgesi en az temsil edilen bölge oldu çalışmamızda. Bu da eğitim düzeyi ve toplumsal cinsiyet açısından bir örnek. Sokaktaki insanlarla görüşüyorduk, dolayısıyla özellikle Doğu bölgelerinde kendi başına, üstelik bizim sorularımıza cevap vermeyi kabul eden daha az kadın ya da daha az genç kadın vardı. Belki ilkokulu terk etmişler ya da bir yerden sonra yeniden başlamışlar, eğitimlerini sürdürüyorlar. 25-29 yaş grubunda, liseyi bitirmemiş ama açıktan okuyan insanlar vardı. Lise ve ortaokul mezunları yüzde 45,3. "İnterneti kullanıyor musunuz?" sorusunu sorduk. Bölgelere göre verilen cevaplar oldukça anlamlı. İstanbul'da neredeyse yüzde 90 "Evet" dedi. Ama Doğu ve Güneydoğu'ya gittiğimizde yüzde 61'e indi oran, ki oldukça büyük bir fark bu. Bizim tavsiyelerimizden biri de şuydu: Bu dijital uçurumu azaltmak lazım. Bu da yaşlar cephesinden hiç şaşırtıcı değil; 15-19 yaş arası interneti en çok kullanan grup. Benim için şaşırtıcı

olan Şu oldu: Kadınların sadece yüzde 70'i internet kullandığını söyledi. Tabii eğitim düzeyine göre artıyor ve yaŐa göre de azalıyor internet kullanımı. "Esas olarak ne için kullanıyorsunuz interneti?" dediğimizde, yüzde 90 evde kullandığını söyledi., İstanbul'da internet erişimini evinizde sağlamanız zor değil ama Güneydoğu'da durum farklı.

Şimdi ilginç olan kısımlara geliyoruz. Peki *online* olduklarında ne yapıyorlar? Yüzde 56, "Sosyal medya ve iletişim için kullanıyorum" dedi; twitter, facebook ve e-mail'i kastederek. Aslında e-mail için başka bir sorumuz vardı. İnterneti sadece e-mail için kullananların oranı yüzde 1,2. Eğlence için de kullananlar var. Araştırma için internet kullananların oranı yüzde 31,7 ki bu oldukça iyi bir rakam; araştırma derken bilgi peşinde koŐmaktan bahsediyoruz.

"En çok tercih ettiğiniz iletişim yöntemi nedir?" diye sorduğumuzda, yine Şaşırtıcı bir cevap aldık. Çoğu insan kısa mesaja, e-posta ya da telefon etmeye kıyasla, sms'i tercih ediyordu. 15-29 arası gençlerde sms'in çok yaygın kullanıldığını gördük. Facebook'un nasıl kullanıldığına dair bir soru sorduk, ki kullananlarınız bilir, facebook insanların duvarlarına mesaj koymaktan ibaret değil, ani mesaj yollama işlevi de mevcut. "Rol modeliniz var mı?" diye sorduk, katılımcıların yarısı "Hiç rol modelim yok" dedi. Ben gençken odamın bütün duvarları afişlerle kaplıydı, hayran olduğum kişilerin afişleriyle. Bu soruya olumlu yanıt verenlerden ise bir liste yapmalarını istedik; herhangi bir sınırlama getirmediğimiz, sadece "En çok kime hayransınız?" diye sorduk. Çoğu insan birkaç isim birden verdi, dolayısıyla bu sıklığa göre istatistik oluşturuldu. Bunları toplumsal cinsiyete ve bölgeye göre ayırdığımızda çok hazin bir sonuç çıktı. Popüler bir Őarkıcı olan Ebru GündeŐ 15-19 yaş grubundaki kızlar için yılın rol modeli oldu. Dominik Cumhuriyeti'ndeki diktatör Rafael Truhio'nun adını veren üç kişi çıktı; gerçekten çok Őaşırtıcıydı bu.

Şimdi de yabancı dil becerilerine geliyorum. Bence en anlamlı sonuçlar veren soru bu oldu. Gençlere "İngilizce konuşuyor musunuz?" ya da "Bir yabancı dil konuşuyor musunuz?" diye sorduğumuzda eğitim seviyesi yükseldikçe o kadar az inanıyorlardı konuŐtuklarına. Dolayısıyla mesele ilkokuldaysanız bir dil konuŐtuğunuzu zannediyorsunuz ama aslında iletişim kuramıyorsunuz o dilde ve bu da yaŐınız ilerledikçe daha aşikâr hale geliyor. "Siyasetçilerden, karar vericilerden ne istiyorsunuz?" diye sorduğumuzda, "Ücretsiz yabancı dil kursları" dediler ve ayrıca öğrenci değişim programlarında burs istediklerini söylediler. Bir Güneydoğulu da İstanbul'u istiyordu. Dil becerilerini ve seyahat sınırlılığını hesaba katar-

sak, Amerikalıların yaklaşık yüzde 75'i, 19 yaşına geldiğinde yurtdışına gitmiştir. Avrupa için bu rakam daha da yüksek anladığım kadarıyla, ama rakamlar yok elimde. Soru sorulan bütün insanların içerisinde sadece, kadınların yüzde 7'si, erkeklerin de yüzde 15'i yurtdışına çıkmıştı. Bunu yaş gruplarına böldüğümüzde 15-19 yaş grubunda sadece yüzde 8 ve 20-24 grubunda da yüzde 13'tü oran; gerisini de üst yaş grubu oluşturuyordu. Yurtdışına gitmenin sebeplerine baktığımızda, yüzde 60 turistik nedenlerle, yüzde 20 iş için, yüzde 14 eğitim için gitmişti; diğer nedenlerin oranı da yüzde 7,5'ti. Bu rakamlara eğitim seviyesi açısından baktığımızda insanlar ya ortaöğrenimlerine devam ediyorlar ya da okulu terk etmişler. Yurtdışına çıkma oranı lisede yüzde 9,8, üniversitede yüzde 14. Yani siyasi katılımın neyi etkilediği konusunda bir sonuca varmaya çalıştığımızda, yurtdışına gitmek, yabancı dil becerisi gibi konularda aslında "İnternet siyasi katılımı artırıyor mu?" sorusuna bir cevap çıkmıyor; ama bu konuda araştırılması gereken çok nokta var. Bu sonuçlardan yola çıktığında, internet ile siyasi katılım arasında doğrudan bir ilişki olup olmadığı konusu muğlak kalıyor. Tabii ki gençlerin yurttaşlık girişimlerine ve siyasi katılıma daha fazla yönelmeleri için çaba sarf etmek lazım, ama onları siyasi aday olma yönünde nasıl etkileyebileceğimiz üzerine kafa yormalız.

Türkiye’de Gençlik, Sosyal Medya ve Siyasal Katılım

Esra Arsan

İstanbul Bilgi Üniversitesi

Ben sosyal aktivizm, sosyal medya ve gençlik üzerine konuşacağım ama öncelikle şu meseleyi bir ön kabul olarak ele almamızda fayda olduğunu düşünüyorum: “Gençlik” ve “sosyal katılım” sözcüklerini bir arada kullandığımız zaman tabii ki rasyonel bir hukuk sisteminin ve işleyen bir demokrasinin gerekliliğini bir ön koşul olarak görmemiz lazım. Eğer bir ülkede düşünme özgürlüğümüz, düşündüğünüzü ifade etme özgürlüğünüz yoksa, düşüncelerinizden dolayı, yazdığımız yazılardan dolayı hapse girebiliyorsanız, “Sosyal medya sosyal aktivizmi geliştirir mi? Gençler demokratik alana sosyal olarak katkı sunarlar mı?” gibi sorular tali kalır. Bunlar bizim gibi ülkelerde tartışılması zor konular; ama gene de tartışmaya çalışalım.

Türkiye, biliyorsunuz, uzun yıllar demokrasisi askeri darbelerle kesintiye uğramış bir ülke. Özellikle 1980 askeri darbesinden sonra gençliğin siyasetle ilişkisi çok keskin bir şekilde kopmuş, gençlik 1980 öncesindeki politik tavrından arındırılmış. Buna karşılık daha çok tüketen, daha çok nesnelere, simgelerle, sembollerle kendini ifade eden ve para harcayarak mutlu olan bir gençlik projesi hayata geçirilmiş. Siyaset yaparak, sivil alana aktif olarak katılarak, demokratik sürecin parçası olarak değil, daha çok alışveriş yaparak mutlu olan bir kitle olması istenmiş gençliğin. Nitekim bu projenin çokyönlü bir şekilde başarılı olduğunu da söyleyebiliriz. Ben on beş yıllık üniversite öğretim üyeliğim döneminde gençlerle olan ilişkilerimde bunu çok net gözlemledim. Gençlerin çok küçük bir kısmı sosyal hayata, siyasal alana katılmak için hevesli, büyük bir kısmı ise malesef siyasetten çok uzak.

Şimdi kısaca şunu anlatalım isterseniz: Türkiye’de sosyal medya ve sivil katılım nasıl gelişiyor? Türkiye’de 1990’lardan itibaren hızlı bir dijitalleşme yaşanıyor. Hem medyanın televizyon, radyo, gazetecilik gibi alanlarında dijitalleşme söz konusu oluyor, hem de sosyal medyada blogging, facebook, twitter, youtube, friendfeed gibi kanallarının kullanımı

yaygınlaşıyor. Facebook Türkiye’de twitter’la karşılaştırıldığında çok daha yaygınlıkla kullanılan bir sosyal medya aracı. Ben 2010 yılında 100 üniversite öğrencisi üzerinde bir araştırma yaptım. 10 üniversitenin iletişim fakültelerinden, 10’ar öğrenciye uzun bir anket uyguladım medya kullanım alışkanlıklarına ilişkin. 2010’da üniversite öğrencileri twitter’ı bilmiyordu Türkiye’de; bilenlerin oranı yüzde 5 civarındaydı, ama facebook’u hepsi biliyordu, herkes facebook kullanıyordu. Bunun nedeni, sosyal medyanın Türkiye’de daha çok chat/sohbet dediğimiz arkadaşlık kurma, arkadaş edinme veya günlük iletişim için kullanılıyor olması; yani sivil aktivizm, yurttaş katılımı için değil, daha çok arkadaşlık ilişkileri için kullanılıyor ülkemizde sosyal medya.

Sosyal medyanın daha önceki benzer dijital ortamlardan farkını şöyle tanımlayabiliriz: Eskiden sadece internete girip bir şeyler okuyorduk, arıyorduk, halbuki bugün interaktif bir alan olan web 2’de kendimiz de içerik üretiyoruz; yani *user generated content* dediğimiz olay yaşanıyor; kullanıcı tarafından üretilen bir içeriğin, blog yazarlığı, *microblogging*, twitt atmak, *status update* etmek gibi yollarla yayınlanması sürecine dahil oluyoruz. İnsanlar öncelikle bir profil oluşturuyorlar kendilerine sosyal medyada; bir kimlik, bir *identity* kuruyorlar. Bazen gerçek, bazen de kurgu bir kimlik söz konusu olabiliyor. Bu aslında sosyal medyanın kısıtlarından biri. Türkiye’de özellikle aktivizm alanında medya gözleminin bu gerçek olmayan kimlikler üzerinden nasıl yapıldığı da enteresan bir konu. Arkadaş ediniyorsunuz ve farklı bir tecrübeye giriyorsunuz, bir içerik üretme tecrübesine. Bu bazen toplu, bazen tekil halde olabiliyor. Bazen internet üzerinde oyun oynayabiliyorsunuz, birlikte bir metin yazabiliyorsunuz veyahut birlikte sosyal aktivizme yelken açabiliyorsunuz.

Bu tür teknolojik gelişmelerin içine doğmuş olan gençlerden söz ediyoruz. Ben de yirmi iki yaşında kız çocuğu annesiyim ve cep telefonları, mobil teknolojiler kızım 10’lu yaşlarındaiken gelişti. Onun jenerasyonunun ve yaşdaşı öğrencilerimin bu teknolojiyi kullanma pratiklerine baktığımda, bu çocukların parmak yapılarının giderek değişeceğini, evrim geçireceğini düşünmeye başlıyorum. Mesaj atma hızları, cep telefonunu kullanma becerileri beni hayrete düşürüyor. Kırklı, ellili yaşlardaki insanlardan çok farklı bir mobil teknoloji kullanımları var gençlerin. Birbirinden farklı işler için kullanıyorlar bu araçları. Biraz önce arkadaşların da bahsettiği gibi, *copyright* meselesinin giderek müzik sektöründe, popüler müzik sektöründe ve görsel alanda, hareketli görüntü alanında giderek karmaşıklaşmasıyla birlikte sürekli dizi, film, müzik, bedava program,

oyun indiren bir gençlikle karşı karşıyayız. Ve aynı zamanda siyasetten kültür sanata, spordan kadın erkek ilişkisine kadar pek çok alanda forumlarda görüş alışverişinde bulunuyorlar, düşünce üretiyorlar. Özellikle *user generated content*^[24] dediğimiz, Türkiye’de çok yaygın olan, ekşi sözlük, itü sözlük, santral sözlük gibi sözlüklerde kişiler, kurumlar, olaylar, durumlarla ilgili birtakım bilgiler üretiyorlar. Örneğin ekşi sözlük’te tek tek kavramlar üzerine, sözgelimi insanlar üzerine, kurumlar üzerine birtakım yorumlar yapıyor. Eminim şu anda girseniz ekşi sözlüğe, Suriye Türkiye kriziyle, düşen F4 uçağıyla ilgili yüzlerce girdi vardır. Meselenin sarkastik çözümlmelerinden tutun da, olay akışına ya da ciddi yorumlara kadar pek çok yorum yazılmıştır. Bu platformda insanlar gerçek veya gerçek olmayan kullanıcı isimleriyle girdiler yapıyor ve bilgi üretiyorlar. Bu aslında bir tür korsanlık gibi; bir gerçeklik üzerine yorum yapıyorsunuz, bazen gerçekliği deforme ediyorsunuz, bazen de edemiyorsunuz. Öte yandan ekşi sözlük çok sayıda davaya konu oldu, zira kendilerine hakaret yapıldığını, iftira atıldığını iddia eden insanlar dava açıyor. Tersine, herhangi bir olayın, durumun, kişinin ne olduğunu anlamak için ilk önce bu adrese bakanlar da var.

Twitter özellikle İran’dan sonra Mısır ve Tunus halk hareketlerinde, direnişlerde çok gündeme geldi ve bir sosyal aktivizmin örgütlenmesinde, insanların sokağa dökülmesinde bu kanalın rol oynadığı söylendi. Türkiye’de de biz bunun benzerini gördük. Türkiye 1980 öncesinde öğrenci aktivizminin çok yoğun yaşandığı ve gençlerin politik olduğu bir ülke. Bütün Akdeniz ülkelerinde olduğu gibi, politik bir toplum vardır burada; Almanya’dan farklı olarak sokaktaki hayat politiktir, yani polemige dayalıdır. Hep bir tartışma vardır, mutlaka hükümetle bir alıp veremediği vardır vatandaşın. Avrupa’daki, özellikle Kuzey Avrupa’daki gibi steril bir hayat yoktur; politika çok içimizdedir. Mutlaka ya çevremizden birisi içeri alınmıştır, ya oğlumuz askerde dayak yemiştir, ya okuldaki öğretmen çocuklara eziyet ediyordur... Mutlaka eleştirecek bir şeyimiz vardır bizim. Dolayısıyla bugün Türkiye’de belki de 80’lerdeki, politikayla girift bir ilişkisi olan gençlik kitlesinin sosyal medyada küçük ölçekli bir yansımaları görüyoruz. Sosyal medyada, özellikle facebook ve twitter’da özellikle 2007 sonrası hükümetin daha otoriter, daha totaliter, daha baskıcı bir rejimi halka dayatmasıyla ve düşünce ve ifade özgürlüğü önündeki yasakların giderek artmaya başlamasıyla birlikte bir aktivizm kendini göstermeye başladı. Bunu özellikle Oda TV davası etrafında Ahmet Şık ve Nedim Şener’in tutuklanmasından

[24] http://en.wikipedia.org/wiki/User-generated_content.

sonra gördük. Hepimiz duruşmaları izledik, hepimiz aktif olarak tartışmalara katıldık. Ben de bir sosyal medya aktivistiyim; sosyal medyada, özellikle twitter'da çok yoğun bir şekilde olayları izliyorum ve tartışmalara katılıyorum, duruşmaları izliyorum, duruşmalardan twitt'ler atıyorum elimden geldiğince. Fakat bunun bir dönüşüm yaratmak veya demokratik süreci etkilemek için ne kadar yeterli bir katılım biçimi olduğu tabii ki tartışılır. Zaman zaman sosyal medyadaki duyarlılıkların, kamusal tepkilerin işe yaradığı oluyor. Bunu geçenlerde kendi özelimde yaşadım. *Akit* adlı bir İslami bir gazetenin beni PKK'lı olduğum gerekçesiyle hedef göstermesiyle birlikte hakkımda bir karalama süreci başladı. Gazetenin beni PKK'lı olarak lanse etmesinin nedeni de bir Kürt ajansına gazeteci tutuklamalarının ne kadar yanlış olduğunu söylememdi, bu alanda çalışan bir akademisyen olarak. Bu haberlerden hemen sonra, zaten fırsat kollayan üniversitedeki dekanım beni işten atmaya kalktı. Gerçi bu haberlerle ilgisi yoktu belki, ama haberlerin çıkmasının hemen ertesine denk geldiği için biraz tatsız bir durumdu. Bu tür durumlarda, çalıştığınız kurumların size sahip çıkmasını, hakkınızı aramanızı beklersiniz. Neyse ki öğrencilerim ve kamusal alanda tanıdık tanımadık izleyenlerim bana sahip çıktı. Sosyal medyada çok ciddi bir aktivizm söz konusu oldu, ben kendi özelimde büyük bir destekle karşılaştım. İnsanlar yazdıkları twitt'lerle, facebook'tan yaptıkları girdilerle okulun bu kararından vazgeçmesine neden oldular; yani bu demokratik süreçte, antidemokratik bir girişimi engellediler. Bu bence güzel bir olaydı, fakat her şey bu kadar kolay olmuyor. Türkiye'de biliyorsunuz beş yüz üniversite öğrencisi var hapiste. Öğrencilerimden biri, Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencisi, insan hakları hukuku dersi sınavına elleri kelepçeli olarak girdi, sınav kâğıtlarını jandarmaların gözetiminde doldurdu, sonra tekrar cezaevine geri döndü. Televizyon gazeteciliği bölümünden bir öğrencim de aynı şekilde hapiste. Bu öğrencilerin hapiste olmasının nedeni sosyal aktivizm içinde yer almaları; sözcüleri, parasız üniversite talebine yönelik bir protesto yürüyüşüne katılmış olmaları. Öğrenciler bu tür nedenlerle birbirinden farklı terör örgütlerine üye olmak suçlamalarıyla tutuklanabiliyor Türkiye'de. Şu anda yargı sistemi ve özellikle polisin fezlekeleriyle, polisin düzenlemiş olduğu birtakım asılsız veya asıllı delillere dayanarak yapılan tutuklamalar çok uzun sürebiliyor. Gençler de altı ay, bir yıl, iki yıl dava süreçleri sonlanana kadar hapse atılıyorlar, okullarından oluyorlar ve sınavlara bu şekilde girmek zorunda kalıyorlar. Biz bunları mesela, ancak sosyal medyadan öğrenebiliyoruz. Sözümlü ettiğim öğrencimin bir fotoğrafı twitter'da, facebook'ta,

friendfeed’de yayınlandı, insanlar bloglarında yazdılar. Ama büyük medyada bu görüntüleri görmemiz mümkün değil maalesef. Özellikle Avrupalılara, konsolosluklardan, vakıflardan temsilcilere bunu anlattığımda şok içinde dinliyorlar. “Nasıl olur”, diyorlar, “elleri kelepçeli mi geliyor öğrenci?!” Evet, öyle geliyor. Ve sadece bu öğrenci değil, birçok öğrenci. Ben aslında, Avrupa’nın Türkiye’yi bu kadar yakından, izleyip de bunları bilmiyor olmalarına şaşırıyorum. Pek çok rapor yazılıyor, enformatif araştırmalar yapılıyor. Benim en son yapmış olduğum Türk basınında sansür ve otosansür konulu araştırma çok ses getirdi Avrupa’da; birçok kişi İngilizce çevirisini okudu. Büyük medyada hiçbir şey yazılmıyor; hiçbir hak ihlali, hiçbir insan hakları ihlali habere dönüşemiyor. Kaybolan insanlar var bugün; 1990’lardaki gibi, gözaltına alınıp günlerce bulunamayan, kendilerinden haber alınamayan insanlar var ve bu olaylar habere dönüşmüyor. Biz işte bunları sosyal medyadan öğrenebiliyoruz. Örneğin, Türkiye’de üniversiteli gençlerden oluşan *140 journos* adlı bir grup var. *140 journos*’ı ben gazeteci Ahmet Şık’ın duruşmaları sırasında tanıdım. Hepsi farklı üniversitelerde okuyan bu öğrenciler ellerinde i-pad’lerle, sürmekte olan duruşmalara katılmaya ve önemli olayları izlemeye başladılar. *Civic journalism* diyebileceğimiz, yurttaş gazeteciliği yahut da sorumlu yurttaşlık diyebileceğimiz bir tür iş yapıyorlar. Biliyorsunuz Türkiye’de sürmekte olan Ergenekon, Balyoz, Oda TV, KCK davaları gibi çeşitli davalar var ve bu davalarda binlerce insan tutuklu yargılanıyor. Aslında, evrensel yasalar açısından bakıldığında tutuklu olmamaları gerekiyor. Yargılanabilirler, tabii ki haklarında dava açılabilir, ama hapiste olmamaları gerekir; buna rağmen hapisteler ve duruşmalar çok uzun sürüyor. Gazeteciler bu duruşmaları da yazamıyor doğru düzgün. Bu arkadaşlar bu duruşmalara gitmeye başladılar. Sözelimi Oda TV duruşmasını çok yakından izlediler ve burada tanık oldukları komedileri aktardılar. Gerçi biz de oradaydık, biz de yazıyorduk, hepimiz twitt atıyorduk duruşmadan. Bir tiyatro sergileniyor Türkiye’de; insan haklarını, demokrasiyi, ifade özgürlüğünü, düşünce özgürlüğünü ayaklar altına alan bir tiyatro sergileniyor ve bu tiyatronun aktörleri olan savcılar, hâkimler var karşınızda. Vatandaş olarak gidip orda yaşananları gördüğünüzde, daha kitabı yayımlanmadan, metni henüz düşünce aşamasındayken tutuklanmış bir gazetecinin kendisini savunma gayretini gördüğünüzde hakikaten ülkenin demokrasisiyle tanışmış oluyorsunuz; demokrasinin hangi düzeyde olduğunu görüyorsunuz. Büyük medya bunu yazamıyor, çünkü çok büyük bir sansür baskısı var şu anda; tek parti iktidarı çok yoğun bir maddi ve manevi baskı uyguluyor

basın kuruluşlarına. Bu nedenle, bu genç arkadaşlar duruşmaları, protesto gösterilerini sosyal medyadan aktarıyorlar.

Sözgelimi geçtiğimiz günlerde kadınlar kürtaja ilişkin bir protesto yürüyüşü yaptı. Gazeteciler bunu da çok fazla büyütmedi. Türkiye’de hükümet şu anda her gebeliği –bekar kadınlar dahil– takip etmeye başladı. Hükümetin kürtaja karşı olduğunu biliyoruz; böyle bir yasa çıkarmaya çalıştılar, yapamadılar ama medyadan anladığımız o ki, bir kadın evli olmadan hamile kalırsa hükümet çok hoş karşılamayacak ve bu kadının kürtaj olması zorlaşacak; devlet hastanelerinde veya özel kliniklerde bu iş yapılamayacak ya da babanın, kocanın rızası gerekecek. Feministler, özgür-lükçü kadınlar bu konuyla ilgili olarak yürüdüler. Gazeteciler yazmıyordu, ama *140 journos* oradaydı; keza Hocalı mitinginde de oradaydılar. Türkiye’de Ermenilere karşı çok yoğun bir nefret söyleminin yeniden üretildiği Hocalı’da olanlar üzerinden bir toplantı yapalım derken, Türkiye’deki Ermenilere dönük nefret söyleminin sokaklarda bağırıldığı, İçişleri Bakanının da destek verdiği bir yürüyüşü yine *140 journos* sayesinde twitter’den izleyebildik. Dolayısıyla yurttaş katılımını ben çok önemsiyorum. *140 Journos* Ahmet Şık duruşması sırasında, daha doğrusu Oda TV duruşması sırasında duruşmayı içeriden bize twitter’den hem SoundCloud’u hem youtube’u kullanarak, multimedyanın tüm özelliklerini kullanarak çok enteresan bir gazetecilik yaptı. Davayı izleyen kişilerle ayaküstü söyleşiler yapıp hemen SoundCloud’dan twitter’la link olarak atıyorlardı bu sesli görüşmeleri, görüntü çekip görüntü atıyorlardı. Ben gazetecilik alanında çalışan bir akademisyen olarak gerçekten hayranlık duyuyorum. Öğrencilerimin benim için yaptığı protestoyu bile gelip Bilgi Üniversitesi’nde çektiler ve naklen yayınladılar.

Son olarak şunu söylemek istiyorum: Türkiye’de biz sosyal medyada, sosyal katılım açısından bir yol kat ettik. Bugün mesela Dışişleri Bakanı Davutoğlu’ndan Suriye kriziyle ilgili yeterli bilgi alamıyoruz. Suriye krizi bizim için çok önemli çünkü Türkiye bir savaşa girebilir. Türkiye savaşa girerse eğer, Ortadoğu karışabilir. Ortadoğu karışırsa burada yeni bir iç savaşla, etnik bir savaşla karşı karşıya kalabiliriz. Zaten bir savaş sürüyor Türkiye’de ama Ortadoğu geneline yayılabilir. Türkiye’de gazeteler, televizyon kanalları meseleyi çok fazla önemsemiyor. Açıkçası doğru bilgi alamıyoruz. Halbuki şu anda twitter aracılığıyla çok ciddi, çok yoğun tartışmalar yaşanıyor bu konuda. Ve biz dünya üzerinde özellikle Arap coğrafyasında, Ortadoğu’da olmak üzere pek çok ülkede ve Batı dünyasında insanların ne dediğini buradan öğrenebiliyoruz. Bu en azından enfor-

masyon almak açısından çok güzel bir gelişme. Tabii bu enformasyonu nasıl alacağımızı, nasıl kullanacağımızı da bilmek önemli; bu da sosyal medyanın nasıl efektif kullanılacağını bilmekle ilgili. Türkiye’de genellikle başlangıç seviyesindeyiz; yani pornografi, kumar, bilgisayar oyunları, chat yapma, arkadaş edinme seviyesindeyiz. Çok küçük bir kesim interneti bilinçli olarak kullanıyor, enformasyon amaçlı kullanıyor. Ama gene de bütün dünyada özellikle gençlerin cep telefonları üzerinden haberlere erişiminin bilgisayardakinden çok daha yaygın olduğunu söylüyor araştırmalar. Bunun “dijital vicdan” dedikleri seviyede kalmaması, sokağa da çıkılması gerektiğini düşünüyorum.

“Sosyal medya sayesinde devrimler oluyor, halk hareketleri oluyor” deniyor. Hayır, öyle değil. Devrimler her zaman oldu, hele hele Türkiye gibi bir ülkede. Türkiye’de 1970’leri düşündüğümüzde, 60’ları düşündüğümüzde, insanlar hiçbir olanak yokken bir araya geliyordu, sokaklara çıkıyordu, eylem yapıyordu ve gene yaparlardı. Önemli olan, sosyal medyayı bir uyarıcı olarak kullanabilmek, ama evde oturup klik yapmaktansa, sokağa çıkıp gerçekten bir şeyler söylemek.

Boğaziçi Üniversitesi’nde siyaset bilimi okuyan bir öğrencinin *Radikal* gazetesine yazmış olduğu bir mektup var. Boğaziçi Üniversitesi Türkiye’nin köklü üniversitelerinden biri. Bu öğrenci Ankara’da gözaltına alınan tıp öğrencilerinden birinin kardeşi. Son günlerde çok sayıda tıp fakültesi öğrencisi, sağlıkçı gözaltına alındı, tutuklandı. Bunlar Tıp Öğrencileri Komisyonu üyesi gençler; Türkiye’nin pek çok yerinde halka sağlık taraması yapıp, tansiyon ölçüp, kan tahlilleri yapıp insanların durumuna bakıyorlar. Anladığım kadarıyla, Güneydoğu’da sağlık taraması yapanları tutuklamışlar. Bahsi geçen kızın ağabeyi tıp fakültesi beşinci sınıfı bitirmek üzere, altıncı sınıfa, staja geçecek yaşta. Şu an on üç kişi tutuklu olarak Sincan F tipi cezaevinde. F tipi cezaevleri koşulları kötü olan cezaevleri, tecrit cezaevleri. KCK üyeliğiyle suçlanıyor bu gençler. Nedeni, Kürtlerin arasına gidip sağlık taraması yapmış olmaları, Kürt yurttaşlara tıp konusunda destek olmaya çalışmaları. Herhangi bir Avrupa ülkesinde on üç tıp fakültesi öğrencisi etnik azınlık diyebileceğimiz sözcüğü Araplara, Türklerle sağlık yardımı götürdükleri için tutuklansa, herhalde dünya yerinden oynar. Oysa Türkiye’de haber değeri taşıyor, gazete manşetlerinde, televizyon haberlerinde yer almıyor. *Radikal İki* pazar günleri yayımlanan, biraz marjda bir dergi; editörü solcu, demokrat bir arkadaşımız olduğu için orada yer alabiliyor haber. Ama sosyal medyada görebiliyoruz ve sosyal medyada bunların yer alması, tartışılıyor olması, bir şekilde gözünüze

sokuluyor olması bence birilerini rahatsız ediyor ve dünyanın da dikkatini çekiyor. Gazetelerde, televizyon kanallarında bu olaylara dair bilgi yok veya ancak magazin kısmı var. Dolayısıyla, bilgi edinmek için twitter'ı önemli ölçüde kullanıyoruz. Gençlerin de bunu giderek daha aktif kullanacağını düşünüyorum.

Beşinci Oturum Tartışma Bölümü

Katılımcı: Sosyal medyadaki bilgileri dışarıda kullanmanın bir cezai müeyyidesi var mı? Bazı özel konularda konuşmalar yapılıyor, tamamen kişisel meselelerle ilgili; bir şekilde sosyal medyaya girip bunları dışarıda kullanmam bir suç unsuru oluşturur mu, oluşturmaz mı?

Katılımcı: Bahsettiğiniz, internet üzerinden gazetecilik yapan gazetecilerle iki hafta önce konuştum. Diyelim onlar için bir haber yazıyorsunuz, orada bir editör kontrolünden geçiyor, ancak ondan sonra internete konuyor. Anladığım kadarıyla bunu tamamen reddediyorsunuz; yani bu gibi haberlerin tamamen editörsüz, kontrolsüz yayınlanmasını savunuyorsunuz, “Ne olursa olsun fikir fikirdir” diyorsunuz. Bu konuda benim zihnimde bir soru işareti oluşuyor. Biz ırkçı bir toplumda yaşıyoruz. Burada, kim olursa olsun azınlıkları korumak, web’de bu tür ırkçı söylemlerin yayılmasını engellemek için başka çare var mı? Her ne kadar ifade özgürlüğünü savunmak gerektiğini düşünüyorsam da, bu bence gerçekten ciddi bir sorun. Irkçılık, ayrımcılık gibi konuları web bağlamında nasıl tartışmak gerekir? Siz ekşi sözlük’ten de bahsettiniz ve “bilgi” kelimesini kullandınız; ama bence ekşi sözlük bir dedikodu kaynağı. İnsan kendi ismini de vermeden başkası üzerinden dedikodu yaymaya ihtiyaç hissediyorsa, karalama kampanyasının nerede başladığını, dedikodunun nerede başladığını düşünmek gerek. Ben daha çok bu konudaki kaygılarımı ifade etmek istedim.

Katılımcı: *140 journos* tipi türünden haber yayan gençlerin bir de ürktücü özelliği çıkıyor; bizim çevremizdeki genç kuşakta, araştırmacılar da, master-doktora yapan insanlarda son dönemde ciddi bir korku, projelerden çekilme eğilimi, “Benim adım da bu işe karışır mı...” endişesi görmeye başladım. Özgür medya dediğimiz şeyin aslında daha özgür olan bir kesimi korkutması ve günlük aktivitelerinden de tecrit etmek yoluyla marjinalleştirmeye çekmesi gibi bir hadiseye tanık oluyorum kendi çevremde. Siz böyle örnekler gördünüz mü?

Katılımcı: “Irkçı söylemler ve nefret söylemleriyle karşılaşırsak nasıl önlem alacağız?” sorusu bence de önemli. Bir insan hakları savunucusu olarak elbette hak ve özgürlüklerin kısıtlanmasından yana değilim ama bu sınırsızlık hali de mutlak değil. Özellikle düşünce ve ifade özgürlüğünün

sınırlanması açısından çok basit bir kriter var: Irkçılık, nefret söylemi ve şiddet içeren ifadeler. Sanal ortamda dolaşıma sokulan, bu tür içeriklere sahip ifadeler bence engellenebilir. Şöyle düşünelim: Eğer siyasal faaliyet özgürce yapılan müzakereler yoluyla kanaatlerin oluşturulması eylemiyse, bir web sayfasında değil de şurada kanaat oluşturmak için konuşuyor olsaydık, birisi de kalkıp ırkçılık yapıyor ve nefret söylemi geliştiriyor olsaydı ne yapacaktık? Elbette tepkimizi gösterecektik. Öyleyse burada gösterebileceğimiz tepkiyi niye dijital alanda göstermeyelim? Dolayısıyla burada da bir kontrolün olması gerekiyor. Kriter, evrensel ve çok net: Irkçılık, nefret ve şiddet içerikli ifadelerin düşünce özgürlüğü kapsamına girmiyor olması.

Üzerinde durmak istediğim ikinci bir nokta ise “dijital vicdan” ifadesi. Dijital ortam, doğru enformasyon ve siyasal kanaatlerin oluşması için çok kullanışlı ve katılımcı bir araç ama sadece kanaat oluşturmak yeterli değil; kanaatleri eyleme de dökmek gerekiyor. Ancak o zaman katılım gerçekten tamamlanmış olur. Oysa günümüzde dijital ortamda “bir tık”la insanlar vicdanlarını rahatlatıyorlar. Riskleri göze almak istemeyen birçok insan bununla yetiniyor. Sanırım temel mesele bu. Hatırlarsınız, dijital olanakların en iyi kullandığı, hatta bu boyutta ilk kullanıldığı eylem, Seattle örneğiydi. Bu eylem öncesinde kanaatler dijital ortamda oluştu, haberleşme dijital ortamda yapıldı ama Dünya Ticaret Örgütü’nün toplantısının bloke edilmesi bizzat bir senelik fiili eğitimlerin ve yüz yüze tartışmaların sonucunda insanlar arasında gerçek bir dayanışma ve güven ortamının sağlanmasıyla gerçekleşti. Dolayısıyla teknoloji ne kadar gelişirse gelişsin, gerçekten katılımın nihai hale gelebilmesi, Esra Arsan’ın da dediği gibi sokağa çıkmak, orada eylemek ve kanaatleri fiile dönüştürmekle mümkün. Bu yüzden de Seattle’ı hep yol gösterici bir örnek olarak hatırlayalım derim.

Falk Lüke: Hem yararlı hem de ilginç sorular ve yorumlar aldık. “Nefret söylemi özgür ifadeye girer mi?” sorusuna biraz önce değinmiştik. Gerçek dünyada bunu bir ölçüde görmezden gelirsiniz, bir tepki gösterirsiniz. Peki, sonuç ne olur? Yani nefret söylemine genelde nasıl tepki verilecek? Bir demokrasi azınlıkları koruyamadığı sürece gerçek bir demokrasi değildir; bu, hepimizin üzerinde oydaşabileceği bir şey. Dolayısıyla ifade özgürlüğünden bahsediyorsak ve gerçek bir nefret söylemi söz konusuysa bu noktada müdahale edebilmelisiniz. Nasıl tepki verileceği ve ne yapılacağı konusuna gelince, genelde Avrupa Birliği’nde ve özelde Almanya’da

bizim yaptığımız şu: Genelde nefret söyleminin kime ait olduğunu pek göremezsiniz, bilemezsiniz internette; kişileri yüzde yüz saptayabilmek için tam bir kontrole sahip olmanız lazım, bunun da maliyeti çok yüksek. Benden bir öneri istedi sorunun sahibi. “Bununla nasıl başa çıkıyorsunuz” dedi. Tam bir cevap olmayabilir ama yeterlidir diye düşünüyorum. Sonuç olarak, bununla birlikte yaşamayı öğrenmek zorundayız. Özgürlüğü tanımak lazım. Bence yapılabilecek tek şey bu. Bazı şeyler muğlak kalabilir ama her türlü suçla ilgili de bu böyledir. Hiçbir zaman yüzde yüz kanıt bulunması söz konusu değildir ve internette bir kontrol ve cezalandırma olmasını istiyorsanız, çok yüksek bir maliyeti olacaktır bunun.

Esra Arsan: Sosyal medyadaki bilgilere güvenebilir ve bu bilgileri kullanabilir misiniz? Cevabı hem evet hem hayır. Sosyal medyada yayınlanmış olan bilgilerin doğruluğunu konfirme edebiliyorsanız yapabilirsiniz bunu. Örneğin SETA'nın araştırması sosyal medyada paylaşıldığı zaman, siz oradaki bilgileri SETA'ya referans vererek kullanabilirsiniz; on bin öğrenci üzerinde yapılmış olan bir araştırmadır bu. Paris Kürt Enstitüsü tarafından yapılmış bir araştırma yayınlanır twitter'da, o da doğru bilgileri içeriyordur, Kürtler arasında yapılmış bir araştırmadır. Ama veri olarak kullandığımız zaman hapse girebilirsiniz. Bunun nedeni, kullandığınız bu bilgilerin Kürt meselesiyle ilgili olmuş olmasıdır. Türkiye'de biz bunu yaşıyoruz şu anda. Aynı bilgiyi *Hürriyet* gazetesinde kullanırsınız, başınıza hiçbir şey gelmez, ANF ajansında yayınlarsınız içeri girersiniz. Türkiye şu anda demokratik alanda hak saydığımız bilgi üretimi, bilgi paylaşımı, bilgi yayma konularında çok ciddi problemlerin yaşandığı bir ülke. E-maillerimiz, twitt'lerimiz, facebook girdilerimiz, telefon konuşmalarımız, her şey izleniyor. Bunun çok ciddi bir konu olduğunu, çok rahatsız edici bir durum olduğunu düşünüyorum. Dışarıdan bir bakışla Türkiye'nin ekonomik olarak çok iyi durumda olduğu, Avrupa krizdeyken burada bir kriz yaşanmadığı, Arap ülkelerinden para geldiği söyleniyor ama biz çok ciddi bir bataklığın içinde yaşıyoruz şu anda demokrasi, insan hakları ve özgürlükler açısından. Profesör Büşra Ersanlı'nın içeri alınmasını düşünün. Beş yüz öğrencinin içeri alınmasını düşünün. Belediye başkanları, şehir yöneticileri, beş yüz üniversite öğrencisi, binlerce insan, sadece Kürt oldukları için, Kürtlere destek verdikleri için hapiste. Ve biz twitter'da birbirimize “Ne haber?”, “Günaydın” gibi cümleler, şiirler, güzellikler yazıyoruz. Bu bir şizofreni aslında. Bunu yapan, buna yol veren insanlar ülkeyi yönetiyor. Ürettiğimiz her şey, yazdığımız her şey izleniyor. Benim twitter

girdilerim okuldan atılmam için rektörlüğe belge olarak verildi yöneticilerim tarafından. Demokrasi, insan hakları, basın özgürlüğü için yazdığım twitt'ler, "Bu insan fazla aktivist oldu; üniversitede öğretim üyesi olmamalı" denerek belge olarak sunuldu. Böyle bir ülkede yaşıyoruz biz; Edward Said'in İsrail sınırında karşı tarafa taş attığı bir ülkenin öğretim üyesi değiliz yani. Biz burada "Düşünce, ifade özgürlüğü tehlikede" dediğimiz için hapse atılma kaygısıyla yaşıyoruz. Bir gün bir toplantıda "Minibüsü kapıya koyup bizi götürürler mi acaba?" diye düşündüğümüz bir noktada gençlerin demokratik alana katılması-katılmaması konusunu tartışmak çok zor. Beş yüz genç, belki birazcık yüksek sesle konuştukları için, haklarını aradıkları için, paralı eğitime karşı çıktıkları için, çok masum tepkilerinden ötürü tutuklanabiliyor bu ülkede. Ellerine silah alıp terör eylemi yapmadılar, banka soymadılar; sadece üniversite kampüslerinde "Paralı eğitime karşıyız", "Gece eğitimine karşıyız" dedikleri için terörist oldular bir anda. Kısacası, böyle bir ortamda yaşarken bana biraz lüks görünüyor nefret söylemi gibi konular. Hepimiz çalışıyoruz bu konu üzerine, ama nefret söylemine gelene kadar, bizim zaten *speech* problemimiz var, değil ki *hate speech*'i tartışalım.

Katılımcı: Ben buna katılmıyorum; çünkü bizde özellikle azınlık hakları savunucularına karşı medyada neler oluyorsa twitter'da da, facebook'ta da oluyor; o alanlarda neden farklı bir durum yaşansın ki? Basında azınlıklara karşı yürütülen kampanyaları gördükten sonra, bunun twitter'daki yansımalarını tahmin edebiliyoruz. Bence bu marjinal ve lüks bir problem değil.

Esra Arsan: Nefret söylemi tabii benim de çalıştığım bir alan ve tabii ki bizler söylem üzerine çalışan hocalar olarak buna karşıyız. Irkçılık, "öteki"ne saygısızlığı, insanları küçük düşürmeyi beraberinde getiren bir tavır ve tabii ki engellenmesi lazım. Ama bunun çok moda bir terminoloji ve moda bir çalışma alanı olduğunu düşünüyorum. Niçin siz de dahil olmak üzere Türkiye'deki bütün yabancı vakıflar şu sırada *hate speech* çalışıyor, *hate speech*'i önemsiyor? Hrant Dink Vakfı'nı dışarıda tutuyorum, çünkü çok yerinde bir tutum onlarınki; ama bütün diğer Avrupalı temsilciler bunu öne çıkarıyor. Ve özellikle nefret söylemini çalışan grupların çalışma alanlarındaki örneklerle baktığımda, türban meselesini, Ermenileri, Yahudileri, Kürtleri görüyorum, ama mesela hiçbir zaman Türkiye'de son on senede bir nefret odağı haline gelen Atatürkçüler, Aleviler yok. Şu

anda Atatürk'e hakaret etmek, Kemalist bir insana küfür etmek, bu düşüncedeki bir insanı aşağılamak serbest. 2002 yılından önce türbanlılara hakaret etmek serbestti, biz bununla mücadele ediyorduk; Kürtlere hakaret etmek keza gene serbestti, şimdi gene serbest. Bu konuda herkes uzlaşmış. Kemalistlere, CHP'lilere hakaret serbest. Hiçbir Avrupalı grup da çıkıp da "Bu ülkede niye Kemalistler birdenbire nefret objesi haline geldi; niye CHP'lilere sürekli hakaret ediyoruz; serbest mi bu?" diye sormuyor. Türkan Saylan'a karşı yürütülen nefret söylemini düşünün; Merve Kavakçı'ya karşı yürütülenden hiçbir farkı yoktu. Kimse Türkan Saylan'la ilgili bir şey yazmıyor, kimse bunu araştırmıyor. Bu da bence enteresan. Nefret söylemi hoş bir konu, taze bir konu, lezzetli bir konu; evet, üzerine söylenecek çok şey var ama moda olduğu için değil, gerçekten hissettiğimiz için çalışmalıyız bu konuyu. Kürtler bunu yaşıyor, ben bir akademisyen olarak düşünce ve ifade özgürlüğü sorunu yaşıyorum, benim öğrencim de yaşıyor. 500 öğrenci içeri atıldığı veya benim öğrencim elinde kelepçeyle okula geldiği zaman diğer öğrenciler ona bakıp, "Bu benim de başıma gelebilir" diye korkuyorlar. Toplum giderek sessizleştiriliyor, o sessizlik sarmalının içinde "*Pollitically correct* olayım, kadına karşı ayrımcı olmayayım..." gibi şeyler düşünecek hali yok insanların. Bu bizim işimiz, akademisyenler olarak biz bunları didikleriz, yazarız, ama asıl sorun sıradan insanın "Kürtler niye içeri almıyor?" diyememesi bence.

Katılımcı: Anladığım kadarıyla Bayan'ın sözünü ettiği, internette bu söyleme karşı bir filtrelemenin varlığı ile ilgili bir şey.

Esra Arsan: Evet, doğru söylüyorsunuz ama sözgelimi ben nefret söyleminin süjesi oldum; bir gazete beni PKK'nın, KCK'nın elemanı olarak gösterdi ve fotoğrafımı bastı. Gazetede fotoğrafım çıktıktan sonra biri gelip beni vurabilirdi. Nefret söylemine karşıyım ama gene de ifade özgürlüğünü savunduğum konuşmayı o gazete haberinden daha fazla önemsiyorum. Biz bunun için savaşımalıyız; yani nefret söylemini bu kadar çok kısıtlamaya, *politically correct* olmaya, insanları üzüp sıkmaktan kaçınmaya yoğunlaştığımızda hükümetin sansürü iyice genişletip, bizi hiçbir şey söylemez hale getirmesinden korkuyorum.

Aksiyon alanı olarak bakıldığında, şu anda ırkçılık nedeniyle binlerce insan hapiste ve bizim önemli meselemiz bu. Bizim medyada, internette konuşmalarımızın içindeki ırkçı söylemi bulmakla vakit kaybetmememiz gerekiyor. O insanları hapisten çıkarmalıyız önce. Tabii ki bu önemli bir

mesele, uzmanların meselesi. Tabii ki sıradan milliyetçilikler dilimize yerleşmiş, eğitim aracılığıyla bundan arındırmalıyız dilimizi. Kürt olduğu için, Kürtleri savunduğu için veyahut da Ermeni meselesinde “soykırım” kelimesini kullandığı için sözgelimi, insanları diskrimine etmemeliyiz? Onları düşmanlaştırmamalıyız, marja itmemeliyiz. Biz şu anda hâlâ bunu yaşıyoruz.

ÖZGEÇMİŞLER

Anna Wohlfarth Bertelsmann Vakfının Demokrasinin Geleceği Programında Proje Yöneticisi ve aynı zamanda Stiftung Neue Verantwortung'da Danışmacı Demokrasi 21 projesinde çalışıyor. 2007 yılında Bertelsmann Vakfına katılan Anna Wohlfarth bugüne kadar farklı pek çok proje yönetti ve Yurttaş Forumu adı verilen yeni bir kamu katılım yöntemi geliştirdi.

Wohlfarth, Bertelsmann Vakfına katılmadan önce Alman Ticaret Odasının Brüksel'deki Avrupa Temsilciliğinde, Bonn'daki Federal Sivil Eğitim Ajansında ve Düsseldorf'daki Vodafone vakfında çalıştı. Passau Üniversitesi, Uluslararası Kültürel ve Ticari Bilimler bölümünden ve Toulouse'da Science Po Üniversitesinde Siyasal Bilgiler bölümünden mezun oldu. Wohlfarth yüksek lisans derecesini Maastricht Üniversitesinde Avrupa Kamu İşleri alanında aldı.

Araştırma konuları arasında demokrasi, kamu katılımı, katılım süreçlerinde liderlik ve enerji sistemindeki dönüşüm gibi yurttaşların günlük yaşantısını etkileyen küresel süreçler yer alıyor.

Claude Weinber Eylül 2001'den beri Heinrich Böll Stiftung Derneğinin Avrupa Birliği bürosunun müdürüdür. Daha önce HBS'nin Tel Aviv'deki bölge bürosunun müdürüydü. 1994-1997 yılları arasında Alman parlamentosunda Birlik 90 / Yeşiller grubu milletvekillerinden Angelika Köster-Lossack'a dış politika ve güvenlik politikası konularında danışmanlık yapmıştır. Uygulamalı çevre araştırmaları ile uğraşan Köln'deki Katalyse e.V. Enstitüsünde icra direktörlüğü (1992-1994), Brüksel'deki Ami(e)s de la Terre'in (CEAT-FoEE) koordinatörlük (1988-1991) ve yine Brüksel'deki Belgorest S.A. catering şirketinde müdürlük (1986-1989) görevlerinde bulunmuştur.

Coşkun Üsterci 29.05.1954 yılında İzmir'de doğdu. İlk ve orta öğrenimini İzmir'de gerçekleştirdi. 1976 yılında Ege Üniversitesi İktisadi ve Ticari Bilimler Fakültesi'nden mezun oldu. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi mağdurlarından biri olan Coşkun Üsterci, yaklaşık 12 yıllık cezaevi yaşamından sonra 1991 yılında Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nın (TİHV) ilk başvurularından biri oldu. 1993 yılından beri TİHV İzmir temsilciliğinde profesyonel olarak çalışmakta. 2006 yılında TİHV Kurucular Kurulu'na seçildi. 2007-2012 yılları arasında iki dönem TİHV Yönetim Kurulunda görev yaptı. Aynı zamanda İnsan Hakları Derneği (İHD) üyesi. 1992-2001 yılları ara-

sında faaliyet sürdüren İzmir Savaş Karşıtları Derneği (İSKD)'nin kurucu üyesi ve aktif çalışanı oldu. 2007 yılında kurulan Türkiye Barış Meclisi'nin sekreteryası üyesi.

Dirk Jörke (1971) Alman Araştırma Derneğinin Heisenberg bursu ile Greifswald Üniversitesi Siyasi Bilimler Enstitüsünde görev yapan Jörke aynı zamanda Hamburg Üniversitesinde misafir öğretim üyesi olarak çalışıyor. Halihazırda ise Harvard Üniversitesi Tarih Bölümünde Misafir Akademisyen olarak bulunuyor. Araştırma alanları arasında demokrasi kuramı, fikirler tarihi, pragmatizm ve politik antropoloji yer alıyor. Son dönemdeki yayınları ise şunlar: “Demokratik Uygulamanın Eleştirisi: Fikirler Tarihine Dair Bir İnceleme” Baden-Baden: Nomos 2011; Politik Antropoloji: Tarih-Günümüz-Olasılıklar (Bernd Ladwig ile birlikte). Baden-Baden: Nomos 2009.

Ersin Kalaycıoğlu 1973 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nden lisans programını tamamlayarak mezun olmuştur. Bilahare, Amerika Birleşik Devletleri'nde The University of Iowa, Siyaset Bilimi Bölümü'ne devam ederek 1975'te Master of Arts (Yüksek Lisans), 1977'de de Ph. D. (Doktora) programını tamamlamıştır. Uzmanlık dalı Karşılaştırmalı Siyaset olup, bu dal içinde siyasal katılma ve siyasal temsil konularında uzmanlaşan Prof. Kalaycıoğlu'nun Türkçe olarak yayınlanmış *Karşılaştırmalı Siyasal Katılma, Çağdaş Siyasal Bilim* ve Ali Yaşar Sarıbay'la birlikte derlediği *Türk Siyasal Hayatı, Türkiye'de Siyaset: Süreklilik ve Değişim, Türkiye'de Politik Değişme ve Modernleşme* ve İngilizce olarak yayınlanmış Çiğdem Balım, Cevat Karataş, Gareth Winrow ve Faroz Yasemee ile birlikte derlediği *Turkey: Political, Social and Economic Challenges in the 1990s* (Leiden, New York: E. J. Brill, 1995), telif eser olarak yazdığı *Turkish Dynamics: Bridge Across Troubled Lands*, (New York, Macmillan- Palgrave, 2005) ve Ali Çarkoğlu ile birlikte yazdığı *Turkish Democracy Today: Elections, Protest and Stability in an Islamic Society*, (London: I. B.Tauris, 2007) ve *Rising Tide of Conservatism in Turkey*, (New York: Palgrave-Macmillan, 2009), Deniz Kağnıcıoğlu ile birlikte derlediği *Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi AÖF, 2012) toplam on kitabı ve sekiz adet kitap boyutlarında Üstün Ergüder, Yılmaz Esmer, Hamit Fişek, Süleyman Özmucur, Murat Sertel, Nihat Falay, Umut Özkırımı ve Binnaz Toprak ile birlikte kaleme aldığı çeşitli araştırmaların sonuçlarını irdeleyen araştırma raporu, Türkçe ve İngilizce olarak bilimsel, hakemli

uluslararası dergi ve kitaplarda yayınlanmış olan çeşitli makaleleri vardır. 1990-1997 arasında Üstün Ergüder ve Yılmaz Esmer’le birlikte, Michigan Üniversitesi profesörlerinden Ronald Inglehart’ın başkanlığında yürütülen Dünya Değerler araştırmasının bir parçası olarak yapılmakta olan Türkiye’de Değerler araştırmasında arasında çalışmıştır. Prof. Kalaycıoğlu Sabancı Üniversitesi öğretim üyesi Ali Çarkoğlu ile birlikte Türkiye’deki International Social Survey Program (ISSP) çalışmalarını 2008’den beri yürütmektedir. 1977-1984 yılları arasında İstanbul Üniversitesi İktisat ve Siyasal Bilimler Fakültelerinde, 1984-2002 yılları arasında Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü ve İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 2002-2004 yılları arasında Sabancı Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi ve Eylül 2004 ila Eylül 2007 arasında Işık Üniversitesi rektörü olarak çalışan Prof. Kalaycıoğlu, 2007 Eylül’ünden beri Sabancı Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi’nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

Prof. Kalaycıoğlu, Türk Demokrasi Vakfı, TESEV, İstanbul Politikalar Merkezi kurucu üyesi ve ayrıca Siyasal İlimler Türk Derneği, Türk Sosyal Bilimler Derneği, International Studies Association, Midwest Political Science Association Middle Eastern Studies Association of North America isimli kuruluşların üyesidir.

Esra Arsan 10 yıldan uzun bir süre boyunca İstanbul’daki muhtelif ulusal basın kuruluşlarında gazeteci olarak çalıştı. Halen İstanbul Bilgi Üniversitesinde gazetecilik dersleri veriyor. Türkiye’de tanınmış bir medya eleştirmeni olan Esra Arsan’ın Türkiye’deki gazetecilik uygulamalarını incelediği makaleleri pek çok gazetede, dergide, web sitesinde ve kitapta yayımlandı. Doktora derecesini gazetecilik üzerine alan Esra Arsan, siyasi gazetecilik alanında uzmandır. Oxford Üniversitesi, Reuters Vakfından gazetecilik bursu da alan Arsan’ın yayınlanmış üç kitabı bulunmaktadır: “Gazetelerde Seçim Var”, “Avrupa Birliği ve Gazetecilik” ve “Medya Gözcüsü”.

Falk Lücke siyaset ve teknoloji alanında uzmanlaşan Lücke Berlin’de serbest gazeteci olarak çalışıyor. Bonn ve Berlin’de siyasal bilimler alanında öğrenim gören Lücke Dijital Toplum isimli Alman sivil toplum örgütünün kurucularından. 2012 yılında Netzpolitik.org kuruluşundan Markus Beckedahl ile birlikte “Die Digitale Gesellschaft” (Dijital Toplum) isimli bir kitap yayınladı.

Fikret Toksöz lisans derecesini Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde, yüksek lisans eğitimini Manchester Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde tamamladı. 1992-2002 yılları arasında Marmara ve Boğazları Belediyeler Birliği (MABBB) Genel Sekreterliği görevini yürüten Toksöz, bu görevinden önce 1978-1980 yılları arasında Yerel Yönetim Bakanlığı'nda Müsteşar Yardımcılığı; 1989-1992 yılları arasında da Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği (IULA-EMME) Başkanışmanlığı görevlerinde bulundu. Fikret Toksöz halen TESEV'de İyi Yönetişim programı direktörü olarak çalışmaktadır.

Fuat Keyman Sabancı Üniversitesi öğretim üyesidir. Aynı zamanda da İstanbul Politika Merkezi'nin (İPMG) direktörüdür. Demokratikleşme, küreselleşme, uluslararası ilişkiler, sivil toplum ve Türkiye'de devlet-toplum ilişkileri üzerine çalışmaktadır. Prof. Keyman'ın çok sayıda kitap ve makale çalışmaları ve Radikal Gazetesi'nin Pazar eki, Radikal İki'de yayımlanan yazıları bulunmaktadır. Kitapları arasında, Symbiotic Antagonisms: Competing Nationalisms in Turkey (İç içe Çatışmalar: Türkiye'de Milliyetçilik) (Utah University Press, Utah, 2009/10, Ayşe Kadioğlu ile birlikte), Remaining Turkey: Globalization, Alternative Modernities, Democracy (Türkiye'nin Yeniden-İnşası: Küreselleşme, Alternatif Moderniteler, Demokrasi) (Lexington, Oxford, 2007), Turkish Politics in a Changing World (Değişen Dünyada Türk Siyaseti) (Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, Ziya Öniş ile beraber), Citizenship in a Global World: European Questions and Turkish Experiences (Küreselleşen Dünyada Vatandaşlık: Avrupa Soruları, Türkiye Deneyimleri) (Routledge, London, Ocak, 2005, Ahmet İçduygu ile beraber), Globalization, State, Identity/Difference: Towards a Critical Social Theory of International Relations (Küreselleşme, Devlet, Kimlik/Farklılık) (Humanities Press, New Jersey, 1997), Küreselleşme, Avrupalılaşıma ve Türkiye'de Vatandaşlık, (Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009), Türkiye'nin İyi Yönetimi, (Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008), Değişen Dünya, Dönüşen Türkiye (Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006) ve Türkiye ve Radikal Demokrasi (Alfa, İstanbul, 2001) adlı eserler bulunmaktadır.

Harald Baldersheim Oslo Üniversitesi Siyasal Bilimler Bölümünde öğretim üyesidir. Yerel yönetimler ve yerel demokrasi başta olmak üzere kamu idaresi ve kamu politikası alanında uzmanlaşmıştır. Baldersheim aynı zamanda "Teoride ve Uygulamada Demokrasi" başlıklı, çok disiplinli bir

araştırma programının koordinatörü. Son dönemdeki yayınları arasında “Territorial Choice, The politics of Boundaries and Borders” (Bölgesel Seçim: Sınırların ve Hudutların politikası), Palgrave 2010 (eş editör: L. Rose) ve “The Rise of the Networking Region” (Ağa Dönüşen Bölgenin Yükselişi), Ashgate 2011 (eş editör: M. Ogard, A.V. Haug) yer alıyor.

İlker Gökhan Şen Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Ana Bilim Dalında yardımcı doçent olarak görev yapmaktadır. 1999 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nden mezun olduktan sonra “Rusya Federasyonu Siyasal Sistemi” başlıklı teziyle 2003 yılında Anadolu Üniversitesi’nden yüksek lisans derecesini almış, 2006-2007 yılları arasında o dönem Cenevre Üniversitesi’ne bağlı olan Doğrudan Demokrasi Araştırma Merkezi’nde misafir araştırmacı olarak bulunmuştur. Şen, 2010 Yılında “Doğrudan Demokrasi: Kurumlar, Hukuki ve Siyasi Sorunlar” başlıklı teziyle Anadolu Üniversitesi’nden doktora derecesi almıştır ve Zürih Üniversitesi Hukuk Fakültesinde “Egemenlik Referandumları” başlıklı doktora tezine devam etmektedir.

Mehmet Solak 1982 yılında Kayseri’de doğdu. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümünden 2002’de mezun oldu. 2003-2005 yılları arasında Vergi Denetmen Yardımcısı olarak Maliye Bakanlığında çalıştı. 2005’te Yasama Uzman Yardımcısı olarak TBMM’de çalışmaya başladı. 2008’de hazırladığı “Bir Doğrudan Demokrasi Aracı Olarak Referandum ve Türkiye’deki Uygulamaları” başlıklı uzmanlık tezi ile TBMM Yasama Uzmanı oldu. Halen TBMM’de Yasama Uzmanı olarak görev yapıyor.

Nur Kırmızıdağ lisans eğitimini Pennsylvania Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümünde Modern Siyasi Felsefe üzerine yapmıştır. Yüksek lisansını Columbia Üniversitesi Antropoloji Bölümünde, ikinci yüksek lisansını aynı üniversitenin Siyaset Bilimi Bölümünde İnsan Hakları üzerine yapmıştır. Doktora çalışmalarına aynı üniversitenin Antropoloji Bölümünde devam etmektedir. Aynı zamanda SETA Vakfı Ekonomi ve Toplum Araştırmaları masasında araştırmacı olarak çalışmaktadır.

Oktay Uygun 1963’te Trabzon’da doğdu. 1985’te İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirdi. Aynı üniversiteden Kamu Hukuku alanında 1987’de Yüksek Lisans, 1991’de Doktora derecelerini aldı. İstanbul Üni-

versitesi Hukuk Fakültesi Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalına 1995'te Doçent, 2005 yılında Profesör olarak atandı. 2009 yılında Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesine geçti.

Yayımlanmış kitapları şunlardır: *1982 Anayasası'nda Temel Hak ve Özgürlüklerin Genel Rejimi*, Kazancı Yayınları, İstanbul, 1992; *Türkiye'de Demokrasi ve İnsan Hakları*, TODAİE Yayını, Ankara, 1996; *Federal Devlet: Temel İlkeleri, Başlıca Kurumları ve Türkiye'de Uygulanabilirliği*, 3. Baskı, XII Levha Yayınları, İstanbul, 2007; *İbni Haldun'un Toplum ve Devlet Kuramı*, XII Levha Yayınları, İstanbul, 2008; *Kamu Hukuku İncelemeleri*, XII Levha Yayınları, İstanbul, 2011; *Demokrasi: Tarihsel, Siyasal ve Felsefi Boyutlar*, XII Levha Yayınları, İstanbul, 2011.

Susan Corke bir düşünce kuruluşu Freedom House'da Avrasya Programları Direktörü olarak çalışıyor. Corke, kuruluşun Avrupa ve Avrasya'daki tüm programlarından sorumludur. Corke bugüne kadar Avrasya'daki insan hakları meseleleri hakkında makaleler, blog yazıları yazdı, destek kampanyalarına, brifinglere ve çeşitli yayınlara katkıda bulundu. Ayrıca, ABD Kongresi, Avrupa'da Güvenlik ve İşbirliği Komisyonu nezdinde Belarus ve Kazakistan hakkında bilgi verdi.

Freedom House'ta çalışmaya başlamadan önce Demokrasi, İnsan Hakları ve Çalışma İşleri Bürosunun (DRL) Avrupa İlişkileri bölümünü yönetti. ABD Dış İşleri Bakanlığının Avrupa için hazırladığı insan hakları ülke raporlarının redaktörlüğünü yaptı ve DRL'nin Avrupa'da yürüttüğü yirmi beşten fazla sivil toplum, medya ve insan hakları programlarının denetimini üstlendi. Moskova ve Prag'daki ABD Elçiliklerinde, Avrupa ve Avrasya İlişkileri Bürosunda ve Kamu İlişkileri Bürosunda çeşitli pozisyonlarda bulundu. Alman Marshall Fonunda çalıştı, ayrıca New York'taki pek çok reklam ajansında medya strateji uzmanı olarak görev yaptı.

Yüksek lisans derecesini George Washington Üniversitesi, Elliot Uluslararası İlişkiler Okulundan alan ve bu sırada bir dönemi de Boğaziçi Üniversitesinde tamamlayan Corke, lisans derecesini College of William & Mary üniversitesinden aldı.

Ulrike Dufner 2004 yılından bu yana Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilcisi olarak çalışmalarını sürdürüyor. Uzmanlık alanları; Uluslararası ilişkiler, dış politika, ihtilafların çözümü, Türkiye ile Orta Doğu ülkeleri gibi konulardan oluşmaktadır. İki yıl süresince Almanya Dışişleri Bakanlığı'nda, Türkiye ve Güney Kafkasya masalarında görev yapmıştır. 1996 ile

2002 yılları arasında ise Almanya Parlamentosu'nda Birlik 90 / Yeşiller'in meclis grubunda uluslararası ilişkiler, ihtilafların çözümü ve Türkiye danışmanlığı yapmıştır. Almanya'da feminist ve barış hareketinde aktif olarak yer almış olan Dufner, Mısır ile Türkiye'de araştırmalarını sürdürerek, 1996 yılında siyasal bilimler, Türkoloji ve Yeni Tarih bölümlerinde doktora unvanı kazandı.

Wolfgang Merkel 1952 doğumlu. Berlin'deki Sosyal Bilimler Araştırma Merkezinde (WZB) demokrasi araştırmaları bölümünün yöneticisi. Araştırma konuları arasında siyasi rejimler, demokrasi ve dönüşüm, partiler ve parti sistemleri, karşılaştırmaları kamu politikası, sosyal adalet ve refah devletinin reform yer alıyor. Berlin-Brandenburg Bilim ve İnsanlık Akademisi üyesi. Son dönemde yayınlanan kitapları: System Transformation (Sistemin Dönüşümü) (2010); Social Democracy in Europe (Avrupa'da Sosyal Demokrasi) (2008); Defektive Democracies (Kusurlu Demokratiler), 2 cilt (2006 başka yazarlarla birlikte); Special Issue of Democratization: War and Democratization: Legality, Legitimacy and Effectiveness (Demokratikleşme Meselesi: Savaş ve Demokratikleşme: Yasallık, Meşruluk ve Etkililik) (2008, Sonja Grimm).

